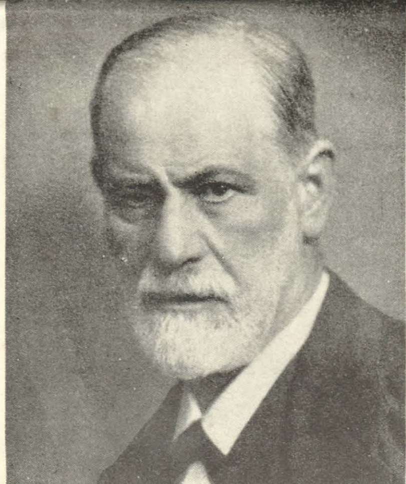
FREUD

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

JULIUS ALBERT PRAHA

Sigmund Freud

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

K základním výsledkům psychoanalysy náleží průkaz, že existují nevědomé duševní děje, jež působí v našem nitru a za zvláštních okolností vystupují na povrch, projevujíce se v úkazech, pro něž nám dosud chybělo náležité vysvětlení. (Jako v přeřeknutí, v mylném čtení, v přehmátnutí, v symbolických obrazech snových nebo chorobných příznacích neurotiků). Psychoanalysa nám umožňuje poznat ony utajené duševní děje a také pudové síly, které je vyvolávají.

„Úvod do psychoanalysy“ jest klasickým příkladem toho, jak nejprostšímu čtenáři možno snadno a takřka zábavně zjednati přístup k složitému tématu. Zřídka se dovede někdo tak dokonale vmysliti do duše posluchačovy a čtenářovy, jako právě Freud v těchto přednáškách. Nevnucuje své mínění, nýbrž poskytuje čas, aby čtenář sám promyšlením přednesených zkušeností a vlastních zážitků vytvořil si správný názor o psychoanalytickém učení.

FREUD

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

SIGMUND FREUD

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

1936

Julius Albert Praha

Úvod do psychoanalysy, přednášky Sigmunda Freuda, je překladem německých Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, které vyšly po prvé v roce 1916 v nakladatelství Hugo Hellera, Vídeň, později ve vídeňském Mezinárodním psychoanalytickém nakladatelství, jemuž jsou vyhrazena veškerá práva, zejména právo překladu. Dosud byly uveřejněny tyto překlady: americký (1920), anglický (1922), čínský (1933), francouzský (1922), hebrejský (1935), holandský (1918), italský (1922), japonský (1933), jihoslovanský (1933), maďarský (1932), norvéžský (1930), polský (1935), ruský (1922) a španělský (1932). Český překlad dra O. Friedmanna

A U T O R I S O V A N É V Y D Á N Í

PŘEDMLUVA K PŮVODNÍMU VYDÁNÍ

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY, jejž tu veřejnosti předkládám, nikterak nechce soutěžiti s dosavadními souhrnnými výklady o tomto vědeckém oboru. (*Hitschmann*, Freuds Neurosenlehre, 2. Aufl., 1913; *Pfister*, Die psychoanalytische Methode, 1913; Leo *Kaplan*, Grundzüge der Psychoanalyse, 1914; *Régiset Hesnard*, La psychoanalyse des névroses et des psychoses, Paris 1914; Adolf F. *Meijer*, De Behandeling van Zenuwzieken door Psycho-Analyse, Amsterdam 1915.) Podávám zde doslovně přednášky, které jsem konal ve dvou zimních bězích r. 1915/6 a 1916/7 před smíšeným posluchačstvem lékařů i laiků obého pohlaví.

Všechny zvláštnosti této práce, které vzbudí pozornost čtenářovu, objasňují se podmínkami jejího vzniku. Při líčení nebylo možno zachovati chladný klid vědeckého pojednání; naopak, řečníkovým úkolem bylo nepřipustiti, aby během téměř dvouhodinné přednášky pozornost posluchačů byla otupena. S ohledem na okamžitý účinek musil jsem o některém předmětu pojednati opětovně, zprvu na př. v souvislosti s výkladem snu a potom později u problémů neuros. Uspořádáním látky se stalo, že jsem některá důležitá témata, jako na př. problém nevědomí, nevyčerpal na jednom místě, nýbrž několikrát se ho dotkl a zase od něho upustil, pokud se nenaskytla nová příležitost přispěti něčím k jeho poznání.

Kdo zná psychoanalytickou literaturu, najde v tomto úvodu málo, čeho by neznal z jiných, daleko obšírnějších publikací. Avšak potřeba zaokrouhliti a shrnouti látku donutila autora, aby v jednotlivých oddílech (u etiologie úzkosti, u hysterických fantasií) použil materiálu, který nebyl dosud uveřejněn.

Ve Vídni, na jaře roku 1917 S. Freud

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Doufám, že se tomuto překladu mých přednášek do českého jazyka podaří získati v nově rozkvétající zemi stoupence pro mladou vědu psychoanalytickou. Vedle toho bude pro mne, starého muže, zadostučiněním, že se navzdor přísloví poněkud uplatním ve své vlasti.

Ve Vídni, 16. dubna 1935 S. Freud

DÍL PRVNÍ

CHYBNÉ VÝKONY

PŘEDNÁŠKA 1

Úvod

DÁMY A PÁNOVÉ! Nevím, kolik ví každý z Vás o psychoanalyse z četby neb z doslechu. Ale ohlásiv »Základní úvod do psychoanalysy«, jsem povinen chovati se k Vám tak, jako byste nevěděli nic a potřebovali prvního poučení.

Smím však předpokládati, že víte, že psychoanalysa jest metodou lékařského ošetřování nervově chorých a mohu Vám hned posloužiti příkladem pro to, jak v této oblasti mnohé se provádí jinak, často právě opačně, než v ostatním lékařství. Podrobujeme-li nemocného nové lékařské technice v jiných oborech, zpravidla před ním snižujeme její obtíže a povzbuzujeme jej sliby o úspěchu léčby. Přijmeme-li však neurotika do lékařského ošetření, jednáme jinak. Upozorníme ho na nesnáze metody, její dlouhé trvání, na námahy a oběti, kterých vyžaduje úspěch, že jej nemůžeme najisto přislíbiti, že závisí na jeho chování, porozumění, povolnosti a vytrvalosti. Přirozeně, že pro jednání zdánlivě tak zvrácené máme dobré důvody, jež snad později poznáte.

Nehněvejte se, chovám-li se k Vám zprvu podobně jako k neuroticky nemocným. Vlastně Vás zrazuji, abyste mě po druhé neposlouchali. S tímto úmyslem Vám předvedu, jaké nedokonalosti nutně lpí na vyučování psychoanalyse a jaké obtíže brání vytvoření vlastního úsudku. Ukáži Vám, jak celkový směr Vašeho vzdělání i způsob myšlení nevyhnutelně z Vás činí odpůrce psychoanalysy a co vše v sobě musíte překonati, abyste tento instinktní odpor ovládli. Jaké pochopení pro psychoanalysu z mých sdělení získáte, neřeknu přirozeně předem, ale slibuji, že posloucháním se nenaučíte prováděti ani psychoanaly-

tické výzkumy ani ošetření. Kdyby se však mezi Vámi vyskytl někdo, jenž by neuspokojen povrchní známostí s psychoanalysou chtěl s ní uzavříti trvalý poměr, pak ho nebudu pouze zrazovati, nýbrž přímo varovati. Jak se dnes věci mají, zbavil by se touto volbou povolání jakékoliv možnosti úspěchu na universitě a půjde-li jako lékař do prakse, shledá se se společností, jež nechápe jeho snah, nedůvěřivě a nepřátelsky naň hledí a vypustí proti němu všechny zlé duchy, kteří v ní číhají. Z průvodních zjevů války, v Evropě dnes zuřící, lze přibližně odhadnouti, kolik legií by jich bylo.

Ještě je však dost lidí, pro něž vzdor těmto nepohodlnostem podrží přitažlivost něco, z čeho může vzejíti nový poznatek. Náleží-li někteří z Vás k tomuto druhu a dostaví-li se příště, nedbajíce mých výstrah, budou vítáni. Teď ale máte všichni právo se dozvěděti, jaké jsou naznačené nesnáze psychoanalysy.

Především máme obtíže při vysvětlování, při vyučování psychoanalyse. V lékařském vyučování jste si zvykli viděti; vidíte anatomicky preparát, vidíte sraženinu při chemické reakci, vidíte zkrácení svalu jako výsledek čivového podráždění. Později Vašim smyslům ukáži nemocného, příznaky jeho choroby, produkty chorobného procesu, v mnoha případech dokonce isolovaně vyvolavatele nemoci. V chirurgických oborech budete svědky zákroků, jimiž se poskytuje pomoc nemocným a smíte sami zkusiti její provedení. I v psychiatrii demonstrace nemocného Vám zprostředkuje změněnou jeho mimikou, způsobem řeči a chováním mnohost pozorování, která ve Vás zanechají hluboké dojmy. Lékařský učitel hraje tu převážně úlohu vůdce a vykladače, který Vás provází museem, zatím co Vy sami získáváte bezprostřední vztah k předmětům a domníváte se, že jste se vlastním pozorováním přesvědčili o existenci nových skutečností.

Jinak je všemu, bohužel, v psychoanalyse. V analytickém léčení se neděje nic jiného, než výměna slov mezi analysovaným a lékařem. Pacient mluví, vypravuje o zážitcích minulosti a dojmech současnosti, naříká, přiznává se k svým přáním a pocitům. Lékař poslouchá, snaží se usměrniti myšlenkové pochody pacientovy, napomíná,

tlačí jeho pozornost určitými směry, poskytuje mu objasnění a pozoruje reakce chápání a odmítání, jež takto u chorého vyvolává. Nevzdělaní příbuzní našich nemocných — jimž imponuje pouze viditelné a hmatatelné, nejvíce jednání, jaká vidíme v biografech — neopomenou také nikdy vysloviti pochybnosti, jak je možno »něco dokázati proti nemoci pouhým mluvením«. To jest myšleno stejně krátkozrace jako nedůsledně. Titíž lidé přec tak jistě vědí, že nemocní si své příznaky »pouze namlouvají«. Slova byla původně kouzly a slovo dosud si udrželo mnoho ze své staré kouzelné moci. Slovy člověk druhého činí blaženým neb vhání v zoufalství, slovy přenáší učitel své vědomosti na žáky, slovy strhne s sebou řečník posluchače ve shromáždění a určuje jejich úsudky a rozhodnutí. Slova vyvolávají afekty a jsou obecným prostředkem k vzájemnému ovlivňování lidí. Nepodceňujeme proto užívání slov v psychotherapii, naopak spokojili bychom se tím, že můžeme býti posluchači slov, pronášených mezi analytikem a pacientem.
Avšak ani to nelze. Hovor, v němž spočívá psychoanalytické léčení, nesnáší posluchačů; nelze jej demonstrovati. Přirozeně je možno představiti posluchačům i neurastenika neb hysterika v psychiatrické přednášce. Vypravuje pak o svém stesku a příznacích, avšak také o ničem jiném. Sdělení, kterých analysa potřebuje, podává pouze za předpokladu zvláštní citové vazby na lékaře; umlkl by, jakmile by zpozoroval jediného, pro něho indiferentního svědka. Neboť tato sdělení týkají se nejintimnějšího z jeho duševního života, všeho co jako společensky samostatná osoba musí skrývat před ostatními, a později též všeho, co jako jednotná osobnost sám si nechce přiznati.
Není tedy možno, abyste při psychoanalytickém léčení poslouchali. Můžete o něm pouze slyšeti a poznáte psychoanalysu v nejpřesnějším slova smyslu jenom z doslechu. Tímto poučením takřka z druhé ruky dostanete se do zcela neobvyklých podmínek pro vytvoření úsudku. Zřejmě záleží nejvíce na tom, jakou důvěru můžete míti k tomu, kdo Vás informuje.
Dejme tomu, že byste byli nešli na přednášku psychi-

atrickou, nýbrž historickou, a že by Vám přednášející vypravoval o životě a válečných činech Alexandra Velikého. Jaké byste měli důvody věřiti v pravdivost jeho sdělení? Zprvu se stav věcí zdá býti ještě nepříznivější, než v případě psychoanalysy, neboť profesor byl stejně malou měrou účasten válečných tažení Alexandrových jako Vy; psychoanalytik Vám aspoň sděluje o věcech, při nichž sám hrál úlohu. Ale pak jest řada na tom, co historika ověřuje. Odkáže Vás na staré spisovatele, kteří byli buď sami vrstevníky, nebo měli blíže k sporným událostem, na knihy Diodorovy, Plutarchovy, Arrianovy atd.; předloží Vám zachovalé mince i sochy královy a dá ve Vašich řadách kolovati fotografii mosaiky bitvy u Issu. Všechny tyto doklady přísně vzato pouze dokazují, že již dřívější generace věřily v existenci Alexandrovu a ve skutečnost jeho činů, a Vaše kritika započne tu znovu. Dojde pak k závěru, že nezasluhuje víry ani nelze v podrobnostech ověřiti vše, co se o Alexandrovi sděluje, ale vzdor tomu nemohu předpokládati, že vycházejíce z přednášky, budete na pochybách o reálnosti Alexandra Velikého. Vaše rozhodnutí bude určeno hlavně dvěma úvahami, předně, že přednášející nemá myslitelného důvodu, aby před Vámi vydával za reálné, co sám za takové nepovažuje, a potom, že všechny dosažitelné knihy dějepisné líčí události přibližně stejným způsobem. Přejdete-li pak ke zkoumání starších pramenů, uvážíte tytéž momenty, možné motivy informátorů a shodu mezi různými svědectvími. V případě Alexandrově bude výzkum zajisté uklidňující, a dopadne patrně jinak, než kdyby šlo o osobnosti jako Mojžíš neb Nimrod. Jaké však můžete míti pochybnosti o věrohodnosti zpravodaje psychoanalytického, zřetelně poznáte u pozdějších námětů.

Nyní máte právo na otázku: Není-li objektivního ověření psychoanalysy ani možnosti ji demonstrovati, jak lze se vůbec naučiti psychoanalyse a přesvědčiti o pravdivosti jejích tvrzení? Toto učení vskutku není lehké, a také se mnoho lidí psychoanalyse řádně nenaučilo, ale přece jest schůdná cesta. Psychoanalyse se nejprve naučíte na vlastním těle, studiem vlastní osobnosti. Není to zcela totéž

co nazýváme sebepozorováním, ale můžeme to ještě pod ně pojmouti. Jest mnoho velmi častých a obecně známých duševních úkazů, které po několikerém cvičení v technice lze učiniti předmětem analysy na sobě samém. Při tom získáte hledané přesvědčení o skutečnosti dějů, jež psychoanalysa popisuje, a o správnosti jejího pojetí. Postupu na této cestě jsou ovšem položeny určité meze. Mnohem dále dojdete, když se dáte analysovati znalým analytikem, zažijete účinky analysy na vlastním já a použijete příležitosti, abyste druhému odposlouchali jemnější techniku postupu. Výborná tato cesta jest přirozeně schůdná vždy pouze pro jedinou osobu, nikdy pro celý sbor současně.

Za druhou obtíž ve Vašem poměru k psychoanalyse nemohu již činiti zodpovědnou psychoanalysu, nýbrž jedině Vás, vážení posluchači, aspoň pokud jste se dosud zabývali lékařskými studiemi. Předchozí vzdělání dalo Vaší myšlenkové činnosti určitý směr, který odvádí daleko od psychoanalysy. Cvičili Vás tak, abyste funkce organismu a jejich poruchy anatomicky zdůvodňovali, chemicky i fysikálně vysvětlovali a biologicky chápali, ale žádná část Vašeho zájmu nebyla upoutána k životu psychickému, v němž výkon tohoto podivuhodně komplikovaného organismu vrcholí. Proto Vám zůstal cizí psychologický způsob myšlení a zvykli jste si pohlížeti naň s nedůvěrou, odpírati mu vědecký ráz a přenechati jej laikům, básníkům, přírodním filosofům a mystikům. Toto omezení jistě uškodí Vaší lékařské činnosti, neboť nemocný Vám odhalí, jak zpravidla při všech lidských vztazích bývá, nejprve svou duševní façadu, a obávám se, že za trest budete nuceni přenechati část therapeutického vlivu, o nějž usilujete, laickým lékařům, přírodním léčitelům a mystikům.

Uznávám omluvu, již třeba připustiti pro tento nedostatek Vašeho předběžného vzdělání. Schází filosofická věda pomocná, která by sloužila Vašim lékařským záměrům. Ani spekulativní filosofie ani deskriptivní psychologie nebo tak zvaná experimentální psychologie, navazující na fysiologii smyslů, jak se jí učí ve školách, nejsou s to, říci Vám něco potřebného o vztahu mezi tělesným a du-

ševním, a dáti vám do ruky klíč k porozumění poruchám duševních funkcí. Uvnitř lékařství se psychiatrie sice zabývá tím, že popisuje pozorované poruchy duševní a sestavuje je v klinické obrazy nemoci, ale v dobré hodince psychiatři sami pochybují, zda jejich čistě deskriptivní tvrzení zasluhují názvu vědy. Příznaky, z nichž se tyto obrazy nemoci skládají, zůstávají nepoznány co do původu, mechanismu a vzájemného sepjetí; buď jim neodpovídají žádné prokazatelné změny anatomického ústrojí duše, nebo takové, z nichž je nelze vysvětliti. Therapeutickému vlivu jsou tyto duševní poruchy přístupny jen tehdy, když se v nich poznají vedlejší účinky organické afekce, která tu je kromě nich.

Zde jest mezera, již se snaží vyplniti psychoanalysa. Chce dáti psychiatrii postrádaný psychologický základ, doufá, že odhaluje společné pole, z něhož lze pochopiti shodu tělesné poruchy s duševní. Za tímto účelem musí býti prosta jakéhokoliv cizího předpokladu anatomického, chemického neb fysiologického, veskrz pracovati s pomocnými pojmy čistě psychologickými, a právě proto se obávám, že se Vám zprvu bude zdáti cizorodou.

Z další obtíže neobviňuji ani Vás, ani Vaše předchozí vzdělání neb stanovisko. Dvěma tvrzeními uráží psychoanalysa celý svět a vyvolává jeho nechuť k sobě; jedno se prohřešuje proti předsudku intelektuálnímu, druhé proti esteticky-morálnímu. Nemysleme o těchto předsudcích příliš nízce; jsou mocnými věcmi, sraženinami užitečných, ba nutných stupňů lidského vývoje. Jsou přidržovány afektivními silami a boj proti nim je těžký.

První z těchto nemilých tvrzení psychoanalysy praví, že duševní děje jsou samy o sobě nevědomé, a děje vědomé že jsou pouze jednotlivými akty a částmi celkového duševního života. Vzpomeňte si, že jsme naopak zvyklí ztotožňovati psychické a vědomé. Pokládáme vědomí za přímo definující znak psychického, psychologii za učení o obsazích vědomí. Tato totožnost vědomého a duševního se nám zdá dokonce tak samozřejmá, že odpor proti ní pociťujeme, jak se domníváme, jako zjevný protismysl, a přece psychoanalysa nemůže nevznésti tento odpor, nemůže připustiti této totožnosti. Její definice duševního zní,

že jsou to děje jako cítění, myšlení, chtění, a musí se zastávati toho, že jest nevědomé myšlení a chtění, o němž nevíme. Tím však od počátku ztratila sympatie všech přátel střízlivé vědeckosti a uvedla se do podezření, že jest fantastickou tajnou vědou, která chce budovati v temnu a loviti v kalných vodách. Vy však, milí posluchači, nemůžete přirozeně ještě rozuměti jakým právem já za předsudek vydávám větu tak abstraktní povahy jako: »Duševní jest vědomé«, nemůžete ani uhodnouti, jaký vývoj vedl k zapírání nevědomého, jestliže toto existuje, a jaký prospěch z tohoto popření vzešel. Zní to jako planá hádka o slova, zda psychické má spadati v jedno s vědomým, nebo se má rozpínati nad ně, nicméně Vás mohu ujistiti, že předpokladem nevědomých duševních dějství jest ražena cesta nové rozhodující orientaci ve světě a vědě.

Stejně málo můžete tušiti, jak úzká souvislost spojuje tuto první odvážnost s druhou, již nyní uvedu. Druhá tato věta, kterou psychoanalysa hlásá jako jeden ze svých výtěžků, obsahuje totiž tvrzení, že pudová hnutí, která lze označiti za sexuální v užším i širším smyslu, hrají neobyčejně velkou a doposud nikdy dost nedoceněnou úlohu ve vyvolání nervových a duševních chorob. Ba ještě více, že tato sexuální hnutí nepodceňovatelnou měrou přispěla k nejvyšším kulturním, uměleckým i sociálním výtvorům lidské mysli.

Dle mé zkušenosti jest nechuť k tomuto výsledku psychoanalytického badání nejvýznamnějším pramenem odporu, na nějž narazila. Chcete vědět, jak si to vysvětlujeme? Domníváme se, že kultura, vlivem životní tísně byla vytvořena na účet pudového ukojení, a že se z velké části stále znovu utváří tím, že jednotlivec, vstupuje do lidské společnosti, opakuje ve prospěch celku oběti na pudovém ukojení. Mezi takto užitými silami pudovými hrají významnou úlohu hnutí sexuální; při tom se sublimují, to je, že se odvádějí od svých sexuálních cílů a obracejí k sociálně vyšším, nikoliv již sexuálním cílům. Tato výstavba je však vratká, sexuální pudy jsou špatně zkroceny; u každého jednotlivce, v dílo kultury se vřazujícího, jest nebezpečí, že se jeho sexuální pudy budou zpěčovati

tomuto upotřebení. Společnost nevěří v žádné silnější ohrožení své kultury, než které by vzniklo osvobozením a návratem sexuálních pudů k jejich původním cílům. Společnost nenechá si tudíž ráda připomínati tento choulostivý kousek svého založení, nemá naprosto zájmu na tom, aby síla sexuálních pudů byla uznána a význam sexuálního života pro jednotlivce byl objasněn, naopak s výchovným úmyslem se jala odváděti pozornost z celé této oblasti. Proto nesnese uvedený výsledek psychoanalytického bádání a nejraději by jej zostudila jako esteticky odporný, mravně zavržitelný nebo nebezpečný. Ale takovými námitkami nic se nesvede proti domněle objektivnímu výsledku vědecké práce. Odpor, má-li se ozvati, musí býti přeložen na intelektuální pole. Je již v lidské povaze, že jsme ochotni považovati za nesprávné, čeho si nepřejeme, a pak jest lehké, najíti proti tomu argumenty. Společnost tudíž činí z nemilého nesprávné, popírá psychoanalytické pravdy logickými i věcnými argumenty, ale z afektivních pramenů, a drží se těchto námitek jako předsudků proti všem pokusům o vyvrácení.

My však tvrdíme, dámy a pánové, že jsme při postavení oné závadné věty nesledovali vůbec žádné tendence. Vyjádřili jsme pouze skutečnost, kterou jsme v trudné práci, jak se domníváme, poznali. Na právu, bezpodmínečně zavrhovati příměs takových praktických ohledů do vědecké práce, trváme také nyní, než jsme ještě zkoumali, zda obava, jež nám chce diktovati tyto ohledy, jest oprávněna či nikoliv.

To by tedy byly některé obtíže Vašeho psychoanalytického studia. Pro počátek je jich víc než dost. Překonáte-li dojem z nich, budeme pokračovat.

PŘEDNÁŠKA 2

Chybné výkony

Pokračování

DÁMY A PÁNOVÉ! Nezačínáme předpoklady, nýbrž zkoumáním. Za předmět si volíme určité úkazy, které jsou velmi časté, velmi známé a velice často ceněny, které nesouvisí s chorobami potud, že je lze pozorovati u každého zdravého člověka. Jsou to tak zvané chybné výkony člověka, jako když někdo chce něco říci a místo toho řekne jiné slovo, t. j. přeřeknutí, nebo se mu totéž přihodí při psaní, což buď zpozoruje neb nezpozoruje; anebo když někdo z tisku neb písma vyčte něco jiného, než tam stojí, t. j. mylné čtení; stejně když falešně slyší, co se mu říká, t. j. přeslechnutí, přirozeně, aniž se jednalo o organickou poruchu sluchu. Druhá řada takových jevů má za základ zapomenutí, ale nikoliv trvalé, nýbrž pouze přechodné, na př. nemůže-li kdo přijíti na jméno, které zná a pravidelně poznává, nebo zapomene-li provésti předsevzetí, na něž si přece později vzpomene, které tudíž zapomněl pouze na určitou dobu. U třetí řady tato podmínka pouhé přechodnosti odpadá, na př. při založení, když někdo někam položí nějaký předmět a neví, jak jej najíti, anebo při zcela analogickém ztracení. Je to zapomenutí, k němuž se jinak chováme, než k jinému zapomenutí, jemuž se divíme, nebo na něž se zlobíme, na místo, abychom je považovali za pochopitelné. K tomu se řadí určité omyly, u nichž se opět objevuje přechodnost tak, že určitou dobu věříme něčemu, o čem jsme dříve věděli a později budeme věděti, že je tomu jinak, a mnoho podobných jevů pod různými jmény.

Jsou to vesměs případy, jejichž vnitřní příbuznost se v němčině vyjadřuje stejným označením pomocí předpo-

ny »v e r«,[1]) téměř všechny jsou nedůležité povahy, většinou přerychle pomíjejí a nemají velkého významu v lidském životě. Jen zřídka některý z nich, jako ztráta předmětů, má praktickou důležitost. Nesetkávají se proto také s velkou pozorností, vyvolávají pouze slabé vzněty atd.

K těmto úkazům budiž nyní upoutána Vaše pozornost. Rozmrzele však namítnete: »Jest tolik velkolepých záhad ve světě i v užším světě duševního života, tolik zázraků na poli duševních poruch, jež požadují a zasluhují objasnění, že se vskutku zdá býti svévolným, plýtvati prací a zájmem na takové maličkosti. Kdybyste nám mohl vysvětliti, jak za jasného dne člověk se zdravýma očima a ušima může viděti a slyšeti věci, které nejsou, proč druhý náhle se domýšlí, že je pronásledován těmi, kdož mu dosud byli nejmilejší, nebo s nejbystřejším odůvodněním se zastává fantomů, jež se zdají nesmyslné každému dítěti, pak bychom si psychoanalysy cenili, ale nedovede-li nic jiného, než nás zaneprazdňovati tím, proč slavnostní řečník kdysi řekl jedno slovo na místě druhého, nebo proč hospodyně založila klíče, a podobnými nicotnostmi, pak také my se svým časem a zájmem počneme něco lepšího.«

Odpověděl bych Vám: Jen trpělivost, dámy a pánové! Vaše kritika není na správné stopě. Pravda, psychoanalysa se nemůže honositi tím, že se nikdy nezabývala maličkostmi. Naopak, předmětem jejího pozorování jsou obyčejně ony nepatrné příhody, které jsou ostatními vědami jako příliš bezvýznamné pomíjeny, tak říkajíc odpadky světa jevů. Nezaměňujete však ve své kritice velkorysost problémů s nápadností příznaků? Což neexistují velmi významné věci, jež se za určitých podmínek a v určitých dobách mohou prozraditi pouze zcela slabými znameními? Mohl bych snadno uvésti více takových situací. Z jak nepatrných příznaků usuzujete, mladí muži, že jste získali přízeň dámy? Očekáváte pro to výslovný projev

[1]) V e r sprechen (přeřeknutí), V e r lesen (mylné čtení), V e r hören (přeslechnutí), V e r legen (založení), V e r lieren (ztracení). V češtině tomuto „ver“ částečně odpovídá předpona „pře“. — Pozn. překl.

lásky, bouřlivé objetí, anebo Vám stačí pohled, jinými sotva postřehnutý, letmý pohyb, prodloužení stisku ruky o vteřinu? A účastníte-li se co kriminální úředník vyšetřování vraždy, očekáváte pak skutečně, že se shledáte s tím, že vrah zanechal na místě činu svou fotografii s přiloženou adresou, anebo budete nuceni spokojiti se slabšími a méně zřejmými stopami hledané osoby? Nepodceňujme tedy malé příznaky, snad se nám podaří, že vycházejíce z nich, přijdeme na stopu něčemu většímu. A potom, soudím jako Vy, že velké problémy světové i vědecké mají přední právo na náš zájem. Jenže většinou jen málo pomůže, jestliže si hlasitě umíníme, že se nyní věnujeme zkoumání té neb oné velké otázky. Začasté pak nevíme, kam zaměřiti prvním krokem. Ve vědecké práci skýtá více vyhlídek, chopiti se toho, co právě máme před sebou, otevírá-li se cesta ke zkoumání. Učiníme-li tak dost důkladně, bez předpokladů i nadějí, a máme-li štěstí, pak díky souvislosti, která všechno se vším, i malé s velkým spojuje, také z tak nenáročné práce se může vytvořiti přístup k velikým problémům.

Tak bych asi hovořil, abych upoutal Váš zájem k pojednání o zdánlivě nicotných chybných výkonech zdravých lidí. Najdeme si nyní kohokoliv, jemuž je psychoanalysa cizí, a optáme se ho, jak si vysvětluje vyskytování takových věcí.

Nejdříve odpoví: Ó, to nestojí za vysvětlení; to jsou malé náhody. Co tím míní? Chce snad tvrditi, že existují tak malé události, že vypadávají ze sřetězení světového dění, které by stejně tak, jako jsou, býti nemusily? Protrhne-li tak někdo přírodní determinismus na jediném místě, zvrátí tím celý vědecký názor světový. Lze mu pak namítnouti, oč důsledněji se chová dokonce náboženský názor světový, důrazně ubezpečuje, že ani vrabec nespadne se střechy bez zvláštní vůle Boží. Domnívám se, že náš přítel nevyvodí důsledků ze své první odpovědi, začne se točit a řekne, že studuje tyto věci, nachází pro ně ovšem vysvětlení. Že běží o malé vykolejení funkční, o nepřesnosti duševního výkonu, jejichž podmínky by se daly uvésti. Člověk, jinak správně mluvící, se přeřekne, 1. je-li mu trochu nevolno a je-li unaven, 2. je-li rozčilen, 3. je-li

příliš zaujat jinými věcmi. Jest lehké potvrditi tyto údaje. Přeřeknutí se skutečně zvlášť často vyskytuje, když jsme unaveni, stojíme před migrénou nebo nás bolí hlava. Za těchto okolností lehce se zapomínají vlastní jména. Někteří lidé si zvykli poznávati na tomto zapomenutí vlastních jmen blížící se migrénu. Též v rozčilení zaměňujeme často slova i věci, »přehmátneme se«, a zapomenutí předsevzetí, jakož mnoho jiných neúmyslných úkonů, se hromadí, jsme-li roztržiti, t. j. vlastně na něco jiného soustředeni. Známým příkladem takové roztržitosti jest profesor z »Fliegende Blätter«[1]) který nechá státi deštník a zamění svůj klobouk, poněvadž myslí na otázky, o nichž pojedná ve své příští knize. Příklady pro to, jak lze zapomenouti předsevzetí, která jsme pojali, sliby, jež jsme učinili, poněvadž jsme mezitím něco zažili, čím jsme silně zaujati, zná každý z nás z vlastní zkušenosti.

Tak to zní docela rozumně a zdá se býti zajištěno i proti odporu. Snad nás to příliš nezajímá, ne tolik, jak jsme očekávali. Pohleďme blíže na tato vysvětlení chybných výkonů. Podmínky, které se pro vznik těchto úkazů uvádějí, nejsou stejnorodé. Nevolnost a porucha krevního oběhu značí fysiologický důvod pro omezení normální funkce; rozčilení, únava, odvrat pozornosti jsou momenty jiného druhu, které lze nazvati psycho-fysiologickými. Ty se dají lehce přeložiti v teorii. Jak únavou, tak odvrácením pozornosti, snad i všeobecným rozčilením se vyvolává rozdělení pozornosti, které může způsobiti, že se onomu výkonu věnuje příliš málo pozornosti. Tento výkon může pak býti zvlášť lehce rušen, nepřesně proveden. Lehké onemocnění, změny v zásobení centrálního ústrojí nervového krví mohou míti stejný účinek, ovlivňujíce rozhodný moment, rozvržení pozornosti stejným způsobem. Šlo by tedy ve všech případech o výsledky poruchy pozornosti, buď z organických neb psychických příčin.

Pro náš psychoanalytický zájem moc z toho, jak se zdá, nevyplyne. Pociťujeme pokušení, opět se vzdáti tohoto tématu. Zkoumáme-li ovšem ona pozorování blíže, nesouhlasí všechno s touto pozornostní teorií o chybných vý-

[1]) Známý německý časopis humoristický. — Pozn. překlad.

konech anebo se aspoň nedá přirozeně z ní vyvoditi. Zkušenost nás učí, že takové chybné výkony a taková zapomenutí přihodí se též u osob, které nejsou unaveny, roztržity ani rozčileny, nýbrž se nacházejí v každém směru v normálním stavu, jestliže jim snad my dodatečně právě pro mylný výkon rozčilení, k němuž se samy nedoznávají, nepřičteme. Neděje se to přece tak jednoduše, že by výkon stupňováním pozornosti, jemu věnované, byl zaručen a snížením ohrožen. Jest velké množství úkonů, které se vykonávají čistě automaticky, s velmi nepatrnou pozorností, a přece s naprostou jistotou. Člověk, jenž se prochází a sotva ví, kam jde, přece jen dodržuje správnou cestu a zastaví se u cíle, aniž si z a š e l. Aspoň zpravidla. Cvičený pianista hmatá, aniž na to myslil, na správné klávesy. Přirozeně, že se někdy může též přehmátnouti, avšak kdyby automatické hraní stupňovalo nebepečí přehmatu, pak by tomuto nebezpečí byl nejvíce vystaven virtuos, jehož hra velikým cvikem se stala úplně automatickou. Naopak vidíme, že mnoho úkonů se zvlášť jistě daří, když nejsou předmětem mimořádně vysoké pozornosti, a že zlý osud chybného výkonu může se dostaviti, když si dáme obzvláště záležeti na výkonu dobrém, a odvrat nutné pozornosti tudíž jistě nenastal. Pak lze říci, že je to výsledek »rozčilení«, ale my nechápeme, proč rozčilení naopak nestupňuje pozornost k tomu, co zamýšlíme s takovým zájmem. Řekne-li někdo v důležité řeči nebo při ústním jednání přeřeknutím opak toho, co říci zamýšlel, pak to lze sotva vysvětliti teorií psychofysiologickou nebo pozornostní.

Pak jest u chybných výkonů tolik malých vedlejších zjevů, jimž nerozumíme a k nimž jsme se dosavadními vysvětleními nepřiblížili. Když jsme na př. přechodně zapomněli určité jméno, zlobíme se na to, chtěli bychom si mermomocí na ně vzpomenouti a nechceme se tohoto úkolu vzdáti. Proč se rozzlobenému tak zřídka podaří, aby dle svého přání upoutal pozornost ke slovu, jež mu, jak praví, »leží na jazyku«, a které okamžitě pozná, jestliže se před ním vysloví? Anebo: stává se, že chybné výkony se zmnohonásobí, mezi sebou se sčlánkují, nebo se zamění. Po prvé jsme zapomněli na schůzku; po druhé, když

jsme si předsevzali, že rozhodně nezapomeneme, se ukáže, že jsme si omylem zapamatovali jinou hodinu. Snažíme se oklikou si vzpomenouti na zapomenuté slovo a při tom nám vypadne z hlavy druhé jméno, které nám mohlo býti nápomocno při hledání prvého. Jdeme-li pak po tomto druhém jméně, ztratí se nám třetí atd. Totéž se může, jak známo, přihoditi také u tiskových chyb, jež třeba pojímati jako mylné výkony sazečovy. Taková tvrdošíjná chyba tisková vetřela se prý kdysi do sociálně demokratického časopisu. Ve zprávě o jakési slavnosti bylo lze čísti: Mezi účastníky viděli jsme též jeho výsost, »den Kornprinzen« [t. j. žitného prince; mělo tam státi »den Kronprinzen«, t. j. korunního prince. Pozn. překl.]. Příštího dne se časopis pokusil o korekturu. Omluvil se a psal: Mělo tu přirozeně stát: »den Knorprinzen«. [Knor jest jméno známé vídeňské továrny na koření.] V takových případech rádi mluvíme o tiskařském čertíku, o sazečském šotku a podobně, tedy ve výrazech, jež psycho-fysiologickou teorii o tiskových chybách rozhodně přesahují.
Nevím, zda je Vám známo, že lze přeřeknutí provokovati, tak říkajíc sugescí vyvolati. O tom se vypravuje v anekdotě: Kdysi byl jevištní nováček pověřen důležitou úlohou, aby v »Panně orleánské« králi hlásil, že connétable vrací meč; během zkoušky jeden z hlavních herců ostýchavému začátečníkovi místo textu opětně předříkával: Comfortabel vrací koně, a dosáhl záměru. Při představení debutoval nešťastník s takto změněným hlášením, ačkoliv byl dostatečně varován nebo snad právě proto.
Všechny tyto malé znaky chybných výkonů teorie o odvratu pozornosti zrovna nevysvětluje. Ale proto by nemusila býti ještě falešná. Snad jí něco schází, nějaké doplnění, aby plně uspokojovala. Ale též na některé chybné výkony samotné lze pohlížeti s jiného hlediska.
Vyberme si z chybných výkonů ten, který je pro naše záměry nejvhodnější, přeřeknutí. Stejně dobře bychom mohli voliti přepsání neb chybné čtení. Tu si musíme říci, že jsme se dosud pouze tázali, kdy, za jakých okolností přeřeknutí nastává, a že jsme také pouze na to dostali odpověď. Můžeme však svůj zájem obrátiti též jinam a chtíti věděti, proč se přeřekneme tímto způsobem a ni-

koliv jiným; lze uvažovati o tom, co při přeřeknutí vzejde. Uznáte, že pokud tato otázka není zodpověděna a výsledek přeřeknutí osvětlen, úkaz po psychologické stránce zůstává nahodilostí, i když byl fysiologicky vysvětlen. Nastane-li u mne přeřeknutí, mohl bych se zřejmě přeřeknouti nekonečně mnoha způsoby, na místo správného slova užíti jednoho z tisíce jiných, bezpočetně mnohokrát znetvořiti správné slovo. Existuje něco, co mně v každém zvláštním případě určitý způsob přeřeknutí ze všech možných vnucuje, nebo to zůstává náhodou, svévolí a nelze k tomu uvésti vůbec nic rozumného?
Dva autoři, Meringer a Mayer (prvý filolog, druhý psychiatr) se pokusili v roce 1895 přistoupiti k otázce přeřeknutí s této strany. Sbírali příklady a popisovali je zprvu s čistě deskriptivních hledisek. Vysvětlení se tím přirozeně nepodává, ale cestu k němu lze tak najíti. Znetvoření, která přeřeknutím v zamýšlené řeči nastanou, třídí takto: záměny, předzvuky, ozvuky, smíšení (kontaminace) a nahrazení (substituce). Uvedu příklady z těchto hlavních skupin obou autorů. Záměnou jest, když někdo řekne: Mélos z Venuše místo: Venuše z Méla (záměna v pořadí slovním); předzvukem: Bylo mi na těž.., na prsou tak těžko;[1]) ozvukem by byl nezdařený přípitek: Ich fordere Sie auf, auf das Wohl unseres Chefs aufzustossen. [T. zn.: Vyzývám vás, abychom si na zdraví svého šéfa krkli, na místo: »anzustossen«, což znamená připili. Pozn. překl.] Tyto tři tvary přeřeknutí nejsou právě časté. Daleko početnější jsou případy, kdy přeřeknutí vzniká spojením neb smíšením, na př. když pán osloví na ulici dámu slovy: Dovolíte, slečno, rád bych vás »begleitdigen«[2]) [»begleiten« by znamenalo: doprovodil, »digen« jest druhá polovice slova »beleidigen«, což znamená: urazil. Pozn. překl.]. Ve smíšeném slově vězí vedle slova »begleiten« zřejmě též »beleidigen«. (Mimochodem řečeno, mladý muž sotva měl u dámy úspěch.) Jako případ záměny uvádějí M. a M., že někdo řekne:

[1]) V originále: Es war mir auf der Schwest...., auf der Brust so schwer.

[2]) V originále: Wenn Sie gestatten, mein Fräulein, möchte ich Sie gerne begleit-digen.

Dám preparáty do »B r i e f kasten« [schránky na dopisy], místo do »B r u t kasten« [thermostatu] a pod.
Pokus o vysvětlení, jejž oba autoři na své sbírce příkladů zakládají, jest zvlášť nedostatečný. Domnívají se, že slovní hlásky a slabiky mají různou hodnotnost, a že innervace nejhodnotnějšího prvku může rušivě působiti na innervaci méně hodnotných. Při tom se zřejmě opírají o předzvuky a ozvuky, které samy nejsou příliš časté; pro jiné výsledky přeřeknutí toto dávání předností určitým hláskám, jestliže vůbec existuje, nepřichází v úvahu.
Nejčastěji se přece přeřekneme, říkouce na místo jednoho slova jiné, jemu velmi podobné, a tato podoba mnohým postačuje k vysvětlení. Na příklad: profesor praví v nástupní přednášce: Nejsem o c h o t e n (schopen), hodnotiti zásluhy svého veleváženého předchůdce.[1]) Anebo jiný profesor: U ženských genitalií máme přes mnohé p o k u š e n í... pardon: pokusy...
Nejobvyklejší i nejnápadnější jest přeřeknutí v pravý opak toho, co zamýšlíme říci. Při tom se ovšem velice vzdalujeme od hláskových vztahů a účinků podobnosti a můžeme se v náhradu za to odvolati na okolnost, že protiklady mají velmi silnou pojmovou příbuznost a jsou si obzvláště blízké v pojmové asociaci. Máme historické příklady tohoto rázu: Předseda naší poslanecké sněmovny kdysi zahájil schůzi těmito slovy: Pánové, konstatuji přítomnost .... členů a prohlašuji tímto schůzi za u k o n č e n o u.
Stejně svůdně jako protikladný vztah působí pak jakákoliv jiná běžná asociace, která se může někdy dost nevhodně vynořiti. Tak se na př. vypravuje, že při oslavě svatby jednoho dítěte H. H e l m h o l t z o v a s dítětem známého objevitele a velkoprůmyslníka W. S i e m e n s e proslulý fysiolog Dubois-Reymond proslovil slavnostní řeč. Zakončil nepochybně skvělý přípitek slovy: Nechť tedy žije nová firma: S i e m e n s a — H a l s k e! To bylo ovšem jméno staré firmy. Sestavení obou jmén bylo Berlíňákovi stejně běžné jako Vídeňákovi: R i e d e l a B e u t e l [nebo Pražanům: B r o u k a B a b k a. Pozn. překl.].

[1]) Ich bin nicht g e n e i g t (geeignet), die Verdienste... zu würdigen.

Připojíme tedy k hláskovým vztahům a k slovní podobnosti ještě vliv slovních asociací. Ale to ještě nestačí. V mnoha případech se zdá, že se vysvětlení pozorovaného přeřeknutí nezdaří, pokud jsme neuvážili, co bylo řečeno, neb aspoň myšleno o větu dříve. Tedy opět případ ozvuku, jako Meringem zdůrazněný, jenom že z větší vzdálenosti. — Přiznávám se k dojmu, že jsme se nyní od pochopení chybného výkonu v přeřeknutí oddálili více než kdykoliv před tím!

Leč snad se nemýlím, řeknu-li, že jsme všichni během právě konaného výzkumu z příkladů přeřeknutí získali nový dojem, a že by stálo za to, při něm setrvati. Zkoumali jsme podmínky, za nichž přeřeknutí vůbec vzniká, pak vlivy, určující způsob znetvoření přeřeknutím, avšak na výsledek přeřeknutí samotný, bez ohledu na jeho vznik, jsme ještě vůbec nepohleděli. Rozhodneme-li se též pro to, musíme konečně najíti odvahu, abychom si řekli: V některých příkladech má přec také smysl to, co přeřeknutím vzniklo. Co značí, že to má smysl? Inu, tím se praví, že výsledek přeřeknutí snad má právo, aby byl pojat jako právoplatný psychický akt, sledující též vlastní cíl, jako projev obsahu a významu. Dosud jsme vždy mluvili o chybných počinech, ale nyní se nám zdá, že chybný počin sám jest někdy zcela řádným počinem, který se pouze postavil na místo jiného počinu, jenž byl očekáván neb zamýšlen.

Tento vlastní smysl chybného výkonu se zdá v některých případech hmatatelným a nelze jej neuznati. Jestliže předseda schůzi poslanecké sněmovny prvními slovy ukončí, místo aby ji zahájil, pak jsme díky znalosti poměrů, za nichž se přeřeknutí událo, ochotni, uznati smysl tohoto chybného výkonu. Neočekává od zasedání nic dobrého a rád by je hned přerušil. Odhalení tohoto smyslu, tudíž výklad tohoto přeřeknutí, nečiní nejmenších obtíží. Nebo když dáma, zdánlivě uznávajíc, druhé se táže: Tento rozkošný klobouk jsem si asi sama napackala? [aufgepatzt] — pak žádná světová vědeckost nás neodvrátí od toho, abychom z toho neslyšeli pojev: Tento klobouk jest packářstvím. Anebo když dáma, známá svou energičností, vypravuje: Můj muž se ptal lékaře, jakou má

dodržovati dietu, lékař mu však odpověděl, že diety nepotřebuje, že může jíst a pít, co já chci — jest toto přeřeknutí nepopíratelným výrazem důsledného programu. Dámy a pánové, kdyby se ukázalo, že netoliko několik málo případů přeřeknutí a chybných výkonů vůbec má smysl, nýbrž větší jejich část, pak by se tento smysl chybných výkonů, o němž jsme dosud nehovořili, nezbytně stal středem našeho zájmu a všechna ostatní hlediska by právem zatlačil do pozadí. Pak bychom mohli veškeré fysiologické nebo psycho-fysiologické momenty pominouti a věnovati se čistě psychologickým výzkumům o smyslu, t. j. o významu, o úmyslu chybného výkonu. Neopomineme proto, vzhledem k tomuto očekávání, zkoumati hojnější empirický materiál.

Nežli však provedeme toto předsevzetí, dovoluji si Vás pozvati, abyste se mnou sledovali jinou stopu. Opětovně se stalo, že básník použil přeřeknutí neb jiného chybného výkonu jako prostředku básnického líčení. Tato skutečnost sama dokazuje, že považuje mylný výkon, na př. přeřeknutí, za něco důmyslného, neboť je vytváří úmyslně. Neděje se to přece tak, že se básník náhodou přepíše a pak své přepsání nechá u své postavy působiti jako přeřeknutí. Přeřeknutím chce získati naše porozumění pro něco, a můžeme se podívati, oč běží, chce-li nám snad naznačiti, že ona osoba jest roztržita a unavena nebo očekává migrénu. Přirozeně nechceme přeceňovati, že básník používá přeřeknutí jako něčeho důmyslného. Ve skutečnosti by mohlo být beze smyslu, psychickou nahodilostí neb toliko ve zcela řídkých případech důmyslné, a přece by měl básník právo, dodati mu smyslu úpravou, aby je mohl zužitkovati pro své účely. Avšak nebylo by se též čemu diviti, kdybychom se o přeřeknutí dozvěděli více od básníka, než od filologa a psychiatra.

Takový příklad přeřeknutí najdete ve Valdštejnovi (Piccolomini, dějství prvé, výstup pátý.) Max Piccolomini se v předchozím výstupu co nejvášnivěji zastal knížete a blouznil o požehnáních míru, která se mu objevila na cestě, na níž provázel Valdštejnovu dceru do tábora. Zanechává otce a dvorního vyslance Questenberga úplně poděšené. Pak následuje výstup pátý:

QUESTENBERG: Ó, běda, tak je tomu? Příteli,
a my jej necháme v tom poblouzení
tak odejít a nezavoláme
jej zpátky, bychom otevřeli mu
na místě oči?
OCTAVIO *probouzeje se z hlubokého zamyšlení:*
Mé teď otevřel —
a více spatřil jsem, než je mi vhod.
QUESTENBERG: A to jest příteli?
OCTAVIO: Ta kletá cesta!
QUESTENBERG: Proč? Kterak to?
OCTAVIO: Již pojďte! Po stopě
té neblahé jít musím, vlastníma
zřít očima — Již pojďme! *Odvádí jej.*
QUESTENBERG: Ale kam? Ke komu?
OCTAVIO *chvatně:* K ní!
QUESTENBERG: Nechápu —
OCTAVIO *opraviv se:* Ke knížeti!
Již pojďme! *atd.*[1])

Octavio chtěl říci »k němu«, ke knížeti, přeřekl se však a slovy »k ní« aspoň prozradil, že výborně pochopil vliv, způsobující, že mladý hrdina blouzní pro mír.

Ještě dojemnější příklad objevil O. Rank u Shakespeara. Nachází se v »Kupci benátském« v proslulé scéně, v níž šťastný milenec volí mezi třemi skřínkami; nejlépe, když Vám přečtu krátké líčení Rankovo.

»Básnicky velmi jemně motivované a technicky skvěle použité přeřeknutí, které stejně tak jako ono, na něž poukázal Freud ve Valdštejnovi, prozrazuje, že básníci mechanism a smysl tohoto chybného výkonu dobře znají a též u čtenáře proň porozumění předpokládají, nachází se v Shakespearově »Kupci benátském« (dějství 3., scéna 2.) Portie, otcovou vůlí na volbu manžela losem vázána, šťastnou náhodou dosud unikla všem nemilým nápadníkům. Poněvadž v Bassaniovi konečně našla uchazeče, jemuž je skutečně nakloněna, obává se,

[1]) Schillerův „Valdštejn“ v překladu B. Kaminského, Otto, str. 89—90.

aby také on nevytáhl falešný los. Nejraději by mu řekla, že i pak může býti jist její láskou, ale její slib jí v tom brání. V tomto vnitřním rozporu vkládá jí básník do úst tato slova, aby je pronesla k vítanému nápadníkovi:

Zdržte se, prosím; zdržte den či dva,
než zkusíte své štěstí. Potom vás
snad pozbudu, a tak se pozdržte.
Něco mi říká — a l e l á s k a n e —
že se vás nechci vzdát.......
...... Mohu vás poučit,
jak volit mne, čímž zruším přísahu.
To nechci však; tak snad mne chybíte,
a tím mi dáte hříšně litovat,
proč jsem ji držela. Ó, ten váš zrak
mne uhranul a zcela rozdvojil,
ž e p ů l í p a t ř í m vám, a d r u h o u v á m —
c h c i ř í c i, m n ě; když mně však, pak i vám,
a vším jen vám![1])

Co mu chtěla pouze jemně naznačiti, poněvadž to měla vlastně vůbec zamlčet, že již před volbou z c e l a jeho jest a jeho miluje — právě tomu dává básník s obdivuhodným psychologickým jemnocitem otevřeně se protlačiti v přeřeknutí a dovede tímto uměleckým obratem uklidniti nesnesitelnou nejistotu milujícího a stejně naladěné napjetí posluchačovo vzhledem k výsledku volby.«
Ještě si povšimněte, jak jemně Portie mezi oběma výpověďmi, obsaženými v přeřeknutí, ku konci zprostředkuje, jak ruší rozpor mezi nimi a jak posléze dává za pravdu přeřeknutí:

když mně však, pak i vám,
a vším jen vám.

Příležitostně také odhalil smysl chybného výkonu poznámkou a předešel nás ve snaze o její vysvětlení myslitel lékařství vzdálený. Všichni znáte duchaplného satirika L i c h t e n b e r g a [1742 až 1799], o němž G o e t h e pra-

[1]) V překladu B. Štěpánka, Borový 1929, str. 71.

vil: Učiní-li někde vtip, je tam skryt problém. Inu, někdy i vtipem se osvětlí řešení problému. Ve svých vtipných a satirických nápadech si Lichtenberg poznamenal větu: Vždy četl Agamemnon místo »angenommen« [přijato], tak často četl Homéra. Vskutku toť teorie mylného čtení.

Napříště prozkoumáme, zda lze souhlasiti s básnickým pojetím chybných výkonů.

PŘEDNÁŠKA 3

Chybné výkony

Pokračování

DÁMY A PÁNOVÉ! Posledně nás napadlo, nazírati na chybný výkon nikoliv v poměru k rušenému a zamýšlenému výkonu, nýbrž zkoumati jej samostatně a získali jsme dojem, že někdy prozrazuje svůj vlastní smysl. Řekli jsme si: Kdyby se ve větším měřítku potvrdilo, že chybný výkon smysl má, pak by se tento smysl brzy stal zajímavějším než výzkum okolností, za nichž vzniká.

Dohodněme se ještě jednou na tom, co rozumíme »smyslem« psychického děje. Nic jiného než úmysl, jemuž slouží, a jeho postavení v psychické řadě. Při většině svých výzkumů můžeme »smysl« nahraditi též »úmyslem« neb »tendencí«. Bylo tedy pouze klamným zdáním neb poetickým povýšením chybného výkonu, když jsme v něm poznávali úmysl?

Zůstaňme věrni příkladům přeřeknutí a přehlédněme větší počet podobných pozorování. Najdeme celé kategorie případů, kde úmysl, smysl přeřeknutí jest zřejmý. Především ony, v nichž na místo zamýšleného nastupuje opak. Předseda praví v zahajovací řeči: »Prohlašuji schůzi za ukončenou.« To jest přece nedvojsmyslné. Smyslem a úmyslem chybné řeči jest, že chce schůzi zakončiti. »Říká to přece sám«; stačí, chytneme-li jej za slovo. Nerušte mě teď námitkou, že to není možné, jelikož víme, že nechtěl schůzi zakončiti, nýbrž zahájiti, a že chtěl zahájiti, může potvrditi on sám, jehož jsme za nejvyšší instanci právě uznali. Zapomínáte při tom, že jsme se dohodli, nazírati zprvu na chybný výkon samostatně. O jeho poměru k rušivému zámyslu pojednáme až později. Dopouštíte se logické chyby, zbavujíce se eskamotáží projednávaného problému. Angličané tomu říkají *begging the question.*

V jiných případech, kdy jsme se nepřeřekli právě v pravý opak, přece může býti přeřeknutím vyjádřen opačný smysl. »Nejsem o c h o t e n, hodnotiti zásluhy svého předchůdce.« [Viz str. 24 t. sp.] Ochoten není protikladem k schopnému, ale je to zřejmé doznání v ostrém protikladu k situaci, v níž jest řečníku mluviti.

Ještě v jiných případech připojuje přeřeknutí k zamýšlenému smyslu prostě druhý. Věta pak zní jako stažení, zkrácení, zhuštění mnoha vět. Tak praví energická dáma: Může jísti a píti, co j á chci. Je to právě tak, jakoby vypravovala: Může jísti a píti, co chce; ale copak má co chtíti? Na jeho místě chci já. Přeřeknutí velmi často vzbuzují dojem podobných zkratek, jako když se na př. profesor anatomie po své přednášce o nosní dutině táže, zda posluchači porozuměli, a když všichni přisvědčili, pokračuje: Myslím, že sotva, poněvadž lidi, rozumějící nosní dutině, lze i v milionovém městě spočítati na j e d n o m p r s t ě... pardon, na prstech jedné ruky. Zkrácená řeč má také smysl; praví, že jest pouze jeden člověk, který tomu rozumí.

Proti těmto skupinám případů, v nichž chybný výkon sám prozradí svůj smysl, stojí jiné, v nichž přeřeknutí nepřineslo nic o sobě důmyslného, které tedy energicky odporují našemu očekávání. Zkroutí-li někdo vlastní jméno nebo sestaví-li neobvyklý sled hlásek, pak se zdá, že těmito velmi častými případy jest již záporně rozhodnuta otázka, zda všechny chybné výkony vytvářejí něco důmyslného. Avšak zabýváme-li se podrobněji podobnými příklady, ukáže se, že lze těmto znetvořením lehce porozuměti, ba že rozdíl mezi těmito temnými a předchozími jasnými případy není tak veliký.

Pán, byv dotázán, jak se daří jeho koni, odpovídá: »Ja, das d r a u t... Das dauert vielleicht noch einen Monat.« [Inu, to d r a u t... To možná potrvá ještě měsíc.] Na otázku, co vlastně chtěl říci, vysvětluje, že si myslil, že je to smutná historie [eine t r a u r i g e Geschichte] a srážka slov »dauert« [potrvá] a »traurig« [smutná] vyvolala ono »draut« [slovo beze smyslu]. (M e r i n g e r a M a y e r.)

Jiný pán vypravuje o jakýchsi událostech, které považuje

za závadné, a pokračuje: »Pak ale vyšly na svinstjevo [Vorschwein] skutečnosti[1]) ..... Na dotazy potvrzuje, že chtěl tyto události označiti za svinstvo. »Najevo« [Vorschein] a »svinstvo« [Schweinerei] daly dohromady vzniknouti podivuhodnému »svinstjevo«. (M. a M.) Vzpomeňte si na případ mladého muže, který chtěl neznámou dámu »begleitdigen«. [Viz str. 23 t. sp.] Dovolili jsme si rozložiti tento slovní výtvor na »begleiten« a »beleidigen«, a cítili jsme při výkladu jistotu, aniž jsme požadovali potvrzení. Z těchto příkladů vidíte, že i temnější případy přeřeknutí lze vysvětliti setkáním, interferencí, dvou různých úmyslů řeči; rozdíly vznikají pouze tak, že někde jeden úmysl druhý zcela nahradí (substituuje), jako při přeřeknutí v opak, zatím co se jinde omezuje na znetvoření neb modifikaci, takže vznikají smíšeniny, které se samy o sobě zdají býti více či méně důmyslné.

Domníváme se, že jsme teď pochopili tajemství velkého počtu přeřeknutí. Zapamatujeme-li si tento poznatek, porozumíme ještě jiným, dosud záhadným skupinám. Při znetvoření jmen nemůžeme na př. předpokládati, že vždy běží o konkurenci dvou podobných a přece různých jmen. Avšak druhý úmysl lze přece jen netěžko uhodnouti. Znetvoření jména, vyskytující se dosti často mimo přeřeknutí, snaží se o to, aby jméno mělo špatný zvuk nebo přízvuk něčeho nízkého a jest známým způsobem neb nezpůsobem hanění, jehož se vzdělaný člověk brzy, ale ne právě rád vzdává. Dovoluje si jej ještě zhusta jako »vtip«, ovšem velmi málo důstojný. Abych uvedl aspoň jeden křiklavý a ošklivý příklad znetvoření jmen, zaznamenávám, že jméno presidenta francouzské republiky, Poincaré, bylo v těchto dobách přetvořeno na »Schweinskarré« [vepřové carré]. — Jest tudíž na snadě, předpokládati též při přeřeknutí takový hanlivý úmysl, uplatňující se znetvořením jména. Pokračujeme-li ve svém pojetí, vnucují se nám podobná objasnění určitých případů přeřeknutí s komickým neb absurdním výsledkem. »Vyzývám Vás, abychom si na zdraví svého šéfa krkli.« [Viz str.

[1]) Dann aber sind Tatsachen zum Vorschwein gekommen...

23 t. sp.] Sváteční nálada se tu neočekávaně ruší vpádem slova, vzbuzujícího nechutnou představu; dle příkladu některých řečí hanlivých a ze vzdoru sotva tušíme něco jiného, než že se chce projeviti tendence, která energicky odporuje předstírané úctě a asi říká: Nevěřte tomu, nemíním to vážně, kašlu na toho chlapa a pod. Skoro totéž platí o přeřeknutí, která z nevinných slov činí neslušná a oplzlá, jako apopos místo apropos, nebo Eischeissweibchen místo Eiweissscheibchen.[1]) (M. a M.)

U mnoha lidí známe snahu, úmyslně znetvořiti nevinná slova v oplzlá, aby získali určitou slast; snaha ta se považuje za vtipnou, ve skutečnosti musíme se však u člověka, od něhož toto slyšíme, teprve informovati, zda to řekl úmyslně jako vtip, nebo se to stalo přeřeknutím.

Tak jsme tedy s poměrně nepatrnou námahou vyřešili záhadu chybných výkonů. Nejsou nahodilostmi, nýbrž vážnými duševními ději, mají svůj smysl, vznikají společným — lépe snad řečeno: protichůdným působením dvou různých úmyslů. Teď však chápu, že mě chcete zahrnouti množstvím otázek a pochybností, jež třeba zodpověděti a vyříditi, než se smíme radovati z prvních výsledků naší práce. Zajisté Vás nechci nabádati k předčasným rozhodnutím. Chladně uvažujme o všem, dle pořádku, jedno po druhém.

Co mně tak chcete pověděti? Zda se domnívám, že toto objasnění platí pro všechny případy přeřeknutí neb pouze pro určitý počet? Zda lze toto pojetí rozšířiti na všechny ostatní druhy chybných výkonů, na mylné čtení, na přepsání, zapomenutí, založení, přehmátnutí atd.? Co pak vzhledem k psychické povaze chybných výkonů mají ještě znamenati momenty únavy, rozčilení, roztržitosti, poruchy pozornosti atd.? Dále lze pozorovati, že z obou konkurujících tendencí chybných výkonů jedna jest vždycky, druhá však není vždy zřejmá. Co činiti, abychom tuto uhodli, a když už máme za to, že jsme ji uhodli, jak vésti důkaz, že není pouze pravděpodobná, nýbrž jedině

[1]) Ei: vejce, scheiss: sraní, posraná, Weibchen: samička, ženuška; Eiweissscheibchen: úkrojek bílku, bílkoviný sloupec.

správná? Máte snad ještě nějaké otázky? Ne-li, pokračuji sám. Připomínám, že nám na chybných výkonech samotných vlastně mnoho nezáleží, že jsme se z jejich studia chtěli pouze naučiti něčemu, co lze zužitkovati pro psychoanalysu. Proto kladu otázku: jaké jsou úmysly neb tendence, jež druhé takto ruší, a jaké jsou vztahy mezi tendencemi rušícími a rušenými? Tak, po vyřešení problému, počíná naše práce znovu.

Tedy, zda je to vysvětlení pro všechny případy přeřeknutí? Jsem velice nakloněn tomu věřiti a sice proto, že kdykoliv zkoumáme případ přeřeknutí, lze nalézti podobné vyřešení. Avšak nelze také dokázati, že přeřeknutí bez podobného mechanismu nastati nemůže. Buď jak buď, pro nás je to teoreticky lhostejné, neboť závěry, které pro úvod do psychoanalysy odtud chceme vyvoditi, podrží platnost, i když by, čemuž jistě tak není, jen menšina případů přeřeknutí podléhala našemu pojetí. Na další otázku, zda smíme rozšířiti na ostatní druhy chybných výkonů, co vyplynulo pro přeřeknutí, odpovídám předběžně kladně. Sami se o tom přesvědčíte, jakmile počneme zkoumati příklady přepsání, přehmátnutí atd. Navrhuji Vám však z technických důvodů, abychom tuto práci odsunuli, pokud jsme ještě důkladněji nepojednali o přeřeknutí.

Předpokládáme-li popsaný mechanism přeřeknutí, zasluhuje podrobnější odpovědi otázka, co pro nás mohou ještě znamenati autory zdůrazněné momenty jako porucha krevního oběhu, únava, rozčilení, roztržitost a teorie poruchy pozornosti. Všimněte si prosím, že těchto momentů nepopíráme. Vůbec se tak zhusta nestává, že by psychoanalysa něčeho popírala, jak se často tvrdí s jiné strany; zpravidla pouze připojuje něco nového, a někdy se ovšem stane, že toto dosud přehlédnuté a teď nově připojené, je právě podstatné. Vliv fysiologických disposic, daných lehkou nevolí, poruchami krevního oběhu neb vyčerpaností, dlužno pro vznik přeřeknutí bez dalšího uznati; denní a osobní zkušenost Vás o tom přesvědčí. Ale jak málo se tím vysvětlí! Především to nejsou nezbytné podmínky chybného výkonu. Přeřeknutí jest stejně dobře možné při plném zdraví a za normálního stavu. Tyto tělesné momenty zvláštní duševní mechanism přeřeknutí pouze usnadňují a jsou mu

příznivy. Pro tento vztah užil jsem kdysi přirovnání, které, nemaje lepšího, nyní opakuji. Představte si, že bych, kráčeje v tmavé noci na opuštěném místě, byl přepaden pobudou, jenž by mi vzal hodinky a peníze, a že bych pak, lupičův obličej zřetelně neviděv, přednesl na nejbližší policejní stanici tuto žalobu: Osamělost a tma právě mě obraly o cenné předměty. Policejní komisař by na to asi řekl: Neprávem hovíte krajně mechanistickému pojetí. Vyličme situaci raději takto: Chráněn tmou a využiv osamělosti, odňal vám neznámý vaše cenné věci. Podstatným úkolem se mi zdá, najíti lupiče. Snad mu pak lup zas odejmeme.

Psychofysiologické momenty jako rozčilení, roztržitost, porucha pozornosti zřejmě pramálo přispějí k vysvětlení. Jsou to jen rčení a španělské zdi; nedejme se zdržovati, abychom nepohleděli za ně. Naopak jest otázkou, co roztržitost, co zvláštní odvrat pozornosti vyvolalo. Také vlivy hlásek, podobnosti slovní a obvyklé, ve slovech pramenící asociace třeba uznati za významné. Usnadňují přeřeknutí, ukazujíce mu, jakou cestou se může bráti. Ale mám-li před sebou cestu, je tím také již samozřejmě rozhodnuto, že po ní půjdu? Ještě je potřebí motivu, abych se pro ni rozhodl, a nad to síly, jež mě na cestě posunuje. Tyto vztahy hláskové i slovní, rovněž tak jako tělesné disposice přeřeknutí pouze usnadňují, ale neposkytují vlastního vysvětlení. Jenom považte, že v nesmírné většině případů moje řeč není rušena okolností, že slova, mnou použitá, zvukovou podobou připomínají jiná, že jsou těsně spjata se svými protiklady, neb že od nich vycházejí obvyklé asociace. S filosofem W u n d t e m můžeme si ještě pomoci vysvětlením, že přeřeknutí vzniká, když tělesnou vyčerpaností asociační snahy získají vrch nad ostatními zámysly řeči. Pěkně by to znělo, kdyby tomu neodporovala zkušenost, že v mnoha případech schází tělesné, v jiných asociační usnadnění přeřeknutí.

Obzvláště mě však zajímá další Vaše otázka, jak zjistiti obě se křížící tendence. Patrně ani netušíte, jak těžké má následky. Jedna z nich, tendence rušená, jest vždy nesporná, že ano? Osoba, chybný výkon konající, ji zná a k ní se přiznává. Důvod k pochybnostem skýtá pouze dru-

há, rušící. Slyšeli jsme již, a jistě jste nezapomněli, že v mnoha případech druhá tato tendence je stejně zřetelná. Oznamuje ji výsledek přeřeknutí, jakmile máme odvahu připustiti, že výsledek samotný má význam. Předseda, přeříkaje se v opak, chce, toť zřejmé, schůzi zahájiti, ale stejně je zřejmé, že by si rovněž přál, ji skončiti. To je tak jasné, že není co objasňovati. Avšak, jak ze znetvoření uhodnouti rušivou tendenci v ostatních případech, kdy tato původní tendenci pouze znetváří, aniž se sama zřejmě vyjádřila?

V první řadě případů velmi jednoduchým a bezpečným způsobem, tímtéž, jímž zjišťujeme tendenci rušenou. Tu si přece dáme bezprostředně sděliti řečníkem; ihned po přeřeknutí nám sestaví původně zamýšlený slovosled. »T o d r a u t... To možná potrvá ještě měsíc.« [Viz str. 31 t. sp.] Inu, rušivou tendenci si rovněž dáme jím vysloviti. Optáme se ho: Proč jste zprvu řekl »draut«? Odpoví: Chtěl jsem říci: Je to smutná historie. V druhém případě, při přeřeknutí »svinstjevo« Vám také potvrdí, že chtěl nejprve říci: T o j e s v i n s t v o [viz str. 32 t. sp.], pak se však umírnil a zabočil do jiné výpovědi. Zjištění rušivé tendence podařilo se tu stejně bezpečně jako rušené. Použil jsem zde, nikoliv bez úmyslu, příkladů, jejichž sdělení i řešení nepochází ani ode mne, ani od mých stoupenců. Přece však v obou případech bylo potřebí určitého zásahu, jenž napomohl řešení. Řečník musil býti dotázán, proč se přeřekl, a co tomu přeřeknutí říká. Jinak by možná své přeřeknutí přešel, aniž je chtěl vysvětliti. Byv dotázán, podal však vysvětlení prvním nápadem, který dostal. Podívejte se, tento malý zásah a jeho výtěžek, to je už psychoanalysa a příklad pro každý z psychoanalytických výzkumů, které, pokračujíce, budeme konati.

Jsem snad příliš nedůvěřivý, domnívaje se, že v témže okamžiku, kdy se před Vámi vynořuje psychoanalysa, také se ve Vás vztyčuje proti ní odpor? Nechce se Vám namítati, že výpověď dotázané osoby, přeřeknutí se dopustivší, není důkazem dostatečným? Řeknete, že se přirozeně snaží vyhověti výzvě, aby vysvětlil přeřeknutí, a proto řekne první, co ho napadne, zdá-li se mu to býti vhodným pro vysvětlení. Důkaz, že se přeřeknutí vskutku

tak událo, není tím podán. Může tomu býti tak, ale stejně dobře i jinak. Mohlo by jej bývalo napadnouti také něco jiného, co by se hodilo stejně dobře neb možná lépe. Jest pozoruhodno, jak malou úctu vlastně máte před psychickým faktem! Představte si, že by někdo provedl chemický rozbor nějaké látky, a zjistil, že jedna její část má určitou váhu, tolik a tolik miligramů. Z této váhy možno vyvoditi některé závěry. Domníváte se, že by kdy chemika napadlo, vytýkati těmto úsudkům vady s odůvodněním, že by isolovaná látka byla mohla míti též jinou váhu? Každý se skloní před faktem, že to byla právě tato váha a žádná jiná a s důvěrou na něm staví své další vývody. Jen když běží o psychický fakt, že tázaný dostal určitý nápad, pak to nepřipustíte a řeknete, že ho mohlo napadnouti také něco jiného! Chováte v sobě právě ilusi psychické svobody a nechcete se jí vzdáti. Je mi líto, že Vám v této věci musím co nejostřeji odporovati.
Zde se přerušíte, avšak jenom proto, aby se Váš odpor zdvihl zase na jiném místě. Pokračujete: Chápeme zvláštnost psychoanalytické techniky, že si řešení svých problémů dá pověděti od analysovaných. Vezměme jiný případ, onen, v němž slavnostní řečník vyzývá shromáždění, aby na zdraví šéfovo si krklo. [Viz str. 33 t. sp.] Pravíte, že rušícím, projevu úcty se zpěčujícím zámyslem jest v tomto případě hanění. Toto jest však pouze Váš výklad, opřený o pozorování mimo přeřeknutí. Optáte-li se v tomto případě původce přeřeknutí, nepotvrdí Vám, že zamýšlel haněti; naopak, energicky to bude popírat. Proč se vzhledem k této jasné námitce nevzdáte svého neprokazatelného výkladu?
Ano, teď jste našli něco silného. Představuji si neznámého slavnostního řečníka; pravděpodobně je asistentem oslavovaného šéfa, možná že již soukromým docentem, mladým mužem s nejlepšími vyhlídkami. Budu na něho naléhati, zda přece jen nepocítil něčeho, co se snad zpěčovalo výzvě k úctě šéfa. Tu se však se špatnou potáži. Stane se netrpělivým a najednou na mne vyhrkne: »Teď ale již přestaňte s tím vyptáváním, nebo se stanu nepříjemným. Zkazíte mně ještě svým podezíráním celou kariéru. Řekl jsem prostě »aufstossen« místo »anstossen«, poněvadž

jsem v téže větě již dvakrát před tím vyslovil »a u f«. To je to, čemu Meringer říká ozvuk, a víc není co vykládati. Rozumíte? A basta.« Hm, toť překvapující reakce, vskutku energické odmítnutí. Vidím, že s mladým mužem nic nevyřídím, myslím si však, že prozrazuje silný osobní zájem na tom, aby jeho chybný výkon neměl nijakého smyslu. Snad nepovažujete za správné, že se při čistě teoretickém zkoumání počal chovati hrubě, ale na konec si řeknete, že sám přece musí vědět, co říci chtěl a co nechtěl.

Tak, že to musí vědět? To by snad bylo ještě otázkou. Teď se však domníváte, že mě máte v rukou. To je tedy ta Vaše technika, slyším Vás říkati. Když ten, kdo se přeřekl, o přeřeknutí praví něco, co se Vám hodí, pak ho v té věci prohlásíte za poslední rozhodující instanci. »Říká to přec sám!« Jestliže se Vám však to, co pověděl, nehodí do krámu, tu znenadání tvrdíte, že to neplatí, že netřeba tomu věřiti.

To ovšem souhlasí. Mohu Vám však uvésti podobný případ, v němž se dějí stejné nehoráznosti. Obžalovanému, přiznávajícímu se k činu, soudce věří; zapírajícímu nevěří. Kdyby tomu bylo jinak, nebylo by soudnictví, a přesto, že se občas přihodí omyly, přece tuto soustavu uznáváte.

Hm, jste snad soudcem, a ten, kdo se dopustil přeřeknutí, u Vás obžalovaným? Což je přeřeknutí přestupkem?

Možná, že neodmítneme ani toto přirovnání. Avšak všimněte si, k jak hlubokým různicím jsme dospěli, jakmile jsme se jen poněkud zahloubali do zdánlivě jednoduchých problémů chybných výkonů. Nabízím Vám prozatímní kompromis na základě podobenství o soudci a obžalovaném. Vy uznáte, že smysl chybného výkonu jest nepochybný, jestliže obžalovaný sám jej připouští. Já za to přiznám, že přímého důkazu o domnělém smyslu docíliti nelze, jestliže analysovaný odmítá podati vysvětlení, přirozeně také, když není přítomen, aby je mohl podati. Jsme pak, jako v soudnictví, odkázáni na indicie, které činí rozhodnutí jednou více, jednou méně pravděpodobným. U soudu nutno z praktických důvodů prohlásiti vinným též na základě indicií. Pro nás není této nutnosti; nejsme však ani povinni vzdáti se zužitkování podobných indicií. Bylo

by chybou si mysliti, že kterákoli věda se skládá z pouhých přesně prokázaných thesí, a požadovalo by se to neprávem. Tento požadavek klade pouze mysl, dychtící po autoritě a potřebující zaměniti náboženský katechismus jiným, byť i vědeckým. Věda pojala do svého katechismu pouze několik apodiktických vět, jinak se skládá z tvrzení, jež posunula k určitým stupňům pravděpodobnosti. Jest přímo znakem vědeckého způsobu myšlení, spokojíme-li se s takovým přiblížením k jistotě a pokračujeme-li v konstruktivní práci, ačkoliv není konečného potvrzení. Odkud však béřeme opěrné body pro výklad, odkud indicie pro důkaz, jestliže výpověď analysovaného sama smysl chybného výkonu nevysvětluje? S různých stran. Nejprve z obdoby s úkazy, které chybnými výkony nejsou, jako když na př. tvrdím, že znetvoření jmen přeřeknutím má tentýž hanlivý smysl jako úmyslné jejich zkroucení. Pak z psychické situace, v níž chybný výkon nastává, ze znalosti charakteru osoby, chybného úkonu se dopouštějící, a z dojmů, jimiž tato osoba byla postižena před chybným výkonem, a na něž možná jím reaguje. Zpravidla se to děje tak, že dle všeobecných zásad provádíme výklad chybného výkonu, kterýžto výklad je zprvu pouhou domněnkou, toliko návrhem k výkladu, a pak si jej ověříme zkoumáním psychické situace. Někdy třeba vyčkati budoucích událostí, které se chybným výkonem jakoby ohlásily, abychom našli potvrzení pro naši domněnku.

Důkazy pro to nemohu, omezuje se na oblast přeřeknutí, podati snadno, ačkoliv se i zde najdou dobré příklady. Mladý muž, který chtěl dámu »begleitdigen«, je jistě ostýchavý: dámu, jejíž muž smí jísti a píti, co o n a chce, znám jako jednu z energických žen, které doma vládnou. Nebo jiný případ: V generální schůzi »Concordie« přednese mladý člen prudkou oposiční řeč, v níž vedení spolku osloví slovy: páni »V o r s c h u s s-mitglieder« (členové z á l o h y), což se skládá, jak se zdá, ze slov »V o r stand« (představenstvo) a »Aus s c h u s s« (výbor). Tušíme, že se v něm hnula rušivá tendence proti jeho oposici, která se opírala o něco souvisícího se zálohou. Vskutku se dozvídáme od svého zpravodaje, že řečník byl

v neustálých peněžních obtížích a právě tehdy podal žádost o zápůjčku. Jako rušivý zámysl třeba tudíž zařaditi myšlenku; umírni se v oposici; jsouť to titíž lidé, kteří ti mají povoliti zálohu.

Mohu Vám předložiti bohatý výběr takových indicií, jakmile přejdu na široké pole ostatních chybných výkonů.

Zapomene-li někdo vlastní jméno, jež jinak dobře zná, anebo, ač se o to snaží, jen těžko si je pamatuje, pak je na snadě předpokládati, že má něco proti nositeli jména, takže naň nerad myslí; připojte k tomu následující odhalení psychické situace, v níž uvedený chybný výkon nastal:

»Pan Y se bezúspěšně zamiloval do dámy, jež se brzy potom provdala za pana X. Ačkoli pan Y zná pana X již delší dobu a dokonce je s ním v obchodních stycích, zapomíná stále a stále znovu jeho jméno, takže chtěje s ním korespondovati, několikrát se musil ptáti jiných lidí na jeho jméno.«[1])

Pan Y zřejmě nechce nic věděti o šťastném sokovi. »Nemá se na něho mysliti.«

Nebo: Dáma se táže lékaře na společnou známou, jmenuje ji však dívčím jménem. Svatbou získané jméno zapomněla. Pak se přizná, že byla velmi nespokojena s tímto sňatkem a nemůže snésti muže uvedené přítelkyně.[2])

O zapomenutí jmen promluvíme ještě v jiných směrech; nyní nás zajímá výlučně psychická situace, do níž zapomenutí spadá.

Zapomenutí jmen lze zcela všeobecně vysvětliti protichůdným prouděním, jež nechce vykonati předsevzetí. Takto však nemyslíme pouze my v psychoanalyse, nýbrž je to obecný názor, k němuž se všichni hlásí v životě a který popírají teprve v teorii. Příznivec, omlouvající se chráněnci, že zapomněl na jeho prosbu, není před ním ospravedlněn. Chráněnec si okamžitě pomyslí: Jemu na tom nezáleží; slíbil to sice, ale nechce to vlastně udělati. V určitých vztazích je také v životě zapomenutí zakázáno a rozdíl mezi lidovým a psychoanalytickým pojetím těchto chybných výkonů zdá se býti odstraněn. Představte si

[1]) Podle C. G. Junga.
[2]) Podle A. A. Brilla.

paní domu, vítající hosta slovy: Co Vás napadlo přijíti dnes? Ach, úplně jsem zapomněla, že jsem Vás pozvala na dnešek. Anebo mladého muže, jenž by se měl milence přiznati, že zapomněl na smluvené dostaveníčko. Rozhodně se nepřizná, raději si z ničeho vymyslí nejnepravděpodobnější překážky, které ho tehdy zdržely a od té doby mu znemožňovaly, aby ji zpravil. Že ve vojenských věcech zapomenutí není omluvou a neuchrání před trestem, víme všichni a považujeme za správné. Všichni lidé se tu najednou shodnou na tom, že určitý chybný výkon má smysl a dokonce, který smysl má. Proč nejste dosti důslední, abyste tento poznatek na ostatní chybné výkony rozšířili a plně se k němu přiznali? I na to jest ovšem odpověď.
Je-li smysl uvedeného zapomenutí různých předsevzetí tak málo sporný pro laika, ještě méně Vás překvapí, že básníci tohoto chybného výkonu používají ve stejném smyslu. Kdo z Vás viděl neb četl »Caesara a Kleopatru« od B. Shawa, vzpomene si, že loučící se Caesar je v poslední scéně stíhán představou, že si ještě něco předsevzal, co právě zapomněl. Konečně se ukáže, oč jde: rozloučiti se s Kleopatrou. Básníkovo uspořádání připisuje velikému Caesarovi převahu, jíž neměl a o niž vůbec neusiloval. Z dějinných pramenů se dozvíte, že Caesar pozval Kleopatru, aby za ním přišla do Říma, a že tam dlela se svým malým Caesarionem, když Caesar byl zavražděn; pak z města uprchla.
Případy zapomenutí předsevzetí jsou obyčejně tak jasné, že jich lze málo upotřebiti pro náš záměr, vyvoditi indicie pro smysl chybného výkonu z psychické situace. Obraťme se proto k obzvláště mnohoznačnému a neprůhlednému chybnému počinu, ku ztracení a založení. Že bychom na ztrátě, nahodilosti to zhusta bolestně pociťované, sami byli účastni úmyslem, nepovažujete zajisté za věrohodné. Nicméně jest mnoho pozorování podobných tomuto: Mladý muž ztratí crayon, který měl velmi rád. O den dříve dostal od švagra dopis, jenž končil slovy: Zatím nemám ani času ani chuti, abych podporoval tvou lehkomyslnost a lenost. Tužka byla však darem tohoto švagra.[1]) Bez této

[1]) Podle B. Dattnera.

shody nemohli bychom ovšem tvrditi, že se při uvedeném ztracení účastnil úmysl, zbaviti se věci. Podobné případy se dějí často. Ztrácíme předměty, jestliže jsme se znepřátelili s jejich dárcem a již si nepřejeme, aby nám byl připomínán, anebo když jich sami nemáme již rádi a chceme si vytvořiti záminku, abychom je mohli nahraditi jinými neb lepšími. Témuž úmyslu proti předmětu sloužíme, když něco upustíme, zlomíme neb rozbijeme. Lze považovati za nahodilé, když dítě před narozeninami ztratí, zkazí neb rozbije předměty denní potřeby, jako na př. školní brašnu a hodinky?

Kdo dost často zažil trápení, že nemohl nalézti, co sám založil, nebude chtíti věřiti v úmysl ani při založení. A přece nejsou řídké případy, v nichž původní okolnosti založení naznačují tendenci, založiti předmět dočasně neb trvale. Snad nejlepším příkladem toho druhu jest tento: Mladší muž mi vypravuje: »Před několika lety nastalo v mém manželství rozladění, moje paní se mně zdála příliš chladnou, a ačkoliv jsem rád uznával její výborné vlastnosti, žili jsme spolu bez něžností. Jednoho dne přinesla z procházky knihu, již koupila očekávajíc, že mě bude zajímati. Poděkoval jsem se za toto znamení »pozornosti«, slíbil, že si ji přečtu, položil ji na pravé místo a již jsem ji nenašel. Uplynulo mnoho měsíců, v nichž jsem si příležitostně na založenou knihu vzpomněl a marně se snažil ji nalézti. Přibližně o půl roku později onemocněla moje milovaná matka, žijící odděleně od nás. Má žena opustila domov, aby ošetřovala tchyni. Stav nemocné byl vážný a dal mé paní příležitost, projeviti své nejlepší vlastnosti. Jednoho večera se vrátím domů, nadšen výkonem své ženy a prodchnut vděčností k ní. Přistoupím k psacímu stolu, vytáhnu v něm jednu přihrádku bez určitého úmyslu, avšak takořka s náměsíční jistotou, a navrchu najdu dávno postrádanou, založenou knihu.«

Odpadnutím motivu rovněž se skončilo založení předmětu.

Dámy a pánové! Tato sbírka příkladů dala by se nezměrně rozmnožiti. Zde však nechci tak učiniti. V mé »Psychopathologii všedního života« (po prvé vyšlé r. 1901) beztak najdete hojnost příkladů k studiu chybných výkonů.[1])

Z nich vyplývá vždy totéž: činí pravděpodobným, že chybné výkony mají smysl, a ukazují, jak se smysl z okolností uhodne neb jimi potvrdí. Mluvím dnes stručně, poněvadž jsme se přece omezili na snahu, těžiti z těchto úkazů pro přípravu k psychoanalyse. Pouze dvěma skupinami pozorování dlužno se ještě zabývati: chybnými výkony hromadnými i kombinovanými a potvrzením našich výkladů pozdějšími událostmi.

Chybné výkony hromadné a kombinované jsou jistě nejdokonalejším výkvětem svého druhu. Kdyby nám záleželo pouze na tom, prokázati, že chybné úkony mohou míti smysl, pak bychom se od počátku omezili na ně, neboť jejich smysl nemůže býti nepoznán i nejtupějším mozkem a též kritickému soudu se vnucuje. Hromadění projevů prozrazuje tvrdošíjnost, jež se téměř nikdy nevyskytuje u náhody, ale dobře se hodí k předsevzetí. Posléze vzájemná záměna jednotlivých druhů chybných výkonů ukazuje to, co je důležité a podstatné při chybném výkonu: nikoliv forma neb prostředek, jichž používá, nýbrž úmysl, jemuž slouží a jehož se má dosáhnouti nejrůznějšími cestami. Nechte mě přednésti případ opětovného zapomenutí: E. Jones vypravuje, jak kdysi z neznámých důvodů nechal po několik dní ležeti dopis na psacím stole. Konečně se rozhodl jej podati. *Dead letter office* mu jej však vrátil, poněvadž zapomněl napsati adresu. Napsav adresu, odnesl jej na poštu, avšak beze známky. Tu si musil přiznati úplnou nechuť, jej odeslat.

V jiném případě se kombinuje přehmátnutí se založením. Dáma cestuje do Říma se švagrem, který je proslulým umělcem. Návštěvník je velmi oslavován Němci, žijícími v Římě, a obdrží mimo jiné jako dar medalii antického původu. Dáma se velmi rmoutí, že si švagr dost necení krásného daru. Když se, vystřídána sestrou, opět navrátí domů, objeví při vybalování, že medalii — ani neví jak — přivezla s sebou. Ihned to švagrovi písemně oznamuje a ohlašuje, že odnesený předmět nazítří zašle do Říma. Druhého dne jest medalie tak obratně založena, že ji nelze

[1]) Rovněž ve sbírkách A. Maederových (franc.), A. A. Brillových (angl.), E. Jonesových (angl.), J. Stärckeových (holand.) a j.

nalézti, ani odeslati; dámě se rozbřeskne, co znamená její »roztržitost«, že totiž chtěla medalii podržeti pro sebe.[1]) Již dříve jsem uvedl příklad pro kombinaci zapomenutí s omylem, jak kdosi po prvé zapomene na dostaveníčko a po druhé umíniv si, že určitě nezapomene, se dostaví v jinou hodinu, než byla smluvena. Zcela obdobný případ z vlastního zážitku mi vypravoval přítel, zajímající se o vědu i literaturu: »Je tomu již více let, co jsem přijal volbu do výboru literárního sdružení, domnívaje se, že by společnost mohla přispěti k tomu, aby moje drama bylo provedeno, a účastnil jsem se pravidelně, byť i bez velkého zájmu, schůzí konaných každý pátek. Před několika měsíci bylo provedení mého kusu zajištěno a od té doby se mi pravidelně stávalo, že jsem na schůze spolku zapomněl. Čta Vaši knihu o těchto věcech, styděl jsem se za zapomenutí, činil si výčitky, že je sprosté se nedostavovati, když těchto lidí již nepotřebuji, a rozhodl jsem se, že příští pátek určitě nezapomenu. Neustále jsem si vzpomínal na toto předsevzetí, až jsem je vykonal a stál před dveřmi zasedací síně. K mému podivení byla zavřena, bylo již po schůzi; spletl jsem se totiž ve dni: byla již sobota!«

Ač by bylo dosti lákavé sebrati podobná pozorování, pokračuji; přeji si, abyste si všimli případů, v nichž náš výklad musí čekati na potvrzení budoucností.

Hlavní podmínkou uvedených případů přirozeně jest, že současná psychická situace je nám neznáma neb nepoznatelna. Pak náš výklad má cenu pouhé domněnky, jíž sami nepřikládáme velkou váhu. Později se však něco přihodí, co ukáže, jak oprávněný byl náš výklad již tehdy. Kdysi, navštíviv novomanžele, slyšel jsem mladou paní se smíchem vypravovati její poslední zážitek, jak den po svém návratu z cesty vyhledala svobodnou sestru, aby s ní obstarala nákupy jako v dřívějších dobách, zatím co choť šel za svými obchody. Náhle vzbudil její pozornost pán na druhé straně ulice, a ona šťouchajíc sestru, zvolala: Hle, tam jde pan L. Zapomněla, že tento pán je již několik neděl jejím manželem. Mráz mně šel po těle při

[1]) Podle R. Reitlera.

tomto vypravování, leč netroufal jsem si vyvoditi z toho závěry. Malá historka mě napadla teprve o několik let později, když manželství nešťastně skončilo.

A Maeder vypravuje o dámě, která den před svatbou zapomněla zkoušeti svatební šaty a uváděјíc švadlenu do zoufalství, vzpomněla si na to teprve pozdě večer. Podle něho s tímto zapomenutím souvisí, že se dala brzy na to rozvésti. — Znám dámu, dnes od muže rozvedenou, která spravujíc svůj majetek, často podepisovala doklady rodným jménem, o mnoho let dříve, než je vskutku znovu přijala. — Vím o jiných ženách, které na svatební cestě ztratily snubní prsten, a vím rovněž, že průběh manželství dal této náhodě smysl. A teď ještě křiklavý příklad s lepším výsledkem. Vypravuje se o proslulém německém chemikovi, že se jeho manželství neuskutečnilo, poněvadž zapomněl hodinu oddavek a místo do kostela šel do laboratoře. Byl dost chytrý, aby zůstal při tomto jediném pokuse, a zemřel svobodný ve vysokém věku.

Snad Vás také již napadlo, že v těchto příkladech chybné výkony vstoupily na místo ominů neb předzvěstí starých. A vskutku některá omina nebyla ničím jiným než chybnými výkony, jako když na př. někdo zakopl neb upadl. Jiná ovšem měla ráz objektivního dění, nikoliv subjektivního konání. Ani byste však nevěřili, jak je někdy těžké, rozhodnouti při určité události, náleží-li k té neb oné skupině. Konání zhusta se dovede maskovati jako pasivní zážitek.

Každý z nás, kdo má delší životní zkušenost, pravděpodobně si řekne, že by si byl ušetřil mnoho zklamání a bolestných překvapení, kdyby byl měl odvahu a rozhodnost, vykládati malé chybné úkony ve styku s lidmi jako předzvěsti a hodnotiti je jako příznaky jejich dosud tajených záměrů. Většinou se toho neodvažujeme; připadali bychom si, jako bychom se oklikou přes vědu stali opět pověrčivými. Vždyť se ani všechny předzvěsti nesplní, a z našich teorií poznáte, že se všechny naplnit nemusí.

PŘEDNÁŠKA 3

Chybné výkony

Dokončení

DÁMY A PÁNOVÉ! Poznatek, že chybné výkony mají smysl, smíme snad vydávati za výsledek našeho dosavadního úsilí a klásti za základ dalšímu zkoumání. Znovu budiž zdůrazněno, že netvrdíme — a pro naše účely tvrditi nepotřebujeme — že každý jednotlivý chybný výkon má smysl, ač to považuji za pravděpodobné. Stačí nám, když poměrně často prokážeme podobný smysl u různých forem chybných výkonů. Ostatně je tomu u různých tvarů různě. U přeřeknutí, přepsání atd. mohou se snad vyskytnouti případy s příčinami čistě fysiologickými, u druhů založených na přeřeknutí (zapomenutí jmen a předsevzetí, založení atd.) nevěřím v podobné případy, velmi pravděpodobně existuje ztracení, na čemž se pozná, že je nezamýšleno; v životě se přihazující omyly podléhají pouze zčásti našim hlediskům. Tato omezení mějte prosím na paměti, když nadále budeme vycházeti z toho, že chybné výkony jsou psychickými akty a vznikají interferencí dvou úmyslů.
Toť první výtěžek psychoanalysy. O vyskytnutí těchto interferencí a o možnosti, že ony vyvolají podobné jevy, psychologie dosud nic nevěděla. Rozšířili jsme oblast psychických jevů o významný kus a dobyli jsme pro psychologii úkazů, jež jí dříve nebyly připisovány.
Pozdržme se ještě na okamžik u tvrzení, že chybné výkony jsou »psychickými akty«. Obsahuje více než naše výpověď, že mají smysl? To nemyslím; naopak je neurčitější a vede k nedorozumění. Vše, co lze pozorovati v duševním životě, označuje se příležitostně za duševní úkaz. Pak záleží na tom, zda jednotlivý duševní projev přímo vzešel z tělových, organických, materielních vlivů, v kte-

rémžto případě jeho zkoumání nespadá do psychologie, anebo zda se zprvu odvozuje z jiných duševních dějů, za nimiž pak kdesi počíná řada organických vlivů. Tento stav věcí máme na mysli, označujíce některý jev jako duševní děj, a proto jest účelnější podati naši výpověď touto formou: jev jest důmyslný, má smysl. Smyslem rozumíme význam, úmysl, tendenci a postavení v řadě psychyckých souvislostí.

Jest mnoho chybným výkonům blízkých jevů, na něž se jejich název nehodí. Zoveme je nahodilými a příznakovými počiny. Mají rovněž ráz nemotivovaného, nepatrného a nedůležitého, kromě toho však zřetelněji znak nadbytečného. Od chybných počinů se liší tím, že u nich odpadá jiný zámysl, který by se s nimi srážel a je rušil. Na druhé straně přecházejí bez hranic v posuňky a pohyby, jež čítáme k projevům pohnutí mysli. K těmto nahodilým počinům náleží všechny jakoby hravě provedené, zdánlivě bezúčelné úkony na našem šatstvu, na částech našeho těla, na předmětech nám dosažitelných, jakož i jejich opomenutí, dále melodie, které si pobrukujeme. Tvrdím, že všechny tyto úkazy mají smysl, že je lze vykládati stejně jako chybné počiny, že jsou příznaky jiných důležitějších duševních dějů a plnoprávnými psychickými akty. Nemíním se však zdržeti u tohoto nového rozšíření oblasti psychických jevů, nýbrž chci se vrátiti k chybným výkonům, na nichž lze zřetelněji vypracovati problémy důležité pro psychoanalysu.

Nejzajímavější otázky, jež jsme si u chybných výkonů položili, leč dosud nezodpověděli, jsou asi tyto: Řekli jsme, že chybné výkony jsou výsledky interference dvou různých zámyslů, z nichž jeden lze nazvati rušícím a druhý rušeným. Rušené zámysly nedávají podnětu k dalším otázkám, o rušících chceme však věděti za prvé, jaké zámysly se vyskytují jako rušení jiných, a za druhé, jak se chovají rušivé k rušeným?

Dovolte mi, abych opět použil přeřeknutí jako zástupce celého rodu a abych odpověděl dříve na druhou otázku než na první.

Rušivý zámysl u přeřeknutí může býti v obsahové souvislosti s rušeným, pak obsahuje odpor k němu, jeho opra-

vu neb doplnění. Anebo, tajemnější a zajímavější případ, rušivý zámysl nemá obsahově nic společného s rušeným.

Doklady pro první z obou vztahů najdeme bez námahy v příkladech nám známých a jim podobných. Téměř ve všech případech přeřeknutí v opak vyjadřuje rušivý zámysl protiklad rušeného, a chybný výkon znázorňuje konflikt dvou neslučitelných snah. Prohlašuji schůzi za zahájenou, ale raději bych ji už skončil, toť smysl přeřeknutí předsedova. Politické noviny, obviněné z korupce, hájí se článkem, jenž má vyvrcholiti slovy: Naši čtenáři nám vystaví vysvědčení, že jsme se vždy nejnezištnějším způsobem zasazovali za blaho celku. Redaktor, pověřený sepsáním obhajoby, však napíše: nejzištnějším způsobem. To znamená, že si myslí: Tak to musím sice napsati, ale já vím, že je tomu jinak. Zástupce lidu vyzývaje, aby císaři byla řečena pravda bezohledně, slyší ve svém nitru hlas, jenž se leká jeho smělosti, a přeřeknutím mění slovo »bezohledně« v »bezpáteřně«.[1])

Ve známých Vám příkladech, jež vzbuzují dojem staženin a zkratek, běží o opravy, dodatky neb pokračování, jimiž se vedle první prosazuje druhá tendence. Vyšly tu najevo věci, ale řekni raději přímo, bylo to svinstvo; tedy: vyšly na svinstjevo věci. — Lidi, kteří tomu rozumějí, možno spočítati na prstech jedné ruky; ale kdepak, vlastně je přece jen jeden, kdo tomu rozumí, tedy: na jednom prstě. — Nebo, můj muž smí jísti i píti, co chce. Avšak Vy přece víte, já vůbec netrpím, aby něco chtěl; tedy: smí jísti i píti, co já chci. Ve všech těchto případech vyplývá tedy přeřeknutí z obsahu rušeného zámyslu nebo naň navazuje.

Druhý způsob vztahu mezi oběma se křížícími zámysly působí cize. Jestliže rušený zámysl nemá nic společného s obsahem rušeného, odkud pak přichází a čím se stává, že se právě na tomto místě projeví jako rušení? Pozorování, jež jediné tu může poskytnouti odpověď, dává poznati, že rušení má svůj původ v myšlenkovém postupu,

[1]) V německém říšském sněmu, v listopadu 1908.

jímž se dotyčná osoba krátce před tím zabývala, a který takto dodatečně působí bez ohledu na to, zda byl již v řeči vyjádřen neb nikoliv. Lze je tedy vskutku označiti jako ozvuk, byť ne nutně jako ozvuk pronesených slov. Ani zde nechybí asociační souvislost mezi rušícím a rušeným, ale není dána obsahem, nýbrž je vytvořena uměle, zhusta velmi nuceným spojením.

Poslyšte pro to jednoduchý příklad, který jsem sám pozoroval. Kdysi jsem se sešel v našich krásných Dolomitách s dvěma vídeňskými dámami, turisticky oblečenými. Doprovázím je kousek a mluvíme o požitcích, ale též o nesnázích turistického způsobu života. Jedna z dam uznává, že takto ztráviti den je dost nepohodlné. Je pravda, praví, není vůbec příjemné, když po celodenním pochodu na slunci bluza i košile jsou úplně propoceny. V této větě musila jednou překonati malou zarážku. Pak pokračuje: »Wenn man aber dann nach H o s e kommt und sich umkleiden kann...« [Přijdeme-li pak do k a l h o t a můžeme-li se převléci... místo: nach H a u s e — t. j. domů.] Neanalysovali jsme toto přeřeknutí, ale myslím, že mu můžete lehce rozuměti. Dáma zamýšlela podati úplnější výpočet a říci: bluza, košile i kalhoty. Ze slušnosti se nezmínila o kalhotách, ale v příští obsahově zcela nezávislé větě vyšlo nevyslovené slovo najevo jako znetvoření podobně znějícího »nach H a u s e«.

Teď se můžeme obrátiti k dlouho odsunuté otázce hlavní, které zámysly se projevují neobvyklým způsobem jako rušení jiných. Přirozeně, že velmi různé; chceme však nalézti, co je spojuje. Prozkoumáme-li větší počet příkladů z tohoto hlediska, vbrzku se nám roztřídí ve tři skupiny. K první skupině náleží případy, v nichž rušivá tendence je řečníku známa, nadto však byla jím pocítěna před přeřeknutím. Tak řečník při přeřeknutí »svinstjevo« nejenom připouští, že si o oněch událostech učinil úsudek: »svinstvo«, nýbrž že měl také v úmyslu, od něhož později upustil, dáti mu slovní výraz. Druhou skupinu tvoří jiné případy, v nichž řečník rušivou tendenci rovněž za svou uznává, ale neví nic o tom, že by byla u něho činná právě před přeřeknutím. Přijímá proto náš výklad svého přeřeknutí, ač se mu do jisté míry podivuje. Příklady

pro podobné chování lze snad u jiných chybných výkonů uvésti lehčeji než u přeřeknutí. V třetí skupině řečník výklad rušivého zámyslu energicky odmítá: nepopírá pouze, že by se byl v něm vynořil před přeřeknutím, nýbrž tvrdí, že mu je vůbec cizí. Vzpomeňte si jen na příklad s »krknutím« a na přímo neslušné odmítnutí, jehož se mi dostalo od mluvčího, protože jsem odhalil rušivý zámysl. Jak víte, nedocílili jsme v pojetí těchto případů ještě dohody. Já bych si z odporu přípitkového řečníka nic nedělal a neomylně trval na svém výkladu, zatím co Vy stojíte, jak se domnívám, pod vlivem jeho zpěčování a uvažujete o tom, zda se nemáme vzdáti výkladu podobných chybných výkonů a nechat je platiti za ryze fysiologické akty v předanalytickém smyslu. Můj výklad zahrnuje v sobě předpoklad, že se u řečníka mohou projeviti zámysly, o nichž sám nic neví, na něž však lze souditi z indicií. Před předpokladem takové novosti a tak těžkých následků se zarazíte. Rozumím tomu a dávám Vám potud za pravdu. Ale konstatujme jediné: Jestliže chcete důsledně provésti pojetí chybných výkonů, utvrzené tolika příklady, musíte se rozhodnouti pro uvedený udivující předpoklad. Nemůžete-li se rozhodnouti, musíte se opět vzdáti právě dosaženého pochopení chybných výkonů.

Pozastavme se ještě u toho, co spojuje uvedené tři skupiny, co je společné třem mechanismům přeřeknutí. Na štěstí je to zjevné. V obou prvních skupinách uznává rušivou tendenci mluvčí; v prvé ještě k tomu přistupuje, že se hlásila bezprostředně před přeřeknutím. V obou případech byla však *zatlačena do pozadí*. Řečník se *rozhodl, neproměniti ji v řeč*, a pak se mu přihodí *přeřeknutí*, t. j. pak se *zatlačená tendence promění v projev*, *měníc výraz zámyslu řečníkem připuštěného*, s ním se *směšujíc* neb se *stavějíc* přímo *na jeho místo*. Toť tedy mechanism přeřeknutí.

Mohu, se svého stanoviska, uvésti v nejkrásnější soulad s popsaným mechanismem též dějství v naší třetí skupině. Stačí mi pouhý předpoklad, že tyto tři skupiny se liší různě daleko sahajícím zatlačením zámyslu. V první

skupině zámysl existuje a upozorní na sebe řečníka před projevem; pak je teprve zamítnut a vynahrazuje si to přeřeknutím. V druhé skupině sahá zamítnutí dále: zámysl nelze pozorovati již před projevem. Pozoruhodno, že se mu tím vůbec nebrání, aby se neúčastnil vyvolání přeřeknutí! Tímto chováním se nám však usnadňuje vysvětlení dění u skupiny třetí. Jsem tak smělý, abych předpokládal, že se v chybném výkonu může projeviti také ještě tendence, která je již po delší, třeba velmi dlouhou dobu zatlačena, není pozorována a proto může býti řečníkem přímo popírána. Avšak i když ponecháte stranou problém třetí skupiny, z pozorování na ostatních případech musíte vyvoditi závěr, že potlačení existujícího úmyslu něco říci, je nezbytnou podmínkou pro to, aby nastalo přeřeknutí.

Nyní smíme tvrditi, že jsme v pochopení chybných výkonů udělali další pokroky. Víme nyní netoliko, že jsou duševními akty, na nichž lze poznati smysl a úmysl, netoliko, že vznikají interferencí dvou různých zámyslů, nýbrž kromě toho ještě, že jeden z těchto zámyslů musil být před výkonem do určité míry zatlačen do pozadí, aby se mohl projeviti rušením druhého. Nejdříve musil býti rušen sám, než se mohl státi rušícím. Úplného vysvětlení úkazů, jež nazýváme chybnými výkony, není přirozeně ještě dosaženo. Ihned se vynořují další otázky a vůbec tušíme, že podnětů k novým otázkám vznikne tím více, čím dále postoupíme v chápání. Můžeme se na př. tázati, proč se to neděje jednodušeji. Jestliže existuje úmysl, zatlačiti určitou tendenci do pozadí, místo, abychom ji provedli, pak by se zatlačení mělo zdařiti tak, že se z ní nic neprojeví, anebo by se mohlo též nezdařiti, takže by zatlačená tendence dosáhla plně výrazu. Chybné výkony jsou však výsledkem kompromisu, značí poloviční zdar i poloviční nezdar pro každý z obou úmyslů, ohrožený zámysl není úplně potlačen, ani se neuplatní — nehledě k jednotlivým případům — zcela neporušen. Můžeme si mysliti, že je třeba zvláštních podmínek pro vznik podobných výsledků interference neb kompromisu, ale nemůžeme ani tušiti, jakého druhu mohou býti. Ani se nedomnívám, že lze tyto neznámé poměry objasniti dalším za-

hloubáním do studia chybných výkonů. Naopak bude nutno ještě před tím prozkoumati jiné temné oblasti, duševního života; teprve obdoby, s nimiž se tam setkáme, dají nám odvahu stanoviti předpoklady, jichž vyžaduje hlubší vysvětlení chybných výkonů. A ještě něco! Též práce s malými příznaky, již v této oblasti stále provádíme, skrývá v sobě nebezpečí. Existuje duševní choroba, kombinatorická paranoia, při níž se neomezeným způsobem zužitkovávají podobné malé příznaky, a nebudu přirozeně tvrditi, že závěry, na tomto základě vybudované, jsou vesměs správné. Před podobnými nebezpečími může nás uchrániti pouze široká základna našich pozorování, opakování podobných dojmů z různých oblastí duševního života.

Nyní opustíme rozbor chybných výkonů. Dovolte ještě, abych Vás na jediné upozornil: podržte v paměti jako příklad způsob, jímž jsme prováděli šetření o uváděných úkazech. Na tomto vzoru vidíte, jaké jsou záměry naší psychologie. Nechceme jevy pouze popisovati a tříditi, nýbrž je chápati jako příznaky souhry sil v duši, jako projev zacílených tendencí, pracujících společně neb proti sobě. Usilujeme o dynamické pojetí duševních jevů. Úkazy vnímané ustupují v našem pojetí do pozadí před tendencemi, které pouze předpokládáme.

Nesestoupíme tedy u chybných výkonů do větší hloubky, nýbrž provedeme v šíři pole pouze obhlídku, na níž se opět setkáme s věcmi známými a vyslídíme ledacos nového. Přidržíme se rozdělení na tři s počátku sestavené skupiny: přeřeknutí — s přiřaděnými formami přepsání, mylného čtení, přeslechnutí —, zapomenutí s dalším rozdělením podle zapomenutého předmětu (jmen vlastních, cizích, předsevzetí, dojmů) a přehmátnutí, založení i ztracení. Omyly, pokud pro nás přicházejí v úvahu, připojují se buď k zapomenutí, buď k přehmátnutí.

Ač jsme o přeřeknutí jednali obšírně, nutno ještě ledacos připojiti. K přeřeknutí se váží menší afektivní úkazy, jež nejsou zcela bez zajímavosti. Nikdo nepřipustí, že se přeřekl rád; vlastní přeřeknutí přeslechneme často, nikdy přeřeknutí jiného. Přeřeknutí jest v určitém smyslu také nakažlivé; vůbec není lehké, hovořiti o přeřeknutí, aniž

sami v přeřeknutí upadneme. Nejnepatrnější tvary přeřeknutí, nepodávající zvláštních objasnění o skrytých duševních dějích, lze v motivaci netěžko proniknouti. Vysloví-li na př. někdo dlouhou samohlásku krátce následkem jakkoliv motivovaného, u tohoto slova nastalého rušení, prodlouží na oplátku vbrzku na to následující samohlásku krátkou, a dopouštěje se nového přeřeknutí, kompensuje tak dřívější. Totéž, když vyslovil dvojhlásku nečistě a ledabyle, na př. eu nebo oi jako ei; snaží se o nápravu, měně následující ei v eu neb oi. Při tom zdá se býti směrodatným ohled na posluchače, jenž se nemá domnívati, že je řečníkovi lhostejné, jak zachází s mateřským jazykem. Úmyslem druhého kompensujícího znetvoření je přímo, upozorniti posluchače na první a ubezpečiti ho, že ani řečníkovi neušlo. Nejčastější, nejjednodušší a nejméně významné případy přeřeknutí spočívají ve staženinách a předzvucích, projevujících se v nepatrných částech řeči. Přeřekneme se na př. v delší větě tak, že poslední slovo toho, co jsme zamýšleli říci, zní napřed. To vzbuzuje dojem netrpělivosti zakončiti větu a svědčí obyčejně o jakémsi odporu proti sdělení věty nebo proti řeči vůbec. Dostáváme se k mezním případům, v nichž se směšují rozdíly mezi psychoanalytickým a obecným, fysiologickým pojetím přeřeknutí. Předpokládáme, že v těchto případech existuje tendence rušící zámysl řeči; ale může pouze oznamovati, že jest, nikoliv, co sama zamýšlí. Rušení, jež vyvolává, podléhá pak nějakým vlivům hláskovým neb asociačním přitažlivostem a lze je pojímati jako odvrat pozornosti od zámyslu řeči. Avšak ani tato porucha pozornosti, ani účinné snahy asociační nedotýkají se podstaty děje. Tou zůstává poukaz na existenci zámyslu, úmysl řeči rušícího, jehož povahu nelze pouze tentokrát z účinků uhodnouti, jak tomu jinak u všech zřetelnějších případů přeřeknutí bývá.

Přepsání, k němuž nyní přecházím, shoduje se s přeřeknutím potud, že nelze očekávati nových hledisek. Snad nám to nicméně přinese trochu ovoce. Úkazy tak často se vyskytující jako malá přepsání, staženiny, předchozí působení následujících, obzvláště posledních slov, svědčí o obecné nechuti ku psaní a netrpělivosti, psaní skončiti; zře-

telné výsledky přepsání dávají poznati povahu i úmysl rušivé tendence. Setkáme-li se v dopise s přepsáním, víme obyčejně, že u pisatele nebylo vše v pořádku; co se v něm hýbalo, nelze vždy zjistiti. Přepsání často není pozorováno tím, kdo se ho dopouští, stejně zřídka jako přeřeknutí. Nápadná je pak tato zkušenost: Jsou přece lidé, kteří mají ve zvyku čísti ještě jednou před odesláním každý napsaný dopis. Jiní to nedělají; jestliže však výjimečně přece tak učiní, vždy mají příležitost najíti nápadné přepsání a opraviti je. Jak to vysvětliti? Vypadá to tak, jakoby tito lidé věděli, že se při psaní dopisu přepsali. Máme tomu skutečně věřit?
S praktickým významem přepsání je spjat zajímavý problém. Snad se pamatujete na vraha H., který, vydávaje se za bakteriologa, dovedl si od vědeckých ústavů opatřiti kultury krajně nebezpečných vyvolavatelů nemoci a užil jich k tomu, aby tímto nejmodernějším způsobem odstranil osoby mu blízké. Tento muž, stěžuje si kdysi u vedení takového ústavu na neúčinnost kultur mu zaslaných, se přepsal a místo slov: »při svých pokusech na myších a morčatech«, zřetelně tu napsal: »při svých pokusech na lidech«. Toto přepsání vzbudilo sice pozornost ústavních lékařů, nevyvodili z toho však, pokud vím, důsledků. Co myslíte? Neměli lékaři považovati přepsání za přiznání a dáti podnět k vyšetření, jímž by se vrahova činnost zavčas zarazila? Nezpůsobila v uvedeném případě neznalost našeho pojetí chybných výkonů prakticky významné opominutí? Domnívám se, že by se mi podobné přepsání jistě zdálo velmi podezřelým, ale použíti ho jako přiznání, tomu brání něco velmi důležitého. Tak jednoduchá věc není. Přepsání jest dozajista okolností, vzbuzující podezření, avšak samo by k zavedení vyšetřování nestačilo. Že se muž zabývá myšlenkou nakaziti lidi, přepsání sice říká, ale nelze na jeho základě rozhodnouti, zda má tato myšlenka cenu jasného, škodlivého předsevzetí neb prakticky bezvýznamné fantasie. Jest dokonce možno, že člověk, takto se přepsavší, s nejlepším subjektivním oprávněním fantasii zapře a odmítne jako něco zcela mu cizího. Až se budeme později zabývati rozdílem mezi psychickou a materielní skutečností, porozumíte těmto možnostem

lépe. Je to však opět případ, v němž chybný výkon dodatečně nabyl netušeného významu.

Při mylném čtení se setkáváme s psychickou situací, která se od situace přeřeknutí a přepsání zřetelně odlišuje. Jedna z obou konkurujících tendencí je tu nahrazena čidlovým podnětem a proto snad méně odolná. To, co čtete, není přece výtvorem vlastního duševního života jako něco, co chcete napsati. Chybné čtení většinou proto spočívá v úplné substituci. Nahrazujeme slovo, jež máme čísti, jiným, aniž existuje obsahový vztah mezi textem a výsledkem mylného čtení, zpravidla se opírajíce o slovní podobnost. Lichtenbergův příklad: Agamemnon místo angenommen je pro tuto skupinu nejlepší. Chceme-li poznati rušivou, chybné čtení vytvářející tendenci, můžeme mylně čtený text zcela pominouti a analytické zkoumání zahájiti dvěma otázkami, jaký je první nápad k výsledku mylného čtení a v jaké situaci nastalo. Někdy stačí k vysvětlení pouhá znalost situace, jako když na př. někdo, v určité tísni cizím městem se procházeje, na velké firmě v prvním poschodí čte slovo klosetový dům [Klosethaus]. Sotva má čas se diviti, proč je tabule připevněna tak vysoko, než objeví, že tam přísně vzato stojí: korsetový dům [Korsethaus]. V jiných případech vyžaduje chybné čtení, právě když je na obsahu textu nezávislé, důkladné analysy, která se bez cviku v psychoanalytické technice a bez důvěry k ní provésti nedá. Většinou lze si však vysvětlení chybného čtení opatřiti lehčeji. Substituované slovo jako na příklad Agamemnon prozrazuje okruh myšlenek, z nichž rušení pochází. V našich válečných letech se na př. často stává, že jména měst a vojevůdců i výrazy vojenské, které nás stále obletují, mylně čteme všude tam, kde vidíme podobný tvar slovní. Co nás zajímá a čím se zabýváme, to se staví na místo cizího a nezajímavého. Obrazné výtvory myšlenek kalí nový vjem.

Ani při chybném čtení nechybějí případy jiného druhu, v nichž text čteného sám vyvolává rušivou tendenci, jíž se pak zpravidla mění v opak. Měli jsme čísti něco nevítaného a analysa nás přesvědčí, že intensivní přání odmítnouti čtené je odpovědno za jeho změnu.

U první skupiny častějších případů chybného čtení jsou zkráceny dva momenty, jimž jsme v mechanismu chybných výkonů přidělili důležitou úlohu: konflikt dvou tendencí a zatlačení jedné, jež se odškodňuje vyvoláním chybného výkonu. Při mylném čtení se sice nesetkáváme s něčím protichůdným, ale dotěrnost myšlenkového obsahu vedoucího k mylnému čtení je přece daleko nápadnější než zpětné zatlačení, které snad dříve prodělal. Právě tyto dva momenty nejhmatatelněji vynikají při různých situacích chybného výkonu zapomenutím.

Zapomenutí předsevzetí je téměř jednoznačné, jeho výklad, jak jsme slyšeli, ani laici nepopírají. Tendencí, předsevzetí rušící, je vždy úmysl protichůdný, nechtění, o němž potřebujeme pouze ještě věděti, proč se neprojevuje jinak a méně zahaleně. Avšak existence této protichůdné vůle je nesporná. Někdy se též podaří, uhodnouti cosi o motivech, jež tuto protichůdnou vůli nutí, aby se skrývala, vždycky však chybným výkonem z úkrytu splňuje úmysl, zatím co by byla jistě odmítnuta, kdyby vystoupila jako otevřený odpor. Jestliže mezi předsevzetím a jeho provedením nastala důležitá změna psychické situace, jejímž vlivem výkon předsevzetí nepřichází v úvahu, pak zapomenutí předsevzetí z rámce chybného výkonu vystupuje. Již se zapomenutí nedivíme a uznáváme, že by bylo zbytečné, vzpomenouti si na předsevzetí; vyhaslo trvale neb dočasně. Chybným výkonem lze zapomenutí předsevzetí nazvati jen, když se nemůže jednati o takové přerušení.

Případy, že zapomeneme předsevzetí, jsou obvykle tak jednotvárné a průhledné, že právě proto jsou nezajímavé pro naše zkoumání. Dvojímu se však můžeme naučiti z jejich studia. Řekli jsme, že zapomenutí, tedy neprovedení předsevzetí, ukazuje na protichůdnou, jemu nepřátelskou vůli. To platí, ale protichůdná vůle může dle výpovědi našich výzkumů býti dvojího druhu, přímá neb zprostředkovaná. Co je tím míněno, lze nejlépe osvětliti jedním neb dvěma příklady. Jestliže ochránce zapomene se přimluviti u třetí osoby za svého chráněnce, může se tak státi proto, že mu na chráněnci vlastně nezáleží a nemá tudíž valné chuti k přímluvě. Takto zapomenutí přízniv-

covo jistě chápe chráněnec. Avšak děj může být též komplikovanější. Vůle, protichůdná provedení předsevzetí, může u ochránce vycházeti s jiné strany a působiti na zcela jiném místě. Nemusí míti nic společného s chráněncem, nýbrž řídí se třeba proti třetí osobě, u níž jest se přimluviti. Tady vidíte, jaké pochybnosti ztěžují praktické použití našeho výkladu. Chráněnec se přes správný výklad ocitne v nebezpečí, státi se příliš nedůvěřivým a těžce křivditi příznivci. Anebo: jestliže někdo zapomene na dostaveníčko, ač druhému slíbil a sám si umínil, že je dodrží, bude se to asi nejčastěji vykládati přímou nechutí k setkání s touto osobou. Avšak analysa by mohla prokázati, že rušivá tendence nesměřuje proti osobě, nýbrž proti místu, na němž se schůzka má konati a jemuž se prvá osoba pro nepříjemnou, s ním spjatou vzpomínku vyhýbá. Nebo: zapomene-li někdo podati dopis, může se protichůdná tendence opírati o obsah dopisu; není však vyloučeno, že dopis samotný je bezvýznamný a zapomenut pouze z toho důvodu, že něco v něm připomíná dopis jiný, dříve napsaný, proti němuž ovšem protichůdná vůle mířila přímo. Lze pak říci, že se protichůdná vůle od dřívějšího dopisu, u něhož byla oprávněna, přenesla na současný, s nímž vlastně nemá co činiti. Vidíte tedy, že při použití našich oprávněných výkladů třeba býti zdrženlivým a opatrným; co má stejnou cenu psychologicky, může býti mnohoznačné prakticky.

Podobné úkazy se Vám zdají velmi neobvyklými. Snad jste nakloněni mysliti, že protichůdná vůle »nepřímá« dává už ději ráz pathologický. Mohu Vás však ubezpečiti, že se vyskytuje též u normálních a zdravých. Nechápejte mě, prosím, špatně! Naprosto nemíním připustiti nespolehlivost našich analytických výkladů. Uvedená mnohoznačnost zapomenutí předsevzetí trvá přece pouze potud, pokud jsme neprovedli analysy případu a pokud jej vykládáme toliko na základě svých všeobecných předpokladů. Provedeme-li analysu dotyčné osoby, vždy se dozvíme s dostatečnou jistotou, zda běží o protichůdnou vůli přímou, neb zda pochází odjinud.

Druhý bod je tento: Zjistíme-li ve většině případů, že zapomenutí předsevzetí je vyvoláno protichůdnou vůlí, zís-

káme odvahu, rozšířiti toto řešení též na jinou řadu případů, v nichž analysovaná osoba protichůdnou vůli námi uhodnutou nepotvrzuje, nýbrž zapírá. Jako příkladu použijte toho, co se velmi často stává, že někdo zapomene vrátiti vypůjčené knihy, zaplatiti účty neb dluhy. Směle si dovolíme dotyčnému vytknouti, že má v úmyslu knih nevraceti a dluhů neplatiti, leč on úmysl ten zapře, byť nebyl s to, vysvětliti své chování jinak. Dodáme, že má úmysl, ač o něm neví; nám že však stačí, že se u něho prozrazuje výsledkem zapomenutí. On odpoví opakováním, že pouze zapomněl. Nyní poznáváte, že jsme v situaci, v níž jsme se již jednou nalézali. Pokračujeme-li důsledně v našich výkladech chybných výkonů, jejichž oprávněnost se mnohokrát prokázala, jsme nevyhnutelně nuceni k předpokladu, že jsou u člověka tendence, které působí, ačkoliv o nich neví.
Zapomenutí jmen vlastních a cizích i cizojazyčných slov lze stejně vysvětliti protichůdným úmyslem, který je namířen buď přímo neb nepřímo proti dotyčnému jménu. O podobném přímém odporu uvedl jsem již dříve několik příkladů. Zapomenutí je tu velmi zhusta vyvoláno nepřímo a je třeba zvlášť pečlivého rozboru k zjištění příčin. Tak na příklad v této válečné době, jež nás donutila vzdáti se mnoha dřívějších náklonností, též schopnost vybaviti si vlastní jména velmi utrpěla pro nejpodivnější zřetězení. Nedávno jsem nemohl reprodukovati jména nevinného moravského města »B i s e n z« [St. Bzenec], a z analysy vyplynulo, že na tom neneslo viny nijaké přímé nepřátelství, nýbrž názvuk na jméno: Palazzo B i s e n z i v Orvietě, v němž jsem jindy rád bydlíval. Jako motiv tendence, namířené proti upamatování jmen, vystupuje tu po prvé princip, jenž nám později odhalí celý svůj ohromný význam pro vyvolání neurotických příznaků: odpor paměti vzpomenouti si na něco, co bylo spjato s pocity strasti a co by při reprodukci strast obnovilo. Tento úmysl vyhnouti se strasti nad vzpomínkou neb jinými psychickými akty, tento psychický útěk před strastí lze považovati za nejpůsobivější důvod netoliko pro zapomenutí jmen, nýbrž též pro mnoho jiných chybných výkonů, jako opominutí, omyly atd.

Zapomenutí jmen zdá se psychofysiolocky zvlášť ulehčeno a dostavuje se proto též v případech, v nichž nelze potvrditi, že se vmísil motiv strasti. Je-li někdo nakloněn zapomínati jména, můžete u něho analytickým zkoumáním zjistiti, že mu z paměti nevypadávají jména pouze proto, že jich nemá rád, nebo že mu připomínají něco nepříjemného, nýbrž také proto, že totéž jméno u něho náleží k jinému asociačnímu kruhu, k němuž má vřelé vztahy. Jméno je tam jakoby připoutáno a jiným právě aktivovaným asociacím se odpírá. Vzpomenete-li si na umění mnemotechniky, s podivením zjistíte, že se jména zapomínají pro tytéž souvislosti, které jindy úmyslně vytváříme, abychom jména chránili před zapomenutím. Nejnápadnějším příkladem jsou tu vlastní jména osob, které pochopitelně pro různé lidi mají různou psychickou cenu. Vezměte na př. křestní jméno jako Bohdan. Pro jednoho z Vás nic neznamená; pro druhého jest jménem otcovým, bratrovým, přítelovým neb vlastním. Analytická zkušenost Vám pak ukáže, že první není v nebezpečí, zapomenouti, že nějaká cizí osoba má toto jméno, kdežto ostatní jsou stále nakloněni odpírati cizímu člověku jméno, jež se jim zdá býti vyhrazeno pro intimní vztahy. Přimyslete si, že se tato asociační zábrana setká s účinkem principu strasti a nadto s mechanismem nepřímým, a získáte náležitou představu o komplikaci zřetězení, vyvolávajícího dočasné zapomenutí jmen. Správná analysa všechny tyto zápletky úplně objasní.

Zapomenutí dojmů a zážitků ukazuje účinek tendence, nepříjemné od vzpomínky zadržovati, ještě mnohem zřetelněji a výlučněji než zapomenutí jmen. Nepatří přirozeně v plném rozsahu k chybným výkonům, nýbrž pouze potud, pokud se nám v poměru k naší obvyklé zkušenosti zdá nápadným a neoprávněným, na př. když se zapomenutí týká příliš svěžích neb příliš důležitých dojmů neb takových, že jejich vypadnutí z paměti vytváří mezeru v souvislosti, na níž se jinak dobře upamatujeme. Proč a jak vůbec dovedeme zapomenouti dokonce zážitky, které v nás nesporně zanechaly nejhlubší dojem, jako události prvních dětských let, toť zcela jiný problém, při němž obrana proti strastným hnutím mysli hraje určitou úlohu,

ale dlouho nevysvětluje všechno. Že se nepříjemné dojmy lehce zapomínají, je nepochybnou skutečností. Různí psychologové ji zjistili a na velkého Darwina učinila tak silný dojem, že si jako »zlaté pravidlo« stanovil se zvláštní péčí zapisovati pozorování, která se zdála býti nepříznivá jeho teorii, poněvadž se přesvědčil, že právě ona nechtějí setrvati v jeho paměti.

Kdo po prvé slyší o tomto principu, brániti se zapomenutím proti strasti ze vzpomínky, sotva opomine namítnouti, že naopak nabyl zkušeností, že se právě nepříjemné věci těžko zapomínají a proti vůli osoby vždy znovu vracejí, aby ji trápily, na př. vzpomínka na příkoří a ponížení. I tato skutečnost je správná, ale námitka nesedí. Je důležité, aby se zavčas začalo počítati se skutečností, že duševní život je bojištěm a rejdištěm protichůdných tendencí, aneb nedynamicky vyjádřeno, že se skládá z rozporů a párů protikladů. Průkaz určité tendence nic neznamená pro vyloučení opačné; pro obojí je místo. Záleží pouze na tom, jak se protiklady chovají k sobě, jaké účinky vycházejí z jednoho a jaké z druhého.

Zapomenutí a založení zajímá nás zvláště pro mnohoznačnost, tudíž pro rozmanitost tendencí, do jejichž služeb chybný výkon vstupuje. Všem případům je společno, že jsme chtěli něco ztratiti, různé jest, z jakého důvodu a k jakému účelu. Ztrácíme věc, když se stala chatrnou, když máme v úmyslu nahraditi ji lepší, když nám přestala býti milou, když pochází od osoby, k níž se náš poměr zhoršil, nebo když jsme ji získali za okolností, na něž si již nechceme vzpomínati. Stejnému účelu slouží, když věc upustíme, poškodíme neb rozbijeme. V životě společnosti byla prý učiněna zkušenost, že vnucené a nemanželské děti jsou mnohem slabší než právoplatně narozené. K tomuto výsledku není potřebí hrubé techniky tak zvaných andělíčkářek; určité polevení v péči o děti prý stačí. Se zachováním věcí děje se možná totéž jako se zaopatřením dětí.

Dále mohou býti věci určeny k ztracení, ač nepoklesly v ceně, jestliže je tu úmysl obětovati něco osudu, abychom odvrátili jinou ztrátu, které se obáváme. Podobné zaklínání osudu je u nás dle výpovědi analysy ještě vel-

mi časté, naše ztracení je proto velmi zhusta dobrovolným obětováním. Stejně může ztracení sloužiti vzdoru a sebepotrestání; zkrátka vzdálenější motivace tendence, zbaviti se věci ztracením, jsou nepřehledné.

Přehmátnutí rovněž tak jako jiných omylů se často užívá k tomu, abychom splnili přání, kterých si máme odepříti. Úmysl se při tom maskuje jako šťastná náhoda. Tak se na př. stalo jednomu z našich přátel, že měl, s vůlí zřejmě protichůdnou, jeti vlakem na návštěvu blízko města a pak v přestupní stanici omylem vstoupil do vlaku, jenž ho odvezl nazpět do města. Nebo: když bychom se na cestě velmi rádi zdrželi v přestupní stanici, ale pro nějaké závazky tak učiniti nemáme, a potom přehlédneme neb opomineme určité spojení; tím jsme nuceni přerušiti cestu, jak jsme si přáli. Nebo, jak se přihodilo jednomu mému pacientovi, jemuž jsem zapověděl, aby svou milenku volal telefonicky, který však »omylem«, »v myšlenkách« vyslovil falešné číslo, takže byl pojednou spojen s milenkou. Pěkný, také prakticky velmi významný příklad přímého přehmatu přináší to, co pozoroval kterýsi inženýr jako úvod k poškození věci:

»Nedávno jsem pracoval s několika kolegy v laboratoři vysoké školy na komplikovaných pokusech o pružnosti; tato práce, již jsme dobrovolně převzali, počala však vyžadovati více času, než jsme očekávali. Když jsem jednoho dne opět šel s kolegou F. do laboratoře, pravil, že je mu právě dnes velmi nepříjemné, ztráceti tolik času, poněvadž má doma mnoho práce; mohl jsem pouze přisvědčiti, a narážeje na určitou příhodu z minulého týdne, řekl jsem zpola ve vtipu: ‚Doufejme, že stroj opět selže, abychom mohli práci přerušiti a dříve odejíti!'

Dělbou práce se stalo, že kolega F. má říditi ventil lisu, t. j. že má tlakovou tekutinu z akumulátoru opatrným otevřením ventilu pomalu pouštěti do válce hydraulického lisu; vedoucí pokusu stojí u manometru a volá, když bylo dosaženo správného tlaku, hlasité »stůj!« Na toto velení F. se chopí ventilu a otočí jím celou silou — do leva (všechny ventily bezvýjimečně se zavírají do prava). Tím počne okamžitě účinkovati plný tlak akumulátoru v lisu; na to však potrubí není zařízeno, takže jeden potrubní

spoj ihned praskne — zcela nevinná porucha, která nás však nutí, abychom pro dnešek práci zastavili a šli domů.
Je charakteristické, že když jsme po nějaké době o tomto případě hovořili, přítel F. si nemohl vzpomenouti na moje slova, na něž jsem se já s jistotou upamatoval.«
Z toho můžete tušiti, že to není vždy nevinná náhoda, co z rukou Vašeho služebnictva činí tak nebezpečné nepřátele Vašeho domácího majetku. Můžete též nadhoditi otázku, zda je vždy náhodou, když se sami poškodíme nebo svou integritu uvedeme v nebezpečí. To jsou náměty, jejichž cenu můžete příležitostně zkoumati analysou empirického materiálu.
Vážení posluchači! To daleko není všechno, co by se o chybných výkonech mělo říci. Ještě mnohé třeba tu probadat a prodiskutovat. Jsem však spokojen, jestliže naše dosavadní výklady poněkud otřásly vašimi dosavadními názory a vyvolaly ve Vás určitý stupeň pohotovosti, přijmouti nové. Nemůžeme studiem chybných výkonů prokázati všechny své poučky a nejsme se žádným důkazem odkázáni na tento materiál. Chybné výkony mají pro naše účely velkou cenu proto, že jsou velmi častými, také na vlastní osobě lehce pozorovatelnými zjevy, jejichž vznik naprosto nepředpokládá onemocnění. Pouze jedné z Vašich nezodpověděných otázek chtěl bych dáti ke konci ještě slovo: Jestliže lidé, jak jsme na mnoha případech viděli, porozumění chybných výkonů tak blízko se přibližují a často se chovají tak, jako by prohlédli jejich smysl, jak je pak možné, že tytéž úkazy všeobecně prohlašují za nahodilé, bezesmyslné a bezvýznamné a tak energicky se brání proti psychoanalytickému jejich objasnění?
Máte pravdu, je to nápadné a vyžaduje vysvětlení. Ale já ho nepodám, nýbrž Vás pomalu povedu k souvislostem, z nichž se Vám vysvětlení vnutí bez mého přičinění.

DÍL DRUHÝ

SEN

PŘEDNÁŠKA 5

Nesnáze a první přiblížení

DÁMY A PÁNOVÉ! Jednoho dne bylo objeveno, že příznaky utrpení některých nervosních mají smysl.[1]) Na tom základě byla vybudována psychoanalytická léčebná metoda. V tomto léčení se přihodilo, že nemocní kromě svých příznaků přednesli také sny. Proto vznikla domněnka, že i tyto sny mají smysl.

Nedáme se však touto historickou cestou, nýbrž opačnou. Chceme prokázati smysl snů, připravujíce tak studium neuros. Obrácený tento postup jest oprávněn, neboť studium snu není pouze nejvhodnější přípravou pro studium neuros, nýbrž sen sám jest také neurotickým příznakem, a sice takovým, jehož nedocenitelnou předností jest, že se vyskytuje u všech zdravých. Dokonce kdyby všichni lidé byli zdrávi a pouze snili, mohli bychom z jejich snů získati téměř všechny poznatky, k nimž vedl výzkum neuros.

Sen se tak stává předmětem psychoanalytického badání. Zase obyčejný, nízko hodnocený úkaz, zdánlivě bez praktické ceny jako chybné výkony, s nimiž jej spojuje, že se také vyskytuje u zdravých. Ale jinak jsou podmínky pro naši práci patrně méně příznivé. Chybné výkony byly vědou pouze zanedbávány, lidé se málo o ně starali; ale nebylo konečně ostudou jimi se zabývati. Řeklo se: jsou snad věci důležitější, ale možná, že také z toho něco vzejde. Zabývati se však snem není pouze nepraktické a zbytečné, nýbrž přímo ostudné; přináší s sebou odium nevědeckosti, vzbuzuje podezření z osobní náklonnosti k mysticismu. Že by se medik měl zabývati snem, kdyžtě

[1]) Josef Breuer v letech 1880-1882. Viz mé r. 1909 v Americe konané přednášky „O psychoanalyse" a „K dějinám psychoanalytického hnutí".

i v neuropathologii i psychiatrii jest tolik vážnějších věcí: tumory velké jak jablka, které stlačují ústrojí duševního života, výrony, chronické záněty, při nichž lze změny částí tkaniva demonstrovati pod mikroskopem! Nikoliv, sen jest předmětem příliš nepatrným a zkoumání nehodným.

Nadto předmětem, jehož vlastnosti se protiví všem požadavkům exaktního badání. Vždyť badajíce o snu, nemáme jistoty ani o svém předmětu. Bludná představa na př. vystupuje jasně a určitě. Jsem císařem čínským, praví nemocný hlasitě. Avšak sen? Většinou jej nelze vůbec vypravovati. Vypravuje-li někdo sen, má záruku, že jej vypravuje správně a že jej naopak, nucen neurčitostí vzpomínky, nemění během vyprávění, ani nevynalézá nic nového? Většinu snů nelze vůbec vybaviti, až na malé zlomky jsou zapomenuty. A na výkladu tohoto materiálu má býti založena vědecká psychologie neb metoda ošetřování nemocných?

Přehání-li se trochu v nějakém posudku, může to vzbuditi naši nedůvěru. Námitky proti snu jako předmětu badání zřejmě sahají příliš daleko. S nedůležitostí jsme se setkali již při chybných výkonech. Řekli jsme si, že velké věci mohou se zračiti také v malých příznacích. Co se neurčitosti snu týká, je prostě charakterem jako každý jiný; charakter věcem předepisovati nelze. Kromě toho existují také sny jasné a určité. Jsou též jiné předměty psychiatrického badání, které trpí stejným charakterem neurčitosti, jako na př. v mnoha případech nutkavé představy, jimiž se přece zabývali ctihodní, vážení psychiatři. Vzpomínám si na poslední případ, který se přihodil v mé lékařské činnosti. Nemocná se mi představila slovy: Mám jakýsi pocit, jako bych byla poškodila nebo chtěla poškoditi živého tvora — snad dítě? — přece ne, spíše psa —, snad jsem jej shodila s mostu — nebo něco jiného. Závadu nejisté vzpomínky na sen lze odstraniti, jestliže stanovíme, že právě to, co osoba, jež snila, vypravuje, má platiti za sen, bez zřetele ke všemu, co zapomněla nebo snad změnila ve vzpomínce. Posléze se ani nedá tak všeobecně tvrditi, že sen jest něčím nedůležitým. Z vlastní zkušenosti je nám známo, že nálada, v níž se probu-

díme ze sna, může trvati celý den; lékaři pozorovali případy, při nichž duševní choroba počala snem a podržela bludnou představu, pocházející z tohoto snu; vypravuje se o historických osobách, že sny jim daly podnět k důležitým činům. Tážeme se proto, z čeho pramení pohrdání snem ve vědeckých kruzích?

Soudím, že jest reakcí na přeceňování v dobách dřívějších. Rekonstrukce minulosti není, jak známo, lehká, ale to smíme s určitostí tvrditi, že již naši předci před 3000 lety a dříve — dovolte mi tento žert — snili podobným způsobem jako my. Pokud víme, přikládali všichni staří národové snům velký význam a považovali je za prakticky zužitkovatelné. Čerpali z nich znamení pro budoucnost a hledali v nich předzvěsti. Pro Řeky a jiné orientálce bylo snad polní tažení kdysi stejně nemožné bez vykladačů snů jako dnes bez letců pozorovatelů. Když Alexander Veliký táhl na výboj, nacházeli se v jeho družině nejproslulejší vykladači snů. Město Tyrus, které tehdy ještě leželo na ostrově, kladlo králi tak prudký odpor, že se zabýval myšlenkou, zanechati obléhání. Tu jedné noci snil o satyrovi, tančícím jako v triumfu, a když tento sen přednesl vykladačům, dostalo se mu vysvětlení, že mu bylo hlásáno vítězství nad městem. Dal rozkaz k útoku a Tyru bylo dobyto. U Etrusků a Římanů se používalo jiných metod k vyzvědění budoucnosti, ale výklad snů byl pěstován a vysoko ceněn po celou helenisticko-římskou dobu. Z příslušné literatury se nám zachovalo aspoň hlavní dílo, kniha Artemidora z Daldis, jež se připisuje době císaře Hadriana. Jak se pak stalo, že umění vykladačské upadlo a vznikla nedůvěra ke snu, nevím. Osvěta nemohla na tom míti valného podílu, neboť temný středověk věrně zachoval mnohem absurdnější věci než antický výklad snů. Faktem jest, že zájem o sen poznenáhlu klesl až k pověrčivosti a mohl se udržeti pouze u nevzdělanců. Poslední zneužití výkladu snů ještě za našich dnů se snaží dozvěděti se ze snů čísla, jež jsou předurčena k tahu v lotynce. Oproti tomu se exaktní věda dneška opětovně zabývala snem, ale vždy s úmyslem, aby naň použila svých fysiologických teorií. Lékaři přirozeně považovali sen za akt nepsychický, za projev tělových

popudů v duševním životě. Binz prohlašuje v roce 1876 sen »za tělový, ve všech případech zbytečný, v mnoha případech přímo chorobný děj, nad nějž jsou duše světa a nesmrtelnost tak vysoko povýšeny, jako modrý éter nad písčinu, porostlou plevelem, v nejhlubší nížině.« Maury jej porovnává s nespořádanými posunky tance sv. Víta v protikladu ke koordinovaným pohybům normálního člověka; staré podobenství porovnává obsah snu s tóny, jež by vyvolalo »deset prstů člověka, hudby neznalého, které by přebíhaly po klávesách hudebního nástroje.«
Vykládati znamená nalézti skrytý smysl; při takovém oceňování snového dějství nemůže o tom býti zřejmě ani řeči. Pročtěte si popis snu u Wundta, Jodla a jiných novějších filosofů; spokojuje se tím, že s úmyslem ponižovati sen vypočítává úchylky snového života od bdělého myšlení a vyzvedá rozklad asociací, odstranění kritiky, vyřazení veškerého vědění i jiné znaky sníženého výkonu. Jediný hodnotný příspěvek k poznání snu, za nějž vděčíme přísné vědě, se vztahuje na vliv tělových, během spánku působících popudů na obsah snu. Od nedávno zesnulého norského autora J. Mourlyho Volda máme dva tlusté svazky experimentálního badání o snu (přeložené v letech 1910 a 1912 do němčiny), které se téměř výlučně zabývají účinky změn v poloze údů. Vychvalují se jako vzor exaktního badání o snu. Dovedete si nyní představiti, co by řekla exaktní věda, kdyby se dozvěděla, že se pokoušíme nalézti smysl snů? Snad to dokonce již řekla. Ale my se nedáme zastrašiti. Jestliže mají smysl chybné výkony, může jej míti i sen, a chybné výkony v mnoha případech mají smysl, jenž unikl exaktnímu badání. Jen se přiznejme k předsudkům lidu i našich předků a vstupme do šlépějí antických vykladačů snů.
Především se musíme orientovati o svém úkolu, rozhlédnouti se po oblasti snů. Čím je vlastně sen? Je obtížné odpověděti jednou větou. Nechceme se přece pokoušeti o definici, když stačí poukaz na látku, každému známou. Ale podstatné chceme vyzvednouti. Kde se to dá nalézti? Uvnitř rámce, vymezujícího naše pole, je tolik ohromných rozdílů, rozdílů v každém směru. Podstatné patrně bude, o čem můžeme prokázati, že je společné všem snům.

První všem snům společné by bylo, že při nich spíme. Snění je zřejmě duševní život po dobu spánku, jenž má určité podobnosti s bděním, ale liší se od něho velice. To byla již definice A r i s t o t e l o v a. Snad jsou ještě bližší vztahy mezi snem a spánkem. Sen nás může probuditi, velmi často máme sen, když se samovolně probudíme nebo když jsme násilně vyrušeni ze sna. Sen se tedy zdá býti středním stavem mezi spaním a bděním. Tak se naše pozornost obrací ke spánku. Čím je však spánek?

Toť problém fysiologický neb biologický, na němž je ještě mnohé sporného. Nemůžeme tu nic rozhodnouti, ale soudím, že se smíme pokusiti o psychologickou charakteristiku spánku. Spánek je stav, v němž nechci nic věděti o vnějším světě, odpoutav od něho svůj zájem. Ponořuji se ve spánek, odvraceje se od vnějšího světa a chráně se jeho popudů. Usnu také, jsem-li jím unaven. Usínaje říkám tedy k vnějšímu světu: Nech mě na pokoji, neboť chci spáti. Dítě naopak praví: Nejdu ještě spat, nejsem unaveno, ještě chci něco zažíti. Biologickou tendencí spánku se zdá tedy býti zotavení, psychologickým charakterem přerušení zájmu o svět. Zdá se, že náš poměr ke světu, kam jsme tak neradi přišli, přináší s sebou, že ho nesnášíme nepřetržitě. Proto se občas vracíme do předsvětového stavu, tudíž do života mateřského. Aspoň si vytváříme zcela podobné poměry, jaké byly tehdy: teplo, tmu a nedráždivost. Někteří z nás se nadto zabalí v těsný balík a zaujímají ve spánku podobnou polohu jako v mateřském životě. Vypadá to tak, jako by také nás, dospělé, svět neměl celé, nýbrž toliko ze dvou třetin; z jedné třetiny jsme se vůbec ještě nenarodili. Každé procitnutí zrána je pak jako nové zrození. Mluvíme také o stavu po spánku slovy: jsme jako znovu narozeni. Máme tu asi zcela nesprávnou představu o obecných citech novorozeněte, neboť možno předpokládati, že toto má naopak pocity značné nevole. Taky říkáme o narození: spatřiti světlo světa.

Je-li toto spánkem, pak není sen vůbec na jeho programu, naopak se zdá býti nevítaným přídavkem. Rovněž my soudíme, že spánek bezesný je nejlepší, jediné správný. Ve spánku nemá býti nijaká duševní činnost; nastane-li

přece, pak se nám nepodařilo dosáhnouti foetálního stavu klidu; nedalo se zcela zabrániti zbytkům duševní činnosti. Tyto zbytky, to by bylo snění. Pak se však vskutku zdá, že sen nepotřebuje míti smyslu. Jinak tomu bylo u chybných výkonů; byla to konání v době bdění. Když však spím, když jsem úplně zastavil duševní činnost a nemohl potlačiti pouze některé její zbytky, pak není naprosto zapotřebí, aby tyto zbytky měly smysl. Nemohu ho ani potřebovati, poněvadž ostatek mého duševního života spí. Může vskutku běžeti pouze o reakce podobné posunkům, toliko o duševní úkazy, nastávající z tělového popudu. Sny by tedy byly spánek rušícími zbytky duševní činnosti z bdění, a my bychom se rozhodli opustiti brzy téma, nevhodné pro psychoanalysu.

Nicméně jestliže sen jest zbytečný, přece existuje, a můžeme se pokusiti vydati počet z této existence. Proč duševní život neusne? Pravděpodobně proto, že něco nedává duši pokoje. Působí na ni popudy, a ona musí na ně reagovati. Sen jest tedy způsobem, jímž duše reaguje na popudy za spánku. Spatřujeme tu cestu, jíž lze dospěti k chápání snu. Můžeme pak u různých snů pátrati po tom, jaké popudy chtějí sen rušiti a vyvolávají jako reakci sny. Potud jsme vypracovali první společný znak všech snů.

Existuje ještě jiný společný znak? Ano, je nepopiratelný, dá se však mnohem tíže pochopiti i popsati. Duševní děje ve snu mají zcela jiný ráz než za bdění. Ve snu prožíváme mnoho věcí a věříme na ně, ač neprožíváme možná nic kromě jediného rušivého popudu. Prožíváme je převážně v obrazech visuálních; mohou při tom býti též city, také náhle myšlenky, i ostatní smysly mohou ledacos zažíti, ale převážně jsou to přece obrazy. Část nesnází při vyprávění snů pramení z toho, že tyto obrazy musíme překládati ve slova. Mohl bych to nakresliti, praví nám často ten, kdo snil, ale nevím, jak to mám říci. Není to vlastně redukovaná duševní činnost jako u choromyslného v porovnání s geniálním; je to kvalitativně něco jiného, ale těžko lze vyjádřiti, v čem záleží rozdíl. G. Th. Fechner projevil kdysi domněnku, že se představy bdělého života odehrávají na jiném místě než sny. Tomu sice nerozumíme, nevíme, co si při tom máme mysliti, ale podává to

vskutku onen dojem cizosti, jejž většina snů vzbuzuje. Také porovnání snové činnosti s výkony nehudební ruky tu selhává. Klavír přece rozhodně odpoví týmiž tóny, i když ne melodiemi, jakmile náhoda přejede po jeho klávesách. Tento druhý všem snům společný znak, byť i nebyl pochopen, chceme pečlivě podržeti v paměti.

Existují ještě další společné znaky? Nenalézám žádných, všude vidím pouze rozdíly, a to ve všech směrech. Jak co do zdánlivého trvání, tak co do zřetelnosti, účasti afektů, trvalosti atd. To vše není vlastně takové, jak bychom mohli očekávati při vynuceném, nuzném, posunkům se podobajícím odvrácení popudu. Co se týká rozměrů snů, jsou některé velmi krátké, jež obsahují toliko jeden nebo málo obrazů, jednu myšlenku, ba pouze jedno slovo; jiné, jež jsou obsahově velmi bohaté, hrají celé romány, a jak se zdá, dlouho trvají. Jsou sny zřetelné jako zážitek, tak zřetelné, že ještě určitou dobu po procitnutí nepoznáváme, že to jsou sny; jiné nevýslovně slabé, jako stín, mlhavé; ba v jednom snu mohou se přesilné i nepostižitelně nezřetelné části střídati. Sny mohou míti plný smysl nebo aspoň souvislost, býti duchaplné, fantasticky krásné; jiné jsou opět zmatené, jakoby slabomyslné, absurdní, zhusta přímo šílené. Jsou sny, které nás zanechají chladnými, jiné, v nichž se ozvou všechny afekty, bolest k rozplakání, úzkost až do procitnutí, podivení, nadšení atd. Sny se většinou po procitnutí rychle zapomínají, nebo se udrží po celý den tak, že se k večeru vybavují stále matněji a s rostoucími mezerami; jiné se udrží tak dobře, že ještě po 30 letech stojí jako čerstvý zážitek v paměti. Sny se mohou vyskytovati jako individua pouze jednou a nikdy více, nebo se mohou u téže osoby opakovati beze změny neb s malými odchylkami. Zkrátka, tento trošek noční činnosti duševní vládne ohromným repertoárem, dovede vlastně vše, co duše tvoří ve dne, ale není to přece nikdy totéž.

Mohli bychom se pokusiti vydati počet z této mnohotvárnosti snu předpokladem, že odpovídá různým středním stavům mezi spaním a bděním, různým stupňům neúplného snu. Dejme tomu, ale pak by s hodnotou, obsahem a zřetelností nového děje musilo přibývati na jasnosti, že

je to sen, protože by se duše v takových snech přibližovala procitnutí a nesmělo by se státi, že se vedle zřetelného a rozumného kousku snu bezprostředně klade nesmyslný a nejasný, po němž opět následuje kus dobré práce. Tak rychle by duše dozajista nemohla měniti hloubky svého spánku. Toto vysvětlení nám tedy nikterak nepomůže; vůbec to nejde stručně.

Vzdejme se prozatím »smyslu« snu a za to se pokusme, vycházejíce ze společných znaků snů, upraviti si cestu k lepšímu jejich chápání. Ze vztahu snů ke spánku jsme usoudili, že sen jest reakcí na popud, spánek rušící. Jak jsme slyšeli, je to také jediný bod, v němž nám může pomoci exaktní experimentální psychologie; prokazuje, že se popudy, dané během spánku, projevují ve snu. Mnoho takových výzkumů bylo provedeno kromě již jmenovaných Mourly Voldových. Každý z nás se zajisté již dostal do situace, kdy mohl tento výsledek přezkoumati příležitostným osobním pozorováním. K informaci volím několik starších pokusů. Maury dal podobné pokusy provésti na vlastní osobě. Dali mu ve spánku čichati kolínskou vodu. Zdálo se mu, že je v Kahiře v krámě Johanna Marie Fariny, a potom následovala další šílená dobrodružství. Nebo ho lehce štípli na šíji; zdálo se mu o hořčičné náplasti[1]) a o lékaři, jenž ho v dětství ošetřoval. Anebo mu nalili kapku vody na čelo. Byl pak v Italii, prudce se potil a pil bílé víno orvietské.

To, co je nám na těchto experimentálně vyvolaných snech nápadné, pochopíme snad ještě jasněji z jiné řady popudových snů. Jsou to tři sny, sdělené duchaplným pozorovatelem, Hildebrandtem, vesměs reakce na hluk budíku:

»Jdu za jarního jitra na procházku a courám se zelenavými poli až k sousední vesnici, tam vidím, jak jdou obyvatelé ve svátečních šatech, zpěvník pod paží, ve velkém počtu do kostela. Ahá! Je přece neděle a ranní bohoslužba brzy započne. Rozhodnu se, že se jí zúčastním, předtím se však, poněvadž jsem poněkud rozčilen, ochladím na hřbitově, který se rozprostírá kolem kostela. Zatím co čtu

[1]) V orig.: Blasenpflaster, t. j. kataplasma.

různé nápisy na pomnících, slyším, jak zvoník vystupuje na zvonici, a vidím pak v její výši malý vesnický zvon, jenž dá znamení k započetí pobožnosti. Ještě celou chvíli tu visí bez pohybu, potom se začne kývati — a náhle zazní jeho údery jasně a pronikavě, takže zakončí můj spánek. Zvonové zvuky však pocházejí od budíku.«

»Druhá kombinace. Jest jasný zimní den; ulice jsou vysoko pokryty sněhem. Přislíbil jsem účast při sáňkování, leč musím dlouho čekati, než dostanu zprávu, že sáně jsou přede dveřmi. Nyní konám přípravy k nástupu — oblékám si kožich, vytahuji pytel na nohy — a konečně sedím na svém místě. Ale ještě se odjezd zdržuje, než dají uzdy, citelné znamení čekajícím koním. Teď zatáhnou; mocně se otřásající zvonky zahájí svou známou janičárskou hudbu s takovou silou, že okamžitě přetrhne tkanivo snu. Opět to není nic jiného než ostrý tón budíku.«

»Ještě třetí příklad! Vidím děvče z kuchyně procházeti chodbou podél jídelny s několika tucty na sobě nakupených talířů. Porculánový sloup v jejích pažích se mi zdá býti v nebezpečí, ztráceti rovnováhu. ‚Dej si pozor,' varuji, ‚celý náklad ti spadne na zem.' Přirozeně, že nechybí obvyklý odpor: že je na to již zvyklá atd., zatím co já stále ještě sleduji kráčející dívku starostlivými pohledy. Ejhle, na prahu dveří zakopne — křehké nádobí padne na zem a řinčí a rachotí sty střepin. Ale — nekonečně pokračující zvuk není přece, jak brzy zpozoruji, vlastně řinčením, nýbrž pravým zvoněním; — a tímto zvoněním, jak nyní procítající poznává, vykonal pouze budík svou službu.«

Tyto sny jsou docela pěkné, mají smysl, a naprosto nejsou tak nesouvislé, jak sny obvykle bývají. Nechceme jim proto vytýkati závad. Společným jejich znakem jest, že situace vždy vyústí v hluk, o němž procítajíce seznáme, že pochází od budíku. Sen nepozná budíku, — ten se ve snu ani nevyskytuje, — nýbrž nahradí jeho rachot jiným, vykládá popud, který přerušuje spánek, vždy jej však vykládá jiným způsobem. Proč tak? Na to není odpovědi, to se zdá býti libovolné. Rozuměti snu by však znamenalo dovést udati, proč si volil právě tento hluk a ne jiný, aby vyložil popud, vyvolaný budíkem. Zcela analogicky třeba

proti pokusu Mauryovu namítnouti, že sice popud zvenčí vystupuje ve snu, ale nedovídáme se, proč právě touto formou, a nezdá se, že by to z povahy rušivého popudu vyplývalo. A kromě toho v Mauryových pokusech následuje po bezprostředním úspěchu popudu ponejvíce ještě mnoho jiného snového materiálu, na př. šílená dobrodružství ve snu s kolínskou vodou, pro něž se nedostává vysvětlení.

Teď prosím uvažte, že vzbouzející sny poskytují ještě nejlepší možnosti, aby byl zjištěn vliv vnějších, sen rušících popudů. Ve většině ostatních případů bude to obtížnější. Neprobouzíme se ze všech snů, a jestliže si ráno vzpomeneme na sen prošlé noci, jak máme pak najíti rušivý popud, jenž snad v noční době působil? Mně se kdysi podařilo dodatečně zjistiti takový popud vyvolaný hlukem, přirozeně jenom následkem zvláštních okolností. Vzbudil jsem se ráno v tyrolském horním místě s vědomím, že se mi zdálo o papežově smrti. Nemohl jsem si sen vysvětliti, ale pak se mě ptala žena: Slyšel jsi dnes ráno příšerné zvonění, jež se spustilo ze všech kostelů a kapliček? Ne, nic jsem neslyšel, můj spánek je odolnější, ale porozuměl jsem svému snu díky tomuto sdělení. Jak často pohánějí takové popudy spáče k snění, aniž se dodatečně o nich dozvěděl? Snad velmi často, snad také ne. Nedá-li se popud již prokázati, nelze také získati žádného přesvědčení o něm. Beztak si už tolik neceníme vnějších, spánek rušících popudů od té doby, co víme, že nám mohou vysvětliti pouze částku snu a nikoliv snovou reakci celou.

Proto se nemusíme ještě této teorie zcela vzdávati. Kromě toho je schopna rozvití. Je zřejmě lhostejno, čím je spánek rušen, a duše pohnuta k snění. Nemůže-li to vždycky býti smyslový popud přicházející zvenčí, může se místo něho vyskytovati podráždění z útrob.[1]) Tato domněnka je nasnadě, odpovídá též lidovému názoru o vzniku snů. Sny přicházejí od žaludku, slýcháme často. Pohříchu také zde se patrně často stane, že podráždění z útrob, které působilo v době noční, nebude možno dokázati po procitnutí a že se proto stane neprokazatelným. Všeobecně jest

[1]) V orig.: Leibreiz.

nesporné, že stav vnitřních orgánů může míti na sen vliv. Vztah leckterého snového obsahu k přeplnění močového měchýře neb k podráždění pohlavních orgánů je tak zřejmý, že ho nelze pominouti. Od těchto průhledných případů dospějeme k jiným, u nichž se dá z obsahu snu vyvoditi aspoň oprávněná domněnka, že takové podráždění z útrob působilo, poněvadž se v tomto obsahu nachází něco, nač lze nazírati jako na zpracování, vylíčení i výklad tohoto podráždění. Scherner, badatel o snu, zvlášť důrazně se zastával odvození snu od orgánových popudů a uvedl pro to několik dobrých příkladů. Vidí na př. ve snu »dvě řady plavovlasých chlapců jemné pleti, kteří bojechtivě stojí proti sobě, útočí na sebe, navzájem se chytají, pouštějí, opět zaujímají staré postavení a celý děj stále znovu opakují«. Výklad těchto řad jako zubů vypadá dobře a zdá se, že se plně potvrzuje, když si ten, kdo snil, po tomto výstupu »vytáhne dlouhý zub z čelisti«. Také je patrně případné vykládati »dlouhé, úzké, zatočené chodby« podrážděním, vycházejícím ze střev, a potvrzuje se tak Schernerův názor, že se sen snaží především znázorniti orgán, popud vysílající, předměty jemu podobnými. Musíme tedy býti ochotni uznati, že vnitřní popudy mohou hráti pro sen stejnou úlohu jako vnější. Bohužel i jejich ocenění podléhá stejným námitkám. Ve velkém počtu případů zůstává výklad podrážděním z útrob nejistý a neprokazatelný; ne všechny sny, nýbrž určitá jejich část vzbuzuje podezření, že vnitřní orgánové popudy byly účastny při jejich vzniku, a posléze nebude vnitřní podráždění z útrob stejně tak jako vnější popud smyslový s to, objasniti sen větším dílem, než který odpovídá přímé reakci na popud. Odkud pochází ostatek snu, zůstává ve tmách.

Zapamatujme si však jednu zvláštnost snového života, jež se objeví, studujeme-li vliv těchto popudů. Sen nepodává popud jednoduše, nahrává naň, řadí jej do určité souvislosti, nahrazuje jej něčím jiným. Toť jedna stránka snové práce, jež nás zajímá, poněvadž nás možná přibližuje k podstatě snu: Dělá-li někdo něco z nějakého podnětu, pak není potřebí, aby tento podnět plně vyčerpával obsah jeho práce. Shakespearův Macbeth je na př. příležitostným

kusem, sepsaným, když nastoupil na trůn král, na jehož hlavě se po prvé sdružily koruny tří zemí. Ale kryje se tento historický podnět s obsahem dramatu, vysvětluje nám jeho velikost a záhady? Možná, že vnější a vnitřní popudy, jež působí na sen, jsou také pouhým podnětem ke snu, jímž se jistě nic neprozrazuje o podstatě snu.
Další společný znak snů, jejich psychickou zvláštnost, lze jednak těžko zachytiti, jednak neposkytuje základny, odkud bychom jej dále sledovali. Zážitek snový je ponejvíce tvaru visuálního. Mohou pro to podati vysvětlení popudy? Je to vskutku popud, co prožíváme? Proč jest zážitek visuální, když jen v nejřidších případech vzbudilo sen podráždění očí? Anebo se dá, když sníme o řečech, prokázati, že během spánku pronikl k našemu uchu rozhovor nebo hluk jemu podobný? Jsem tak smělý, abych co nejrozhodněji vyloučil tuto možnost.
Nedostaneme-li se dále, když vycházíme od společných znaků snů, zkusíme to tedy s jejich rozdílnými vlastnostmi. Sny jsou často beze smyslu, zapletené, absurdní; ale jsou také sny rozumné, střízlivé a se smyslem. Podívejme se, zda nám ty, které mají smysl, mohou něco objasniti o nesmyslných. Povím Vám poslední rozumný sen, jenž mi byl vypravován, sen mladého muže: »Procházel jsem se v Kärnerstrasse, potkal jsem tam pana X., k němuž jsem se na chvilku přidal, pak jsem zašel do hostince. Dvě dámy s pánem si sedly k mému stolu. Nejprve jsem se proto zlobil a nechtěl jsem na ně pohleděti. Pak jsem se na ně podíval a zjistil, že jsou docela kloudné.« Vypravěč k tomu poznamenává, že navečer před snem vskutku šel po Kärnerstrasse, což jest jeho obvyklá cesta, a tam se setkal s panem X. Druhá část není přímou vzpomínkou, nýbrž má pouze určitou podobu s prožitkem z dřívější doby. Nebo jiný střízlivý sen, který vypravuje dáma: »Její muž se táže: nemáme dát naladit klavír? Na to ona: Nestojí to za to, beztak se musí vyměnit kůžičky.« Tento sen opakuje rozhovor, který se předcházejícího dne udál mezi ní a jejím mužem. Čemu se naučíme z těchto dvou střízlivých snů? Ničemu jinému, než že se v nich opakují příběhy z denního života neb na ně navazuje. To by již bylo něco, kdyby se to dalo říci o snech všeobecně. Ale o tom

nemůže býti ani řeči, i to platí pouze pro menšinu; ve většině snů nelze nalézti nic, co by navazovalo na předchozí den, a na nesmyslné a absurdní sny světlo odtud vůbec nepadá. Víme toliko, že jsme narazili na nový úkol. Nechceme pouze věděti, co sen říká, nýbrž když něco říká, jako v těchto případech, zřetelně, pak chceme také věděti, proč a za jakým účelem se toto známé, teprve nedávno prožité, ve snu opakuje.
Soudím, že se Vám, stejně jako mně, nebude chtíti pokračovati v pokusech, jako byly dosavadní. Inu, vidíme, že veškerý zájem o problém nestačí, neznáme-li také cesty, která by vedla k rozluštění. Této cesty doposud nemáme. Experimentální psychologie nepodala nám nic jiného než několik cenných údajů o významu popudů jako vyvolavatelů snů. Od filosofie nemůžeme očekávati ničeho, ledaže nám opět zpupně vytkne méněcennost našeho předmětu; u okultních věd si přece nechceme nic vypůjčovati. Dějiny a lidový názor nám praví, že sen má smysl i význam a hledí do budoucna; to lze však těžko předpokládati a jistě se to nedá prokázati. Tak vyústí naše první úsilí v úplnou bezradnost.
Neočekávaně dostáváme znamení se strany, na niž jsme se dosud neobrátili. Jazyková zvyklost, která přece není ničím nahodilým, nýbrž sraženinou starých poznatků, ač se jí nesmí užívati bez opatrnosti — náš jazyk tedy zná něco, čemu pozoruhodným způsobem říká »Tagträumen«, t. j. sníti za dne. Denní sny jsou fantasiemi (výtvory fantasie); jsou to velmi obecné úkazy, jež opět pozorujeme jak u zdravých tak u nemocných a jsou lehce přístupny studiu na vlastní osobě. Nejnápadnější na těchto fantastických výplodech jest, že se jim dostalo názvu »denních snů«, neboť není na nich nic z obou společných znaků snů. Vztahu k spánku odporuje již jejich označení, a co se druhého společného znaku týká, neprožíváme v nich ničeho, nemáme v nich přeludů, nýbrž si něco představujeme; víme, že tvoříme fantasie, nevidíme, nýbrž myslíme. Tyto denní sny se vyskytují v době před pubertou, velmi často též v pozdějším dětství, udrží se až do dob dospělosti, pak se jich buď vzdáme nebo je podržíme až do pozdního stáří. Obsah těchto fantasií ovládají velmi prů-

hledné motivace. Jsou to scény neb události, v nichž se ukojují potřeby egoistické, potřeby ctižádosti a moci neb erotická přání osoby. U mladých mužů převládají fantasie ctižádostivé, u žen, jejichž ctižádost jest zaměřena k úspěchům v lásce, erotické. Ale dosti často se také u mladých mužů ukazují v pozadí erotické potřeby; veškerá hrdinství a všechny úspěchy mají pouze získati obdiv a přízeň žen. Jinak jsou tyto denní sny velice rozmanité a jejich osud jest měnivý. Buď od nich, od každého z nich, po krátké době upustíme a nahradíme jej novým nebo je podržíme, vypředeme v dlouhé historie a přizpůsobíme změnám životních poměrů. Jdou tak říkajíc s časem a obdrží od něho »známku času«, svědčící o vlivu nové situace. Jsou surovinami básnické produkce, neboť ze svých denních snů tvoří básník přetvářením, převlékáním a odříkáním situace, jež vkládá do svých novel, románů a divadelních kusů. Hrdinou dne je však vždycky vlastní osoba, buď přímo nebo prostřednictvím průhledného ztotožnění s jinou.

Snad pochází název denních snů od jejich stejného vztahu ke skutečnosti, aby bylo naznačeno, že jejich obsah se dá stejně málo považovati za reálný jako obsah snů. Snad se však toto názvové společenství zakládá na dosud neznámé psychické vlastnosti snu, jedné z těch, jež hledáme. Také je možno, že je vůbec nesprávné přikládati tomuto stejnému označení význam, který by se dal zužitkovati. To lze však objasniti teprve později.

PŘEDNÁŠKA 6

Předpoklady a technika výkladu

DÁMY A PÁNOVÉ! Potřebujeme tedy nové cesty, metody, abychom se v badání o snu hnuli s místa. Navrhuji Vám proto něco, co je nasnadě. Předpokládejme pro všechny následující vývody, že sen není tělovým, nýbrž psychickým úkazem. Co to znamená, víte, ale co nás opravňuje k tomuto předpokladu? Nic, ale nic nám také nebrání, abychom jej neučinili. Věc se má takto: Jestliže je sen tělovým úkazem, pak nám do něho nic není; může nás zajímati pouze za předpokladu, že je úkazem duševním. Pracujeme tudíž za předpokladu, že je jím skutečně, abychom viděli, co z toho vzejde. Výsledek naší práce rozhodne o tom, zda na tomto předpokladu setrváme a jej obhájíme zase jako výsledek. Čeho vlastně chceme dosáhnouti, proč pracujeme? Chceme, oč věda vůbec usiluje, pochopiti úkazy, vytvořiti souvislost mezi nimi, a v nejzazší dálce, pokud je možno, rozšířiti naši moc nad nimi.

Pokračujeme tedy v práci, předpokládajíce, že sen jest psychickým úkazem. Pak jest sice výkonem a projevem snícího, ale takovým, který nám nic nevysvětluje, kterému nerozumíme. Co však uděláte, učiním-li nesrozumitelný projev? Zeptáte se mne, že ano? Proč bychom nesměli učiniti totéž, zeptati se osoby, která snila, co její sen znamená?

Vzpomeňte si, že jsme se již jednou v této situaci nalézali. Bylo to při zkoumání chybných výkonů, v jednom případě přeřeknutí. Kdosi řekl: Tu vyšly na svinstjevo věci, a pak jsme se tázali — nikoliv, na štěstí ne my, nýbrž jiní, psychoanalysy zcela vzdálení, se ho tázali, co touto nesrozumitelnou řečí chtěl říci. Ihned odpověděl, že měl v úmyslu

říci: to bylo svinstvo, že však tento úmysl potlačil oproti jinému, zmírněnému: Tu vyšly najevo věci. Již tehdy jsem pravil, že takto se informovati, jest vzorem psychoanalytického zkoumání, a nyní chápete, že psychoanalysa svou technikou usiluje o to, aby, pokud je to vůbec možné, řešení jejích problémů jí řekli zkoumaní sami. Nechť nám tedy také ten, kdo snil, poví, co znamená jeho sen. Ale tak jednoduše to u snu, jak známo, nejde. Při chybných výkonech to šlo v některých případech; pak jsme se dostali k jiným, v nichž dotázaný nechtěl nic říci, a odpověď, kterou jsme mu položili na jazyk, dokonce rozhorleně odmítl. Při snu nám případy prvního druhu úplně chybějí; kdo snil, vždycky řekne, že nic neví. Zavrhnouti náš výklad nemůže, poněvadž mu žádného nepředkládáme. Měli bychom se tedy opět pokusu vzdáti? Když on nic neví a my nic nevíme a nějaká třetí osoba teprve nic nemůže věděti, není asi vyhlídky, že bychom se něčeho dozvěděli. Inu, chcete-li, vzdejte se pokusu! Chcete-li však něco jiného, můžete se mnou pokračovat po této cestě. Řeknu Vám totiž, že je přece jen docela možné, ba dokonce pravděpodobné, že člověk, jenž snil, přece ví, co jeho sen znamená, jenom že neví, že to ví, a proto si myslí, že to neví.

Opět mě upozorníte, že zaváděje zde zase předpoklad, již druhý v této krátké souvislosti, ohromně snižuji nárok své metody na hodnověrnost. Za předpokladu, že sen jest psychickým úkazem, za dalšího předpokladu, že jsou v člověku duševní věci, o nichž ví, aniž věděl, že o nich ví, atd. Pak stačí pouze uvážiti vnitřní nepravděpodobnost každého z obou předpokladů, abychom mohli s klidem odvrátiti svou pozornost od závěrů z nich.

Ano, dámy a pánové, nepozval jsem Vás, abych Vám něco předstíral neb zamlčoval. Ohlásil jsem sice »základní přednášky k úvodu do psychoanalysy«, ale tím jsem nezamýšlel vylíčení in usum delphini, jež by Vám ukazovalo hladkou souvislost, pečlivě zastírající veškeré obtíže, vyplňující mezery, přemalovávající pochybnosti, abyste se klidné mysli domnívali, že jste se naučili něčemu novému. Nikoliv, právě proto, že jste začátečníky, chtěl jsem Vám ukázati naši vědu, jakou jest, s nesrovnalostmi i tvrdostmi,

s požadavky i pochybami. Vím, totiž, že to v jiných vědách není jiné, ba v počátcích jiné být nemůže. Vím také dobře, že se učitelé vždycky zprvu snaží zakrýti před žákem tyto nedostatky a neúplnosti. Ale v psychoanalyse to nejde. Učinil jsem vskutku dva předpoklady, jeden uvnitř druhého, a komu je to všechno příliš namáhavé a nejisté, anebo kdo je zvyklý na vyšší jistoty a elegantnější vyvozování, nemusí s námi pokračovat. Myslím si jen, že by vůbec měl nechat psychologických problémů, neboť se obávám, že exaktních a jistých cest, kterými by chtěl jít, tady nenajde. Je také zcela zbytečné, aby se věda, která něco skytá, ucházela o slyšení a stoupence. Náladu pro ni musí vytvořiti její výsledky, a ona může čekat, až si ony vynutí pozornost.

Ty z vás, kdož chtějí vytrvat, mohu však upozornit na to, že mé dva předpoklady nejsou rovnocenné. První předpoklad, že sen je psychickým úkazem, chceme prokázat výsledkem své práce; druhý je již prokázán v jiné oblasti, a já si pouze osvojuji právo, abych jej odtud přenesl na na naše problémy.

Kde, ptáte se, v které oblasti byl proveden důkaz, že jest vědění, o kterém člověk přece nic neví, jak tu chceme předpokládat o osobě, která snila? To by byl přece pozoruhodný, překvapující a naše pojetí duševního života pozměňující fakt, který by neměl důvodů se skrývat. Mimo to fakt, který sám sebe svým označením ruší a přece chce být něčím skutečným: contradictio in adiecto. Nuže, však ani se neskrývá. Jeho vinou není, že o něm nevíme nebo se nedostatečně o něj staráme. Stejně tak, jako není naší vinou, že všechny tyto psychologické problémy jsou odsuzovány osobami, které se vzdalovaly všech pozorování a zkušeností, pro tyto problémy rozhodných.

Důkaz byl proveden na poli hypnotických jevů. Přihlížeje v roce 1889 nesmírně působivým demonstracím Liébaultovým a Bernheimovým v Nancy, byl jsem mimo jiné svědkem tohoto pokusu. Když nějakého muže uvedli do somnambulního stavu, ve kterém mu dali halucinačně prožíti vše možné a pak ho vzbudili, zdálo se zprvu, že nic neví o dějích v hypnotickém spánku. Bernheim ho potom přímo vyzval, aby vypravoval,

co se s ním událo v hypnose. Muž tvrdil, že si nemůže vzpomenout na nic. Ale Bernheim trval na své výzvě, naléhal na něho, ujišťoval ho, že to ví, že si musí vzpomenout, a hle, muž počal kolísat, rozpomínat se, vybavil si zprvu mlhavě jeden z prožitků jemu vsugerovaných, pak jiný kus, vzpomínka se postupně vyhraňovala, zaokrouhlovala a na konec vyšla najevo bez mezer. Ale poněvadž to potom věděl, ač se mezitím odnikud nic nedověděl, je oprávněn závěr, že věděl o těchto vzpomínkách již předtím. Byly mu jen nepřístupny, nevěděl, že o nich ví, domníval se, že o nich neví. Tedy docela totéž, čeho se dohadujeme u toho, kdo měl sen.

Doufám, že budete překvapeni zjištěním tohoto faktu a že se mne optáte: Proč jste se neodvolal na tento důkaz již dříve, při chybných výkonech, když jsme dospěli k tomu, že jsme přeřeknuvšímu se muži připisovali úmysl něco říci, o kterém nic nevěděl a který zapíral? Jestliže se někdo domnívá, že nic neví o prožitcích, ačkoli v sobě chová vzpomínku na ně, není tak pravdě nepodobné, že ani o jiných duševních dějích ve svém nitru nic neví. Tento argument byl by zajisté na nás udělal dojem a nám pomáhal chápat chybné výkony. Ovšem, mohl jsem se na něj odvolat již tehdy, ale schovával jsem si jej pro jiné místo, kde bude nutnější. Chybné výkony se zčásti objasnily samy, zčásti nám zanechaly napomenutí, abychom přece, pro souvislost jevů, předpokládali existenci takových duševních dějů, o kterých nic nevíme. U snu jsme nuceni vypůjčit si vysvětlení jinde, a nadto počítám s tím, že tady spíše připustíte porovnání s hypnosou. Stav, ve kterém provádíme chybný výkon, musí se Vám jevit normální, hypnotickému se nepodobá. Proti tomu existuje zřetelná příbuznost mezi stavem hypnotickým a stavem spánku, jenž je podmínkou snění. Hypnosou se přece zove umělý spánek; k osobě, kterou hypnotisujeme, pravíme: spěte, a sugesce, které udělujeme, lze porovnat se sny přirozeného spánku. Psychické situace jsou skutečně v obou případech obdobné. V přirozeném spánku odvracíme zájem od celého světa vnějšího, v hypnotickém od celého světa s výjimkou jediné osoby, která nás hypnotisovala, s níž zůstáváme spojeni raportem. Vůbec je spánek kojných

[»Ammenschlaf«], při němž kojná zůstává v kontaktu s dítětem a jenom jím může být vzbuzena, pouhým protějškem k hypnotickému spánku. Není tedy takovou troufalostí, přeneseme-li nějaký poměr z hypnosy na přirozený spánek. Předpoklad, že také u toho, kdo snil, existuje vědění o snu, které mu je pouze nepřístupné, není tak docela vymyšleno. Ostatně si zapamatujme, že se na tomto místě otevírá třetí přístup k studiu snu: od popudů, spánek rušících, od denních snů a teď ještě od vsugerovaných snů hypnotického stavu.

Nyní se snad se stupňovanou důvěrou vrátíme k svému úkolu. Je tedy velice pravděpodobné, že ten, kdo snil, ví o svém snu; běží toliko o to, umožnit mu, aby své vědění nalezl a s námi je sdělil. Nepožadujeme, aby nám hned řekl smysl svého snu, bude však s to, aby nalezl jeho původ, myšlenky a okruh zájmů, z nichž pramení. V případě chybného výkonu byl, jak se pamatujete, dotázán, jak dospěl k chybnému slovu »svinstjevo«, a nejbližší jeho nápad nám poskytl objasnění. Naše technika je u snu velmi jednoduchá a napodobuje tento příklad. Také se ho zeptáme, jak dospěl k tomuto snu a jeho nejbližší výpověď budiž považována za objasnění. Pomineme tedy rozdíl, zda se domnívá či nedomnívá, že něco ví, a chováme se k oběma případům jako k jedinému.

Tato technika je jistě velmi jednoduchá, ale obávám se, že vyvolá Vaši nejprudší oposici. Řeknete: Už zase nový předpoklad, již třetí! A to nejnepravděpodobnější ze všech! Zeptám-li se člověka, který snil, co ho napadá ke snu, proč má zrovna jeho první nápad podat žádoucí objasnění? Vždyť ho nemusí napadnout vůbec nic, nebo bůhví co. Nechápeme, z jakých důvodů to očekáváte. Skutečně projevujete příliš velkou důvěru v Pánaboha tam, kde by bylo na místě více kritiky. Mimo to není sen jen jediným chybným slovem, nýbrž se skládá s mnoha prvků. Kterého nápadu se máme tedy držet?

Ve všem vedlejším máte pravdu. Sen se liší od přeřeknutí též mnohostí svých prvků. Technika s tím musí počítat. Navrhuji Vám proto, abychom sen rozebrali na jeho prvky a zkoumali každý prvek zvláště; tím se obdoba s přeřeknutím zase objeví. Také v tom máte pravdu, že ten, koho

se ptáme na jednotlivé prvky snu, může odpovědět, že ho nenapadá zhola nic. Jsou případy, ve kterých tuto odpověď uznáváme, a později uslyšíte jaké. Je pozoruhodné, že jsou to případy, ve kterých můžeme mít určité nápady sami. Ale obyčejně budeme odporovat, řekne-li, že ho nenapadá vůbec nic, budeme na něho naléhat, ujišťovat ho, že musí mít nějaký nápad a — na konec nám dá za pravdu. Napadne ho k tomu něco, cokoli, lhostejno, co. Některé informace, které lze nazvat historickými, podá obzvlášť snadno. Řekne: Je to něco, co se včera přihodilo (jako v obou, nám již známých »střízlivých snech«), nebo: Připomíná mi to něco, co se stalo před krátkou dobou — a tak uvidíme, že sny navazují na dojmy posledních dnů mnohem častěji, než jsme zprvu myslili. Na konec, vycházeje od snu, vzpomene si také na události vzdálenější, dokonce snad na velmi dávné.

V hlavní věci však pravdu nemáte. Považujete-li za čirou libovůli můj předpoklad, že první nápad snivší osoby, musí ukázat nebo vést k tomu, co hledáme, domníváte-li se, že nápad může být naopak úplně libovolný a nemusí souviset s hledanou myšlenkou, že se jen projevuje má důvěra v Pánaboha, očekávám-li něco jiného, — pak se nesmírně pletete. Již jednou jsem si dovolil Vám vytknout, že ve Vás vězí hluboko zakořeněná víra v psychickou svobodu a libovůli, víra úplně nevědecká, která musí stáhnout plachty před požadavkem determinismu, ovládajícího i život duševní. Prosím Vás, respektujte jako fakt, že tázaného napadlo toto a nic jiného. Ale já nekladu proti jedné víře druhou. Dá se dokázat, že nápad, který dotázaný produkoval, není libovolný, není neurčitelný, není mimo souvislost s tím, co hledáme. Dokonce jsem se nedávno dověděl — aniž ostatně na to kladu přílišnou váhu —, že také experimentální psychologie podala takové důkazy.

Poněvadž je předmět významný, prosím o Vaši zvláštní pozornost. Jestliže někoho vyzvu, aby řekl, co ho napadá k určitému prvku snu, žádám od něho, aby se poddal volné asociaci přidržuje se jedné výchozí představy. To vyžaduje zvláštního zaměření pozornosti, které je docela jiné než při přemýšlení a přemýšlení vylučuje. Některým lidem se takové zaměření daří snadno;

jiní se chovají neobratně až k nevíře. Pak existuje vyšší stupeň asociační volnosti, když se totiž vzdám i výchozí představy a určím třeba pouze druh a způsob nápadu, na př. stanovím, že si má někdo nechat volně napadnout vlastní jméno nebo číslo. Tento nápad by musil být ještě libovolnější, ještě méně vypočitatelný než ten, kterého používáme ve své technice. Ale dá se dokázat, že je vždycky přísně determinován důležitými vnitřními zaměřeními, které nám nejsou známy v okamžení, kdy působí, stejně málo známy jako rušivé tendence v chybných výkonech a provokující v nahodilých počinech.

Já a mnoho jiných po mně jsme provedli takové výzkumy se jmény a čísly, která jsme si nechali napadnout bez jakéhokoli opěrného bodu; některé výzkumy jsme také uveřejnili. Postupuje se při tom tak, že se k vynořivšímu se jménu postupně vzbuzují asociace, které již nejsou docela volné, nýbrž jednou vázány tak jako nápady k snovým prvkům; a to tak dlouho, až zjistíme, že se popud k nim vyčerpal. Ale pak jsou také význam i motivace těchto volných nápadů jmen objasněny. Z pokusů vyvěrá vždy totéž, jejich sdělení často vede bohatým materiálem a vyžaduje zevrubných vývodů. Nejvíce snad dokazují asociace volně se vynořivších čísel; běží tak rychle a směřují s tak nepochopitelnou jistotou k zahalenému cíli, že to vskutku zaráží. Chci uvést jen jeden příklad takové analysy jmen, a to takový, který nevyžaduje mnoha materiálu.

Za léčby mladého muže dostávám se k tomuto tématu a zmiňuji se o větě, že si přes zdánlivou libovůli nemůžeme vůbec nechat napadnout nijaké jméno, o kterém by se neprokázalo, že je úzce podmíněno nejbližšími poměry, zvláštnostmi pokusné osoby a okamžitou její situací. Poněvadž pochybuje, navrhuji mu, aby sám bezodkladně provedl takový pokus. Vím, že udržuje neobvykle mnoho styků nejrůznějšího druhu se ženami i dívkami a proto pravím, že bude mít obzvláště veliký výběr, nechá-li si napadnout právě ženské jméno. Je s tím srozuměn. K mému nebo snad k jeho podivení naprosto se na mne nevyřítí lavina ženských jmen, nýbrž on se na okamžik odmlčí a pak se přizná, že ho napadlo jediné jméno a žádné jiné než:

Albina. — Jak pozoruhodné, ale co je pro Vás spjato s tímto jménem? Kolik Albin znáte? Ku podivu, ani jediné Albiny neznal, ani ho k tomuto jménu nic jiného nenapadlo. Mohli jsme se tedy domnívat, že se analysa nezdařila; ale kdepak, byla právě dokončena, dalšího nápadu nebylo potřebí. Tento muž byl totiž mimořádně světlých barev a při léčení jsem mu opětovně žertem dával jméno: Albino; právě jsme se zabývali zjišťováním ženského podílu na jeho konstituci. Byl tedy sám touto Albinou, ženou, v té chvíli pro něho nejzajímavější.

Stejně tak se ukazuje, že melodie, které nás náhle napadnou, jsou podmíněny chodem myšlenek a náleží k takovému chodu, který má právo nás zaměstnávat, aniž jsme o této aktivitě věděli. Lze snadno demonstrovat, že vztah k melodii navazuje na její text nebo původ; musím však být tak opatrný, abych toto tvrzení nerozšiřoval na vskutku hudební lidi, o nichž nemám náhodou zkušeností. U těch je možná hudební obsah melodie rozhodující pro její vynoření. Častější je jistě případ první. Tak vím o mladém muži, který byl po určitou dobu přímo stíhán rozkošnou ovšem melodií Parisovy písně z »Krásné Heleny«, až ho analysa upozornila, že o jeho zájem soupeřila v této době jakási »Ida« s jakousi »Helenou«.

Jsou-li tedy úplně volně se vynořující nápady podmíněny takovým způsobem a vřazeny do určité souvislosti, můžeme právem usuzovat, že jsou neméně podmíněny nápady s jedinou vázaností, s vázaností na výchozí představu. Výzkum skutečně ukazuje, že prozrazují kromě vázanosti, kterou jsme jim přidali výchozí představou, druhou závislost na afektivně mocných kruzích myšlenkových a zájmových, na komplexech, jejichž spolupůsobení není tou dobou známé a je tudíž nevědomé.

Nápady takové vázanosti byly předmětem velmi poučných experimentálních výzkumů, které hrály významnou úlohu v dějinách psychoanalysy. Wundtova škola použila tak zvaného asociačního experimentu, kterým se přikazuje pokusné osobě, aby co nejrychleji odpověděla libovolnou reakcí na podněcující slovo, k ní provolané. Pak lze studovat mezidobí, probíhající mezi popudem a reakcí, povahu odpovědi, kterou se reagovalo, případný omyl

při pozdějším opakování téhož pokusu a podobně. Curyšská škola Bleuerova a Jungova podala a objasnila reakce, nastávající u asociačního experimentu, tak, že vyzvala pokusnou osobu, aby své projevené reakce, bylo-li na nich něco nápadného, osvětlila dodatečnými asociacemi. Tu se ukázalo, že tyto nápadné reakce byly co nejpřesněji determinovány komplexy pokusné osoby. Bleuer a Jung vytvořili tak první most mezi experimentální psychologií a psychoanalysou.
Takto poučeni, můžete říci: Nyní uznáváme, že volné nápady jsou determinovány a nejsou libovolné, jak jsme se domnívali. Připouštíme to také u prvků snových. Ale o to nám přece nejde. Vždyť tvrdíte, že nápad k snovému prvku bude determinován nám neznámým, psychickým pozadím právě tohoto prvku. Že by toto bylo prokázáno, se nám nezdá. Snad se ukáže, že nápad k snovému prvku je, jak očekáváme, určen komplexem osoby, která snila, ale, co je nám to platné? To nás nevede k chápání snu, nýbrž stejně tak jako experiment asociační k poznání tak zvaných komplexů. Co však mají ty společného se snem?
Máte pravdu, leč přehlížíte jednu okolnost. Mimochodem právě tu, pro kterou jsem asociační experiment neučinil východiskem pro toto pojednání. Při tomto experimentu volíme jednu determinantu, totiž podněcující slovo, libovolně. Reakce je pak zprostředkováním mezi podněcujícím slovem a právě vzbuzeným komplexem pokusné osoby. U snu je podněcující slovo nahrazeno něčím, co samo vyvěrá z duševního života snícího, z jemu neznámých pramenů, co by tedy samo velmi snadno mohlo být »potomkem komplexu«. Není proto zrovna fantastické očekávat, že také další nápady, na snové prvky navázané, nebudou určeny jiným komplexem než právě komplexem tohoto prvku a povedou k jeho odhalení.
Dovolte, abych ukázal na jiném případě, že je tomu skutečně tak, jak očekáváme v případě našem. Pozapomenutí vlastních jmen je vlastně výborným vzorem pro případ analysy snu; jenže je tu pohromadě v jedné osobě, co při výkladu snu je rozděleno na osoby dvě. Jestliže jsem dočasně zapomněl jméno, přece mám v sobě jistotu, že je vím; onu jistotu, kterou jsme si pro osobu, která snila,

mohli opatřit teprve oklikou přes Bernheimův pokus. Zapomenuté a přece známé jméno není mně však přístupné. Přemýšlet, byť i s největší námahou, při tom nijak nepomáhá, jak mi zkušenost brzy ukáže. Mohu si však vždycky nechat napadnout místo zapomenutého jména jedno nebo několik jmen náhradních. Napadlo-li mě takové náhradní jméno bezděčně, pak se teprve ozřejmí, že se tato situace shoduje se situací snové analysy. Snový prvek přece také není podstatou, je pouze náhradou za něco jiného, za onu podstatu, kterou neznám a mám nalézt analysou snu. Rozdíl zase záleží jen v tom, že při zapomenutí jmen bez nejmenších pochyb poznám, že náhrada není podstatou, zatím co jsme se pro snový prvek musili teprve s námahou dopracovat tohoto pojetí. Nuže, též při zapomenutí jmen jest cesta, jak dospět od náhrady k nevědomé podstatě, k zapomenutému jménu. Jestliže upru svou pozornost na tato náhradní jména a dám průchod dalším nápadům k nim, dospěji po kratších nebo delších oklikách k zapomenutému jménu a shledám se s tím, že spontánní i mnou vyvolaná jména náhradní souvisela se zapomenutými, byla jimi determinována.

Předvedu Vám analysu uvedeného druhu: Jednoho dne zpozoruji, že nedisponuji jménem oné malé zemičky na Rivieře, jejíž hlavním místem je Monte Carlo. Je to velmi mrzuté, ale je tomu tak. Ponořím se v celé své vědění o této zemi, myslím na knížete Alberta z domu Lusignanského, na jeho manželství, na jeho zálibu v hlubomořských výzkumech, na všechno, co se ještě dá uvést, ale nijak mi to nepomáhá. Vzdávám se proto přemýšlení a nechám si napadnout místo ztraceného jména jméno náhradní. Monte Carlo samotné, pak Piemont, Albanii, Montevideo, Colico. V této řadě je mi především nápadná Albanie, jež se brzy nahradí Montenegrem [Černou Horou], patrně pro protiklad bílého s černým. Pak pozoruji, že čtyři z těchto náhradních jmen obsahují stejnou slabiku mon; náhle mám zapomenuté slovo a hlasitě volám: Monaco. Náhradní jména tedy vskutku vycházela od zapomenutého, první čtyři od první slabiky, poslední přináší sled hlásek a celou poslední slabiku. Mimochodem mohu též snadno zjistit, co mi na čas odňalo toto jméno.

Monaco náleží též k Mnichovu, jsouc jeho italským jménem; toto město vykonalo zábranný vliv.
Příklad je jistě krásný, ale příliš jednoduchý. V jiných případech bychom musili k prvním náhradním jménům připojit delší řadu nápadů, pak by obdoba s analysou snu byla zřejmější. I takových zkušeností jsem nabyl. Kterémusi cizinci, který mě pozval na italské víno, se v hostinci přihodilo, že zapomněl jméno onoho vína, které chtěl objednati proto, že mu kdysi velmi chutnalo. Ze spousty různorodých nápadů náhradních, které cizinec měl místo zapomenutého jména, mohl jsem učinit závěr, že ohled na jakousi Hedviku ho zbavil vzpomínky na jméno vína; skutečně mi nejen potvrdil, že toto víno po prvé okusil ve společnosti nějaké Hedviky, nýbrž nalezl tímto objasněním i jméno vína. V té době byl šťastně ženat a tato Hedvika náležela do dřívějších časů, které si nerad vybavoval.
Co je možné při zapomenutí jmen, musí se zdařit též při výkladu snu: abychom zpřístupnili zadrženou podstatu tím, že asociacemi navážeme na náhradu. Podle příkladu o zapomenutí jmen můžeme předpokládat, že asociace k snovému prvku budou determinovány jak snovým prvkem, tak jeho nevědomou podstatou. Čímž jsme, tuším, snesli leccos, co ospravedlňuje naši techniku.

PŘEDNÁŠKA 7

Zjevný obsah snu a latentní myšlenky snové

DÁMY A PÁNOVÉ! Uvidíte, že jsme nestudovali chybné výkony bez užitku. Tímto úsilím — za předpokladů Vám známých — dospěli jsme k dvojímu, k pojetí snového prvku a k technice vykládání snu. Pojímáme snový prvek tak, že není podstatou, nýbrž náhradou za něco, co je neznámé tomu, kdo snil, podobně jako tendence chybného výkonu, náhradou za něco, o čemž vědění v osobě, která snila, sice existuje, byť jí bylo nepřístupné. Doufáme, že můžeme přenést totéž pojetí na celý sen, jenž se skládá z takových prvků. Naše technika spočívá v tom, že umožníme, aby se volnou asociací k těmto prvkům vynořovaly jiné náhradní výtvory, z nichž lze uhodnout to, co je skryté.

Nyní Vám navrhuji, pozměnit naše názvosloví, aby se zvýšila naše pohyblivost. Místo skrytého, nepřístupného, nepodstatného říkáme, podávajíce tak správný popis, nepřístupné vědomí toho, kdo snil, čili n e v ě d o m é. Nemíníme tím nic jiného než to, co Vám může znázorniti vztah k slovu, z paměti vypadlému, nebo rušivá tendence chybného výkonu, totiž t o h o č a s u n e v ě d o m é. Proti tomu nazýváme ovšem snové prvky samotné a asociací nově získané představy náhradní v ě d o m ý m i. S tímto názvoslovím není ještě spjata nijaká teoretická konstrukce. Užívání slova »nevědomé« jako vhodného a lehce srozumitelného popisu je bezvadné.

Přeneseme-li své pojetí od jednotlivého prvku na celý sen, pak z toho vyplývá, že sen jako celek je znetvořenou náhradou za něco jiného, nevědomého a úkolem výkladu snu je najít toto nevědomé. Z toho se ihned odvozují tři důležitá pravidla, jimiž se, pracujíce na výkladu snu, musíme řídit:

1. Nestarejme se o to, co sen zdánlivě praví, ať už je rozumný nebo absurdní, jasný nebo zamotaný, poněvadž to přece nikdy není ono námi hledané nevědomé (ještě se nám vnutí nasnadě jsoucí omezení tohoto pravidla); 2. omezme svou práci na vzbuzování náhradních představ ke každému prvku, nepřemýšlejme o nich, nezkoumejme, zda obsahují něco vhodného, nestarejme se o to, jak daleko odvádějí od snového prvku; 3. vyčkejme, až se samo dostaví skryté, hledané nevědomé, stejně tak jako z paměti vypadlé slovo Monaco v uvedeném pokusu.
Teď také chápeme, pokud je lhostejné, jakou měrou, především však jak věrně nebo nepřesně si sen vybavíme. Vybavený sen není přece podstatou, nýbrž znetvořenou náhradou za ni, která nám má pomoci, abychom se vzbuzením jiných náhradních výtvorů přiblížili podstatě a nevědomé snu udělali vědomým. Byla-li tedy naše vzpomínka nepřesná, pak prostě tuto náhradu znetvořila ještě více; ani to se nemohlo stát bez důvodů.
Vykladačskou práci lze provádět na vlastních i cizích snech. Na vlastních se dokonce naučíme více, přináší to více důkazů. Pokusíme-li se o to, zpozorujeme, že této práci něco odporuje. Máme sice nápady, ale nedovolujeme, aby se uplatnily. Nastává jakési zkoumání a výběr. U jednoho nápadu si řekneme: nikoli, to k tomu nepatří, to se sem nehodí, u druhého: to je příliš nesmyslné, u třetího: to je docela vedlejší a dále můžeme pozorovat, jak takovými námitkami dusíme a konečně také zapuzujeme nápady ještě dříve, než jsme si je plně ujasnili. Jednak se tedy příliš vážeme na výchozí představu, na snový prvek samotný, jednak rušíme výsledek volné asociace výběrem. Nejsme-li při výkladu snu sami, dáme-li svůj sen vykládat někým jiným, zpozorujeme velmi zřetelně ještě jiný motiv, jímž vysvětlujeme tento nedovolený výběr. Příležitostně si totiž říkáme: Nikoli, tento nápad je příliš nepříjemný, nechci nebo nemohu jej s nikým sdělit.
Tyto námitky patrně ohrožují výsledek naší práce. Je potřebí před nimi se chránit a činíme tak u vlastní osoby pevným předsevzetím, že jim nepovolíme. Vykládáme-li sen jiné osoby, stanovíme za základní pravidlo, že nesmí vyloučit nijaký nápad ze sdělení, byť se uplatňovala jedna

z oněch čtyř námitek: že nápad je příliš nedůležitý, příliš nesmyslný, že se sem nehodí nebo je příliš trapné jej sdělovat. Osoba slíbí, že se bude řídit tímto pravidlem a my se pak zlobíme, jak špatně plní slib, jakmile jde do tuhého. Zprvu si to budeme vysvětlovat tak, že přes autoritativní ujišťování nepochopila oprávnění volné asociace a budeme třeba pomýšlet na to, abychom ji nejdříve získali teoreticky, dávali jí čísti spisy nebo ji posílali na přednášky, kterými by mohla být získána pro naše názory o volné asociaci. Avšak takovýchto chyb nás uchrání pozorování, že se též u vlastní osoby, o jejímž přesvědčení přece nemusíme pochybovat, vynořují tytéž kritické námitky proti určitým nápadům, které jsou odstraňovány teprve dodatečně, jaksi v druhé instanci.

Místo abychom se zlobili na neposlušnost toho, kdo snil, můžeme využít těchto zkušeností, abychom se z nich naučili něčemu novému, něčemu, co je tím důležitější, oč méně jsme na to byli připraveni. Rozbřeskne se nám: vykládání snu naráží zřejmě na odpor, který se projevuje právě oněmi kritickými námitkami. Tento odpor je nezávislý na teoretickém přesvědčení toho, kdo snil. Ba, ještě více se naučíme. Poznáváme ze zkušeností, že tyto kritické námitky jsou vždy neoprávněné. Naopak se ukazuje, že nápady, které bychom chtěli takto potlačit, jsou bez výjimky právě nejdůležitější, rozhodující pro nalezení nevědomého. Je přímo vyznamenáním, je-li nápad provázen takovou námitkou.

Tento odpor je něco docela nového, jest úkazem, který jsme nalezli na základě svých předpokladů, třeba v nich nebyl obsažen. Tímto novým činitelem v našem výpočtu nejsme zrovna příjemně překvapeni. Již tušíme, že naši práci neusnadní. Mohl by nás svést k tomu, abychom studia snu vůbec nechali. Něco tak nedůležitého jako sen a k tomu takové nesnáze místo hladké techniky. Ale tyto nesnáze mohou nás na druhé straně dráždit a vzbudit v nás očekávání, že se námaha vyplatí. Pravidelně narážíme na odpor, chceme-li postoupit od náhrady, dané snovým prvkem, k jejímu skrytému nevědomému. Smíme se tedy domnívat, že je za náhradou skryto něco významného. K čemu by jinak byly obtíže, usilující o zachování masky?

Nechce-li dítě otevřít sevřenou pěst, aby ukázalo co v ní má, pak je to určitě něco nedovoleného, co mít nemá.
V okamžiku, kdy zavádíme dynamickou představu odporu, musíme také pomýšlet na to, že tento moment je kvantitativně proměnlivý. Odpory mohou býti větší nebo i menší a očekáváme, že se tyto rozdíly projeví také za naší práce. Snad s tím spojíme jinou zkušenost, které jsme rovněž nabyli při vykládání snu. Někdy totiž stačí jediný nebo nemnoho nápadů, abychom dospěli od snového prvku k jeho nevědomému, kdežto jindy k tomu potřebujeme dlouhé řetězy asociací a musíme překonávat mnoho kritických námitek. Řekneme si, že tyto rozdíly souvisí s nestejnou velikostí odporu a pravděpodobně se ukáže, že máme pravdu. Je-li odpor nepatrný, pak ani náhrada není příliš vzdálena od nevědomého; při velkém odporu je však také znetvoření nevědomého veliké a proto pochod od náhrady nazpět k nevědomému rovněž dlouho trvá.
Nyní by bylo snad na čase, abychom si vzali sen a zkusili na něm svou techniku, zda se potvrdí co od ní očekáváme. Ano, ale který sen si k tomu máme zvolit? Nevěřili byste, jak je mi za těžko se rozhodnout, ani Vám nemohu zatím vysvětlit, v čem vězí nesnáze. Jistě existují sny, které byly celkem málo znetvořeny a s nimi by se mělo začít. Ale které sny jsou nejméně znetvořeny? Rozumné a ne zamotané, pro které jsem Vám již uvedl dva příklady? To byste se velice mýlili. Výzkumy ukazují, že tyto sny prodělaly mimořádně vysoký stupeň znetvoření. Jestliže však, vzdávaje se nějaké zvláštní podmínky, vyberu libovolný sen, budete asi velice zklamáni. Může se stát, že si musíme pamatovat nebo zaznamenat tak mnoho nápadů k jednotlivým snovým prvkům, že se práce stane úplně nepřehledná. Napíšeme-li si sen a porovnáme-li s tímto popisem všechny nápady, které jsme k němu měli, pak se může snadno stát, že nápady budou mnohem delší než snový text. Snad by bylo proto nejúčelnější vybrat pro analysu několik krátkých snů, ze kterých nám každý může aspoň něco říci nebo potvrdit. Pro to se také rozhodneme, neupozorní-li nás snad zkušenost, kde lze skutečně nalézt málo znetvořené sny.
Vím však ještě o jiném usnadnění, které nadto leží na naší

cestě. Místo abychom vykládali celé sny, chceme se omezit na jednotlivé snové prvky a sledovat na řadě příkladů, jak se objasní naší technikou.

a) Nějaká dáma vypravuje, jak se jí, když byla dítětem, velmi často ve snu zdálo, *že Pánbůh má na hlavě špičatý, papírový klobouk.* Jak tomu chcete porozumět, nepomůže-li Vám dáma sama? Zní to přece docela nesmyslně. Přestává to však být nesmyslné, když nám dáma poví, že jí v dětství u stolu nasazovali takový klobouk, protože ustavičně šilhala na talíře sourozenců, zda některý z nich nedostal více než ona. Klobouk měl být jakousi klapkou na oči. Mimochodem řečeno, je to vysvětlení historické a bylo dáno bez obtíží. Výklad tohoto prvku a tím celého krátkého snu je lehce podán pomocí dalšího nápadu dámy. »Jelikož jsem slyšela, že Pánbůh je vševědoucí a všechno vidí,« pravila, »může sen pouze znamenat, že já všechno vím a všechno vidím jako Pánbůh, byť by mně v tom bránili.« Tento příklad je snad příliš jednoduchý.

b) Skeptická pacientka má delší sen, v němž jí určité osoby vypravují o mé knize o »Vtipu« a velice ji chválí. Pak se někdo zmiňuje o nějakém »*průlivu*«[1]), *snad o jiné knize, v níž se vyskytuje nějaký průliv, nebo něco jiného s průlivem... ona to neví... je to zcela nejasné.*

Nyní se budete jistě domnívat, že prvek »průliv« se vymyká výkladu, poněvadž je sám tak neurčitý. Máte pravdu, tušíte-li nesnáze, ale není to těžké proto, že je to nezřetelné, nýbrž je to nezřetelné z jiného důvodu, z téhož, který také znesnadňuje výklad. Dámu ke slovu průliv nic nenapadá; ani já ovšem nedovedu nic říci. O něco později, nazítří, vypravuje, že ji napadlo něco, co možná k tomu patří, totiž vtip, který slyšela vypravovat. Na lodi mezi Doverem a Calais se baví známý spisovatel s nějakým Angličanem, který v určité souvislosti cituje větu: *Du sublime au rudicule il n'y a qu'un pas.* [Od velkolepého k směšnému je jenom krok.] Spisovatel odpovídá: *Oui, le pas de Calais.* [Ano, úžina Calaisská], — čímž chce říci, že Francii považuje za velkolepou a Anglii za směšnou. Ale pas de Calais je přece také průliv, totiž průliv Man-

[1]) V orig.: Kanal.

cheský, Canal la Manche. Zda si myslím, že tento nápad má co dělat s uvedeným snem? Ovšem, pravím, podává skutečně rozluštění záhadného snového prvku. Nebo chcete snad popírat, že tento vtip existoval již před snem jako nevědomé prvku »průliv«, můžete předpokládat, že byl dodatečně k tomu vynalezen? Nápad totiž potvrzuje skepsi, která se u ní skrývá za dotěrným obdivem a odpor je asi společným důvodem pro obojí, pro to, že nápad se dostavil tak váhavě, i pro to, že příslušný snový prvek dopadl tak neurčitě. Pohleďte tady na poměr snového prvku k jeho nevědomému. Je jako kousek tohoto nevědomého, jako narážka na něj; svou isolací stal se docela nesrozumitelný.

c) Pacientovi se zdá v delší souvislosti: *kolem stolu zvláštního tvaru sedí několik členů jeho rodiny* atd. K tomuto stolu ho napadá, že takový kus nábytku viděl na návštěvě u určité rodiny. Pak jeho myšlenky pokračují: v této rodině byl zvláštní poměr mezi otcem a synem a brzy dodává, že je tomu stejně tak mezi ním a jeho otcem. Stůl je tedy pojat do snu proto, aby označoval tuto obdobu.

Tento pacient znal již dávno požadavky výkladu snu. Jiný by se byl snad pozastavil nad tím, že se tak nepatrná podrobnost jako je tvar stolu béře za předmět zkoumání. Nic ze snu neprohlašujeme za nahodilé nebo lhostejné a očekáváme objasnění právě vysvětlením tak nepatrných, nemotivovaných podrobností. Snad se budete divit tomu, že snová práce vyjadřuje myšlenku »u nás je tomu stejně tak jako u nich« právě volbou stolu. Ale i to se osvětlí, když uslyšíte, že jméno uvedené rodiny je: Stolař [Tischler]. Snící, dávaje usednout svým příbuzným k tomuto stolu, praví, že jsou rovněž Stolařovi. Pozorujete, mimochodem řečeno, jak se při sdělování těchto výkladů snů nevyhnutelně stáváme nešetrnými. Uhodli jste tím jednu z těch obtíží při výběru příkladů, které jsem Vám naznačil. Mohl jsem tento příklad snadno nahradit jiným, ale této indiskretnosti bych se byl vyhnul jenom za tu cenu, že bych se místo ní dopustil jiné.

Je na čase, abych zavedl dva termíny, kterých jsme mohli použít již dávno. To, co sen vypravuje, chceme nazývat

zjevným obsahem snu, skryté, k němuž dospějeme sledováním nápadu, snovými myšlenkami latentními. Zkoumejme teď vztahy mezi zjevným obsahem snu a snovými myšlenkami latentními, jak se projevují v uvedených příkladech. Tyto vztahy mohou být velmi různé. V příkladech a) a b) je zjevný prvek též součástí latentních myšlenek, ale pouze malým jejich dílem. Z velkého, složitého, psychického útvaru v nevědomých myšlenkách snových dostal se kousek také do zjevného snu, jako úryvek z nich nebo v jiných případech jako narážka na ně, jako heslo, jako zkratka v telegrafním slohu. Vykladačská práce má tento zlomek nebo náznak doplnit tak, aby z toho vznikl celek, jak se to zvlášť krásně podařilo v případě b). Jedním druhem znetvoření, v němž spočívá snová práce, je tedy nahrazení zlomkem nebo narážkou. V příkladě c) poznáváme kromě toho jiný poměr, jenž je jasněji a zřetelněji vyjádřen v příkladech, které uvedu nyní.

d) Snící *vytáhne* (určitou, jemu známou) *dámu z pod postele* [zieht hervor]. Sám prvním nápadem nalézá smysl tohoto snového prvku. Ten praví: dává dámě přednost. [Vorzug.]

e) Jinému se zdá, *že jeho bratr vězí v almaře.* První nápad nahrazuje almaru skříní a druhý podává výklad: bratr se uskrovňuje.[1])

f) Snící *vystupuje na horu, se které má mimořádně velikou vyhlídku.* To zní přece rozumně, snad se na tom nedá nic vykládat, nýbrž třeba jen vypátrat, jaké reminiscence sen se dotýká a z jakého důvodu byla zde vzbuzena. Mýlíte se však; ukazuje se, že tento sen potřeboval výkladu stejně jako kterýkoli jiný, spletitější. Osobu, která snila, k tomu totiž nic nenapadá o vlastním stoupání na hory, nýbrž si vzpomíná na okolnost, že její známý vydává »Rozhledy«, zabývající se našemi vztahy k nejvzdálenějším dílům světa. Latentní myšlenka snová je tu tedy ztotožňování snícího s »rozhlížejícím se«.[2])

Najdete tu nový typ vztahu mezi zjevným a latentním

[1]) V orig.: Kasten, Schrank, schränkt sich ein.
[2]) V orig.: Rundschau, Rundschauer.

prvkem snovým. Onen není ani tak znetvořením tohoto, jako spíše jeho znázorněním, plastickým, konkrétním zobrazením, vycházejícím od znění slovního. Ovšem, právě tím je zase znetvořením, poněvadž jsme již dávno zapomněli u slova, z jakého konkrétního obrazu vzešlo a proto je nepoznáváme v jeho náhradě obrazem. Uvážíme-li, že zjevný sen se skládá převážně z visuálních obrazů, řídčeji z myšlenek a slov, uhodnete, že tento způsob vztahu má zvláštní význam pro tvoření snu. Také vidíte, že se touto cestou umožňuje vytvořit pro velkou řadu abstraktních myšlenek náhradní obrazy v zjevném snu, které slouží úmyslu něco skrývat. To je technika obrázkové hádanky. Proč takové znázornění působí dojmem vtipu, je zvláštní otázkou, které se zde nemusíme dotýkat.

Čtvrtý způsob vztahu mezi zjevným a latentním prvkem musím Vám zatím zamlčet, pokud jsme k němu nedospěli v technice. Ani pak Vám nepodám úplného výpočtu, ale pro naše účely to stačí.

Máte nyní odvahu se pokusit o výklad celého snu? Učiňme pokus, zda jsme dostatečně vyzbrojeni pro tento úkol. Nevyberu si právě nejtemnější, ale přece takový, který výrazně ukazuje vlastnosti snu.

Mladá, ale mnoho let již vdaná dáma má tento sen: *Sedí s manželem v divadle, jedna strana parketu je úplně neobsazena. Manžel jí vypravuje, že Eliška L. a její snoubenec chtěli také jít, ale byli by dostali jen špatná sedadla, 3 za 1 zl. 50 kr. a ta nemohli přece vzít. Ona praví: nevídáno.* První, co nám dáma vypráví, je, že se zjevný obsah snu dotýká toho, co jej podnítilo. Její muž jí vskutku vypravoval, že se Eliška L., přibližně stejně stará známá nyní zasnoubila. Sen je reakcí na toto sdělení. Víme již, že se dá snadno u mnoha snů prokázat podobný podnět z předchozího dne a že osoby, které snily, často jej udávají bez obtíží. Dáma nám poskytuje informace stejného druhu též pro jiné prvky zjevného snu. Odkud pochází podrobnost, že jedna strana parketu je neobsazena? Je to narážka na skutečnou příhodu z minulého týdne. Umínila si, že půjde, na určité divadelní představení a proto koupila lístky č a s n ě, tak brzy, že musila platit poplatek z předprodeje. Když přišli do divadla, ukázalo se, jak zby-

tečná byla její starost, neboť jedna strana parketu byla téměř prázdná. Bývalo by stačilo, kdyby byla koupila lístky teprve v den představení. Její muž také neopomněl vysmívat se jí pro tuto přenáhlenost. — Odkud se béře 1 zl. 50 kr.? Z docela jiné souvislosti, nikterak nesouvisící s předchozím, ale rovněž narážející na zprávu z posledních dnů. Její švakrová obdržela od manžela darem částku 150 zl. a neměla, hloupá husa, nic rychlejšího na práci, než běžet ke klenotníkovi a zaměnit peníze za nějaký skvost. — Odkud se béře ona 3? K tomu nic neví, nepřipustíme-li snad platnost nápadu, že snoubenka, Eliška L., je pouze o tři měsíce mladší než ona, která je již téměř deset let provdána. A onen nesmysl, že někdo zakoupí tři lístky, ač potřebuje pouze dva? K tomu nic neříká, odpírá vůbec další nápady a objasnění.

Několika svými nápady nám však dodala již tolik materiálu, že již můžeme uhodnout latentní myšlenky snové. Nelze nevidět, že v jejích sděleních ke snu se vyskutuje na několika místech časové určení, zakládající spojitost mezi různými částmi materiálu. Obstarala lístky do divadla příliš brzy, zakoupila je přenáhleně, takže je musila přeplatit; švakrová si podobně přispíšila, aby donesla peníze ke klenotníkovi za účelem koupě skvostu, jako by to mohla promeškat. Připojíme-li k tomuto zdůrazněnému »příliš brzy« a »přenáhleně« podnět ke snu, totiž zprávu, že přítelkyně, pouze o 3 měsíce mladší, dostala nyní znamenitého muže a kritiku, vyjádřenou pohanou švakrové: že je nesmyslné tak se přenáhlit, tak se před námi takřka spontánně vynoří tato konstrukce latentních myšlenek snových, pro které zjevný sen je nadmíru znetvořenou náhradou:

»Bylo přece nesmyslem ode mne, že jsem si tak pospíšila se svatbou. Na příkladě Elišky vidím, že bych byla přece dostala muže i později.« (Přenáhlení je vyjádřeno jejím chováním při koupi lístku a chováním švakrové při koupi skvostu. Jako náhrada za vdávání vystupuje návštěva divadla.) To by byla hlavní myšlenka. Snad můžeme pokračovat, ač s menší jistotou, poněvadž pohříchu chybí analysa některých projevů dámy, jako tohoto: »Stokrát lepšího muže byla bych dostala za tyto peníze!« (150 zl.

je stokrát více než 1 zl. 50 kr.) Kdybychom na místo peněz směli vsadit věno, pak by to znamenalo, že lze muže koupit věnem; jak skvost, tak špatné lístky, stály by tu místo muže. Ještě příznivější by bylo, kdyby právě prvek »3 lístky« měl co činit s nějakým mužem. Ale tak daleko naše chápání doposud nesahá. Uhodli jsme jenom, co sen vyjadřuje, že si dáma nevalně cení vlastního muže a lituje, že se tak brzy provdala.

Soudím, že výsledek tohoto prvního výkladu snu nás více překvapuje a mate, než uspokojuje. Příliš mnoho se tu na nás valí, více než můžeme zatím zvládnout. Již pozorujeme, že nevyčerpáme všechna poučení z tohoto výkladu snu. Vyzvedněme rychle, v čem vidíme nový, zaručený poznatek.

Za prvé: Je pozoruhodné, že v latentních myšlenkách je hlavní důraz na prvku přenáhlení; právě o tom nic nenacházíme ve zjevném snu. Bez analysy neměli bychom ani ponětí, že tento moment hraje nějakou úlohu. Je tedy asi možné, že právě hlavní věc, onen střed nevědomých myšlenek, chybí ve zjevném snu. Dojem z celého snu se tím musí změnit od základu. Za druhé: Ve snu je nesmyslné spojení, 3 za 1 zl. 50 kr.; ve snových myšlenkách uhodneme větu: Byl to nesmysl (tak brzy se vdát). Můžeme něco proti tomu namítat, že je myšlenka »byl to nesmysl« vyjádřena právě pojetím absurdního prvku do zjevného snu?

Za třetí: Srovnávací pohled nás poučí, že vztah mezi zjevnými a latentními prvky není jednoduchý, rozhodně ne takový, že by zjevný prvek vždycky nahrazoval latentní. Naopak je tu asi souhrnný vztah mezi oběma tábory, uvnitř kterých jeden zjevný prvek může nahrazovat více latentních nebo jeden latentní více zjevných.

Co se týká smyslu snu a chování dámy k němu, dalo by se rovněž říci mnoho překvapujícího. Uznává sice výklad, ale podivuje se mu. Nevěděla, že si tak nevalně cení svého manžela; ani neví, proč by si ho měla tak nevalně cenit. Je tu tedy ještě mnoho nesrozumitelného. Skutečně myslím, že nejsme dosud vyzbrojeni pro výklad snů a musíme se zatím snažit více se poučit a lépe se připravit.

PŘEDNÁŠKA 8

Sny dětí

DÁMY A PÁNOVÉ! Máme dojem, že jsme postupovali příliš rychle. Vraťme se o kousek. Než jsme učinili poslední pokus zvládnout svou technikou nesnáze snového znetvoření, řekli jsme si, že bychom je měli obejít, přidržujíce se snů, u nichž znetvoření odpadlo nebo nastalo jen v malém rozsahu, jestliže takové sny vůbec existují. Zase se tu odchylujeme od historického vývoje svého poznání, neboť ve skutečnosti byli jsme upozorněni na existenci snů, prostých znetvoření, teprve po důsledném použití vykladačské techniky a po provedené analyse znetvořených snů.

Sny, které hledáme, najdeme u dětí. Jsou krátké, jasné, souvislé, snadno srozumitelné, nedvojsmyslné a přece nesporně sny. Nedomnívejte se však, že všechny sny dětí jsou tohoto druhu. Také znetvoření snů nastává velice brzy v dětském věku a byly zaznamenány sny pěti až osmiletých dětí, které mají již všechny znaky pozdějších snů. Omezíte-li se však na věk od zřejmé duševní činnosti až do čtvrtého nebo pátého roku, naleznete řadu snů, s rázem, který lze nazvat infantilním a v pozdějších dětských letech se setkáte s některými sny stejného druhu. Ba i u dospělých se přiházejí za určitých podmínek sny, které se úplně podobají typicky infantilním.

Z těchto dětských snů můžeme nyní s velkou snadností a jistotou čerpat objasnění o podstatě snů, které, jak doufáme, prokáže svůj rozhodující význam a obecnou platnost.

1. K pochopení těchto snů není potřebí ani analysy ani použití nějaké techniky. Nepotřebujeme se dotazovat dítěte, vypravujícího sen. Ale musí se k tomu přidat kus vypravování ze života dítěte. Vždy existuje prožitek

z předchozího dne, který sen vysvětluje. Sen je reakcí duševního života ve spánku na tento prožitek dne.

Chceme si poslechnout několik případů, abychom o ně opřeli své další závěry.

a) Hošík, 22 měsíců starý, má někomu blahopřát a darovat košíček třešní. Činí tak zřejmě velmi nerad, ačkoli mu slibují, že sám z nich několik dostane. Nazítří ráno vypravuje svůj sen: *He(ř)man snědl všechny třešně.*

b) Děvčátko, 3¼ let staré, se po prvé projíždí po jezeře. Při vystupování nechce opustit loďku a hořce pláče. Zdá se jí, že doba cesty po jezeře uběhla příliš rychle. Nazítří ráno: *Dnes v noci jsem jezdila po jezeře.* Smíme snad připojit, že tato cesta trvala déle než první.

c) 5¼ let starý hoch jde ve společnosti na výlet do Escherntalu u Hallstattu. Slyšel, že Hallstatt leží na úpatí Dachsteinu. O tuto horu projevil veliký zájem. Z bytu v Aussee bylo krásně vidět Dachstein a dalekohledem i Simonyho chatu na něm. Dítě se opětovně snažilo uzřít ji dalekohledem; zůstalo neznámé, s jakým výsledkem. Výlet začal za nadějně veselé nálady. Jakmile se objevila nová hora, tázal se hoch: Je to Dachstein? Byl stále mrzutější, čím častěji dostával zápornou odpověď na tuto otázku, později přestal vůbec mluvit a nechtěl se účastnit malého stoupání k vodopádu. Považovali ho za příliš unaveného, ale nazítří ráno vypravoval zcela blaženě: Dnes v noci se mi zdálo, *že jsme byli na Simonyho chatě.* V tomto očekávání se tedy účastnil výletu. Z jednotlivostí udával pouze to, co slyšel již před tím: Jde se nahoru šest hodin po schodech.

Tyto tři sny postačí, aby bylo objasněno vše, co nyní potřebujeme.

2. Vidíme, že tyto dětské sny nejsou beze smyslu; jsou srozumitelnými, právoplatnými, duševními úkony. Vzpomeňte si na to, co jsem Vám uvedl jako lékařský úsudek o snu, na podobenství s prsty, hudby neznalými, přejíždějícími po klávesách klavíru. Neujde Vám, jak ostře se dětské sny zpečují tomuto pojetí. Bylo by však příliš podivné, kdyby právě dítě docílilo ve spánku ucelených duševních výkonů, když se tu dospělý spokojuje s reakcemi, podobnými posunkům. Také má-

me dosti důvodů předpokládat, že dítě má lepší a hlubší spánek.

3. Těmto snům chybí snové znetvoření; proto ani nevyžadují vykladačské práce. Zjevný a latentní sen jsou tu shodné. Snové znetvoření nenáleží tedy k podstatě snu. Myslím, že Vám teď spadl kámen se srdce. Avšak trochu snového znetvoření, určitý rozdíl mezi zjevným obsahem snu a snovými myšlenkami latentními musíme přiznat, přihlédneme-li blíže také, těmto snům.

4. Dětský sen je reakcí na prožitek dne, zanechavší nějakou lítost, tužbu, nevyřízené přání. Sen je přímým, nezakrytým splněním tohoto přání. Pomyslete nyní na naše vývody o úloze tělových popudů zvenčí nebo zevnitř jako rušitelů spánku a podněcovatelů snů. Poznali jsme ji na základě zcela jistých faktů, ale mohli jsme tak vysvětlit jen docela malý počet snů. V těchto dětských snech nic nepoukazuje k takovým tělovým popudům; nemůžeme se tu mýlit, neboť tyto sny jsou zcela srozumitelné a přehledné. Ale proto se nemusíme vzdávat popudové etiologie snu. Můžeme se pouze tázat, proč jsme od počátku zapomínali, že existují kromě tělových též duševní popudy, spánek rušící? Vždyť víme, že právě takové vzrušení většinou ruší spánek dospělého, bráníc mu, aby u sebe nevyvolal duševní stav usínání, odvrácení zájmu od světa. Přál by si nepřerušit života, nýbrž raději pokračovat v práci na věcech, které ho zaměstnávají, a proto nespí. Takový duševní popud, spánek dítěte rušící, je tedy nevyřízené přání, na které dítě reaguje snem.

5. Odtud se nejkratší cestou vysvětluje funkce snu. Sen jako reakce na psychický popud musí se rovnat takovému vyřízení popudu, aby byl odstraněn, a aby se dalo pokračovat ve spánku. Jak sen toto odstranění dynamicky umožňuje, ještě nevíme, ale již tušíme, že sen není rušitelem spánku, jak se mu spílá, nýbrž je ochráncem, který odstraňuje, co spánek ruší. Říkáme sice, že bychom, nebýt snu, byli spali lépe, ale nemáme pravdu; ve skutečnosti nebyli bychom vůbec spali bez pomoci snu. Jeho zásluhou je, že jsme spali alespoň tak dobře. Nemohl se vyhnout tomu, aby nás nerušil,

tak jako noční hlídač nemůže nevyvolat trochu hluku, zapuzuje-li rušitele, kteří nás chtějí probudit hlukem.

6. Že přání je vyvolavatelem snu, splnění tohoto přání obsahem snu, toť jedna ze základních vlastností snu. Druhou, stejně stálou vlastností jest, že sen nevyjadřuje prostě nějakou myšlenku, nýbrž líčí splnění tohoto přání halucinačním prožitkem. Chtěla bych se projíždět po jezeře, zní přání, podněcující sen; obsahem snu samotného jest: projíždět se po jezeře. Jeden rozdíl mezi latentním a zjevným snem, jedno znetvoření latentní myšlenky snové, trvá tedy také u těchto jednoduchých dětských snů, totiž proměna myšlenky v prožitek. Vykládajíce sen, musíme zase zrušit především tuto změnu. Kdyby se ukázalo, že toto je obecnou vlastností snu, pak by se tedy neměl shora uvedený úryvek ze snu »vidím svého bratra v almaře« překládat »můj bratr se uskrovňuje«, nýbrž, »přeji si, aby se můj bratr uskrovnil, nechť se můj bratr uskrovní«. Z obou zde uvedených obecných vlastností snu má patrně druhá větší vyhlídku na uznání bez odporu, než první. Teprve rozsáhlým zkoumáním můžeme zjistit, že vyvolavatelem snu musí být nějaké přání a že jím nemůže být ani obava, ani předsevzetí, ani výčitka; tím však zůstane nedotčena druhá vlastnost, že sen nevyjadřuje tento popud jednoduše, nýbrž jej zrušuje, odstraňuje, vyřizuje jakýmsi prožitkem.

7. Navazujíce na tyto vlastnosti snu, můžeme jej zase porovnávat s chybným výkonem. U tohoto jsme rozeznávali tendenci rušící a rušenou a chybný výkon byl kompromisem mezi oběma. Do stejného schematu se hodí také sen. Rušená tendence nemůže být u něho jiná, než tendence spát. Rušící tendenci nahrazujeme psychickým popudem, třeba tedy přáním, dožadujícím se svého vyřízení, ježto jsme dosud nenašli jiného psychického popudu, spánek rušícího. Sen je také zde výsledkem kompromisu. Spíme, ale přece prožíváme zrušení přání; uspokojujeme přání, ale pokračujeme při tom ve spánku. Částečně jsme prosadili obojí, částečně jsme se obojího vzdali.

8. Vzpomeňte si, že jsme kdysi očekávali snazší pochopení snových problémů od faktu, že určité, pro nás velmi prů-

hledné výtvory fantasie se nazývají »denními sny«. Tyto denní sny jsou však skutečně splněním přání, splněním ctižádostivých a erotických tužeb, které velmi dobře známe, ale jsou splněním myšleným, byť i živě představovaným, nikdy však halucinačně neprožitým. Z obou základních vlastností snu je tu tedy vlastnost, kterou jsme nedostatečněji prokázali, zatím co druhá zcela odpadá, ježto závisí na spánku a nedá se uskutečnit v bdělém životě. V jazykovém zvyku je tedy tušení o tom, že splnění přání náleží k základním vlastnostem snu. Mimo to: je-li prožitek ve snu jen jakési představování, umožněné a proměněné podmínkami spánku, tedy »denní snění v noci«, chápeme, že tvoření snu může odbýt noční popud a přinést uspokojení, neboť také denní snění je činností spojenou s uspokojením a provádí se přece pouze proto.
Nejen tento, nýbrž i jiný jazykový zvyk projevuje totéž. Známá přísloví praví: Vepř sní o žaludech, husa o kukuřici; nebo se táží: o čem sní kuře? O prosu.[1]) Přísloví sestupuje tedy hlouběji než my, od dítěte k zvířeti, a tvrdí, že obsahem snu je uspokojení nějaké potřeby. Spousta slovních obratů naznačuje asi totéž jako na příklad: »krásné jako sen«, »to by mě nebylo napadlo ani ve snu«, »to jsem si nepředstavoval ani ve svých nejsmělejších snech«. Je zřejmé, že se tu jazykový zvyk přiklání na určitou stranu. Jsou přece také sny úzkostné a sny s trapným a indiferentním obsahem, ale tyto nedaly vůbec podnět k jazykovému zvyku. Zná sice sny »špatné«, ale sen pro něj obecně pouze znamená líbezné splnění přání. Ani není přísloví, které by nás ujišťovalo, že vepř nebo husa sní o tom, jak jsou zabíjeny.
Je ovšem nemyslitelné, že by tato vlastnost snu splňovat přání nebyla zpozorována spisovateli o snu. To se stalo velmi často, ale nikoho z nich nenapadlo považovat tuto vlastnost za obecnou a učinit z ní východiště pro vysvětlení snu. Co jim v tom bránilo, snadno si domyslíme a také se o tom zmíníme.
Podívejte se, co všechno nám objasnil kritický rozbor

[1]) V orig.: Das Schwein träumt von Eicheln, die Gans vom Mais. Wovon träumt das Huhn? Von Hirse.

dětských snů a to téměř bez námahy! Funkci snu jako ochraňovatele spánku, jeho vznik z dvou konkurujících tendencí, z nichž jedna, touha po spánku, zůstává stálá, a druhá se snaží uspokojit nějaký psychický popud, průkaz, že sen je psychickým aktem, majícím smysl, dvé jeho základních vlastností: splnění přání a halucinační prožitek. A při tom jsme mohli téměř zapomenout, že se zabýváme psychoanalysou. Mimo navázání na chybné výkony, neměla naše práce specifického rázu. Každý psycholog, který nic neví o předpokladech psychoanalysy, mohl by takto objasnit dětské sny. Proč to žádný neučinil?

Kdyby existovaly jen takové sny jako infantilní, byl by problém vyřešen, náš úkol vyřízen a to aniž bychom se vyptávali toho, kdo snil, aniž bychom předpokládali nevědomí a používali volné asociace. Nuže, tady patrně vězí pokračování našeho úkolu. Již vícekrát se nám přihodilo, že se vlastnosti, které byly vydávány za obecně platné, pak potvrdily jenom u určitého druhu a určitého počtu snů. Běží nám tedy o to, zda obecné vlastnosti, nalezené u dětských snů, jsou trvalejší, zda platí také pro ony sny, které nejsou průhledné, z jejichž zjevného obsahu se vůbec nedá seznat nějaký vztah k neodbytému přání dne. Myslíme, že tyto ostatní sny byly velmi silně znetvořeny a že je proto nemůžeme zatím posuzovati. Také tušíme, že chtějíce objasnit toto znetvoření, budeme potřebovat psychoanalytické techniky, bez které jsme se mohli obejít, když jsme chtěli porozumět dětským snům.

Existuje však ještě jedna třída snů, které nejsou znetvořeny a na kterých snadno poznáme, že splňují přání jako dětské sny. Jsou to ty, které jsou po celý život vyvolávány imperativními potřebami těla, hladem, žízní, sexuální potřebou, tedy splnění přání jako reakce na vnitřní popudy tělové. Tak jsem si zaznamenal sen 19 měsíců starého děvčátka, který se skládá z menu za připojení jeho jména *(Anna, F ...., jahody, červené jahody, vajíčka, papání*[1]*)*, a byl reakcí na celodenní půst pro poruchu zažívání, kteréžto onemocnění bylo vysvětlováno právě plo-

[1]) V orig.: Er(d)beer, Hochbeer, Eier(s)peis, Papp.

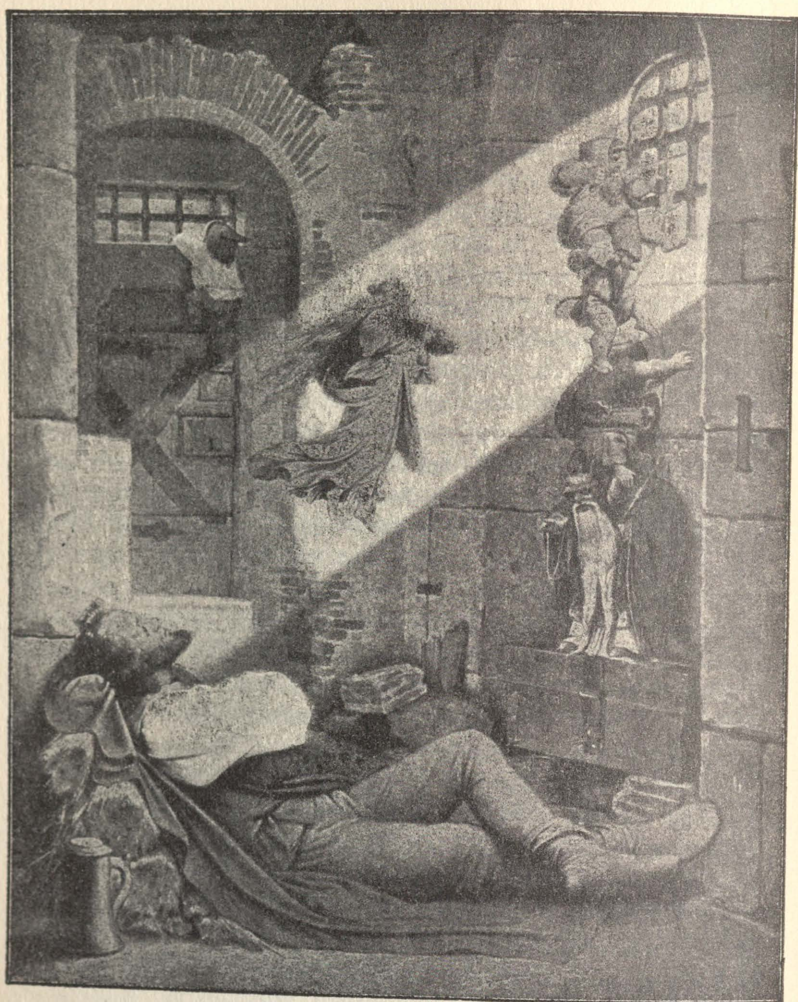
dem, který se ve snu dvakrát vyskytuje. Současně musila se také babička, jejíž věk právě doplňoval stáří vnuččino na sedmdesátku, postit celý den pro neklid své bloudivé ledviny a v téže noci se jí zdálo, že byla pozvána na návštěvu a byly jí předloženy nejlepší pamlsky. Pozorování na vězních, kteří se nechají hladovět a na osobách, snášejících strádání na cestách a výpravách, učí, že za těchto podmínek pravidelně sní o uspokojení těchto potřeb. Tak sděluje Otto Nordenskyjöld v knize »Antarctic« (1904) o mužstvu, které s ním přezimovalo (sv. I. str. 336): »Velmi příznačné pro směr našich nejvnitřnějších myšlenek byly naše sny, které nikdy nebývaly živější a početnější než právě nyní. I ti z našich kamarádů, kteří jindy pouze výjimečně snili, vypravovali teď každé ráno, když jsme si vyměňovali poslední zkušenosti z tohoto světa fantasie, dlouhé historky. Všechny pojednávaly o onom vnějším světě, který nám byl nyní tak vzdálen, často byly však přizpůsobeny našim současným poměrům... jídlo a pití byly vůbec středem, kolem kterého se naše sny nejčastěji pohybovaly. Jeden z nás, který za noci vynikal tím, že chodil do velkých společností na obědy, byl přešťasten, mohl-li ráno vypravovat, že měl diner o třech chodech; druhý snil o tabáku, o celých horách tabáku; jiní zase o lodi, připlouvající s plnými plachtami na uvolněné vodě. Ještě jiný sen nutno zaznamenat: Listonoš, přinášeje poštu, zevrubně vysvětluje, proč se musilo na ni tak dlouho čekat, že ji odvedl na nesprávnou adresu a teprve po dlouhé námaze se mu podařilo zase ji dostat. Zabývali jsme se ovšem ve snu ještě nemožnějšími věcmi, ale nedostatek fantasie téměř ve všech snech, které jsem měl nebo slyšel vypravovat, jest úplně nápadný. Bylo by psychologicky jistě velmi zajímavé, kdyby se všechny tyto sny zaznamenaly. Snadno porozumíte, jak vítaný byl spánek, skýtající nám všechno, čeho si každý z nás co nejvroucněji přál.« Podle Du Prela ještě cituji: »Mungo Park, když byl na cestě Afrikou blízek zahynutí, snil bez ustání o údolích bohatých vodou a o luzích své vlasti. Rovněž hladem trpící Trenck se viděl obklopena hojnými jídly ve Sternschanze v Magdeburku a George Back, účastník první výpravy Franklinovy, přiblíživ se následkem pří-

šerných strádání smrti hladem, snil stále a stejně o bohatých hostinách.«

Kdo si požitím ostře kořeněných pokrmů k večeři vytváří noční žízeň, snadno pak sní, že pije. Je ovšem nemožné uspokojit spánkem silnější potřebu po jídle a pití; procítáme z takových snů žízniví a musíme se napít skutečné vody. Výkon snu je v tomto případě prakticky nepatrný, ale byl zřejmě vynaložen k tomu účelu, aby udržel sen proti popudu, nutkajícímu k procitnutí a k jednání. Jsou-li tyto potřeby menší intensity, pomáhají uspokojující sny často.

Stejně tak vytváří sen pod vlivem sexuálních podráždění různé druhy uspokojení, které však mají pozoruhodné zvláštnosti. Následkem toho, že sexuální pud je o stupeň méně závislý na svém předmětu než hlad a žízeň, může být uspokojení v polučním snu reálné a následkem některých obtíží vztahu k objektu, o kterých se později zmíníme, stává se velmi zhusta, že se reálné uspokojení přece spojuje s nezřetelným nebo znetvořeným obsahem snovým. Tato zvláštnost polučních snů činí z nich, jak poznamenal O. R a n k, vhodné předměty studia snového znetvoření. Všechny sny dospělých, vznikající z tělesných potřeb, obsahují vůbec kromě uspokojení ještě něco jiného, co pramení z ryze psychických zdrojů popudových a vyžaduje výkladu, aby mu bylo porozuměno.

Nechceme ostatně tvrdit, že by se sny dospělých, ve kterých se splňují přání podle infantilního způsobu, vyskytovaly pouze jako reakce na uvedené imperativní potřeby. Známe rovněž krátké a jasné sny tohoto druhu, vznikající vlivem některých dominujících situací, které pocházejí dojista z psychických pramenů popudových. Takové jsou na příklad sny, z netrpělivosti, když někdo vykonal přípravy k cestě, k divadelnímu představení, k přednášce, k návštěvě, které jsou pro něho důležité, a nyní sní o předčasném splnění svého očekávání, tedy se v noci před uskutečněním svého záměru vidí u cíle v divadle, v rozhovoru s tím, koho chce navštívit a pod. Anebo právem tak zvané »Bequemlichkeitsträume« (sny z pohodlnosti), když se někomu, kdo by rád prodloužil spánek, zdá, že již vstal, se myje, nebo je ve škole, zatím co ve skutečnosti spí dále, tedy raději vstává ve spánku než ve skutečnosti. Přání

v. Schwind: Sen vězňův.

spát, o němž jsme poznali, že se pravidelně účastní vytváření snu, se ozve v těchto snech a ukazuje se, že je v nich hlavním tvůrcem snu. Potřeba spát se s dobrým právem řadí po bok jiným velkým tělovým potřebám.

Zde na reprodukci Schwindova obrazu ze Schackovy galerie v Mnichově Vám ukáži, jak správně pochopil malíř vznik snu z dominující situace. Je to »Sen vězňův«[1]), jehož obsahem nemůže být nic jiného než osvobození. Je velmi pěkné, že osvobození má nastat oknem, neboť oknem vnikl světelný popud, ukončující vězňův spánek. Nad sebou stojící gnomové znázorňují asi postavení, které by sám, šplhaje nahoru k oknu, zaujímal, a nemýlím-li se, nepodkládám-li umělci příliš záměrnosti, jsou rysy nejvyššího z gnomů, propilovávajícího mříže, který tedy činí to, co by si vězeň právě přál, tytéž jako vězňovy.

Ve všech snech kromě snů dětských a infantilního typu, nám překáží, jak již řečeno, snové znetvoření. Nemůžeme hned říci, zda také tyto sny splňují přání, jak tušíme; z jejich zjevného obsahu nemůžeme ani uhodnout, z jakého psychického popudu pocházejí, ani prokázat, že usilují rovněž o odstranění anebo vyřízení tohoto popudu. Patrně musí býti nejdříve vyloženy t. j. přeloženy, jejich znetvoření zase zrušeno a zjevný jejich obsah nahrazen latentním, než můžeme posoudit, zda to, co jsme našli v infantilních snech, platí vůbec pro všechny sny.

[1]) Viz obraz na str. 108.

PŘEDNÁŠKA 9

Snová censura

DÁMY A PÁNOVÉ! Vznik, podstatu a funkci snu jsme poznali studiem dětských snů. Sny odstraňují (psychické) popudy, spánek rušící, halucinovaným uspokojením. Ze snů dospělých mohli jsme ovšem objasnit jen jedinou skupinu a to onu, kterou jsme označili za sny infantilního typu. Jak se to má s ostatními, doposud nevíme, ani jim však nerozumíme. Získali jsme zatím výsledek, jehož význam nechceme podceňovat. Kdykoliv jsme snu úplně porozuměli, poznali jsme, že byl halucinovaným splněním přání. Tato shoda nemůže být nahodilá ani bezvýznamná.

O jakémkoli snu jiného druhu předpokládáme na základě různých úvah a v obdobě s pojetím chybných výkonů, že znetvořením nahrazuje nějaký neznámý obsah, který musíme teprve nalézt. Zkoumání, chápání tohoto snového znetvoření je teď naším nejbližším úkolem.

Snové znetvoření je to, čím se nám sen jeví cizí a nesrozumitelný. Chceme vědět o znetvoření několik věcí: za prvé, odkud pochází, jeho dynamismus, za druhé, co dělá, a konečně, jak to dělá. Možno také říci, že snové znetvoření je dílem snové práce. Chceme popsat snovou práci a vysvětlit ji silami, které v ní působí.

A nyní si poslechněte tento sen. Byl zaznamenán dámou z našeho kruhu[1]), pochází podle jejího sdělení od velmi vážené, vysoce vzdělané starší dámy. Sen nebyl analysován a naše referentka k tomu poznamenává, že psychoanalytici nepotřebují k němu výkladu. Dáma, která sen měla, také jej sama nevykládala, ale posoudila a odsoudila jej tak, jako by jej vyložit dovedla. Řekla o něm totiž:

[1]) Paní Dr. von Hug-Hellmuth.

A takové odporné, hloupé věci se zdají 50tileté dámě, která ve dne v noci nezná jiných myšlenek kromě péče o své dítě! A nyní sen o »službách lásky«. *Dáma jde do posádkové nemocnice čís. 1 a praví stráži u vrat, že musí mluvit s vrchním lékařem*... (jmenuje jméno jí neznámé), *poněvadž chce konat v nemocnici službu. Při tom zdůrazňuje slovo »služba«, takže poddůstojník okamžitě chápe, že běží o službu »lásky«. Poněvadž je starou ženou, nechá ji po malém váhání projít. Místo, aby šla k vrchnímu lékaři, dostane se do velkého temného pokoje, v němž stojí a sedí mnoho důstojníků a vojenských lékařů u dlouhého stolu. Obrací se se svým návrhem na štábního lékaře, který jí rozumí hned po několika slovech. Doslovné znění řeči ve snu jest: »Já a mnoho jiných vídeňských žen a mladých dívek jsme ochotny, vojákům, mužstvu a důstojníkům bez rozdílu...« zde následuje ve snu mumlání. Že tomu však všichni přítomní správně rozumějí, ukazují jí zčásti rozpačité, zčásti potutelné výrazy důstojníků. Dáma pokračuje: »Vím, že naše rozhodnutí zní cize, ale myslíme to vážně. Vojína v poli se také netáží, zda chce zemřít nebo ne.« Následuje trapné mlčení, trvající několik minut. Štábní lékař klade jí paži kolem pasu a praví: »Milostivá paní, představte si, že by se skutečně stalo...« (mumlání). Vymyká se z jeho paží a myslí si: Je přece jeden jako druhý, a odpovídá: »Pro Boha, jsem přece stará žena a snad se vůbec nedostanu do té situace. Ostatně, jedné podmínky by se musilo dbát: ohled na stáří; aby snad starší žena ne... ke zcela mladému hochovi... (mumlání); to by bylo hrozné.« — Štábní lékař: »Všemu rozumím.« Několik důstojníků, mezi nimi také jeden, který se o ni ucházel za mladých let, se hlasitě zasmějí a dáma si přeje, aby byla uvedena k vrchnímu lékaři, jehož zná, aby bylo vše dáno do pořádku. Při tom je úplně poděšena nápadem, že nezná jeho jména. Štábní lékař jí přesto velmi uctivě a s respektem dá pokyn, aby šla do druhého poschodí po velmi úzkých, železných, otáčivých schodech, vedoucích přímo z pokoje do hořejších pater. Vystupujíc slyší, jak praví jeden důstojník: »To je ohromné rozhodnutí, bez ohledu, zda je žena mladá nebo stará; před tím se musí smeknout!«*

S pocitem, že koná prostě svou povinnost, jde nahoru po nekonečných s c h o d e c h.

Sen se ještě dvakrát v období několika neděl opakuje se změnami, které, jak dáma poznamenává, jsou zcela bezvýznamné a dosti nesmyslné.

Tento sen odpovídá svým průběhem denní fantasii; má jen několik trhlin, a leckterá jednotlivost v jeho obsahu dala by se bývala objasnit dotazem, co se, jak víte, nestalo. Nápadné a pro nás zajímavé však je, že sen má několik mezer, mezer nikoli ve vzpomínce, nýbrž v obsahu. Na třech místech jest obsah jakoby vymazán; řeči, ve kterých jsou tyto mezery umístěny, jsou přerušovány mumláním. Poněvadž jsme neprovedli analysu, nemáme, přísně vzato, práva, říci něco o smyslu snu. Ale jsou tu náznaky, ze kterých můžeme něco vyvodit, na př. ve slovech »služby lásky«, a především nutí kusy řečí, bezprostředně předcházející mumlání, k doplňkům, které nemohou dopadnout jinak, než jednoznačně. Vsadíme-li tam tento doplněk, vznikne fantasie toho obsahu, že snící dáma je ochotna, konat vlasteneckou povinnost a dát svou osobu k disposici, aby ukojila erotické potřeby vojska, důstojníků i mužstva. To je jistě velice pohoršlivé, příklad drze libidonosní fantasie, ale — ve snu se to vůbec nevyskytuje. Právě tam, kde by souvislost vyžadovala tohoto přiznání, nachází se ve zjevném snu nezřetelné mumlání, něco se ztratilo nebo bylo potlačeno.

Je nasnadě — doufám, že to uznáváte — že právě pohoršlivost těchto míst byla příčinou jejich potlačení. Kde je však nějaká obdoba s tímto jevem? Za našich dnů nemusíte hledat příliš daleko. Vezmete-li do ruky jakékoli noviny, uvidíte, že na mnoha místech chybí text a na jeho místě se leskne bílý papír. Víte, že je to dílo novinové censury. Na těchto prázdných místech stálo něco, co se nelíbilo nejvyššímu úřadu censurnímu, a proto to bylo odstraněno. Myslíte si, že je toho škoda, že to asi bylo právě nejzajímavější, »nejlepší místo«.

Jindy nepůsobila censura na hotovou větu přímo. Autor, předvídaje, která místa by mohla být pozastavena censurou, předem je oslabil, lehce upravil, anebo se omezil na přibližný popis a náznaky toho, co mu vlastně chtělo z pé-

ra. Časopis pak nemá prázdných míst, ale z některých oklik a nejasností výrazu uhodnete ohledy na censuru, které se uplatnily předem.

Nuže, držíme se tohoto přirovnání. Pravíme, že také vynechané, mumláním zahalené řeči snu byly obětovány censuře. Mluvíme přímo o snové censuře, které přičítáme určitý podíl na snovém znetvoření. Všude, kde jsou ve zjevném snu mezery, zavinila je snová censura. Měli bychom postoupit dále a hledat vliv censury všude, kde je nějaký snový prvek vybavován zvlášť slabě, neurčitě a sporně mezi ostatními, zřetelněji vyvinutými. Ale jen zřídka se tato censura projeví tak nepokrytě, řekl bych, tak naivně jako v případě snu o »službách lásky«. Mnohem častěji se censura uplatní podle druhého typu a to tak, že způsobí oslabení, náznaky, narážky, které nahrazují podstatu.

Pro třetí způsob působnosti snové censury neznám obdoby z činnosti censury novinové; mohu jej však demonstrovat na jediném dosud analysovaném příkladu snu. Vzpomínáte si na sen o »třech špatných lístcích do divadla za 1 zl. 50 kr.« V latentních myšlenkách tohoto snu stál v popředí prvek »přenáhleně, příliš brzy«. Zněl: Bylo nesmyslem vdát se tak brzy — bylo také nesmyslné obstarat si tak brzy lístky do divadla — bylo směšné od švakrové vydat peníze tak rychle, aby si za ně koupila šperky. Z tohoto ústředního prvku snových myšlenek nepřešlo nic do zjevného snu; jeho středem je návštěva divadla a koupě lístků. Tímto přesunutím důrazu, tímto přeskupením obsahových prvků, stává se zjevný sen tak nepodobný snovým myšlenkám latentním, že by je nikdo netušil za zjevným snem. Toto přesunutí důrazu je jedním z hlavních prostředků snového znetvoření a dává snu onu cizost, pro kterou ani ten, kdo snil, nechce uznat, že sen je jeho vlastním výtvorem.

Vynechání, modifikace, přeskupení materiálu, jsou tedy výsledky snové censury a prostředky snového znetvoření. Snová censura sama je původcem nebo jedním z původců snového znetvoření, které nyní zkoumáme, kterým se nyní zabýváme. Modifikaci a přeskupení obyčejně označujeme jako »přesun«.

Po těchto poznámkách o výsledcích snové censury pojednáme o jejím dynamismu. Doufám, že nechápete tento výraz příliš antropomorficky a nepředstavujete si snového censora jako malého, přísného mužíka nebo ducha, bydlícího v mozkové komůrce a vykonávajícího tam svůj úřad, ani příliš lokalisačně, abyste si snad představovali »mozkové ústředí«, z něhož vycházejí takové censurující vlivy, které je možné vymýtit poškozením nebo odstraněním tohoto ústředí. Zatím to není nic jiného, než vhodný termín pro dynamický vztah. Toto slovo nám nebrání, abychom se neptali, které tendence vykonávají takovýto vliv, a na jaké jiné tendence; ani nebudeme nijak překvapeni, až se dovíme, že jsme dříve již jednou narazili na snovou censuru, aniž jsme ji poznali.

To se totiž skutečně stalo. Vzpomeňte si, že jsme nabyli překvapující zkušenosti, když jsme začali používat techniky volné asociace. Tehdy jsme pocítili, že naše snaha dospět od snového prvku k prvku nevědomému, jehož je náhradou, naráží na odpor. Tento odpor může být, jak jsme si řekli, různě veliký, jednou ohromný, po druhé docela nepatrný. V tomto případě stačí, abychom, vykládajíce sen, prošli jen několika mezičlánky. Je-li však odpor veliký, potřebujeme dlouhých řetězů asociací, navazujících na snový prvek, od něhož se značně vzdalujeme; na této cestě musíme překonat všechny nesnáze, které se vydávají za kritické námitky proti nápadu. To, co vystupuje jako odpor proti vykladačské práci, musíme zapsat do snové práce jako snovou censuru. Odpor proti výkladu je jen zpředmětněním snové censury. Dokazuje také, že síla censury se nevyčerpala znetvořením snu tak, že by potom zanikla, nýbrž že tato censura je trvalé zařízení, které znetvoření zachovává. Ostatně jako se při výkladu měnila síla odporu u každého prvku, tak je také censurou způsobené znetvoření u každého prvku téhož snu různě veliké. Porovnáme-li zjevný a latentní sen, uvidíme, že některé latentní prvky jsou úplně vynechány, jiné více méně modifikovány a další zase nezměněny, ba třeba zesíleny převzaty do zjevného obsahu snu.

Chceme však prozkoumat, jaké tendence provádějí censuru a proti jakým. Nuže, na tuto pro pochopení snu, snad

i lidského života vůbec, tak základní otázku lze odpověděti snadno, podíváme-li se na řadu snů, které jsme vyložili. Tendence, provádějící censuru, jsou ty, které jsou uznávány bdělým úsudkem snícího, a se kterými se cítí za jedno. Zaručuji se Vám, že odmítnete-li přesně provedený výklad vlastního snu, učiníte tak z těchže motivů, které způsobily, že byla provedena snová censura, sen znetvořen a nastala potřeba výkladu. Pomyslete na sen naší padesátileté dámy. Považuje svůj sen, aniž jej vykládala, za odporný, byla by ještě rozhořčenější, kdyby jí paní dr. von Hug byla pověděla něco z nezbytného výkladu, a právě pro toto odsouzení byla nejpohoršlivější místa v jejím snu nahrazena mumláním.

Avšak tendence, proti kterým se snová censura obrací, nutno popsati především s hlediska této instance samé. Pak lze jen říci, že jsou vesměs povahy zavrženíhodné, pohoršlivé ve smyslu etickém, estetickém, sociálním, že jsou věcmi, na které si vůbec netroufáme myslit, nebo když přece, tedy s odporem. Především však jsou tato censurovaná přání, která se ve snu znetvořeně projevila, projevy bezmezného a bezohledného egoismu. Vlastní *já* se totiž vyskytuje v každém snu a má v každém hlavní úlohu; a to i tehdy, když se dovede dobře skrýt v obsahu zjevném. Tento »*sacro egoismo*« není dojista mimo souvislost s naším zaměřením ku spánku, které přece záleží v tom, že odvracíme zájem od celého vnějšího světa.

Já, zbavené všech etických pout, souhlasí také se všemi nároky sexuálního snažení, a to s takovými, které byly dávno odsouzeny naší estetickou výchovou, i s takovými, které odporují všem morálním zákazům. Úsilí o slast — kterému my říkáme libido — volí své objekty bez zábran, a to nejraději zakázané. Netoliko ženu druhého, nýbrž především objekty incestní, lidskou dohodou posvěcené, totiž matku a sestru, jde-li o muže, otce a bratra, jde-li o ženu. (Také sen naší padesátileté dámy je incestní, jeho libido je nepochybně namířeno na syna.) Chtíče, které jsme považovali za vzdáleny lidské přirozenosti, jsou, jak vidno, dost silné, aby vyvolávaly sny. Také nenávist se bezmezně vybíjí. Není tu nic neobvyklého, že snící přeje pomstu a smrt nejbližším, v životě nejmilovanějším oso-

bám, jako rodičům, sourozencům, manželovi nebo manželce, vlastním dětem. Tato censurovaná přání vystupují zřejmě z pravého pekla; když je posuzujeme po výkladu, žádná censura nám na ně nepřipadá dostatečně přísná.

Ale nevytýkejte, prosím, tento zlý obsah zrovna snu. Nezapomínáte přece, že sen má neškodnou, ba užitečnou funkci ochraňovat spánek před rušením. Taková špatnost nenáleží k podstatě snu. Vždyť přece víte, že existují také sny, na kterých jsme poznali, že ukájejí oprávněná přání a naléhavé tělesné potřeby. Tyto sny nebyly ovšem vůbec znetvořeny; není jim toho ani potřebí, mohou splnit svou funkci, aniž urazily etické a estetické tendence našeho *já*. Mějte prosím také na mysli, že snové znetvoření je úměrné dvěma činitelům. Bude tím větší, čím horší je přání, které má být censurováno, a čím přísnější jsou toho času požadavky censury. Mladá, přísně vychovaná a upejpavá dívka znetvořuje proto neúprosnou censurou snová hnutí, která bychom na př. my lékaři považovali za dovolená, neškodně libidonosní přání a která i ona tak bude posuzovat za deset let.

Ostatně ještě dlouho nejsme tak daleko, abychom se směli rozhořčovat pro tento výsledek naší vykladačské práce. Myslím, že mu ještě dobře nerozumíme; především však máme úkol zajistit jej proti určitým námitkám. Není vůbec těžké najít na něm nějaký háček. Naše výklady snu byly provedeny za předpokladu, k němuž jsme se předtím přiznali, že sen má vůbec nějaký smysl, že smíme existenci dočasně nevědomých duševních dějů, která byla zjištěna u hypnotického spánku, předpokládat také u spánku normálního a že všechny tyto nápady jsou determinovány. Kdybychom byli na základě těchto předpokladů dospěli k pravděpodobným výsledkům výkladu, byly bychom právem usuzovali, že tyto předpoklady byly správné. Co však dělat, jestliže tyto výsledky vypadají tak, jak jsem právě vylíčil? Pak je přece nasnadě si říci: Jsou to nemožné, nesmyslné, při nejmenším však pravdě velmi nepodobné výsledky, bylo tedy v předpokladech něco falešného. Buď není sen psychickým úkazem nebo není nic nevědomého v normálním stavu nebo má naše technika někde mezeru. Není jednodušší a uspokojivější předpoklá-

dat toto než všechny ony ohavnosti, které jsme, jak se domníváme, objevili na základě svých předpokladů? Obojí! Jednodušší i uspokojivější, ale proto to ještě není správnější. Dopřejme si času, nemůžeme to zatím ještě rozhodnout. Především můžeme ještě zostřiti kritiku našich výkladů. Že jejich výsledky jsou tak neutěšené a tak nechutné, to by snad nepadalo tolik na váhu. Silnější je argument, že lidé, kterým výkladem jejich snů přisuzujeme taková přání, tyto tendence popírají co nejdůrazněji a pádnými důvody. Cože? říká jeden, chcete mi ze snu dokázat, že je mi líto peněz, které jsem vynaložil na sestřinu výbavu a bratrovu výchovu? To přece není možné; pracuji přece jenom pro sourozence, nemám jiných životních zájmů, než splnit své povinnosti k nim. Vždyť jsem to také, jsa nejstarší, přislíbil naší nebožce matce. Nebo nám řekne dáma: Já že přeji mužovi smrt? To je přece pobuřující nesmysl! Nejenom že žijeme v nejšťastnějším manželství, — to mně pravděpodobně neuvěříte — ale jeho smrt by mne také připravila o všechno, co na světě vůbec mám. Nebo jiný nám odpoví: Já že mám smyslné tužby vůči sestře? To je směšné; vůbec mi na ní nezáleží, jsme ve špatném poměru a již po léta jsem s ní ani slova nepromluvil. Snad bychom nepřikládali velkou váhu tomu, že tito lidé nepotvrzují nebo zapírají tendence, které jsme jim výkladem přisoudili; mohli bychom říci, že to prostě o sobě nevědí. Avšak to, že v sobě pociťují přímý opak přání, které jsme takovým výkladem zjistili, a že nám mohou prokázat svým životem, že právě tento opak u nich převládá — to nás musí přece jenom zarazit. Nebylo by tedy na čase, abychom konečně vůbec zanechali práce o výkladu snu, protože její výsledky prokázaly, že je absurdní?

Nikoli, zatím ještě ne. I tento silnější argument padne, jakmile jej kriticky rozebereme. Jestliže předpokládáme, že v duševním životě existují nevědomé tendence, nedokazuje vůbec nic, když se prokáže, že tendence jim protichůdné převládají v životě vědomém. Snad je v psychickém životě také místo pro tendence protichůdné, pro rozpory, které existují vedle sebe; dokonce je možné, že právě převládání jednoho psychického hnutí je podmínkou pro

to, aby jeho opak byl nevědomý. Zůstává tedy přece při námitkách zprvu uvedených, že výsledky výkladu snu nejsou jednoduché ani utěšené. Proti prvému lze uvést, že veškerým svým blouzněním pro jednoduchost nemůžete vyřešit ani jediný problém snu; musíte se podvolit tomu, abyste předpokládali komplikovanější poměry. A k druhému mohu říci, že se dopouštíte hrubé chyby, když záliby nebo nechuti, které pociťujete, užíváte jako důvodu pro vědecký úsudek. Co na tom záleží, že se Vám výsledky výkladu snu zdají neutěšené, ba zahanbující a protivné? *Ca n' empêche pas d' exister,* řekl v podobném případě můj učitel Charcot, když jsem ho jako mladý lékař poslouchal. Musíme být pokorní a nechat pěkně stranou své sympatie a antipatie, chceme-li se dovědět, co se v tomto světě skutečně děje. Kdyby fysik byl s to, aby Vám dokázal, že organický život země zakrátko bude vystřídán úplnou strnulostí, troufali byste si mu odpovědět: To nemůže být! Tato vyhlídka je příliš neutěšená!? Soudím, že budete mlčet, dokud nepřijde jiný fysik a neprokáže, že se první spletl ve svých předpokladech nebo výpočtech. Odmítáte-li, co je vám nepříjemné, opakujete jenom mechanismus tvorby snu, místo abyste jej pochopili a překonali.

Snad slíbíte, že nebudete přihlížet k odpuzujícímu rázu censurovaných přání snových a že se omezíte na argument, že je přece pravdě nepodobné, aby v lidské konstituci zlo zaujímalo tak široké místo. Avšak opravňují Vás k tomuto tvrzení vlastní zkušenosti? Nechci mluvit o tom, jací si sami připadáte, ale našli jste tolik blahovůle u svých představených a konkurentů, tolik rytířskosti u svých nepřátel a tak málo závisti v svém prostředí, že pociťujete povinnost popírat podíl egoisticky zlého na lidské povaze? Není vám známo, jak málo se průměr lidí ovládá a jak je nespolehlivý ve všech otázkách sexuálního života? Anebo nevíte, že všechny přehmaty a výtržnosti, o kterých se nám v noci zdá, jsou skutečně denně prováděny bdícími lidmi ve zločinech? Nepotvrzuje tu psychoanalysa pouze staré slovo Platonovo, že dobří jsou ti, kdož se spokojují sněním o tom, co ostatní, zlí, skutečně dělají?

A nyní se odvraťte od individuálního života a pohleďte na velkou válku, která ještě pořád pustoší Evropu, pomyslete na nezměrnou brutalitu, krutost a prolhanost, které se teď smějí roztahovat v kulturním světě. Soudíte skutečně, že by se bylo hrstce nesvědomitých šplhounů a svůdců podařilo rozpoutat všechny tyto zlé duchy, kdyby miliony vedených nebyly spoluvinny? Troufáte si také za těchto poměrů tvrdit, že zlo je vyloučeno z duševní konstituce člověka?

Namítnete mně, že posuzuji válku jednostranně; že obnažuje také nejkrásnější a nejvznešenější vlastnosti lidstva, hrdinství, sebeobětování, sociální cítění. Zajisté, ale neúčastněte se, prosím, bezpráví, které bylo na psychoanalyse tak často pácháno výtkou, že popírá jedno, tvrdí-li druhé. Nehodláme popřít vznešené snahy lidské povahy, ani jsme dosud nikterak nesnižovali jejich význam. Naopak, ukazuji Vám nejen censurovaná zlá přání snová, nýbrž také censuru, která je potlačuje a mění k nepoznání. U zla v člověku setrváváme jenom proto se silnějším důrazem, poněvadž jej ostatní popírají, čímž se duševní život lidský nestává lepší, ale za to nesrozumitelný. Vzdáme-li se hodnocení jednostranně etického, jistě najdeme správnější formulku pro poměr mezi zlem a dobrem v lidské povaze.

Zůstává tedy při tom, co jsme řekli. Nemusíme se vzdávat výsledků své práce o výkladu snu, třeba nás zarážejí. Snad se později přiblížíme k jejich chápání jinou cestou. Zatím si zapamatujeme: snové znetvoření je následkem censury, kterou vykonávají uznané tendence našeho *já* proti pohoršlivým přáním, která se v noci, za spánku, v nás hýbají. Ovšem, proč právě v noci, a odkud pocházejí tato zavrženíhodná přání — v těchto otázkách je ještě přemnoho nevysvětleného a neprobadaného.

Bylo by však nespravedlivé, kdybychom teď opominuli vytýčit jiný výtěžek našich výzkumů. Snová přání, která nás chtějí rušit ve spánku, jsou nám neznáma, dovídáme se o nich teprve výkladem snu; můžeme je tedy označit za dočasně nevědomá ve shora uvedeném smyslu. Avšak musíme si také říci, že jsou více než dočasně nevědomá. Osoba, která měla sen, popírá je také, když je pozná vý-

kladem snu; to jsme přece zjistili v tolika případech. Opakuje se pak případ, se kterým jsme se poprvé setkali při výkladu přeřeknutí »krkněme si«, když nás slavnostní řečník rozhořčeně ujišťoval, že si ani tehdy ani nikdy předtím nebyl vědom neuctivého pocitu k svému šéfovi. Již tehdy jsme pochybovali o ceně takového ujištění a nahradili je předpokladem, že řečník trvale neví o pocitu, který v něm existuje. Totéž se nyní opakuje při každém výkladu silně znetvořeného snu a získává tudíž význam pro naše pojetí. Jsme tedy ochotni předpokládat, že existují v duševním životě děje, tendence, o kterých vůbec nic nevíme, dlouhou dobu nic nevíme, o kterých jsme snad dokonce nikdy nic nevěděli. Nevědomé dostává tím pro nás nový smysl, přívlastek »toho času« nebo »dočasně« mizí z jeho podstaty; může také znamenat trvale nevědomé, nejenom »toho času latentní«. Rozumí se, že si také o tom ještě musíme promluvit podrobněji.

PŘEDNÁŠKA 10

Symbolika ve snu

DÁMY A PÁNOVÉ! Zjistili jsme, že snové znetvoření, které nás v chápání snu ruší, je následkem censurující činnosti, namířené proti nepřijatelným, nevědomým toužebným hnutím. Netvrdili jsme ovšem, že censura je jediným činitelem, který zaviňuje snové znetvoření, a skutečně při dalším studiu snu poznáváme, že tento výsledek vyvolávají ještě jiné momenty. Je to totéž, jako kdybychom byli řekli: i kdyby nepůsobila snová censura, přece bychom nebyli s to, abychom porozuměli snům, nebyl by zjevný sen ještě totožný s latentními myšlenkami snovými.
Tento druhý moment, který dělá sen neprůhledným, tento nový příspěvek ke snovému znetvoření, objevíme, jestliže si všimneme mezery v naší technice. Již jsem Vám přiznal, že analysované někdy skutečně nic nenapadá k jednotlivým prvkům snu. Ovšem, neděje se to tak často, jak to sami tvrdí; v mnoha případech můžeme si nápad přece jenom vynutit vytrvalostí. Zbývají však ještě případy, ve kterých asociace selhává, anebo, byla-li vynucena, nepodává, co od ní očekáváme. Stane-li se to v psychoanalytické léčbě, má to zvláštní význam, se kterým se tu nezabýváme. Stává se to však také při výkladu snu u normálních lidí nebo při výkladu vlastních snů. Přesvědčíme-li se, že v takových případech nepomáhá žádné naléhání, pak konečně objevíme, že se nevítaná náhoda pravidelně dostavuje u určitých snových prvků, a počínáme poznávat novou zákonitost tam, kde jsme dosud usuzovali na výjimečné selhání techniky.
Tak jsme uvedeni v pokušení, abychom tyto »němé« snové prvky vykládali sami a vlastními prostředky pořídili jejich překlad. Vnucuje se nám poznatek, že dospíváme k uspokojivému smyslu vždycky, když si troufáme pro-

vést takové nahrazení, zatím co sen zůstává beze smyslu a souvislost je přerušena, pokud jsme se nerozhodli k takovému zákroku. Množí-li se podobné případy, nabývá náš zprvu váhavý pokus náležité jistoty.

Líčím to všechno trochu schematicky, ale k učebným účelům je to dovoleno, a není to ani zfalšováno, nýbrž jenom zjednodušeno.

Takovým způsobem získáme pro řadu snových prvků stálé překlady, tedy něco podobného tomu, co nacházíme v našich lidových snářích pro všechny věci, o kterých se nám zpravidla ve snu zdá. Nezapomínáte přece, že v naší asociační technice nikdy nevycházejí najevo stálé náhrady snových prvků.

Nyní hned řeknete, že tato vykladačská cesta se Vám zdá ještě mnohem nejistější a problematičtější než dřívější s volnými nápady. Avšak přistupuje k tomu ještě něco jiného. Jestliže jsme totiž zkušeností nahromadili dost takových stálých náhrad, pak si jednoho dne řekneme, že jsme tyto kusy snového výkladu skutečně mohli podat z vlastního poznání, že mohly být skutečně pochopitelné bez nápadů toho, kdo snil. Odkud bychom měli znát jejich význam, ukáže se v druhé polovině našeho pojednání.

Takový stálý vztah mezi snovým prvkem a jeho překladem nazýváme s y m b o l i c k ý m, snový prvek samotný s y m b o l e m nevědomé myšlenky snové. Vzpomínáte si, že jsem dříve, zkoumaje vztahy mezi snovými prvky a jejich podstatami, rozlišoval tři takové vztahy a to vztah části k celku, narážky a zobrazení. Čtvrtý jsem Vám tehdy ohlásil, ale nejmenoval. Tento čtvrtý je zde zaváděný symbolický. Na něj navazují velmi zajímavé rozpravy, kterými se chceme zabývat, než ještě vyložíme naše speciální pozorování o symbolice. Symbolika je snad nejpozoruhodnější kapitolou nauky o snu.

Především: jelikož jsou symboly ustálenými překlady, uskutečňují do určité míry ideál antického i lidového výkladu snu, od něhož jsme se daleko vzdálili svou technikou. Umožňují nám za určitých okolností vykládat sen, aniž jsme se dotazovali snivšího, který beztak nedovede nic říci k symbolu. Známe-li obvyklé snové symboly a osobu toho, kdo snil, poměry, ve kterých žije, a dojmy,

po kterých sen nastal, dovedeme sen často vyložit beze všeho, přeložit jej, tak říkajíc, z listu. Takový kousek lichotí vykladači a imponuje snivšímu; příjemně se liší od namáhavé práce při vyptávání snivšího. Nedejte se tím však svést. Není naším úkolem dělat čáry. Výklad, založený na znalosti symbolů, není technikou, která by mohla nahradit techniku asociační nebo se s ní srovnávat. Je jen jejím doplňkem a poskytuje upotřebitelných výsledků jenom tehdy, když je do ní vřazen. Co se však týká psychické situace snivšího, uvažte prosím, že jsou Vám k výkladu předkládány nejenom sny dobrých známých, že zpravidla neznáte denní události, které vyvolávají sen a že Vám nápady analysovaného přinášejí právě znalost toho, čemu říkáme psychická situace.

Je mimořádně pozoruhodné, také se zřetelem na souvislosti, o kterých se zmíním později, že se proti existenci symbolického vztahu mezi snem a nevědomým opět ozval nejprudší odpor. Dokonce úctyhodné osoby s vlastním úsudkem, které jinak šly dobrý kus cesty s psychoanalysou, odmítly ji následovat tudy. Toto chování je tím pozoruhodnější, že za prvé symbolika není jenom zvláštností snu nebo jeho zvláštním karakteristikem a že za druhé symbolika ve snu nebyla vůbec objevena psychoanalysou, která ovšem jinak není chudá na překvapující objevy. Objevitelem snové symboliky je, chceme-li jí vůbec přisoudit nějaký počátek v moderních dobách, filosof K. A. Scherner (1861). Psychoanalysa potvrdila Schernerovy nálezy a pozměnila je ovšem velmi značně.

Nyní si bezpochyby přejete uslyšet něco o podstatě snové symboliky a také příklady pro ni. Rád s Vámi sdělím, co vím, ale přiznávám se, že naše chápání nesahá tak daleko, jak bychom si přáli.

Podstatou symbolického vztahu je přímět, nikoli však libovolný. Tušíme u tohoto přímětu zvláštní podmíněnost, nedovedeme však říci, v čem záleží. Není to tak, že by všechno, s čím můžeme srovnat předmět nebo děj, vystupovalo ve snu jako jeho symbol. Na druhé straně sen ani nesymbolisuje cokoliv, nýbrž jenom určité prvky latentních myšlenek snových. Jsou tu tedy omezení oběma směry. Musíme rovněž doznat, že pojem symbolu toho

času nelze ostře ohraničit, splývá s náhradou, znázorněním a t. pod., blíží se dokonce náznaku. U řady symbolů je srovnání, které tvoří základ, zřejmé. U jiných symbolů musíme se tázat, kdeže je společný znak, ono tertium comparationis, tohoto domnělého přiměru. Pak jej při bližším zkoumání snad nalezneme, anebo nám zůstane skutečně skryt. Je-li symbol přiměrem, je dále podivné, že toto srovnání nelze obnažit asociací, že ani snivší osoba srovnání nezná a že ho užívá, aniž je zná. Ba dokonce, že tato osoba nemá ani chuť provést toto srovnání, když jí bylo předvedeno. Vidíte tedy, že symbolický vztah je přiměrem tak zvláštního druhu, že jsme jeho příčiny dosud jasně nepochopili. Snad najdeme později poukazy na toto neznámé.

Rozsah věcí, které sen symbolicky znázorňuje, není velký. Lidské tělo jako celek, rodiče, děti, sourozenci, narození, smrt, nahota — a pak ještě něco. Jediné typické t. j. pravidelné znázornění lidské osoby jako celku je dům, jak poznal Scherner, který tomuto symbolu přikládal nadměrný význam, který mu nenáleží. Ve snu se stává, že se někdy libě, někdy úzkostně šplháme dolů po fasádách domů. Domy s docela hladkými zdmi jsou muži; domy s výběžky a balkony, na kterých je možno se zachytit, jsou ženy. Rodiče vystupují ve snu jako císař a císařovna, král a královna nebo jako jiné úctyhodné osoby, sen je tu tedy velmi uctivý. Méně roztomilý je k dětem a sourozencům; symbolisuje je jako malá zviřátka, jako hmyz. Narození se téměř vždycky znázorňuje nějakým vztahem k vodě; buď spadneme do vody nebo z ní vylezeme, buď zachraňujeme nějakou osobu, vytahujíce ji z vody, nebo zachraňuje ona nás, to znamená, že k ní máme mateřský vztah. Umírání je ve snu nahrazováno odcestováním, jízdou drahou, být mrtvým různými temnými, jakoby váhavými náznaky, nahota oděvem a stejnokrojem. Vidíte, jak tu hranice mezi znázorněním symbolickým a znázorněním skrze náznaky splývá.

Ve srovnání s chatrností tohoto výpočtu je nápadné, že předměty a obsahy jiného okruhu jsou znázorňovány mimořádně bohatou symbolikou. Je to okruh sexuálního

života, pohlavního ústrojí, sexuálních dějů, pohlavního obcování. Největší část snových symbolů tvoří symboly sexuální. Projevuje se při tom pozoruhodný nepoměr. Znázorňovaných obsahů je jen málo, symbolů pro ně nesmírně mnoho, takže každá z těchto věcí může být vyjádřena mnoha symboly, téměř stejného významu. Při výkladu pak vyplyne něco, co vzbuzuje obecné pohoršení. Výklady symbolů jsou vzhledem k rozmanitosti symbolů naopak velmi jednotvárné. To se nikomu, komu to řeknete, nelíbí; ale co se dá proti tomu dělat?

Poněvadž zde mluvím po prvé v těchto přednáškách o obsazích sexuálního života, jsem povinen podat Vám vysvětlení o způsobu, jakým hodlám pojednat o tomto tématu. Psychoanalysa nevidí příčin k zahalování a náznakům, nepovažuje za nutné, aby se styděla za to, že se zabývá tímto důležitým předmětem, domnívá se, že je korektní a slušné nazývat všechno správným jménem a doufá, že takto nejspíše vyloučí rušivé postranní myšlenky. Na tom nemůže nic změnit okolnost, že mluvím před posluchačstvem obojího pohlaví. Jako neexistuje věda *in usum delphini*, neexistuje ani věda pro »slečinky« a dámy mezi Vámi daly svým vstupem do posluchárny na srozuměnou, že chtějí být postaveny na roveň mužům.

Pro mužské pohlavní ústrojí má tedy sen mnoho způsobů znázornění, které lze nazvat symbolickými a u kterých základ příměru je většinou docela zřejmý. Především je pro mužské pohlavní ústrojí jako celek významné posvátné číslo 3. Nápadnější a pro obě pohlaví zajímavá součást pohlavního ústrojí, mužský úd, je symbolicky nahrazován předměty, které se mu tvarem podobají, jsou tedy dlouhé a vysoko vyčnívají, jako: h o l e, d e š t n í k y, t y č e, s t r o m y a pod. Dále předměty, které se znázorněným orgánem sdílí vlastnost pronikání do těla a zraňování, tedy špičatými z b r a n ě m i všeho druhu, n o ž i, d ý k a m i, k o p í m i, š a v l e m i, ale rovněž střelnými zbraněmi: p u š k a m i, p i s t o l e m i a r e v o l v e r e m, který se tvarem tak dobře k tomu hodí. V úzkostných snech dívek náleží významná úloha pronásledování mužem, který je ozbrojen nožem nebo střelnou zbraní. Je to snad nejčastější případ snové symboliky, který si můžete

nyní snadno přeložit. Beze všeho srozumitelná je také náhrada mužského údu předměty, ze kterých teče voda, jako jsou kohoutky na vodu, konve, vodotrysky a jiné předměty, které se dají prodloužit jako: visací lampy, vysunovací tužky a t. d. Že tužky, násadky, pilníčky, kladiva a jiné nástroje jsou nespornými mužskými symboly sexuálními, souvisí také s pojetím orgánu, které je nasnadě.

Pozoruhodná vlastnost údu, která tvoří část erekce, že se může vztyčit proti tíži, vede k symbolickému znázornění vzduchoplaveckými balony, letadly a v novější době zeppelinovou vzducholodí. Sen však zná ještě jiný, mnohem zřetelnější způsob, jak symbolisovat erekci. Činí z pohlavního údu podstatu celé osoby a líčí ji tak, že sama létá. Nedělejte si z toho nic, že sny o létání, které bývají často tak krásné a které všichni známe, musí být vykládány jako sny obecného sexuálního vzrušení, jako sny erekční. Mezi psychoanalytickými badateli zajistil tento výklad proti všem pochybám P. Federn, avšak také pro svou střízlivost velmi pochvalovaný Mourly Vold, který provedl snové pokusy s umělým postavením paží a noh a byl skutečně vzdálen psychoanalysy, ba dokonce snad o ní ani nevěděl, dospěl svými výzkumy ke stejnému závěru. Neuvádějte, prosím, jako námitku, že také ženy mohou mít tytéž sny o létání. Vzpomeňte si naopak, že naše sny chtějí splňovat přání a že se přání být mužem vyskytuje u ženy velmi často, ať již vědomě nebo nevědomě. Ani nikoho, kdo zná anatomii, nepoplete fakt, že je ženě možné realisovat toto přání stejnými sensacemi jako muži. Žena má přece ve svém pohlavním ústrojí také malý úd, podobný mužskému, a tento malý úd, clitoris, hraje dokonce už v dětském věku a ve věku před pohlavním stykem touž úlohu jako pohlavní úd muže.

K méně srozumitelným mužským symbolům sexuálním patří někteří plazy a ryby, především však proslulý symbol hada. Proč se stejným způsobem používá klobouku a pláště, nedá se jistě snadno uhodnout, ale jejich symbolický význam je naprosto nesporný. Konečně se můžeme ještě tázat, zda smíme náhradu mužského údu jiným údem, nohou nebo rukou, označit za symbolickou.

Myslím, že nás k tomu nutí souvislost a obdoba symbolů ženských.
Ženské pohlavní ústrojí je symbolicky znázorňováno všemi předměty, které s ním sdílejí tu vlastnost, že obsahují dutinu, která může něco pojmout. Tedy: šachtami, jamami a jeskyněmi, nádobami, krabicemi, pudřenkami a pod., kufry, pouzdry, bednami, kapsami a t. d. Také loď patří do této řady. Některé symboly se vztahují více k mateřskému lůnu než k pohlavnímu ústrojí ženy, tak na př.: skříně, kamna a především pokoj. Symbolika pokoje tu naráží na symboliku domu, dveře a vrata se tu stávají symboly genitálního otvoru. Ale také látky jsou symboly ženy, dřevo, papír a předměty, které jsou z těchto látek zhotoveny, jako stůl a kniha. Ze zvířat nutno uvést aspoň hlemýždě a mušli jako nesporně ženské symboly; z částí těla ústa, nahrazující genitální otvor, z budov kostel a kapli. Jak vidíte, nejsou všechny symboly stejně srozumitelné.
K pohlavnímu ústrojí nutno počítat prsy, které stejně jako větší polokoule ženského těla, jsou znázorňovány jablky, broskvemi a plody vůbec. Genitální chlupy obou pohlaví popisuje sen jako les a křoví. Komplikovaná topografie ženských pohlavních orgánů vysvětluje, proč jsou tak často znázorňovány krajinou se skálou, lesem a vodou, zatím co mohutný mechanismus mužského pohlavního aparátu vede k tomu, že se všechny druhy nesnadno popsatelných, komplikovaných strojů stávají jeho symboly.
Jako symbol ženského pohlavního ústrojí nutno ještě zaznamenat klenotničku; šperk a poklad jsou označením milované osoby také ve snu; sladkosti častým znázorněním pohlavního požitku. Ukájení na vlastním pohlavním ústrojí je znázorňováno všemi druhy her, také hrou na klavír. Stálým symbolickým označením onanie je klouzání a padání dolů, jakož i trhání větve. Obzvláště pozoruhodným symbolem snovým je vypadnutí nebo vytažení zubu. Znamená spolehlivě především kastraci jako trest za onanii. Se zvláštním znázorněním pohlavního styku setká-

váme se ve snu méně často, než bychom podle dosavadních sdělení očekávali. Nutno tu jmenovat rytmickou činnost jako tancování, jízdu na koni, také prožitky násilné, jako být přejet. Pak některé práce řemeslnické a ovšem ohrožování zbraněmi. Nesmíte si představovat ani používání ani překlad těchto symbolů jako něco jednoduchého. Stává se při tom ledacos, co odporuje našemu očekávání. Pak se zdá téměř neuvěřitelné, že v těchto symbolických znázorněních často nejsou ostře rozeznávány pohlavní rozdíly. Některé symboly představují pohlavní ústrojí vůbec beze zřetele k tomu, zda jde o mužské nebo ženské, na př. malé děcko, malý hošíček nebo malé děvčátko. Jindy zase je používáno převážně mužského symbolu pro pohlavní ústrojí ženské nebo obráceně. Nerozumíme tomu, pokud jsme nepoznali vývoj sexuálních představ člověka. V některých případech je tato dvojznačnost symbolu třeba jenom zdánlivá; nejvýraznější symboly jako zbraně, kapsy, bedna jsou také vyňaty z tohoto bisexuálního používání.

Nechci nyní vycházet z toho, co symbol znázorňuje, nýbrž ze symbolu a podat přehled o tom, z jakých oblastí sexuální symboly většinou pramení, a připojit několik dodatků se zvláštním zřetelem k symbolům, jejichž základ nechápeme. Takovým temným symbolem je klobouk, snad pokrývka na hlavu vůbec, zpravidla s významem mužským, ale také někdy se ženským. Stejně tak představuje plášť muže, snad nikoli vždy se vztahem k pohlavnímu ústrojí. Máte právo se tázat, proč. Kravata, která visí dolů a kterou ženy nenosí, je zřejmě mužským symbolem. Bílé prádlo, vůbec plátno je ženské; oděv, stejnokroj jsou, jak jsme již slyšeli, náhradou za nahotu, za tělesné tvary; bota, pantoflíček znázorňují ženské pohlavní ústrojí, stůl a dřevo byly již uvedeny jako záhadné, ale dojista ženské symboly. Žebřík, schod, schodiště, případně chůze po nich, jsou nesporné symboly pohlavního styku. Při bedlivějším přemýšlení si všimneme rytmu této chůze jako společného znaku, snad také vzrůstá vzrušení a nedostatek dechu, čím více stoupáme.

O krajině, která znázorňuje ženské pohlavní ústrojí, jsme se již zmínili. Hora a skála jsou symboly mužského údu; zahrada častým symbolem ženského pohlavního ústrojí. Plod nenahrazuje dítě, nýbrž prsy. Divoká zvířata představují smyslně vzrušené lidi, pak také zlé pudy a vášně. Květy a květiny označují pohlavní ústrojí ženy nebo zvláště panenství. Nezapomínáte, že květy jsou skutečně pohlavním ústrojím rostlin.

Pokoj jako symbol již známe. Znázornění může tu pokračovat tím způsobem, že okna, vchody a východy pokoje označují otvory těla. Také stav pokoje, že je otevřen nebo uzavřen, náleží k této symbolice, a klíč, který otevírá, je nesporným mužským symbolem.

To by byl tedy materiál k symbolice snu. Není úplný a mohl by být prohlouben i rozšířen. Ale myslím, že se Vám zdá víc než dostatečný, že jste snad už netrpěliví. Otážete se: Copak skutečně žiji uprostřed sexuálních symbolů? Jsou všechny předměty které jsou kolem mne, všechny oděvy, které si oblékám, všechny věci, které beru do rukou, samé sexuální symboly a nic jiného? Máte skutečně dost důvodů tázat se a divit a první otázka zní: Odkud vlastně známe význam těchto snových symbolů, ke kterým nám sniví osoba sama nepodala žádná nebo jenom nedostatečná vysvětlení?

Odpovídám: z velmi různých pramenů, z pohádek a mytů, žertů a vtipů, z folklóru t. j. z nauky o mravech, zvycích, úslovích a písních národů, z básnické a obecné jazykové konvence. Všude se tato symbolika vyskytuje a na některých místech jí rozumíme beze všeho vysvětlování. Sledujeme-li tyto prameny v jednotlivostech, nalezneme mnoho obdob ke snové symbolice, takže získáme jistotu o svých výkladech.

Lidské tělo je, jak jsme řekli, velmi často (podle Scherner a) znázorňováno symbolem domu. Toto znázornění se pak rozvádí na okna, dveře a vrata, vchody do tělových dutin, na fasády hladké nebo takové s balkony a výběžky, kterých je možné se zachytit. Táž symbolika se pak nachází v naší jazykové konvenci, vítáme-li dobrého známého jako »altes Haus [starý dům], mluvíme-li

o »einem eins auf's Dachl geben« [dát někomu jednu na střechu], anebo tvrdíme-li o jiném, že u něho není všechno v pořádku »im Oberstübchen« [ve vrchní komůrce]. V anatomii se tělesné otvory přímo nazývají »Leibespforten« [vrátky do těla].

Že se ve snu setkáváme s rodiči jako s císařskými nebo královskými dvojicemi, to nás ovšem zprvu překvapuje. Avšak má to svou obdobu v pohádkách. Nesvítá nám poznatek, že všechny ty pohádky, které začínají: Byl jednou jeden král a jedna královna, nechtějí říci nic jiného než: Byli jednou jeden otec a jedna matka? V rodinách označujeme žertem děti za prince, nejstarší však za korunního prince. Král sám si říká »Landesvater« [otec země]. Malé děti označujeme žertem jako broučky a říkáme soucitně: malé brouče.

Vraťme se k symbolice domu. Používáme-li ve snu výběžků domu k zachycení, nepřipomíná nám to známé lidové rčení o silně vyvinutých prsech: »Die hat etwas zum Anhalten« [Ta má něco k zachycení]? Lid se v tomto případě vyjadřuje ještě jinak, říkává: »Die hat viel Holz vor dem Haus« [Ta má mnoho dřeva před domem], jako by chtěl být nápomocen našemu výkladu, že dřevo je ženským, mateřským symbolem.

Ještě něco o dřevu. Nerozumíme tomu, jak se tato látka stala náhradou za mateřství, za ženství. Snad nám tu pomůže jazykové srovnání. Německé slovo dřevo má prý stejný kořen, jako řecké ὕλη, které znamená látku, surovinu. Byl by to tedy ne právě řídký případ, že jméno obecné látky bylo na konec vyhrazeno látce zvláštní. V moři je ostrov se jménem Madeira. Toto jméno mu dali při objevení Portugalci, poněvadž byl tehdy nesmírně zalesněn. Madeira znamená totiž v portugalském jazyku: dřevo. Poznáváte však, že Madeira není nic jiného, než málo pozměněné latinské slovo *materia,* které zase znamená látku v obecném slova smyslu. *Materia* je pak odvozeno od slova *mater,* matka. Látka, ze které je něco zhotoveno, je takřka jeho mateřským podílem. V symbolickém užívání slova dřevo pro ženu, matku, je toto staré pojetí zachováno.

Narození je ve snu pravidelně vyjadřováno vodou; padne-

me do vody nebo vylézáme z vody, to znamená: rodíme nebo rodíme se. Nezapomínejme, že se tento symbol může dvojím způsobem dovolávat dějin vývoje. Nejenom, že všichni pozemní ssavci, také předchůdci člověka, pocházejí z vodních zvířat, — to by byl fakt vzdálenější, — ale také každý jednotlivý ssavec, každý člověk ztrávil první období své existence ve vodě, žil totiž jako embryo v matečné vodě v mateřském lůně a narozením vyšel z vody. Nechci tvrdit, že snící to ví, ale tvrdím, že to vědět nemusí. Něco jiného ví snící pravděpodobně proto, že mu to v dětství řekli, a také pokud se toho týká, tvrdím, že mu toto vědění nikterak nepomáhalo při tvorbě symbolu. Maličkému vypravovali, že děti přináší čáp, ale odkud je bere? Z rybníku, ze studně, tedy zase z vody. Jeden z mých pacientů, kterého takto poučili, tehdy malinké hrabátko, nebyl pak celé odpoledne k nalezení. Konečně ho našli na kraji zámeckého rybníku s obličejem nakloněným nad vodu, usilovně číhajícího, zda by mohl spatřit děcka na dně vody.

V mytech o narození hrdiny, které podrobil srovnávacímu zkoumání O. Rank, — nejstarší vypravuje o králi Sargonovi z Agavy, kolem roku 2800 př. Kr. — hraje význačnou úlohu vysazení do vody a zachránění z vody. Rank poznal, že jsou to znázornění narození, obdobná těm, která jsou obvyklá ve snu. Zachráníme-li nějakou osobu ve snu z vody, činíme z ní svou matku nebo matku vůbec; v mytu se přiznává osoba, která zachraňuje dítě z vody, že je pravou matkou dítěte. Ve známém vtipu se ptají židovského hocha, kdo byla matka Mojžíšova. Odpovídá bez rozpaků: princezna. Ale kdepak, namítají mu, ta ho přece jenom vytáhla z vody. To říká ona, odpovídá a dokazuje tak, že nalezl správný výklad mytu.

Odcestovat, znamená ve snu umírat. Je také zvykem říkat dětem, ptají-li se po pobytu zemřelého, kterého pohřešují, že odcestoval. Zase bych chtěl odporovat víře, že snový symbol pochází z této vůči děcku použité výmluvy. Básník používá stejného symbolického vztahu, nazývá-li onen svět neobjevenou zemí, ze které se žádný cestující *(no traveller)* nevrací. Také ve všedním životě je vůbec zvykem mluvit o poslední cestě. Každý znalec sta-

rého rytu ví, jak vážně na příklad ve staroegyptské víře pojímají představu o cestě do země smrti. V mnoha exemplářích je zachována kniha smrti, která byla dána mumii na cestu asi jako Baedecker. Od té doby, co pohřebiště byla oddělena od bydliště, stala se přece také poslední cesta zesnulého skutečností.

Ani genitální symbolika není nic, co by náleželo výlučně snu. Každý z Vás byl asi již jednou tak nezdvořilý, že nazval nějakou ženu »starou škatulí«, aniž snad věděl, že při tom používá genitálního symbolu. V Novém Zákoně se praví: Žena je křehkou nádobou. Sloh Svatého písma Židů, který se tak blíží slohu básnickému, je naplněn sexuálně symbolickými výrazy, které nebyly vždycky správně pochopeny a jejichž výklad na příklad v Písni písní vedl k některým nedorozuměním. V pozdější hebrejské literatuře je znázornění ženy domem velmi rozšířeno, při čemž dveře zastupují genitální otvor. Muž si na př., chybí-li panenství, ztěžuje, že našel dveře otevřeny. Také symbol stolu pro ženu je v této literatuře znám. Žena říká o svém muži: Upravila jsem mu stůl, on jej však obrátil. Chromé děti vznikají prý tak, že muž stůl obrátí. Tyto doklady jsou vyňaty ze statě L. Levyho z Brna: »Sexuální symbolika bible a talmudu.«

Že také lodi ve snu představují ženy, činí věrohodným etymologové, kteří tvrdí, že slovo Schiff (loď) bylo původně názvem hliněné nádoby a že je to totéž slovo jako Schaff (škopek). Že pec je ženou a mateřským lůnem, potvrzuje nám řecká pověst o Periandrovi Korintském a jeho ženě Melisse. Když podle Herodotovy zprávy tyran zaklínal stín své vroucně milované manželky, kterou ze žárlivosti zavraždil, aby od ní obdržel vysvětlení, osvědčila mu mrtvá svou totožnost upozorněním, že on, Periander, vsunul svůj chléb do studené pece, čímž zahalovala děj, který nemohl být znám žádné jiné osobě. V »Anthropophyteie«, nenahraditelném prameni všeho, co se týká pohlavního života národů, čteme, že v určité německé krajině říkají o ženě, která porodila: rozsypala se nám kamna.[1]) Rozdělávání ohně a

[1]) V orig.: Der Ofen ist bei ihr zusammengebrochen.

všechno, co s ním souvisí, je co nejtěsněji prolnuto sexuální symbolikou. Vždycky je plamen mužským pohlavním ústrojím a ohniště, krb, ženským klínem. Jestliže jste se snad divili tomu, jak často se používá ve snu krajin k znázornění ženského pohlavního ústrojí, tak se dejte poučit mytology o tom, jaký význam měla matka země pro představy a kulty starých dob, a jak bylo touto symbolikou určováno pojetí orby. Že pokoj (Zimmer) ve snu představuje ženu (Frauenzimmer), odvodíte snad ochotně z jazykového zvyku, který říká *Frauenzimmer* místo *Frau* (žena), tedy dává zastupovat lidskou osobu místností, která je pro ni určena. Stejně mluvíme o »*vysoké portě*« [Hohe Pforte«, vysokých vratech] a míníme tím sultána a jeho vládu; ani jméno staroegyptského vládce faraona neznamenalo nic jiného než »velké nádvoří«. (Ve starém orientě slouží dvory mezi dvojitými městskými vraty shromážděním, tak jako v klasickém světě tržiště.) Avšak myslím, že toto odvození je příliš povrchní. Mně se zdá pravděpodobnější, že se pokoj, který je prostorem obklopujícím člověka, stal symbolem ženy. Dům již v tomto smyslu známe; z mytologie a básnického slohu smíme k tomu připojit město, hrad, zámek, pevnost jako další symboly pro ženu. Tato otázka dala by se snadno rozhodnout na základě snů osob, které nemluví a nerozumějí německy. V posledních letech jsem ošetřoval převážně cizojazyčné pacienty a pokud si vzpomínám, znamenal v jejich snech pokoj také ženu, ačkoli neměli obdobný zvyk ve svých jazycích. Existují ještě jiné náznaky pro to, že symbolický vztah může přesahovat jazykové hranice, jak ostatně již tvrdil starý badatel o snu Schubert (1862). Avšak nikdo z mých pacientů nebyl úplně neznalý němčiny, takže musím toto rozlišení zůstavit psychoanalytikům, kteří mohou v cizích zemích sbírat zkušenosti na jednojazyčných osobách.

Mezi symbolickými znázorněními mužského pohlavního ústrojí není ani jediné, které by se neopakovalo v žertovném lidovém nebo básnickém jazykovém triku, zvláště u starých klasických básníků. Netýká se to jenom symbolů, které se vyskytují ve snu, nýbrž také nových, na př. nástrojů různých úkonů, v prvé řadě pluhu. Ostatně se

v symbolickém znázornění mužství blížíme značně rozsáhlé a velmi sporné oblasti, do které se nechceme pouštět z ekonomických důvodů. Chtěl bych něco poznamenat jenom o jediném, takřka z řady vypadávajícím symbolu čísla 3. Nestaráme se o to, zda toto číslo nevděčí snad za svou posvátnost tomuto symbolickému vztahu. Zdá se však jisté, že některé, v přírodě se vyskytující trojdílné předměty odvozují svou vhodnost k erbům a emblémům od tohoto symbolického významu, na př. jetelový trojlístek. Také třídílná, tak zvaná francouzská lilie a podivuhodný znak dvou ostrovů, vzdálených od sebe tak daleko jako Sicilie a Isle of Man, t. zv. T r i s k e l e s (tři zpola ohnuté nohy, vycházející z jediného středu) jsou prý jen slohovým přepracováním mužského pohlavního ústrojí. Obrazy mužského údu byly ve starověku považovány za nejsilnější prostředky *(Apotropaea)* proti zlým vlivům, a s tím souvisí, že amulety pro štěstí jsou, jak lze snadno poznat, vesměs genitálními nebo sexuálními symboly. Podívejme se na takovou sbírku malých stříbrných přívěsků: čtyřlístek, prasátko, houba, podkova, žebřík, kominík nesoucí žebřík. Čtyřlístek zaujal místo trojlístku, který je způsobilým symbolem; prasátko je starým symbolem plodnosti; houba je nesporným symbolem penisu, jsou houby, jejichž botanické jméno pochází z jejich nesporné podoby s mužským údem (phallus impudicus); podkova opakuje obrys ženského pohlavního otvoru, a kominík patří do této společnosti, poněvadž vykonává jeden z oněch úkonů, se kterými se lidově srovnává pohlavní styk (viz Anthropophyteia). Jeho žebřík jsme poznali ve snu jako sexuální symbol; zde je nám nápomocna německá jazyková konvence, která ukazuje, jak se slova *steigen* (stoupat) používá v ryze sexuálním smyslu. Říká se: »*Den Frauen nachsteigen*« (stoupat, chodit za ženami) a »*ein alter Steiger*« (kdo je zvyklý stoupat, t. j. chodit za ženami). Ve franštině, kde se schod nazývá *la marche,* máme zcela obdobně pro holčičkáře výraz »*un vieux marcheur*«. Že pohlavní styk mnoha velkých zvířat předpokládá stoupání, vystupování na samičku (B e s t e i g e n des Weibchens) není patrně příliš vzdáleno od této souvislosti.

Utržení větve jako symbolické znázornění onanie neshoduje se jenom s lidovým označením onanistického děje,[1]) nýbrž má také dalekosáhlé mytologické obdoby. Zvlášť pozoruhodné je však znázornění onanie nebo spíše trestu za ni, kastrace, vypadnutím nebo vytažením zubu, protože k tomu existuje protějšek v etnologii, který je asi znám jenom nepatrnému počtu snících. Zdá se mi nesporné, že obřízky, vykonávané u tolika národů, jsou ekvivalentem a vystřídáním kastrace. Nuže, dovídáme se, že v Australii některé primitivní kmeny vykonávají obřízku jako pubertální ritus (k oslavám dosažení mužství), zatím co druzí, zcela blízko bydlící namísto tohoto úkonu stanovili vyražení jednoho zubu.

Končím své vylíčení těmito ukázkami. Jsou to jenom ukázky; víme o tom více, a představte si, oč bohatší a zajímavější by byla taková sbírka, kdyby byla provedena ne diletantem, jakým jsem já, nýbrž pravými odborníky v mytologii, antropologii, jazykovědě a folklóru. Nabádá nás to k některým závěrům, které nemohou předmět vyčerpat, o kterých však budeme musit dlouho přemýšlet.

Především jsme postaveni před fakt, že snící má k disposici symbolické vyjadřování, které ve bdění nezná a nepoznává. To je tak podivuhodné, jako kdybyste objevili, že Vaše služebná rozumí sanskritu, ačkoli víte, že se narodila v české vesnici a nikdy se mu neučila. Není snadné zvládnout tento fakt našemi psychologickými názory. Můžeme jenom říci, že si snící není vědom znalosti symboliky, že náleží k jeho nevědomému duševnímu životu. Ale ani tento předpoklad nám nestačí. Dosud jsme musili předpokládat jenom nevědomé snahy, t. j. takové, o kterých dočasně nebo trvale nic nevíme. Teď se však jedná o více, přímo o nevědomé znalosti, o myšlenkové vztahy, o příměry mezi různými předměty, které vedou k tomu, že jeden předmět může stále být kladen místo druhého. Tato srovnání nejsou prováděna vždycky znovu, nýbrž jsou připravena, připravena jednou provždy; to přece vyplývá z jejich shody u různých osob, dokonce snad ze shody přes různost jazyků.

Odkud pochází znalost těchto symbolických vztahů? Jazy-

[1]) V němčině se říká: sich eins herunterreissen.

kový zvyk vysvětluje jenom malou jejich část. Mnohonásobné obdoby s jinými obory snící osoba většinou nezná; také my jsme se musili teprve namáhavě sbírat.
Za druhé nejsou tyto symbolické vztahy nic, čím by se zvlášť vyznačoval snící nebo snová práce, kterou se projevují. Dověděli jsme se přece, že téže symboliky používají myty a pohádky, lid v úslovích a písních, obecný jazykový zvyk a básnická fantasie. Oblast symboliky je nesmírně veliká, snová symbolika je jenom malou její částí; není ani účelné zahájit pojednání o tomto problému u snu. Mnoho jindy obvyklých symbolů nevyskytuje se ve snu vůbec nebo jenom velmi zřídka; některé snové symboly nevyskytují se ve všech ostatních oblastech, nýbrž, jak jste viděli, jenom v některých. Získáváme dojem, že tu máme co činit s nějakým starým, ale zašlým způsobem vyjadřovacím, z něhož se v různých oblastech zachovalo něco různého, jedno jenom zde, druhé jenom tam, třetí snad, lehce změněno, v několika oblastech. Musím si zde vzpomenout na fantasii zajímavého choromyslného, která si představovala nějaký »základní jazyk«, jehož zbytky by byly všechny tyto symbolické vztahy.
Za třetí Vám musí být nápadné, že symbolika v ostatních uvedených oblastech naprosto není pouze symbolikou sexuální, zatím co ve snu symboly téměř výlučně vyjadřují sexuální předměty a vztahy. Ani to se nedá snadno vysvětlit, že by snad bylo původně sexuálně významných symbolů použito později jinak, a že by s tím snad souviselo oslabení od symbolického znázornění k jinakému? Na tyto otázky zřejmě nemůžeme odpovědět, pokud jsme se zabývali jenom symbolikou snu. Můžeme se jenom nadále domnívat, že existuje zvlášť blízký vztah mezi pravými symboly a sexualitou.
Tu se nám dostalo důležitého pokynu v posledních letech. Jazykozpytec H. Sperber (Upsala), který pracoval nezávisle na psychoanalyse, vytýčil větu, že sexuální potřeby měly největší podíl na vzniku a další tvorbě jazyka. Počáteční jazykové hlásky sloužily sdělování a přivolávaly sexuálního partnera; další vývoj jazykových kořenů provázel prý pracovní úkony pračlověka. Tyto práce byly společné a byly prováděny za rytmicky opakovaných

projevů řeči. Při tom byl vložen sexuální zájem do práce. Pračlověk si udělal práci, tak říkajíc, přijatelnou tím, že ji prováděl jako ekvivalent a náhradu za činnost sexuální. Slovo, při společné práci vyvolané, mělo tak dva významy, označovalo jak pohlavní styk, tak pracovní činnost, která mu byla postavena na roveň. Časem se slovo zbavilo sexuálního významu a utkvělo na práci. Po mnoha generacích stalo se prý totéž s novým slovem, které mělo sexuální význam nyní, a jehož bylo používáno na nový druh práce. Takovým způsobem se prý vytvořila řada jazykových kořenů, které byly všechny sexuálního původu a oprostily se od sexuálního významu. Jestliže zde narýsované tvrzení je správné, otevírá se nám všem možnost, pochopit snovou symboliku. Porozuměli bychom tomu, proč je ve snu, který zachovává něco z těchto nejstarších poměrů, tak mimořádně mnoho symbolů pro sexualitu, proč v něm všeobecně stojí zbraně a nástroje vždycky místo mužského, látky a to, co bylo zpracováno, místo ženského. Symbolický vztah by byl zbytkem staré totožnosti slovní; předměty, které byly kdysi stejně nazývány jako pohlavní ústrojí, mohly by být teď ve snu jeho symbolem.

Z uvedených obdob ve snové symbolice můžete však také posoudit povahu psychoanalysy, která ji činí způsobilou být předmětem obecného zájmu, což ani psychologie ani psychiatrie nedovedly. Při psychoanalytické práci se vytvářejí vztahy k tolika jiným duchovním vědám, jejichž výzkumy slibují nejcennější objasnění, k mytologii i jazykovědě, k folklóru, k psychologii národů a k nauce o náboženství. Pochopíte, proč na psychoanalytické základně vznikl časopis, který si stanovil jako výlučný úkol zkoumání těchto vztahů, časopis »Imago«, založený v roce 1912 a redigovaný Hannsem Sachsem a Ottou Rankem. Ve všech těchto vztazích je psychoanalysa tou částí, která dává, méně onou, která přijímá. Má z toho sice ten zisk, že se nám její zarážející výsledky stávají pochopitelnějšími, když se s nimi setkáváme zase v jiných oblastech, ale celkem je hlavním přínoscem psychoanalysa, která přináší technické metody a hlediska, jejichž použití má přinést ovoce v ostatních oblastech. Duševní život jednot-

livé lidské bytosti podává nám, zkoumáme-li jej psychoanalyticky, objasnění, jímž můžeme rozřešit leckterou záhadu ze života davů, anebo ji aspoň postavit do správného světla.

Ostatně jsem Vám ještě vůbec neřekl, za jakých okolností můžeme nejhlouběji proniknout k onomu předpokládanému »základnímu jazyku«, v které oblasti je z něho nejvíce zachováno. Pokud to nevíte, nemůžete ani posoudit celý význam předmětu. Touto oblastí je totiž neurotika, jejím materiálem jsou příznaky a jiné projevy nervosních, k jejichž objasnění a léčbě byla přece vytvořena psychoanalysa.

Mé čtvrté hledisko se tedy opět vrací k našemu východisku a zabočuje do předepsané dráhy. Řekli jsme si: I kdyby neexistovala snová censura, přece by nám nebyl sen srozumitelný, neboť pak bychom stáli před úkolem přeložit symbolický jazyk snu do řeči našeho bdělého myšlení. Symbolika je tedy druhým a nezávislým momentem vedle snové censury. Je však nasnadě předpokládat, že je pro snovou censuru pohodlné používat symboliky, poněvadž má stejný následek, totiž cizost a nesrozumitelnost snu.

Zda při dalším studiu snu nenarazíme na nový moment, který způsobuje snové znetvoření, musí se přece brzy ukázat. Nechtěl bych však opouštět téma snové symboliky, aniž bych se ještě jednou zmínil o záhadě, že narazila na tak prudký odpor u vzdělanců, ačkoli je rozšíření symboliky v mytu, náboženství, v umění i jazyku nesporné. Zda tím není opět vinen vztah k sexualitě?

PŘEDNÁŠKA 11

Snová práce

DÁMY A PÁNOVÉ! Jestliže jste pochopili snovou censuru a symbolické znázornění, nejste ještě úplně hotovi se snovým znetvořením, ale přece jste s to, abyste porozuměli většině snů. Používáte při tom obou technik, které se doplňují, vyvoláváte nápady sniviší osoby, pokud jste nedospěli od náhrady k podstatě, a vkládáte na místo symbolu jejich význam, který sami znáte. O některých neurčitostech, které z toho vyplynou, pojednáme později. Můžeme teď znovu zahájit práci, o kterou jsme se kdysi pokoušeli nepostačujícími prostředky, když jsme studovali vztahy mezi snovými prvky a jejich podstatami a při tom zjistili čtyři hlavní vztahy a to vztah části k celku, náznaku nebo narážky, vztah symbolický a plastické zobrazení slova. Totéž provedeme ve větším měřítku tak, že srovnáme zjevný obsah snu v celku s latentním snem, který byl zjištěn výkladem.

Doufám, že již nikdy více nebudete tyto dva směšovat. Dokážete-li to, pokročíte v pochopení snu dále, než pravděpodobně většina čtenářů mé »Traumdeutung« (výklad snu.) Dovolte, abych Vás ještě jednou na to upozornil, že práce, která převádí latentní sen ve zjevný, se nazývá prací snovou. Opačným směrem postupující práce, která chce dospět od zjevného snu k latentnímu, je práce vykladačská. Vykladačská práce chce snovou práci zrušit. Sny infantilního typu, které jak jsme poznali, zřejmě splňují přání, prošly přece částečně snovou prací, přání bylo totiž proměněno ve skutečnost a myšlenky většinou ve visuální obrazy. Tu není potřebí výkladu, nýbrž jenom zrušení obou proměn. To, co k tomu ještě přistupuje ze snové práce u ostatních snů, tomu říkáme snové

znetvoření, jež musíme odstranit vykladačskou prací.

Srovnáním mnoha výkladů snů, jsem s to, abych Vám souhrnně popsal, co snová práce dělá s materiálem latentních myšlenek snových. Prosím Vás však, abyste tomu nechtěli rozumět příliš dobře. Je to prostě popis, který si musíte poslechnout klidně a pozorně.

Prvním výkonem snové práce je zhuštění. Rozumíme tím fakt, že zjevný sen má menší obsah než latentní, je tedy jakýmsi zkráceným překladem tohoto. Zhuštění může někdy chybět, zpravidla tu je, velmi často je nesmírné. Nikdy se nepřevrací v opak, t. j. nikdy se nestává, že by zjevný sen měl větší objem a obsah, než latentní. Zhuštění vzniká tak, že 1. některé prvky jsou vůbec vynechány, 2. že z některých komplexů latentního snu přecházejí do zjevného jenom drobty, 3. že latentní prvky, které mají něco společného, jsou ve zjevném snu shrnuty, jsou slity v jeden celek.

Chcete-li, můžete vyhradit název »zhuštění« tomuto poslednímu ději. Jeho výsledky se dají demonstrovat zvláště snadno. Bez námahy si vzpomenete na zhuštění různých osob v jedinou ve svých vlastních snech. Takový míšenec vypadá na př. jako A, je však oblečen jako B, koná úkon, na který si vzpomínáme u C, a k tomu ještě přistupuje vědění, že je to osoba D. Tímto smísením se ovšem vyzdvihuje něco, co je všem čtyřem osobám společné. Stejně jako u osob je možno provést smísení předmětů a míst, je-li splněna podmínka, že jednotlivé předměty a místa mají něco společného, nač latentní sen klade důraz. Je to jakoby nové a přechodné vytváření pojmu, při čemž základ tvoří tento společný znak. Tím, že několik mezi sebou zhuštěných jednotlivostí padne na sebe, vzniká zpravidla tak nejasný, rozmazaný obraz, jako kdybyste udělali několik snímků na jednu desku.

Snové práci musí velmi záležet na vytvoření takových smísenin, neboť můžeme prokázat, že společné znaky k tomu nezbytné, jsou úmyslně vytvářeny tam, kde původně chyběly, na př. volbou slovního výrazu místa myšlenky. Taková zhuštění a takové smíseniny jsme již poznali; hrály úlohy při vzniku některých případů přeřeknutí.

Vzpomeňte si na mladého muže, který chtěl dámu »begleitdigen«. Mimo to existují vtipy, jejichž technika se zakládá na podobném zhuštění. Avšak, nehledíme-li k tomu, můžeme tvrdit, že tento děj je něco docela cizího a neobvyklého. Produkce snových míšenců má sice obdobu v některých výtvorech naší fantasie, která snadno skládá v jeden celek součásti, které ve skutečnosti dohromady nepatří, tak na př. v centaurech nebo v pohádkových zvířatech staré mytologie nebo Böcklinových obrazů. »Tvořivá« fantasie nedovede přece nic vynalézt, nýbrž jenom složit součástky, které jsou sobě cizí. Ale podivné na postupu snové práce je toto: Materiálem, který má snová práce k disposici, jsou přece myšlenky, které, třeba jsou některé z nich pohoršlivé a nepřijatelné, jsou vytvořeny a vyjádřeny korektně. Snová práce převádí tyto myšlenky v jiný tvar a je pozoruhodné a nesrozumitelné, že se při tomto překladu, při tomto přenesení, jakoby do jiného písma nebo jazyka, používá prostředků sváření a kombinace. Překlad přece usiluje o to, aby dbal zvláštností, které se v textu vyskytují, a rozlišoval právě podobné. Snová práce se naopak snaží zhustit dvě různé myšlenky tak, že podobně jako vtip, vybere mnohoznačné slovo, ve kterém se obě myšlenky stýkají. Tomuto rysu nelze hned porozumět, ale pro pojetí snové práce může nabýt značného významu.
Ačkoli zhuštění činí sen neprůhledným, přece nenabýváme dojmu, že je následkem snové práce. Spíše bychom je vysvětlovali mechanickými nebo ekonomickými momenty, avšak censura přijde při tom jistě na své.
Výkony zhuštění mohou být zcela mimořádné. S jeho pomocí lze někdy sloučit dva docela rozdílné myšlenkové pochody latentní v jeden zjevný sen, takže je možné, že dosáhneme zdánlivě postačujícího výkladu snu a při tom přece přehlédneme další možný výklad.
Zhuštění mění poměr mezi latentním a zjevným snem také potud, že již nezůstává jednoduchý vztah mezi jednotlivými prvky ani tam, ani tady. Jeden zjevný prvek odpovídá současně několika latentním a obráceně, jeden latentní prvek může se účastnit několika zjevných, asi na způsob vzájemného prolínání. Při výkladu snu se také ukazuje, že nápady k jednotlivému zjevnému prvku nemusí se dosta-

vit v jedné souvislé řadě. Často musíme vyčkat, až je celý sen vyložen.

Snová práce obstarává tedy docela neobvyklé přepsání snových myšlenek, nikoli překlad slova za slovem nebo jednoho znamení za druhým, ani výběr podle určitých pravidel, jako kdyby se znázorňovaly jenom souhlásky jednotlivých slov a samohlásky byly vynechávány, ani ne to, co bychom mohli nazývat zastoupením, že by byl vždy vybrán jeden prvek místo několika, nýbrž něco jiného a mnohem komplikovanějšího.

Dalším výkonem snové práce je p ř e s u n. Na štěstí jsme pro něj vykonali již přípravné práce; vždyť víme, že je úplně dílem snové censury. Jeho dva projevy jsou: 1. že latentní prvek není nahrazen vlastní součástí, nýbrž něčím vzdálenějším, tedy náznakem, a 2. že psychický důraz přechází z důležitého prvku na jiný, nedůležitý, takže sen má jiný ústřední bod a zdá se cizí.

Náhrada náznakem je také bdělému myšlení známa, ale je při tom rozdíl. V bdělém myšlení musí být náznak snadno srozumitelný a náhrada v obsahové souvislosti ke své podstatě. Také vtip zhusta používá náznaku, upouští od podmínky obsahové asociace a nahrazuje ji neobvyklými asociacemi vnějšími jako jsou podobné znění a mnohoznačnost slova a j. Trvá však na podmínce srozumitelnosti; vtip by byl zbaven každého účinku, kdyby se neukázala zpáteční cesta od náznaku k podstatě bez námahy. Od obou omezovacích podmínek se však oprostil náznak, vyvolaný snovým přesunem. Souvisí s prvkem, který nahrazuje zcela vnějšími a nejvzdálenějšími vztahy, je proto nesrozumitelný a je-li zase zrušen, vzbuzuje výklad dojem nepodařeného vtipu nebo se zdá násilný, nucený, na vlasech přitažený. Snová censura dosáhne právě cíle jenom tehdy, když se jí podaří způsobit, že zpáteční cesta od náznaku k podstatě není k nalezení.

Přesun důrazu jako prostředek projevu myšlenek je neslýchaný. Připouštíme ho někdy v bdělém myšlení, abychom docílili komického výsledku. Dojem pobloznění, který vzbuzuje, mohu u Vás vyvolat, připomenu-li Vám anekdotu o vesnickém kováři, který se dopustil zločinu, na který je stanoven trest smrti. Soud se usnesl, aby vina byla po-

trestána; jelikož však kovář byl ve vesnici jediný a nepostradatelný, ale bydlili tam tři krejčí, byl místo něho pověšen jeden z nich.
Třetí výkon snové práce je psychologicky nejzajímavější. Spočívá v tom, že se myšlenky proměňují ve visuální obrazy. Zapamatujme si, že nejsou takto proměňovány všechny snové myšlenky; ledacos si zachovává svůj tvar a projevuje se také ve zjevném snu jako myšlenka nebo vědění; visuální obrazy nejsou ani jedinou formou, ve kterou se myšlenky převádějí. Jsou však přece podstatou tvorby snu; tato část snové práce je její druhá nejstálejší vlastnost, jak už víme, a pro jednotlivé snové prvky jsme již poznali »plastické znázornění slovem«.
Je jasné, že tento výkon není snadný. Chcete-li mít ponětí o jeho nesnázích, musíte si představit, že byste měli úkol nahradit politický úvodník v nějakých novinách řadou ilustrací, že byste regredovali od písma hláskového k obrázkovému. Co se v tomto článku týká osob nebo konkrétních předmětů, nahradíte snadno a dokonce snad výhodně obrazy, ale obtíže se dostaví při zobrazování všech abstraktních slov a částí řeči, které vyjadřují myšlenkové vztahy jako částice, spojky a podobně. U abstraktních slov budete nuceni si vypomoci různými fortely. Budete se na př. snažit přeměnit text článku v jiné slovní znění, které snad zní neobvykleji, ale obsahuje více konkrétních součástek, které se dají zobrazit. Pak si vzpomenete, že většina abstraktních slov jsou vybledlá konkrétní a použijete proto, pokud Vám to bude jen možno, původního konkrétního významu těchto slov. Budete tedy rádi, že můžete »*Besitzen*«, t. j. mít v majetku nějaký předmět, vyjádřit skutečným tělesným *Daraufsitzen,* t. j. seděním na něm. Tak to dělá také snová práce. Za těchto okolností nesmíte klást velké nároky, co se týká přesnosti znázornění. Odpustíte tedy také snové práci, že na př. takový prvek jako »*Ehebruch*« (doslovně zlomení manželství, cizoložství), který se dá těžko zvládnout obrazně, nahrazuje jiným zlomením *(Bruch),* zlomením nohy.[1]) Takovým způsobem se

[1]) Náhodou se mi dostává při korektuře těchto archů do ruky novinová zpráva, kterou zde uvádím, poněvadž je neočekávaným objasněním hořejších vět:

Vám podaří vyrovnat poněkud neobratnost obrázkového písma, které má nahradit hláskové. Při znázornění částí řeči, které vyjadřují myšlenkové vztahy, »poněvadž, proto, ale« atd., nemáte vůbec takových pomůcek; tyto součásti textu se tedy při Vaší přeměně v obrazy ztratí. Snovou prací rozkládá také obsah snových myšlenek v jeho suroviny v materiál, předmětů a činností. Budete spokojeni, naskytne-li se Vám možnost jemnějším vypracováním obrazu poněkud naznačit některé vztahy, které se nedají znázornit. Stejně tak se podaří snové práci vyjádřit ledacos z obsahu latentních myšlenek snových tvarovými zvláštnostmi, jasností nebo temností snu, jeho rozdělením na několik částí a pod. Počet částečných snů, ve které je sen rozdělen, odpovídá zpravidla počtu hlavních témat, myšlenkových řad v latentním snu; krátký předběžný sen vztahuje se často k následujícímu podrobnému snu hlavnímu jako úvod nebo motivace; vedlejší věta ve snových myšlenkách je ve zjevném snu nahrazována vsunutou změnou scény. Tvar snu není tedy naprosto bezvýznamný

„BOŽÍ SMRT. (Armbruch für Ehebruch [t. j. zlomení ruky za cizoložství]). Paní Anna M., manželka domobrance, žalovala paní Klementinu K. pro cizoložství. V žalobě stojí, že paní K. udržovala trestný poměr s Karlem M., zatím co její vlastní muž je v poli, odkud jí dokonce posílá 70 korun měsíčně. K. prý obdržela od manžela žalobkyně již dost peněz, kdežto ona musí žít s děckem v hladu a bídě. Kamarádi jejího muže jí donesli, že K. navštěvuje s M. vinárny a tam s ním popíjí dlouho do noci. Jednou se prý obžalovaná v přítomnosti několika vojáků dokonce tázala muže žalobkyně, zda se již brzy dá od své „staré“ rozvést a k ní přesídlí. Také domovnice u K. viděla prý muže žalobkyně opětovně v nejhlubších nedbalkách v bytě K.

K. zapírala včera před soudem v Leopoldstadt, že M. zná, o intimních vztazích nelze vůbec mluvit.

Svědkyně Albertina M. však udala, že K. líbala manžela žalobkyně a při tom byla svědkyní překvapena.

M., který byl již při dřívějším líčení vyslýchán jako svědek, popřel tehdy intimní vztahy k obžalované. Včera však obdržel soudce dopis, ve kterém svědek odvolává výpověď, kterou učinil při prvním líčení, a doznává, že udržoval až do minulého června milostný poměr ke K. Popíral prý své vztahy k obžalované při dřívějším líčení proto, že tato k němu přišla a na kolenou ho prosila, aby jí zachránil a nic nevypovídal. „Dnes“ — psal svědek — „cítím se povinen učinit soudu úplné doznání, poněvadž jsem si zlomil levou ruku, což se mi jeví trestem božím za můj přestupek.“

Soudce zjistil, že trestný čin je již promlčen, načež žalobkyně vzala žalobu zpět a obžalovaná byla sproštěna.“

a potřebuje výkladu. Několik snů téže noci má často stejný význam a je projevem úsilí zvládnout lépe a lépe popud, jehož naléhavost roste. V některém snu je zvláště obtížný prvek znázorněn »dubletami«, několika symboly. Srovnáváme-li stále snové myšlenky se zjevnými sny, které je nahrazují, dovíme se leccos, na co jsme nebyli připraveni, na př., že také nesmysl a absurdnost snů mají význam. V tomto bodě rozpor mezi lékařským a psychoanalytickým pojetím snu dosahuje dokonce jindy nebývalé ostrosti. Podle prvého je sen nesmyslný, poněvadž snící duševní činnost ztratila veškerou kritiku; podle našeho pojetí však je sen nesmyslný tehdy, když má být znázorněna kritika, obsažená ve snových myšlenkách, úsudek: »je to nesmyslné«. Sen o návštěvě divadla, který znáte (3 lístky za 1 zl. 50 kr.) je pro to dobrým příkladem. Takto vyjádřený úsudek zní: bylo nesmyslem tak brzy se provdat.

Rovněž se při vykladačské práci dovíme, co odpovídá pochybám a nejistotám, které sniviší osoby tak často uvádějí, zda se nějaký prvek ve snu vyskytl, zda to bylo toto a ne naopak něco jiného. Těmto pochybám a nejistotám zpravidla neodpovídá nic z latentních myšlenek snových; všechny jsou účinkem snové censury a rovnají se neúplně zdařenému pokusu něco škrtnout.

K nejvíce překvapujícím nálezům náleží způsob, jakým snová práce vyřizuje protiklady latentních myšlenek. Již víme, že shoda v latentním materiálu je nahrazována zhuštěním ve zjevném snu. Nuže, protiklady jsou znázorňovány stejně jako shody, jsou se zvláštní oblibou vyjadřovány stejným zjevným prvkem. Prvek ve zjevném snu, který má způsobilost mít protiklad, může tedy znamenat sebe sama i svůj protiklad a nebo obojí současně; teprve smysl může rozhodnout, který překlad se má volit. S tím pak souvisí, že nelze ve snu nalézt znázornění slova »ne«, aspoň ne nesporné.

Vítanou obdobu pro toto cizí počínání snové práce podal nám jazykový vývoj. Někteří jazykozpytci tvrdí, že v nejstarších jazycích jsou protiklady jako silný — slabý, světlý — tmavý, velký — malý, vyjádřeny stejným kořenem (»Protichůdný smysl praslov«). Tak na př. původně zna-

menalo ve staroegyptštině *ken* silný i slabý. V řeči chránili se před nedorozuměním, plynoucím z použití tak ambivalentních slov, tónem a připojenými posunky, v písmu připojením t. zv. determinativu, t. j. obrazu, který sám nebyl určen k výslovnosti. *Ken* — silný, bylo tedy psáno tak, že se k písmenům připojil obraz stojícího mužíka; bylo-li míněno *ken* — slabý, následoval obraz ledabyle skrčeného muže. Teprve později byla lehkými modifikacemi stejně znějícího praslova vytvořena dvě označení pro protiklady, v něm obsažené. Tak vzniklo z *ken,* silný — slabý, *ken:* silný a *kan:* slabý. Nejenom nejstarší jazyky ve svém posledním vývoji, nýbrž také daleko mladší a dnes ještě živé jazyky si prý zachovaly hojné zbytky tohoto starého protichůdného smyslu. Sdělím s Vámi pro to několik dokladů podle K. Abela (1884).

V latině jsou taková pořád ještě ambivalentní slova: *altus* (vysoký — nízký) a *sacer* (svatý — proklatý).

Jako příklad modifikace téhož kořene uvádím: *clamare* — křičet, *clam* — tiše, klidně, tajně; *siccus* — suchý, *succus* — šťáva. K tomu z němčiny: *Stimme* — hlas, *stumm* — němý.

Porovnáme-li příbuzné jazyky, získáme hodně příkladů. Anglicky: *lock* — zavírat; německy: *Loch* — díra, *Lücke* — mezera. Anglicky: *cleave* — rozštěpit; německy: *kleben* — lepit.

Anglického *without,* vlastně s — bez, se dnes používá pro bez; že *with* mělo kromě smyslu přirazení také smysl odnětí, vyplývá ještě ze složenin *withdraw* — *withholt.* Podobně německé slovo *wieder* — zase, opět.

Ještě jiná zvláštnost snové práce má obdobu ve vývoji jazyků. Ve staroegyptském i v jiných pozdějších jazycích byl hláskový sled slov často obrácen při témž smyslu. Příklady pro to mezi angličtinou a němčinou jsou: *Topf* — *pot* [hrnec]; *boat* — *tub* [loď]; *hurry* [spěchat] — *Ruhe* [klid]; *Balken* [trám] — *Kloben,* club; *wait (warten)* [čekati] — *täuwen.*

Mezi latinou a němčinou: *capere* — *packen* [chytnouti]; *ren* — *Niere* [ledvina].

Taková obrácení, jaká se zde provádějí na jednotlivém slově, vznikají různým způsobem snovou prací. Obrácení

smyslu, náhradu opakem, již známe. Mimo to se ve snech vyskytuje obrácení situace, vztahu mezi dvěma osobami, tedy jako v »obráceném světě«. Ve snu dosti často střílí zajíc na myslivce. Dále se obrací pořadí událostí tak, že kausálně předcházející se ve snu klade za událost následující. Je to jako v představení na špatném divadle, kde nejdříve hrdina padne a teprve potom se z kulisy vystřelí rána, která ho zabije. Anebo jsou sny, ve kterých celý pořádek prvků jest převrácen tak, že při výkladu musíme začít s posledním prvkem a na konec vzít první, aby z toho vzešel nějaký smysl. Vzpomínáte si ještě z našich studií o snové symbolice, že jít neb spadnout do vody znamená totéž, jako z vody vylézt, totiž rodit nebo se narodit, a že vystupovat po schodech, po žebříku znamená totéž jako po nich sestupovat. Jest zřejmé, že tato volnost při znázorňování jest výhodná pro snové znetvoření.

Tyto rysy snové práce můžeme označiti za a r c h a i c k é. Lpí také na starých soustavách vyjadřovacích, na jazycích i písmech, a vyvolávají tytéž nesnáze, o nichž se ještě zmíníme v kritické souvislosti.

Teď ještě několik dalších hledisek. U snové práce jde zřejmě o to, aby latentní myšlenky, obsažené ve slovech, byly přeměněny ve smyslové obrazy, většinou visuální povahy. Naše myšlenky však vzešly z takových smyslových obrazů; prvním jejich materiálem a předběžným stupněm k nim byly smyslové dojmy, správněji jejich vzpomínkové obrazy. Na tyto obrazy teprve později navázala slova a ta byla pak spojena v myšlenky. Snová práce tedy podrobuje myšlenky r e g r e s i v n í m u zpracování, ruší jejich vývoj, a při této regresi musí odpadnout všechno, co nového k nim přistoupilo při dalším vývoji vzpomínkových obrazů v myšlenky.

To by tedy byla snová práce. Před ději, které jsme poznali u ní, musil zájem o zjevný sen ustoupit značně do pozadí. Chci však tomuto, který je přece jediné, co je nám bezprostředně známo, věnovat ještě několik poznámek.

Význam zjevného snu pro nás ovšem klesá. Musí se nám jevit lhostejným, zda je složen dobře nebo rozložen v řadu jednotlivých obrazů bez souvislosti. I když jeho zevnějšek má zdánlivě smysl, přece víme, že tento zevnějšek vznikl

snovým znetvořením a k vnitřnímu obsahu snu může mít jenom tak malý organický vztah, jako fasáda italského kostela k jeho struktuře a půdorysu. Jindy zase má fasáda význam, obsahuje-li důležitou součást latentních myšlenek snových znetvořenou málo, nebo vůbec ne. To však nemůžeme vědět, pokud jsme sen nepodrobili výkladu a tím si nevytvořili úsudek, jakých rozměrů nabylo znetvoření. Stejné pochyby platí pro případ, že dva prvky snové jsou ve snu zdánlivě v blízkém vztahu. Může v tom být obsažen cenný pokyn, že smíme také sloučit to, co těmto prvkům odpovídá ve snu latentním, ale jindy se přesvědčíme, že to, co v myšlenkách souvisí, bylo ve snu od sebe odtrženo.

V zásadě musíme se vyvarovat toho, abychom nevysvětlovali jednu část zjevného snu druhou, jako by sen byl koncipován souvisle a jako by byl pragmatickým znázorněním. Lze jej spíše porovnat s konglomerátem, vytvořeným z různých kamenů pomocí nějakého tmelu, takže kresby, které takto vzniknou, neodpovídají původním tvarům kamenů, do konglomerátu uzavřeným. Skutečně existuje část snové práce, tak zvané *druhotné zpracování*, které záleží na tom, aby z nejbližších výsledků snové práce byl vytvořen nějaký celek, něco, co se poněkud k sobě hodí. Při tom jest materiál často zařazován podle smyslu, který vede úplně k nedorozumění a, kde se to zdá nutné, jsou prováděny vsuvky.

Na druhé straně nesmíme ani snovou práci přeceňovat, nesmíme od ní očekávat příliš mnoho. Uvedenými výkony je její činnost vyčerpána; více než zhustit, přesunout, plasticky znázornit a pak podrobit celek druhotnému zpracování, nedovede. Projevy úsudku, kritiky, podivení, vyvozování, které se vyskytují ve snu, nejsou výkony snové práce, jenom zřídka projevy přemýšlení o snu, nýbrž většinou částmi latentních myšlenek snových, které, více méně upraveny a přizpůsobeny souvislosti, přešly do zjevného snu. Ani řeči nedovede snová práce sestavit. Až na několik výjimek, které by se daly uvést, jsou řeči snů napodobeninami a složeninami řečí, které jsme v den snu slyšeli nebo sami pronesli, a které se dostaly do latentních myšlenek jako materiál nebo popud ke snu. Ani výpočty nedovede snová práce provádět; co se z toho vyskytuje ve

zjevném snu, jsou ponejvíce sestavy cifer, zdánlivé výpočty, které jsou jako výpočty úplně nesmyslné a zase jenom opisy výpočtů v latentních myšlenkách snových. Za těchto okolností nepřekvapuje, že zájem, který se obrátil ke snové práci, se brzy od ní odvrací a tíhne k latentním myšlenkám snovým, které se, více méně znetvořeny, prozrazují zjevným snem. Nelze však ospravedlnit takovou změnu zájmu, abychom v teoretickém zkoumání kladli latentní myšlenky snové vůbec místo snu a o tomto říkali něco, co může mít platnost jenom pro ony. Je podivné, že se mohlo výsledků psychoanalysy zneužít k takové záměně. »Snem« nemůžeme nazývat nic jiného než výsledek snové práce, t. j. tedy t v a r, do kterého byly latentní myšlenky převedeny snovou prací.

Snová práce jest děj docela zvláštního druhu, nic jí podobného nebylo dosud poznáno v duševním životě. Takové zhuštění, přesunutí, regresivní převedení myšlenek v obrazy jsou novinky, jejichž poznání samo již je bohatou odměnou za psychoanalytické úsilí. Z obdob ke snové práci zase poznáváte, jaké souvislosti psychoanalytických studií s jinými oblastmi, zvláště s vývojem jazyků a myšlení, tu byly objeveny. Další význam těchto poznatků můžete však teprve tušit, až se dovíte, že mechanismy tvoření snu jsou vzorem pro způsob vzniku neurotických příznaků.

Vím rovněž, že nemůžeme mít ještě přehled o celém zisku, který z těchto prací plyne pro psychologii. Chceme jenom poukázat na to, že jsme získali nové důkazy o existenci nevědomých duševních dějů — těmi jsou přece latentní myšlenky snové — a že od výkladu snů můžeme očekávat netušeně široký přístup k poznání nevědomého života duševního.

Teď však bude asi na čase, abych Vám na různých malých příkladech snů jednotlivě předvedl to, na co jsem Vás souvisle připravil.

PŘEDNÁŠKA 12

Analysy snů

DÁMY A PÁNOVÉ! Nebuďte, prosím, zklamáni, předložím-li Vám opět zlomky výkladů snů místo, abych Vás vyzval k účasti na vykládání jednoho krásného, velkého snu. Řekněte, že byste po tolika přípravách měli na to právo a projevíte přesvědčení, že by již dávno, po zdařilém výkladu tolika tisíců snů, musilo být možné sestavit sbírku výborných příkladů snů, na kterých bychom mohli demonstrovat všechna svá tvrzení o snové práci a snových myšlenkách. Ano, ale je příliš mnoho obtíží, které brání tomu, aby Vaše přání bylo splněno.

Především Vám musím říci, že nikdo neprovozuje výklad snů jako hlavní zaměstnání. Kdypak máme příležitost vykládat sny? Příležitostně se snad zabýváme bez zvláštního úmyslu sny nějaké spřátelené osoby nebo se určitou dobu obíráme vlastními sny, abychom se školili pro psychoanalytickou práci; většinou se však zabýváme sny nervosních osob, které jsou v analytickém ošetření. Tyto poslední sny jsou výborným materiálem a nejsou o nic horší, než sny zdravých, ale léčebná technika nás nutí podřizovat výklad snů therapeutickým účelům a zanechat výkladu mnoha snů, jakmile jsme z nich načerpali něco vhodného pro léčbu. Některé sny, které se v době léčby přihodí, se nedají vůbec cele vyložit. Jelikož vzešly z celku psychického materiálu, nám ještě neznámého, lze je pochopit teprve po skončení léčby. Sdělení takových snů by nutně vyžadovalo odhalení všech tajů neurotického případu; není to tedy možné pro nás, kteří se zabýváme snem, abychom se připravili na studium neuros.

Nyní byste se rádi vzdali tohoto materiálu a raději slyšeli sny zdravých lidí nebo sny vlastní. To však není možné pro obsah těchto snů. Nemůžeme ani sebe ani někoho ji-

ného, jehož důvěry jsme požívali, odhalit tak bezohledně, jako by to nezbytně přivodil podrobný výklad jeho snů, které, jak víte, se týkají nejintimnějšího, co je v jeho osobnosti. Mimo tuto nesnáz opatřit si materiál, vynořuje se při sdělování nová. Víte, že sen se jeví cizím i tomu, kdo snil, tím spíše ovšem někomu jinému, kterému snivší osoba je neznáma. Naše literatura není chuda na dobré a podrobné analysy snů; já sám jsem jich několik uveřejnil v chorobopisech; nejkrásnější snad je příklad snového výkladu, který s námi sdělil O. Rank, dva na sebe se vztahující sny mladé dívky, které tištěny zaujímají asi dvě strany; jejich analysa však obsahuje 76 stran. Potřeboval bych přibližně celý semestr, abych Vás mohl provázet takovou prací. Počneme-li se zabývat nějakým delším a silněji znetvořeným snem, musíme k němu připojit tolik objasnění, tolik materiálu, nápadů a vzpomínek, vejít na tolik vedlejších cestiček, že by přednáška o něm byla úplně nepřehledná a neuspokojivá. Musím Vás tedy prosit, abyste se spokojili tím, čeho lze dosáhnout snadněji, totiž sdělením krátkých částí snů neurotických osob, na kterých můžeme to nebo ono isolovaně poznat. Nejsnadněji můžeme demonstrovat snové symboly, kromě toho ještě některé zvláštnosti regresivního znázornění ve snu. U každého z následujících snů Vám řeknu, jaký smysl má jeho sdělení.

1) Sen se skládá jenom z dvou krátkých obrazů: *Strýc kouří cigaretu, ačkoliv je sobota. — Nějaká paní ho [snícího] hladí a laská jako své dítě.*

K prvému obrazu poznamenává pacient (židovského původu), který měl sen, že strýc byl pobožným mužem, který nikdy neudělal a nikdy by neudělal něco tak hříšného. K paní v druhém obraze ho nenapadá nic jiného než jeho matka. Tyto dva obrazy nebo myšlenky nutno patrně uvést v nějaký vztah. Ale jak? Jelikož výslovně popřel, že by konání strýcovo bylo skutečné, je nasnadě vsunout »kdyby«. »K d y b y strýc, svatý muž, kouřil v sobotu cigaretu, tak bych se také já směl nechat laskat matkou.« To zřejmě znamená, že laskání s matkou je stejně nedovolené jako kouření pobožného žida v sobotu. Vzpomínáte si, jak jsem Vám řekl, že snová práce vynechává všechny vztahy mezi jednotlivými snovými myšlenkami; tyto

se rozkládají v základní součástky a je úkolem výkladu, zase zařadit vynechané vztahy.

2) Publikacemi o snu stal jsem se jaksi veřejným poradcem v záležitostech snových a dostávám po mnoho let přípisy z různých stran, ve kterých mně lidé vypravují nebo předkládají k posudku sny. Jsem ovšem vděčný všem, kteří připojují ke snu tolik materiálu, že se tím umožňuje výklad, nebo jej sami podávají. Do této skupiny náleží sen mnichovského lékaře z roku 1910. Uvádím jej proto, abych Vám prokázal, jak se sen zpravidla nedá pochopit, pokud nám sniví osoba sama nepodala vysvětlení. Domnívám se totiž, že za ideální vlastně považujete výklad snů pomocí vřazování výkladu symbolického, ale chcete opomíjet techniku asociace ke snu; z tohoto škodlivého omylu bych Vás rád vyvedl.

13. července 1910: K ránu se mi zdá: *Jedu na kole v Tubinkách po silnici, tu se za mnou přižene jezevčík a chytí mě za patu. O kousek dále seskakuji s kola, sedám si na stupínek a počínám bušit do zvířete, které se pevně zakouslo.* (Nemám nepříjemných pocitů ani z kousání ani z celého výstupu.) *Proti mně sedí několik starších dam, které přihlížejí a chechtají se. Prak procitám a v tomto okamžiku přechodu do bdění se mně, jako již častěji, ujasní celý sen.*

Se symboly tu mnoho nedokážeme. Sniví osoba s námi však sděluje: »V poslední době jsem se zamiloval do dívky, jenom tak od vidění na ulici, neměl jsem však, nač navázat rozhovor. Nejvhodnější okolností pro navázání styků mohl by býval být jezevčík, poněvadž jsem velkým přítelem zvířat a poněvadž by tato vlastnost byla také dívkou sympaticky pociťována.« Poznamenává k tomu, že opětovně velmi obratně a často k podivení diváků zasáhl do bojů psů, kteří se prali. Dovídáme se taky, že dívka, která se mu líbila, se vždycky ukazovala v doprovodu tohoto zvláštního psa. Tato dívka byla však ve zjevném snu odstraněna, jenom pes, který s ní byl spiat v jeho asociaci, zůstal. Možná, že starší dámy, které se mu chechtaly, nahrazovaly dívku. Ostatní, co s námi sděluje, nestačí k objasnění tohoto bodu. Jede-li ve snu na kole, je to přímým

opakováním situace, na kterou si vzpomíná. Dívku se psem potkal vždycky jenom, když byl na kole.

3) Ztratil-li někdo drahého příbuzného, vytváří delší dobu sny zvláštního druhu, ve kterých vědění o smrti uzavírá nejpodivnější kompromis s potřebou, oživit mrtvého. Buď jest zesnulý mrtev, ale při tom žije dále, protože neví, že je mrtev, a kdyby to věděl, pak by teprve úplně zemřel; nebo jest zpola mrtev a zpola živ, a každý z těchto stavů má zvláštní znaky. Nesmíme tyto sny označovat prostě za nesmyslné, neboť znovu ožití není pro sen méně přijatelné než pro pohádku, ve které se přihází jako velmi obvyklý osud. Pokud jsem mohl analysovat takové sny, ukázalo se, že jsou způsobilé k rozumnému rozluštění, že však posvátné přání, přivést mrtvého opět k životu, dovede pracovat nejpodivnějšími prostředky. Uvedu nyní takový sen, který zní dosti podivuhodně a nesmyslně, ale jeho analysa Vám ukáže mnohé, nač jsme připraveni teoretickými vývody. Sen muže, který ztratil otce před několika lety:

Otec zemřel, byl však exhumován, a špatně vypadal. Od té doby žije dále a sniviši se, seč je, snaži, aby to nepozoroval. (Pak přechází sen na jiné, zdánlivě velmi odlehlé otázky.)

Otec zemřel, to víme. Že byl exhumován, neodpovídá skutečnosti, na níž se také v dalším nebere zřetel. Avšak snivší vypravuje: Sotva se navrátil z otcova pohřbu, počal ho bolet zub. Chtěl zub ošetřit podle předpisu židovského učení: Bolí-li tě zub, vytrhni jej, a odebral se k zubnímu lékaři. Avšak lékař řekl: Zub nevytrhneme, musíme s ním mít trpělivost. Vložím tam něco, abych jej umrtvil; přijďte po třech dnech, pak to vyndám.

Toto »vyndání«, praví náhle snivší muž, to jest exhumace.

Že by měl snivší pacient pravdu? Úplně to sice nesouhlasí, jenom tak přibližně, neboť se přece nevyndává zub, nýbrž něco z něho, něco, co odumřelo. Snivší tedy zhustil, sloučil v jediný předmět, zemřelého otce s umrtveným a přece zachovaným zubem. Není divu, že ve zjevném snu vznikne něco nesmyslného, neboť se přece nemůže všechno hodit k otci, co je řečeno o zubu. Kde je vůbec tertium compa-

rationis mezi zubem a otcem, které umožňuje zhuštění? Je tomu však přece asi tak, neboť snivší pokračuje, že je mu známo toto: Když se nám zdá o vypadlém zubu, znamená to, že ztratíme nějakého člena rodiny.

Víme, že tento lidový výklad je nesprávný, nebo snad správný, leč v prapodivném smyslu. Tím více nás překvapí, najdeme-li takto načaté téma v pozadí ostatních kusů snového obsahu.

Aniž byl vyzván, Muž, který měl sen, vypravuje, aniž byl vyzván, o chorobě a smrti otcově a o svém poměru k němu. Otec byl dlouho nemocen, péče o nemocného a jeho ošetřování stála ho, syna, mnoho peněz a přece mu to nikdy nebylo mnoho, nikdy neztratil trpělivost, nikdy nepocítil přání, aby se to již skončilo. Honosí se pravou židovskou úctou k otci, přísným zachováváním židovského zákona. Nespatřujete tu rozpor s myšlenkami, které náleží ke snu? Ztotožnil zub a otce, k zubu se chtěl zachovat podle židovského zákona, podle jehož rozsudku jej měl vytrhnout, když způsoboval bolest a nepříjemnosti. Také k otci se chtěl chovat podle zákonného předpisu, který však tady stanoví: nedbat ani nákladů ani nepříjemností, snášet všechny svízele a nepřipustit, aby vznikl jakýkoli nepřátelský úmysl proti objektu, který způsobuje bolest. Nebyla by shoda daleko přesvědčivější, kdyby byl měl skutečně vůči nemocnému otci podobné pocity jako vůči nemocnému zubu; t. j., kdyby si byl přál, aby brzká smrt zakončila jeho zbytečnou, bolestnou a nákladnou existenci?

Nepochybuji, že toto skutečně byl jeho poměr k otci za zdlouhavé choroby a že jeho honosivé ujišťování o nábožné úctě slouží jenom k tomu, aby ho odvrátilo od těchto vzpomínek. Za takových podmínek se obyčejně ozývá přání, aby zploditel zemřel a maskuje se soucitnou úvahou: Bylo by to pro něho vykoupením. Pozorujete asi, že jsme zde přímo v latentních myšlenkách snových překročili nějakou mez. První jejich část byla jistě jenom dočasně, t. j. za tvorby snu, nevědoma, ale nepřátelská hnutí proti otci byla asi trvale nevědoma, pocházela snad z dětství a vloudila se za otcovy nemoci ostýchavě a přestrojena do vědomí. S větší jistotou můžeme to tvrdit též o jiných latentních myšlenkách, které přispěly k snovému ob-

sahu něčím, co nelze nevidět. Z nepřátelských hnutí proti otci nemůžeme přece ve snu nic nalézt. Hledáme-li však kořen takového nepřátelství proti otci v dětském životě, vzpomeneme si, že se strach z otce dostavuje proto, že se tento v již nejranějších letech staví proti sexuálnímu počínání hocha a zpravidla to pak musí opakovat v době po pubertě z důvodů sociálních. Tento poměr k otci je také u našeho snivšího muže; jeho láska k němu byla dostatečně smísena s respektem a úzkostí, které vyplynuly z předčasného sexuálního zakřiknutí.

Další věty zjevného snu vysvětluje komplex onanistický. *Vypadá špatně,* to je sice narážkou na další kus řeči zubního lékaře, že špatně vypadá, jestliže jsme ztratili zub na tomto místě; současně se to však vztahuje na špatné vzezření, kterým mladý muž v pubertě prozrazuje nebo se obává, že by prozradil nadměrné sexuální úkony. Snivší přesunul ve zjevném snu, nikoliv bez ulehčení, špatné vzezření ze sebe na otce; je to jeden druh převrácení, které, jak víte, provádí snová práce. *Od té doby žije dále* se kryje s přáním, znovu oživit, i se slibem lékařovým, že zub zůstane zachován. Docela rafinovaná je však věta: *»snivší se, seč je, snaží, aby to (otec) nepozoroval.«;* má nás svést k doplňku, že již zemřel. Jediný doplněk, který má smysl, vyplývá zase z komplexu onanistického, kde je samozřejmé, že jinoch se, seč je, snaží skrýt svůj sexuální život před otcem. Vzpomeňte si, prosím, ještě ku konci, že jsme vždycky musili vykládat sny o podráždění zubů[1]) onanií a obavou před potrestáním za ni.

Nyní vidíte, jak vznikl tento nesrozumitelný sen. Vytvořením podivného znetvoření, které uvádí v omyl, pominutím všech myšlenek, pocházejících z centra latentního pochodu myšlenkového, a tvorbou mnohoznačných výtvorů náhradních pro některé hlubší a časově nejvzdálenější myšlenky.

4) Opětovně jsme se již pokoušeli porozumět oněm střízlivým a banálním snům, které nepůsobí nikterak nesmyslně ani podivně, u kterých se však tážeme: Proč se nám zdají tak lhostejné věci? Uvedu proto nový příklad tohoto druhu,

[1]) Zahnreizträume.

tři spolu souvisící sny, které měla mladá dáma v téže noci.
a) *Prochází halou domu a uhodí se do hlavy o lustr, který visí velmi nízko, takže krvácí.*
Není to vzpomínka, nic, co se skutečně událo. Vysvětlení, které dáma poskytuje, uvádí nás na docela jiné cesty. »Víte, jak silně mi vypadávají vlasy. Dítě, řekla mi včera matka, bude-li to tak pokračovat, budeš mít hlavu jako popó.« Hlava je tu tedy místo druhého konce těla. Lustr chápeme bez další pomoci symbolicky: všechny předměty, způsobilé k prodloužení, jsou symboly mužského údu. Jde tedy o krvácení dolní části těla, které vzniká srážkou s penisem. To by mohlo být mnohoznačné; další její nápady ukazují, že jde o víru, jakoby menstruační krvácení vznikalo pohlavním stykem s mužem, je to kus sexuální teorie, kterému věří mnoho nedospělých dívek.
b) *Vidí ve vinici hlubokou jámu, o které ví, že vznikla vytržením stromu.* K tomu poznamenává, že strom *jí* při tom *chybí*. Praví, že ve snu strom neviděla, ale týmiž slovy projevuje jinou myšlenku, která úplně potvrzuje symbolický výklad. Sen se vztahuje na jiný kus infatilní teorie sexuální, na víru, že dívky měly původně totéž pohlavní ústrojí jako hoši, a že jeho pozdější tvar vznikl kastrací (vytržením stromu).
c) *Stojí u zásuvky svého psacího stolu, ve které se vyzná tak dobře, že okamžitě pozná, zda se v ní někdo hrabal.* Zásuvka psacího stolu je jako každá zásuvka, bedna, krabice, ženským pohlavním ústrojím. Ví, že lze poznat následky pohlavního styku (domnívá se, že také doteku) na pohlavním ústrojí, a dlouho se bála takového usvědčení. Myslím, že důraz ve všech těchto třech snech je na vědění. Vzpomíná si na doby svého dětského sexuálního bádání, na jehož výsledky byla tehdy velmi pyšná.
5) Opět kousek symboliky. Ale nyní musím předeslat krátký popis psychické situace. Pán, který ztrávil noc lásky s dámou, líčí partnerku jako jednu z těch mateřských bytostí, u kterých se při pohlavním aktu neodolatelně uplatňuje přání po děcku. Poměry tohoto styku nutí však k opatrnosti, kterou oplodňující výron semene musí zůstat vzdálen od ženského klínu. Procítajíc z uvedené noci, vypravuje dáma tento sen:

Důstojník v rudé čapce sleduje ji na ulici. Prchá před ním, běží po schodech nahoru, on stále za ní. Bez dechu se dostává do bytu a zamyká za sebou dveře. On zůstává venku a ona vidí kukátkem, že venku sedí na lavici a pláče.
Jistě poznáváte ve sledování důstojníkem s rudou čepicí a ve stoupání bez dechu znázornění koitu. Že se snící dáma uzavírá před mužem, který ji sleduje, to je příklad pro obrácení, kterého se ve snu tak často užívá, neboť se ve skutečnosti dokončení pohlavního styku vyhnul muž. Rovněž její smutek je přesunut na partnera, on přece ve snu pláče, čímž se současně naznačuje výlev semene.
Jistě jste již slyšeli o domnělém tvrzení psychoanalysy, že všechny sny mají sexuální význam. Vy jste však měli příležitost vytvořit si úsudek o nekorektnosti této výtky. Poznali jste sny, vznikající z přání, které znázorňují ukojení zřejmých potřeb, hladu, žízně, touhy po svobodě, sny z pohodlnosti a z netrpělivosti i sny ryze lakotné a egoistické, avšak že silně znetvořené sny jsou převážně — zase ne výlučně — projevem přání sexuálních, to si ovšem smíte zapamatovat jako výsledek psychoanalytického badání.
6. Mám zvláštní důvod, abych rozmnožil příklady pro používání symbolů ve snu. Při našem prvním setkání jsem si stěžoval, jak obtížná je demonstrace a tím také přesvědčování, vyučujeme-li psychoanalyse a Vy jste mi jistě od té doby dali za pravdu. Avšak jednotlivá tvrzení psychoanalysy souvisí spolu tak úzce, že přesvědčení o jednom bodě může se snadno rozšířit na větší část celku. O psychoanalyse lze říci, že tomu, kdo jí podal malý prst vezme celou ruku. Přesvědčilo-li někoho objasnění chybných výkonů, nemůže logicky uniknout víře ve všechno ostatní. Jiné stejně přístupné místo je snová symbolika. Uvedu již uveřejněný sen ženy z lidu, jejíž muž je strážníkem, a která jistě nikdy neslyšela o snové symbolice a psychoanalyse. Suďte sami, zda jeho výklad pomocí sexuálních symbolů lze nazvat libovolným a nuceným.
»... *Pak se někdo vloupal do bytu a ona úzkostně volala strážníka. Tento však šel s dvěma »Pepiky« svorně do kostela, do kterého vede několik schodů. Za kostelem byla hora a na hoře hustý les. Strážník měl přilbu, kulatý li-*

mec, plášť a hnědý plnovous. Dva pobudové, kteří šli pokojně se strážníkem, měli kolem pasu zástěry, uvázané jako pytel. Od kostela vedla k hoře cesta. Byla po obou stranách porostlá travou a křovím, které stále houstlo, až se na vrcholu hory proměnilo v řádný les.«

Použité symboly poznáte bez námahy. Mužské pohlavní ústrojí jest znázorněno trojicí osob, ženské krajinou s kapličkou, horou a lesem. Opět se setkáváte se schody jako symboly sexuálního styku. Čemu se říká ve snu hora, nazývá se tak také v anatomii, totiž mons Veneris, hrma.

7) Zase sen, který lze rozluštit zařazením symbolů, významný a mnoho dokazující tím, že snivší osoba sama všechny symboly přeložila, ačkoliv neměla vůbec předběžných teoretických znalostí výkladu snů. Toto chování je dost neobvyklé a jeho podmínky nejsou přesně známy.

»Prochází se s otcem po nějakém místě, kterým jest určitě Prater, neboť je vidět Rotundu, před ní menší budovu, na níž je upevněn balón, který se však zdá ochablý. Otec se ho táže, k čemu to všechno slouží; diví se otázce, ale vysvětluje mu to. Pak přicházejí do dvora, ve kterém je rozprostřena velká plechová deska. Otec si chce od ní utrhnout velký kus, dříve se však ohlíží, jestli to nikdo nemůže vidět. Snící mu říká, že stačí jenom říci dozorci, pak že si může vzít část beze všeho. Z tohoto dvora vedou schody do šachty, jejíž stěny jsou měkce vycpány asi jako kožené křeslo. Na konci této šachty je delší plošina a pak začíná šachta nová . . .«

Snivší vykládá sám: Rotunda je mé pohlavní ústrojí, balón před ní můj penis, na jehož ochablost si stěžuji. Smíme tedy podrobněji překládat, že rotunda je sedací orgán — který dítě pravidelně počítá k pohlavnímu ústrojí — menší budova před ní šourek. Ve snu se ho otec táže, k čemu to vše slouží, t. j. na účel a úkony pohlavního ústrojí. Je nasnadě obrátit stav věcí, takže on je ten, který se táže. Poněvadž se otce ve skutečnosti nikdy takto netázal, nutno snovou myšlenku pojímat jako přání nebo podmínečně asi takto: »Kdybych byl otce požádal o sexuální objasnění.« S pokračováním této myšlenky se brzy setkáme na jiném místě.

Dvůr, na kterém je rozprostřen plech, netřeba pojímat především symbolicky, neboť pochází z obchodní místnosti otcovy. Z diskretnosti nahradil jsem »plechem« jiný materiál, kterým otec snivšího muže obchoduje, aniž jsem cokoliv změnil na slovním znění snu. Muž, který měl sen, vstoupil do otcova obchodu a značně se horšil pro nekalé praktiky, na kterých se z valné části zakládá zisk. Proto by pokračování shora uvedeného snu mohlo znít: »(Kdybych ho byl požádal), byl by mne oklamal tak, jako klame zákazníky.« Pro utržení, které znázorňuje obchodní nepoctivost, snivší sám podává druhé vysvětlení: onanii. Nejenom, že je nám toto již dávno známo, shoduje se to také velmi dobře s tím, že tajemství onanie je vyjádřeno opakem. (Smí se to přece dělat veřejně.) Odpovídá pak veškerému očekávání, že se onanistické úkony přičítají opět otci tak, jako dotazování v prvním výstupu snu. Šachtu vykládá ihned, odvolávaje se na měkké vycpání, jako stěny vaginy. Že sestupování, stejně tak, jako jindy vystupování, popisuje koitus ve vagině, to dodávám svémocně já.

Jednotlivosti, že po první šachtě následuje delší plošina a pak nová šachta, vysvětluje sám biograficky. Jeden čas pěstoval pohlavní styk, pak ho zanechal pro zábrany a doufá, že jej bude moci nyní, pomocí léčby, opět zahájit.

8) Následující dva sny cizince, velmi polygamicky založeného, sděluji s Vámi, abych prokázal tvrzení, že se vlastní *já* vyskytuje v každém snu, byť se ve zjevném obsahu skrývalo. Kufry v těchto snech jsou ženskými symboly.

a) *Odjíždí, jeho zavazadla jsou dopravována vozem na dráhu, nakupí se mnoho kufrů, mezi nimi také dva velké černé, jako kufry vzorkové. Praví, aby někoho ukonejšil: Inu, ty s námi jedou pouze k nádraží.*

Ve skutečnosti cestuje s mnoha zavazadly, avšak v léčbě vypravuje také velmi mnoho historek o ženách. Dva černé kufry odpovídají dvěma černým ženám, které v té době hrají hlavní úlohu v jeho životě. Jedna z nich chtěla za ním cestovat do Vídně; na mou radu jí telegraficky odřekl.

b) Scéna u celnice: *Spolucestující otevírá kufr a praví, po-*

kuřuje lhostejně cigaretu: Tam nic není. Celní úředník mu zdánlivě věří, ještě jednou však sáhne do kufru a najde něco zvláště zakázaného. Cestující na to říká resignovaně: Nedá se nic dělat.

On sám je oním cestujícím, já celním úředníkem. Ačkoli je jinak upřímný ve zpovědi, umínil si, že mi zamlčí vztah, který nově navázal k jedné dámě, poněvadž se právem domnívá, že ona mně není neznáma. Nepříjemnou situaci usvědčení přesunuje na cizí osobu, takže se zdá, že on sám se ve snu nevyskytuje.

9) Nyní uvedu příklad pro symbol, o kterém jsem se ještě nezmínil:

Setká se se sestrou, která je ve společnosti dvou přítelkyň, které jsou sestry. Oběma podává ruku, ale sestře nikoli.

Toto nenavazuje na skutečnou událost. Jeho myšlenky ho naopak vedou do doby, kdy se zabýval pozorováním, že se ňadra děvčat tak pozdě vyvíjejí. Obě sestry jsou tedy prsy, na které by rád sáhl rukou, kdyby to jenom nebyla jeho sestra.

10) Nyní příklad pro symboliku smrti ve snu:

Jde s dvěma osobami, jejichž jména zná, ale při procitnutí zapomněl, po velmi vysokém, příkrém, železném mostě. Náhle obě osoby zmizí a on spatřuje strašidelného muže s čepicí a v plátěném obleku. Táže se ho, zda je telegrafickým poslem... Nikoli. Zda je povozníkem? Nikoli. Pak jde dále, pociťuje ve snu ještě velkou úzkost a po procitnutí pokračuje ve snu fantasií, že se železný most náhle zlomí a on spadne do propasti.

Osoby, o kterých snivší tvrdí, že jsou neznámy, že zapomněl jejich jména, jsou ponejvíce velmi blízké. Tento muž má dva sourozence; kdyby byl býval přál oběma smrt, bylo by jenom spravedlivé, kdyby ho za to stíhal strach ze smrti. K telegrafickému poslu poznamenává, že takoví lidé přinášejí vždycky poštu neštěstí. Podle stejnokroje by to mohl býval být také lampář, který rozsvěcuje, ale též zhasíná lucerny, tedy stejně, jako genius smrti zhasíná pochodně. S povozníkem spojuje asociací Uhlandovu báseň o mořské cestě krále Karla a vzpomíná si na nebezpečnou cestu, kterou konal s dvěma kamarády, a na které hrál úlohu krále z této básně. K železnému mostu ho napadá

nehoda z poslední doby a hloupé úsloví: das Leben ist eine Kettenbrück' [život je řetězovým mostem].

11) Jiným příkladem znázornění smrti je tento sen: *Neznámý pán odevzdává pro něho navštivenku s černým okrajem.*

12) Z mnoha hledisek Vás bude zajímat tento sen, k jehož předpokladům ovšem také náleží neurotický stav.

Jede vlakem. Vlak se zastaví na trati. On se domnívá, že hrozí neštěstí, že nutno pomýšlet na útěk, prochází všemi odděleními a zabíjí všechny lidi, které potkává, průvodčí, strojvůdce atd.

K tomu uvádí vzpomínku na vypravování přítele. Na italské trati byl dopravován nějaký šílenec v půlkupé, ale nedopatřením byl k němu vpuštěn nějaký cestující. Blázen zabil spolucestujícího. Snící se tedy ztotožňuje s tímto bláznem a opírá své právo o nutkavou představu, která ho občas trápí, že musí odstranit všechny, kteří »o tom« vědí. Avšak potom sám nachází lepší zdůvodnění, ze kterého seznáme podnět ke snu. Viděl včera znovu v divadle dívku, se kterou se chtěl dříve oženit, od které se však odvrátil, poněvadž mu poskytla důvod k žárlivosti. Se zřetelem k intensitě, které u něho dosahuje žárlivost, byl by skutečně šíleným, kdyby si ji chtěl vzít. To znamená: Považuje ji za tak nespolehlivou, že musí ze žárlivosti zabít všechny lidi, kteří mu přijdou do cesty. Chůzi řadou pokojů, zde oddělení, jsme již poznali jako symbol stavu ženatého (v protikladu k manželství s jedinou osobou).

K zastavení vlaku na trati a k obavě před neštěstím vypravuje: Když kdysi vlak zůstal náhle stát mimo stanici, řekla mně mladá dáma, že snad hrozí srážka a že je nejúčelnější vyzdvihnout z opatrnosti nohy do výšky. Toto »nohy do výšky« hrálo však také úlohu na mnoha procházkách a výletech do přírody, které v první šťastné době lásky konal s onou dívkou. Nový argument pro to, že by musil být šílený, aby se s ní nyní oženil. Že v něm bylo přesto přání, být tak šíleným, to jsem mohl podle své znalosti situace považovat za jisté.

PŘEDNÁŠKA 13

Archaické rysy a infantilismus ve snu

DÁMY A PÁNOVÉ! Navažme opět na výsledek našeho šetření, že snová práce vlivem snové censury převádí latentní myšlenky snové do jiného způsobu vyjadřovacího. Latentní myšlenky nejsou jiné než vědomé, nám známé myšlenky bdělého života; nový způsob vyjadřovací je nesrozumitelný různorodými rysy. Řekli jsme, že navazuje na stavy našeho intelektuálního vývoje, které jsme již dávno překonali, na řeč obrázkovou, na stav symbolický, snad také na poměry, které existovaly před vývojem naší myšlenkové řeči. Nazvali jsme proto vyjadřovací způsob snové práce archaickým nebo regresivním. Můžete z toho vyvôdit, že by musilo být možné, abychom prohloubeným studiem snové práce získali cenná objasnění o nedobře známých počátcích našeho intelektuálního vývoje. Doufám, že tomu tak bude, ale tato práce nebyla ještě započata. Minulost, ke které nás snová práce uvádí, je dvojí. Za prvé minulost individuální, dětství, za druhé, pokud každé individium v dětství nějak zkráceně opakuje celý vývoj lidského druhu, také tato minulost, fylogenetická. Zda se podaří rozlišiti, která část latentních duševních dějů pochází z individuálního a která z fylogenetického pravěku, nepovažuji za vyloučené. Tak se mi zdá, že na př. symbolický vztah, kterému se jednotlivec nikdy nenaučil, má právo, aby byl považován za fylogenetické dědictví.

Avšak to není jediný archaický karakter snu. Z vlastní zkušenosti asi znáte podivuhodnou amnesii na dětství. Míním tím skutečnost, že první životní léta, až k pátému, šestému nebo osmému roku, nezanechávají v paměti takových stop, jako prožitky pozdější. Setkáváme se sice s jednotlivci, kteří se mohou honosit nepřetržitou vzpo-

mínkou od raného počátku až k dnešku, ale druhý stav, mezery v paměti, je mnohem častější. Myslím, že se lidé této věci dost nepodivovali. Dítě dovede ve dvou letech dobře mluvit, brzy ukazuje, že se vyzná ve složitých duševních situacích a vydává ze sebe projevy, které se mu po mnoha letech vypravují, které však samo zapomnělo. Při tom je paměť v ranějších letech způsobilejší k výkonům, poněvadž je méně zatížena než v pozdějších. Ani zde není důvodu, považovat funkci paměti za zvlášť vysoký neb nesnadný psychický úkon; naopak se setkáváme s dobrou pamětí i u osob, které intelektuálně stojí velice nízko.

Jako druhou zvláštnost, která s prvou souvisí, chtěl bych uvést, že ve vzpomínkové prázdnotě, která obepíná první léta dětská, vynikají jednotlivé, dobře zachované, většinou plasticky pociťované vzpomínky, které nemohou nijak ospravedlnit tuto zachovalost. S materiálem dojmů, kterých nabýváme v pozdějším životě, si počíná paměť tak, že provádí výběr. Podrží to, co je poněkud důležité, a co není důležité, nechá zapadnout. Se zachovalými vzpomínkami z dětství se to má jinak. Neodpovídají vždycky důležitým prožitkům dětských let, ani ne takovým, které by se s hlediska dítěte jevily důležitými. Jsou často tak banální a bezvýznamné, že se s podivením tážeme, proč právě tato podrobnost nebyla zapomenuta. Kdysi jsem se pokusil analyticky probadat záhadu amnesie na dětství a zbytků vzpomínek, které ji přerušují, a dospěl jsem k výsledku, že také u dítěte zůstalo v paměti pouze to, co je důležité. Jenomže ve vzpomínce je toto důležité následkem zhuštění a obzvláště přesunutí, tedy pochodů Vám známých, zastoupeno něčím jiným, co se zdá nedůležité. Nazval jsem proto tyto vzpomínky z dětství *vzpomínkami krycími*; důkladnou analysou lze z nich vyvodit všechno zapomenuté.

V psychoanalytickém ošetření máme zpravidla úkol, vyplnit mezeru ve vzpomínce na dětství, a pokud se léčba vůbec poněkud zdaří, tedy velice často, se nám také podaří opět vytáhnout na světlo boží obsah oněch dětských let, které jsou zakryty zapomenutím. Tyto dojmy nikdy nebyly skutečně zapomenuty, byly jenom nepřístupné, la-

tentní, náležely k nevědomí. Stává se však také, že se tyto dojmy vynoří spontánně z nevědomí, a sice se tak děje v souvislosti se sny. Ukazuje se, že snový život dovede najít cestu k těmto latentním infantilním prožitkům. V literatuře byly pro toto zaznamenány krásné příklady a já sám jsem mohl podat takový příspěvek. Zdálo se mi kdysi v určité souvislosti o osobě, která jistě vykonala pro mne nějakou službu a kterou jsem zřetelně viděl před sebou. Byl to jednooký muž, malé postavy, tlustý, s hlavou sraženou hluboko do ramen. Ze souvislosti jsem vyvodil, že to byl lékař. Na štěstí mohl jsem se dotázat ještě žijící matky, jak vypadal lékař místa mého narození, které jsem opustil, když mně byly tři roky, a dověděl jsem se od ní, že byl jednooký, malý, tlustý, s hlavou hluboko vraženou do ramen, poznal jsem také při které zapomenuté nehodě mi poskytl pomoc. Tato disposice zapomenutým materiálem prvních dětských let je tedy dalším archaickým rysem snu.

Totéž vysvětlení platí také pro jinou záhadu, na kterou jsme již narazili. Pamatujete se, jaké podivení vyvolalo, když jsme dospěli k názoru, že vyvolavateli snů jsou energicky zlá a prostopášně sexuální přání, pro které je nezbytná snová censura a snové znetvoření. Jestliže jsme snivší osobě vyložili takový sen a ona v nejpříznivějším případě nemá námitky proti výkladu, klade přece zpravidla otázku, kde se u ní vzalo takové přání, kdyžtě je pociťuje za cizí, a je si vědoma pravého opaku. Nemusíme se obávat, že bychom tento původ neprokázali. Tato zlá toužebná přání pramení z minulosti, často z minulosti, která není příliš daleká. Můžeme ukázat, že byla jednou známa a vědoma, ačkoli dnes již taková nejsou. Žena, jejíž sen znamená, že by si přála, aby její jediná, nyní sedmnáctiletá dcera ležela před ní mrtva, zjistí za našeho vedení, že takové přání smrti přece kdysi měla. Dítě je plodem nešťastného, brzy rozloučeného manželství. Když ještě nosila dceru v lůně mateřském, udeřila se kdysi po prudkém výstupu s manželem, zachvácena zlostí, pěstí do života, aby v něm zabila dítě. Kolik žen, které dnes milují své děti něžně, snad příliš něžně, přece je nerady počaly a tehdy si přály, aby se život v nich dále nerozvíjel; ba

ony proměnily také toto přání v různé, na štěstí neškodné skutky. Přání smrti milované osobě, které je později tak záhadné, pochází tedy z prvopočátečních vztahů k ní. Otec, jehož sen ospravedlňuje výklad, že přeje smrt nejstaršímu dítěti, kterému dává přednost, musí připustit, abychom mu připomněli, že mu toto přání kdysi nebylo cizí. Když toto dítě ještě bylo kojencem, myslil tento s manželskou volbou nespokojený muž často, že by byl opět svobodný, a lépe využil své svobody, kdyby tento malý tvor, který mu nic neznamená, zemřel. Stejný původ lze prokázat u velkého počtu podobných hnutí nenávisti; jsou to vzpomínky na něco, co náleželo minulosti, bylo vědomé a hrálo úlohu v duševním životě. Budete chtít z toho vyvodit, že taková přání a takové sny nemohou existovat, jestliže takové změny v poměru k nějaké osobě nenastaly, jestliže tento poměr byl od počátku stejný. Jsem ochoten připustit tento závěr, dovoluji si Vám jen připomenout, že berete zřetel ne na slovní znění snu, nýbrž na jeho smysl po provedeném výkladu. Může se stát, že si zjevný sen o smrti milované osoby toliko nasadil děsivou masku, ale znamená něco docela jiného, nebo že milovaná osoba má klamně nahrazovat jinou.

Týž stav věci ve Vás však vzbudí jinou, daleko vážnější otázku. Řeknete: existovalo-li jednou toto přání smrti a bylo-li potvrzeno vzpomínkou, není to přece vysvětlení. Je přece již dávno překonáno, může dnes existovat přece v nevědomí jenom jako pouhá vzpomínka bez vlivu, ale nikoli jako mocné hnutí. Tomu přece nic nenasvědčuje. Proč si je tedy ve snu vůbec vybavujeme? Tato otázka je skutečně oprávněna; pokus odpovědět na ni, vedl by nás příliš daleko a nutil by nás zaujmout stanovisko v jednom z nejdůležitějších bodů nauky o snu. Já však jsem nucen zůstat v rámci našich vývodů a být zdrženlivý. Připravte se na to, že se tohoto pokusu prozatím vzdáme. Spokojme se skutečným průkazem, že toto překonané přání je vyvolavatelem snu a pokračujme ve zkoumání, zda také jiná zlá přání připouštějí totéž odvození z minulosti.

Zůstaňme u přání po odstranění osob, které přece většinou můžeme vysvětlit nespoutaným egoismem snícího. Často

se dá prokázat, že takové přání bylo tvůrcem snu. Jakmile nám někdo v životě zatarasil cestu, a při složitosti životních vztahů stává se to často, je sen ihned ochoten ho usmrtit, nechť je to otec, matka, sourozenec, manžel a podobně. Velice jsme se podivovali této špatnosti lidské povahy, a jistě jsme nebyli nakloněni připustit správnost těchto výsledků snových výkladů beze všeho. Jakmile však jednou počneme pátrat po původu takových přání v minulosti, objevujeme brzy období individuální minulosti, ve kterém takový egoismus a taková toužebná přání vůči nejbližším nijak nezarážejí. Právě v prvních letech, které jsou později zahaleny amnesií, projevuje dítě tento egoismus nejkrajnější měrou, zpravidla však zřejmé vlohy k němu nebo správněji jeho zbytky. Dítě právě miluje nejdříve samo sebe a teprve později se naučí milovat jiné, obětovat něco ze svého *já* jiným. Také osoby, které zdánlivě miluje od počátku, miluje zprvu proto, že je potřebuje, nemůže jich postrádat, tedy opět z egoistických důvodů. Teprve později se hnutí lásky stane nezávislým na egoismu. Dítě se skutečně naučilo milovat na egoismu.

V tomto směru je poučné srovnat postoj dítěte k sourozencům s jeho poměrem k rodičům. Malé dítě nemiluje sourozence za všech okolností, často zřejmě ne. Bezpochyby v nich nenávidí konkurenty a je známo, jak často se tento poměr udrží po mnoho let až do dospělosti, ba ještě později bez přerušení. Je dost zhusta nahrazován nebo řekněme raději: převrstven něžnějším, ale nepřátelský je asi zpravidla časově předcházející. Nejsnadněji lze jej pozorovat na dětech od 2½ do 4 až 5 let, přijde-li na svět nový sourozenec. Většinou je přijat velmi nevlídně. Velmi obvyklé jsou projevy jako: »já ho nechci, ať si ho čáp zase vezme.« Později používá dítě každé příležitosti, aby příchozího ponížilo a nejsou ani neslýchány pokusy ho poškodit, přímé atentáty. Je-li věkový rozdíl menší, je konkurent již tady v době, kdy se probudí intensivnější duševní činnost dítěte, a ono se podle toho zařídí. Je-li rozdíl větší, může nové dítě od počátku vyvolat určité sympatie jako zajímavý předmět, jakási živá panenka a je-li věkový rozdíl osm let nebo více, mohou se,

zvláště u děvčat, uplatnit pečovatelská, mateřská hnutí citová. Avšak upřímně řečeno, odhalíme-li v pozadí snu přání smrti sourozencům, nemusíme je ještě považovat za záhadné a můžeme jeho vzor bez námahy prokázat v raném dětství, často také v pozdějších letech soužití s nimi.

Pravděpodobně neexistuje dětský pokoj, ve kterém by nedocházelo k prudkým konfliktům mezi jeho obyvateli. Důvody jsou konkurenční, boj o lásku rodičů, o společný majetek, o bydliště. Nepřátelská hnutí citová jsou obrácena proti starším i mladším sourozencům. Myslím, že Bernard Shaw pronesl tato slova: Existuje-li někdo, koho mladá anglická dáma nenávidí více než matku, je to její starší sestra. Na tomto projevu nás něco zaráží. Nenávisti a konkurenci mezi sourozenci bychom ještě rozuměli. Ale jak se mohou vloudit pocity nenávisti do poměru mezi dcerou a matkou, rodiči a dětmi?

Tento poměr je bezpochyby, posuzujeme-li ho s hlediska dětí, příznivější. Tak si jej také představuje naše očekávání; považujeme za mnohem pohoršlivější, chybí-li láska mezi rodiči a dětmi, než mezi sourozenci. V prvním případě jsme tak říkajíc něco posvětili, co jsme v druhém případě ponechali neposvěcené. Avšak denní pozorování nám ukazuje, jak často citové vztahy mezi rodiči a dospělými dětmi neodpovídají ideálu, stanovenému společností, kolik nepřátelství je tu nashromážděno a kolik by se ho projevilo, kdyby přimísená úcta a něžnost je netlumily. Důvody pro to jsou obecně známé a ukazuje se tendence, odloučit od sebe stejná pohlaví, dceru od matky, otce od syna. Dcera spatřuje v matce autoritu, která omezuje její vůli a je společností pověřena úkolem, aby u ní prosazovala odříkání sexuální svobodě, v některých případech také konkurentku, která se vzpírá odstrčení. Totéž se ještě makavěji opakuje mezi otcem a synem. Otec je pro syna ztělesněním každé sociální povinnosti, kterou nevolně snáší; otec mu zatarasuje přístup k uplatnění vůle, k ranému požitku sexuálnímu a tam, kde existuje společné rodinné jmění, k jeho užívání. U následníka trůnu vzrůstá očekávání smrti otcovy do výše, která hraničí na tragičnost. Méně ohroženým se jeví poměr mezi otcem a dcerou, matkou a synem.

V tomto posledním poměru se vyskytují nejčistší případy něžnosti, která zůstává nezměněna a není vůbec rušena egoistickými důvody.

Proč mluvíme o těchto věcech, které jsou přece banální a obecně známé? Poněvadž je tu nesporně sklon, popírat jejich význam v životě a vydávat sociálně požadovaný ideál mnohem častěji za splněný, než se ve skutečnosti splňuje. Je však lepší, řekne-li pravdu psycholog, než když se tento úkol ponechá cynikovi. Ovšem toto zapírání se týká jenom reálného života. Vypravěčskému a dramatickému básnictví je ponechána volnost, aby se zmocnilo motivů, které vznikají porušením tohoto ideálu.

U velkého počtu lidí nemusíme se tedy divit, když sen odhalí jejich přání, odstranit rodiče, zejména rodiče stejného pohlaví. Smíme předpokládat, že existuje také ve bdění, a někdy se stává dokonce vědomým, může-li se maskovat jiným motivem, jako v našem příkladě 3, kde se maskuje soustrastí se zbytečným utrpením otcovým. Zřídka je nepřátelství jediným rázem takového poměru, mnohem častěji ustupuje do pozadí před city něžnosti, kterými je potlačováno, a musí čekat, až sen je, tak říkajíc, isoluje. Co nám sen následkem takové isolace ukazuje převeliké, to se zase scvrkne, je-li to po výkladu vřazeno do životní souvislosti (H. Sachs). Nacházíme toto snové přání také tam, kde v životě nemá opěrného bodu, a kde by se dospělý ve bdění nikdy k němu nepřiznal. To je odůvodněno tím, že největší a nejpravidelnější motiv odcizení, zvláště mezi osobami stejného pohlaví, se uplatnil již v raném dětství.

Míním tím konkurenci v lásce, se zřejmým zdůrazněním pohlavního rázu. Syn projevuje již jako malé dítě zvláštní něžnost k matce, kterou považuje za svůj majetek, a pociťuje otce jako konkurenta, který s ním soupeří o tento výlučný majetek, a stejně tak spatřuje malá dcerka v matce osobu, která ruší její něžný poměr k otci a zaujímá místo, které by mohla docela dobře vyplňovat sama. Musíme se dovědět z pozorování, do jak raných dob sahají tyto poměry, které označujeme jako **oidipovský komplex**, poněvadž tato pověst s docela nepatrným oslabením realisuje obě krajní přání, která vyplývají ze situace synovy,

zabít otce a vzít si za ženu matku. Nechci tvrdit, že by oidipovský komplex vyčerpával vztah dětí k rodičům; ten může být snadno komplikovanější. Oidipovský komplex může také být vyvinut více nebo méně silně, může být také obrácen, ale je pravidelným a velmi významným činitelem dětského života duševního a je spíše nebezpečí, že bychom mohli jeho vliv a vliv vývoje, který je jím vyvolán, podceňovat, než přeceňovat. Ostatně reagují děti oidipovským poměrem často na podnět rodičů, kteří se ve volbě lásky dost často řídí rozdílem pohlaví, takže otec dává přednost dceři, matka synovi, nebo nastalo-li ochlazení manželského poměru, si z nich činí náhradu za znehodnocený objekt lásky.

Nelze tvrdit, že by svět byl psychoanalytickému badání velmi vděčný za odhalení oidipovského komplexu. Naopak toto vyvolalo nejprudší odpor dospělých, a osoby, které opominuly se účastnit zapírání tohoto zakázaného nebo tabuistického poměru citového, napravili později svou vinu tím, že novým výkladem zbavili komplex jeho významu. Podle mého nezměněného přesvědčení nemá se tu nic zapírat, ani přikrašlovat. Smiřme se se skutečností, kterou sama řecká pověst považuje za neodvratný osud. Je zase zajímavé, že oidipovský komplex, který byl vyhozen ze života, byl ponechán básnictví takřka k volné disposici. O. Rank ukázal v pečlivé studii, jak právě oidipovský komplex dodal dramatickému básnictví bohaté motivy v nekonečných změnách, oslabeninách a přestrojeních, tedy v takových znetvořeních, která již známe jako dílo censury. Tento oidipovský komplex smíme tedy přičítat také oněm snícím osobám, které byly tak šťastny, že v pozdějším životě ušly konfliktům s rodiči; s ním je úzce spjat komplex, který nazýváme kastračním, t. j. reakce na sexuální zakřiknutí nebo omezení sexuální činnosti raného dětství, která přičítáme otci.

Jelikož jsme byli dosavadními výzkumy poukázáni na studium dětského života duševního, smíme nyní také očekávat, že původ druhého podílu zakázaných přání snových, excesivních hnutí sexuálních, bude objasněn podobně. Dostáváme tedy podnět, abychom studovali také vývoj dětského života sexuálního a dovídáme se pak z několika pra-

menů toto: Především je neudržitelným omylem, odpírat dítěti sexuální život a předpokládat, že sexualita počíná teprve v době puberty zráním pohlavního ústrojí. Dítě má naopak od počátku bohatý život sexuální, jenž se v mnoha bodech liší od pozdějšího, který je považován za normální. To, co v životě dospělých nazýváme »perversním«, liší se od normálního těmito body: za prvé překročením meze druhu (propast mezi člověkem a zvířetem), za druhé meze štítivosti, za třetí meze incestu (zákazu hledat sexuální ukojení na blízkých příbuzných), za čtvrté stejnopohlavnosti a za páté přenesením úlohy genitálií na jiné orgány a jiné části těla. Všechny tyto meze neexistují od počátku, nýbrž se postupně budují v době vývoje a výchovy. Malé dítě je jich prosto. Nezná ještě hlubokou propast mezi člověkem a zvířetem; pýcha, kterou se člověk odděluje od zvířete, narůstá mu teprv později. Zprvu neukazuje štítivost před výměty, nýbrž se jí pomalu naučí vlivem výchovy; nepřikládá zvláštní význam rozdílu pohlaví, naopak předpokládá u obou stejný tvar genitalií; obrací první sexuální chtíče a zvědavost k nejbližším a z jiných důvodů nejmilejším osobám, rodičům, sourozencům, vychovatelům, a konečně se ukazuje to, co se později na vrcholu erotického vztahu zase prosadí, že neočekává slast jenom od pohlavního ústrojí, nýbrž že také jiné části těla uplatňují nárok na tuto citlivost, zprostředkují obdobné pocity slasti, a mohou tedy hrát úlohu genitálií. Dítě může býti nazváno »polymorfně perversním«, a jestliže se všechna tato hnutí u něho projevují jenom v náznacích, pramení to jednak z jejich nepatrné intensity v porovnání k pozdějším dobám života, jednak odtud, že výchova ihned energicky potlačuje všechny sexuální projevy dítěte. Toto potlačení pokračuje, tak říkajíc, v teorii tím, že dospělí se snaží přehlédnout jednu část dětských sexuálních projevů a zbavit druhou část sexuální povahy výkladem, aby mohli pak celek popřít. Začasté titíž lidé řádí nejdříve v dětském pokoji proti všem sexuálním nepřístojnostem dětí a potom u psacího stolu ochraňují jejich sexuální čistotu. Jsou-li děti ponechány samy sobě, nebo pod vlivem svedení, dokáží často docela značné výkony perversního počínání sexuálního. Ovšem dospělí mají pravdu, nepřikládají-li to-

muto »dětinství« a »hraní« příliš velkou váhu, neboť dítě není plnoprávné a odpovědné ani před soudem morálky, ani před zákonem, ale tyto věci přece existují, mají význam jako příznaky konstituce i jako příčiny i pomoc dalšímu vývoji. Podávají nám objasnění o dětském a tudíž o lidském sexuálním životě vůbec. Nacházíme-li v pozadí našich znetvořených snů všechna tato perversní přání, znamená to pouze, že sen také v této oblasti udělal krok zpět k infantilnímu stavu.

Zvláště nutno zdůraznit mezi těmito zakázanými přáními ještě incestní, t. j. taková, která směřují k pohlavnímu styku s rodiči a sourozenci. Víte, jaký odpor proti tomuto styku se v lidské pospolitosti pociťuje, nebo aspoň předstírá, jaký důraz se klade na jeho zákaz. Lidé se nesmírně namáhají vysvětlit tuto obavu z incestu. Jedni předpokládali, že výběrové ohledy přírody jsou psychicky zastupovány tímto zákazem proto, že by krvesmilství zhoršilo rasové vlastnosti, druzí tvrdili, že soužitím od raného dětství jsou sexuální tužby odvráceny od osob, které tu přicházejí v úvahu. V obou případech by ovšem vyloučení incestu bylo automaticky zajištěno, a nerozuměli bychom pak, k čemu je potřebí přísných zákazů, které jsou spíše příznakem existence silných chtíčů. Psychoanalytické výzkumy nesporně prokázaly, že incestní volba v lásce je naopak první a pravidelná, a že teprve později vzniká proti ní odpor, jehož odvození z individuální psychologie musíme asi odmítnout.

Shrňme, co jsme důležitého pro pochopení snu zjistili zahloubáním do dětské psychologie. Nezjistili jsme pouze, že materiál zapomenutých dětských zážitků je přístupný snu, nýbrž jsme také viděli, že duševní život dětí se všemi zvláštnostmi, egoismem, incestní volbou v lásce atd. trvá také pro sen, tedy v nevědomí, a že nás sen každou noc vede zpátky na tento infantilní stupeň. Tak se potvrzuje, že nevědomé duševního života je to, co je infantilní. Podivující dojem, že v člověku vězí tolik zlého, se oslabuje. Toto příšerně zlé je prostě to, co je počáteční, primitivní, infaltilní v psychickém životě, s jehož působivostí se setkáváme u dítěte, co však u něho pro malé rozdíly dílem přehlížíme, nebo čemu dílem nepřiklá-

dáme takovou váhu, poněvadž od dítěte nepožadujeme etickou výši. Jelikož sen regreduje na tento stupeň, vzbuzuje zdání, že přivedl najevo to, co je v nás zlého. Je to však klamné zdání, kterým jsme se dali zastrašit. Nejsme tak zlí, jak jsme chtěli předpokládat podle výkladu snů. Jsou-li zlá hnutí snů jenom infantilní, jenom návratem k počátkům našeho etického vývoje tím, že sen z nás prostě dělá zase děti myšlením i cítěním, nemáme rozumných důvodů, abychom se za tyto zlé sny styděli. Avšak rozumné je přece jenom částí duševního života, mimo to se tu děje ještě leccos, co rozumné není, a tak se stává, že se z nerozumných důvodů přece jenom stydíme za takové sny. Podřizujeme je snové censuře, stydíme se a zlobíme, jestliže se jednomu z těchto přání výjimečně podařilo, aby znetvořeně proniklo k našemu vědomí, takže jsme je musili poznat, ba stydíme se někdy za znetvořené sny stejně, jako kdybychom jim rozuměli. Pomyslete jenom na rozhořčený úsudek oné dobré staré dámy o jejím nevyloženém snu o »službách lásky«. Problém tedy není vyřešen a je otevřena možnost, že při dalším šetření o zlém ve snu dospějeme k jinému úsudku a k jinému posouzení lidské povahy.

Jako výsledek celého zkoumání podržujeme dva poznatky, které však znamenají jenom počátek nových záhad, nových pochyb. Za prvé: Regrese snové práce není jenom formální, nýbrž také materiální. Nepřekládá jenom naše myšlenky do primitivního vyjadřovacího způsobu, nýbrž vzbuzuje také znovu zvláštnosti našeho primitivního duševního života, starou přesilu našeho *já,* počáteční citová hnutí našeho sexuálního života, ba dokonce náš starý intelektuální majetek, smíme-li tak pojímat symbolický vztah. A za druhé: Všechno toto staré infantilní, co kdysi vládlo a samo vládlo, musíme dnes přičítat k nevědomí, o kterém se naše představy dnes mění a rozšiřují. Nevědomí není již názvem pro to, co je toho času latentní, nevědomí je zvláštní, psychickou říši se zvláštními toužebnými hnutími, zvláštním způsobem vyjadřovacím, a se zvláštními duševními mechanismy, které jinde nepůsobí. Avšak latentní myšlenky snové, které jsme uhodli snovým výkladem, nejsou přece z této říše; jsou naopak takové, jaké bychom

mohli mít i ve bdění. Nevědomé jsou však přece; jak se tedy vysvětluje tento rozpor? Počínáme tušit, že tu musíme rozlišovat. Něco, co pochází z našeho vědomého života a sdílí jeho vlastnosti — nazýváme to: zbytky ze dne — se při vytváření snu spojí s něčím jiným, co pochází z oné říše nevědomí. Spojení mezi oběma podíly vytváří snová práce. Ovlivnění zbytků ze dne nevědomým, které k tomu přistupuje, obsahuje asi podmínku regrese. Je to asi nejhlubší poznatek o podstatě snu, ke kterému můžeme zde dospět, než jsme probadali další duševní oblasti. Brzy bude však na čase, abychom nevědomý ráz latentních myšlenek snových označili jinak za účelem odlišení od nevědomého, které pochází z oné říše infantilismu.

Můžeme se ovšem také tázat: co nutí psychickou činnost k takové regresi za spánku? Proč nevyřizuje psychické popudy, které ruší sen, bez ní? A jestliže z důvodů snové censury musí používat přestrojení starým, nyní nesrozumitelným způsobem vyjadřovacím, k čemu jí pak slouží znovuoživení starých, nyní překonaných duševních hnutí, přání a karakterových rysů, tedy materiální regrese, která přistupuje k formální? Jediná uspokojující odpověď by byla, že sen může být vytvořen jenom takovým způsobem, že není možné, aby snový popud byl jinak dynamicky odstraněn. Ale zatím nemáme právo dát tuto odpověď.

PŘEDNÁŠKA 14

Splnění přání

DÁMY A PÁNOVÉ! Mám Vám znovu připomínat, jakou cestou jsme prošli? Jak jsme při používání naší techniky narazili na snové znetvoření, jak jsme se rozhodli nejdříve se mu vyhnout a jak jsme rozhodující vysvětlení o podstatě snu našli ve snech infantilních? Jak jsme pak, vyzbrojeni výsledky tohoto zkoumání, přímo bojovali se snovým znetvořením a je, jak doufám, krok za krokem překonali. Nyní si však musíme říci, že se to, co jsme zjistili na jedné a na druhé cestě, úplně neshoduje. Teď musíme oba výsledky shrnout a navzájem vyrovnat.

S obou stran vyplynulo, že snová práce v podstatě záleží v převedení myšlenek v halucinační prožitek. Jak se to děje, je dost záhadné, ale je to problém obecné psychologie, kterým se zde nechceme zabývati. Z dětských snů jsme se dověděli, že snová práce usiluje o odstranění psychického popudu, který ruší spánek, splněním přání. O znetvořených snech nemohli jsme nic podobného říci, pokud jsme je nedovedli vyložit. Očekávali jsme však od počátku, že budeme s to, abychom znetvořené sny zařadili pod stejná hlediska jako infantilní. Prvním splněním tohoto očekávání byl poznatek, že vlastně všechny sny jsou — sny dětí, které pracují s infantilním materiálem, dětskými psychickými hnutími a mechanismy. Jelikož považujeme snové znetvoření za vyřízené, musíme zkoumat, zda toto pojetí snů, jako splnitelů přání má platnost také pro znetvořené sny.

Teprve nedávno jsme podrobili řadu snů výkladu, ale vůbec jsme nebrali při tom zřetel na splnění přání. Jsem přesvědčen, že se Vám při tom opětovně vnutila otázka: Kde zůstává splnění přání, které je domněle cílem snové práce? Tato otázka je významná; stala se totiž otázkou našich

laických kritiků. Jak víte, má lidstvo poučnou obrannou snahu proti intelektuálním novinkám. K jejím projevům náleží, že se taková novinka ihned redukuje na nejmenší objem, pokud možná, se komprimuje v heslo. Pro novou nauku o snu se tímto heslem stalo splnění přání. Laik klade otázku: Kde je splnění přání? Ihned, jakmile uslyšel, že sen má být splněním přání a sotva ji klade, odpovídá na ni záporně. Okamžitě ho napadají bezpočetné vlastní zkušenosti snové, ve kterých se ke snění připínala strast až k těžké úzkosti, takže se mu tvrzení psychoanalytické nauky o snech zdá velice pravdě nepodobné. Můžeme sice odpovědět, že u znetvořených snů přání nemůže být zřejmé, nýbrž musí být teprve hledáno, takže je nemůžeme uvést před výkladem snu. Víme také, že přání těchto znetvořených snů jsou přání zakázaná, censurou odmítnutá, jejichž existence se stala právě příčinou snového znetvoření, motivem zákroku snové censury. Ale laického kritika lze těžko přesvědčit, že se před výkladem snů nesmíme ptát po splnění přání. Vždy znovu to zapomene. Jeho odmítavé stanovisko k teorii o splnění přání není vlastně nic jiného, než důsledkem snové censury, náhradou a výronem odmítnutí těchto censurovaných snových přání.
Ovšem, že také my máme potřebu si vysvětlit, proč existuje tolik snů s trapným obsahem, a zvláště, proč existují sny úzkostné. Po prvé tu narážíme na problém afektů ve snu, který by zasluhoval zvláštního studia, kterým se však pohříchu nesmíme zabývat. Je-li sen splněním přání, měly by trapné pocity ve snu být nemožné; v tom mají laičtí kritici zdánlivě pravdu. Lze však uvésti trojí komplikaci, na kterou nepomýšleli.
Za prvé: je možné, že se snové práci plně nepodařilo vytvořit splnění přání, takže z trapného afektu snových myšlenek zbývá část pro zjevný sen. Analysa by pak musila ukázat, že tyto snové myšlenky byly mnohem trapnější než sen, který byl jimi vytvořen. Tolik se dá také po každé prokázat. Uznáváme pak, že snová práce nedosáhla účelu stejně málo, jako sen o pití, vyvolaný popudem žízně, dosahuje úmyslu, ukojit žízeň. Zůstáváme žíznivi a musíme se probudit, abychom se napili. Avšak byl to přece správný sen, nic z jeho podstaty nechybělo. Musíme si říci: *Ut*

desint vires, tamen est laudanda voluntas. Úmysl, který se dá jasně poznat, zasluhuje aspoň chválu. Takové případy nezdaru nenastávají zřídka. K tomu přistupuje, že se snové práci mnohem tíže daří změnit podle svého smyslu afekty než obsahy; afekty jsou někdy velmi odolné. Tak se tedy stává, že snová práce přepracovala trapný obsah snových myšlenek ve splnění přání, zatím co se trapný afekt prosazuje ještě nezměněně. V takových snech se pak afekt vůbec nehodí k obsahu a naši kritikové mohou říci, že sen splňuje tak málo nějaké přání, že v něm dokonce neškodný obsah je pociťován trapně. Proti této nerozumné poznámce namítneme, že tendence snové práce splnit přání, právě na takových snech, protože je tu isolována, vychází nejzřetelněji najevo. Omyl pramení z toho, že ten, kdo nezná neurosy, si představuje spojení mezi obsahem a afektem příliš těsně a nemůže proto pochopit, že se obsah mění, aniž se při tom pozmění projev afektu, který k němu náleží.

Druhým, mnohem důležitějším a hlouběji sahajícím momentem, který laik rovněž opomíjí, je tento. Splnění nějakého přání přináší ovšem slast, ale je otázkou, komu? Samozřejmě tomu, kdo má přání. O člověku snícím však víme, že má docela zvláštní poměr ke svým přáním. Zamítá je, censuruje je, zkrátka nemá je rád. Jejich splnění nemůže mu tedy přinést slast, nýbrž pouze její opak. Zkušenost pak ukazuje, že tento opak — a to musíme ještě objasnit — se projevuje úzkostí. Snícího lze tedy, pokud se jeho poměru ke snovým přáním týká, srovnat jediné se součtem dvou lidí, kteří jsou spjati něčím, co je značně spojuje. Místo dalších vývodů povím Vám známou pohádku, v níž se setkáte se stejnými vztahy. Dobrá víla slibuje dobré dvojici lidí, muži i ženě, splnění tří prvních přání. Jsou šťastni a umíní si, že tři přání pečlivě vyberou. Ale žena, svedena vůní párků z nejbližší chaty, přeje si párek. Ihned je tu; to je první splnění přání. Muž se rozzlobí a z rozhořčenosti si přeje, aby párek visel ženě z nosu. I to se hned stane a párek se nedá odtrhnout z tohoto místa; to je druhé splnění přání, ovšem přání muže; ženě je toto splnění přání velmi nepříjemné. Víte, jak děj v pohádce pokračuje. Jelikož jsou oba vlastně jedinou osobou, mužem

a ženou, musí být třetím přáním, aby se párek dal odtrhnout od nosu ženy. Mohli bychom této pohádky použít vícekrát v jiných souvislostech; tady však, nechť nám slouží k objasnění možnosti, že splnění přání jedné části může vyvolat nelibost druhé, jestliže není mezi oběma shoda.

Nebude nám nyní obtížné, dospět k lepšímu pochopení úzkostných snů. Využijeme ještě jednoho pozorování a rozhodneme se pak pro předpoklad, který se dá dostatečně odůvodnit. Pozorování ukazuje, že úzkostné sny mají často obsah, kterému úplně chybí znetvoření, který, tak říkajíc, ušel censuře. Úzkostný sen je zhusta nezahaleným splněním přání, ne ovšem příjemného, nýbrž zavrženého. Místo censury zaujala úzkost. Kdežto o infantilním snu můžeme říci, že je otevřeným splněním připuštěného přání a o obecném znetvořeném snu, že je zahaleným splněním potlačeného přání, hodí se pro sen úzkostný toliko formulka, že je otevřeným splněním potlačeného přání. Úzkost je příznakem toho, že potlačené přání bylo silnější než censura, že prosadilo nebo se hotovilo prosadit své splnění proti ní. Chápeme, že to, co je pro ně splnění, je pro nás, kteří jsme na straně snové censury, jenom podnětem k trapným pocitům a obraně. Úzkost, projevující se při tom ve snu, je, chcete-li úzkostí ze síly těchto přání, která jsou jindy utlumena. Proč tato obrana přijímá ráz úzkosti, nemůžeme vytušit z pouhého studia snů; úzkost musíme asi studovat jinde.

Totéž, co platí o úzkostných snech, které nejsou znetvořeny, smíme také předpokládat o oněch, které byly znetvořeny částečně, i o ostatních strastných snech, při kterých jsou trapné pocity pravděpodobně vyvolávány přiblížením k úzkosti. Úzkostný sen je také obyčejně snem vzbouzejícím; přerušujeme spánek, než ještě potlačené přání snu zcela prosadilo své splnění proti censuře. V tomto případě se výkon snu nezdařil, ale jeho podstata se proto ještě nezměnila. Srovnávali jsme sen s nočním hlídačem nebo hlídačem spánku, který chce náš spánek chránit proti rušení. Také noční hlídač někdy vzbudí spáče, cítí-li, že je příliš sláb, než aby sám mohl odvrátit rušení nebo nebezpečí. Přesto se nám někdy daří nepřerušit spánek, třeba se sen stává povážlivým a mění v úzkost. Ří-

káme si ve spánku: Je to přece jenom sen a spíme dále. Kdypak se stává, že snové přání přemůže censuru? Podmínku pro tuto situaci může vytvořit jak snové přání, tak snová censura. Přání se někdy může stát z neznámých důvodů příliš silným; ale nabýváme dojmu, že změnu tohoto poměru sil častěji způsobuje snová censura. Již jsme slyšeli, že censura v každém jednotlivém případě pracuje s různou intensitou, že s každým prvkem nakládá s přísností různého stupně; teď připojujeme předpoklad, že se vůbec značně mění, a nepoužívá proti témuž pohoršlivému prvku stále stejné přísnosti. Jestliže se někdy cítí docela bezmocnou proti nějakému snovému přání, které hrozí, že ji přemůže, použije místo znetvoření posledního prostředku, který jí zbývá, totiž vzdát se spánku za rozvoje úzkosti.

Při tom je nápadné, že přece ještě vůbec nevíme, proč se tato zlá, zavržená přání hýbají právě v noci, aby nás rušila ve spánku. Odpovědět můžeme sotva jinak, než předpokladem, který se opírá o povahu psychického stavu ve spánku. Za dne jsou tato přání spoutána silným tlakem censury, který jim zpravidla znemožňuje, aby se projevila jakýmkoli účinkem. V noci je censura pravděpodobně tak jako všechny ostatní zájmy duševního života zastavena nebo aspoň silně oslabena ve prospěch jediného přání spát. Nočnímu oslabení censury vděčí zakázaná přání za to, že se mohou opět hýbat. Známe nervosní, kteří, trpíce nespavostí, nám přiznali, že jejich nespavost byla s počátku chtěná. Netroufali si usnout, poněvadž se báli snů, tedy následků oslabení censury. Že toto zastavení censury není proto ještě hrubou neopatrností, uznáte asi snadno. Spánek ochromuje naši motilitu; naše zlé úmysly nemohou, i když se počnou hýbat, vytvořit přece nic jiného než právě sen, který je prakticky neškodný, a tyto uklidňující poměry nám připomíná krajně rozumná poznámka spáčova, která náleží sice k noci, ale nikoli k snovému životu: Je to přece jenom sen. Vyhovme mu tedy a spěme dále.

Vzpomenete-li si za třetí na pojetí, podle kterého lze snícího, který se brání proti svým přáním, srovnat se součtem dvou rozdílných, ale přece jenom nějak úzce spjatých osob, pochopíte ještě jinou možnost, jak může splněním

přání vzniknout něco, co je velmi neradostné, totiž potrestání. Zde nám může opět něco objasnit pohádka o třech přáních: párky na talíři jsou přímým splněním přání první osoby, ženy; párky na jejím nose jsou splněním přání druhé osoby, muže, ale současně také trestem za hloupé přání ženino. U neuros se pak zase setkáme s motivací třetího přání, které v pohádce nakonec zbývá jako jediné. Takových tendencí trestat je v duševním životě člověka mnoho; jsou velmi silné, a můžeme je činit odpovědnými za jednu součást trapných snů. Snad nyní řeknete, že z proslulého splnění přání takto mnoho nezbude. Ale přihlédnete-li blíže, uznáte, že nemáte pravdu. Přes rozmanitost toho, čím by sen mohl být — a podle mnoha autorů také jest — o čemž se ještě zmíním, je rozřešení postupu: splnění přání — splnění úzkosti — splnění trestu, přece jenom dost úzké. K tomu přistupuje, že úzkost je přímým protikladem přání, že protiklady v asociaci jsou zvláště blízké a v nevědomí, jak jsme slyšeli, totožné. Dále, že trest je také splněním přání, přání druhé, censurující osoby.
Celkem jsem tedy neudělal nijakou koncesi Vaší námitce proti teorii o splnění přání. Jsme však povinni prokázat splnění přání na kterémkoli znetvořeném snu a nechceme se jistě vyhnout tomuto úkolu. Vraťme se k onomu již vyloženému snu o třech špatných lístcích do divadla za 1 zl. 50 kr., na kterém jsme se leccemus naučili. Doufám, že se na něj ještě pamatujete. Dámě, se kterou manžel ve dne sdělil, že se její, jenom o tři měsíce mladší přítelkyně Eliška zasnoubila, se zdá, že sedí s mužem v divadle. Jedna strana parketu je téměř prázdná. Muž jí říká, že také Eliška a její snoubenec chtěli jít do divadla, ale nemohli, poněvadž dostali jenom špatné lístky, tři za 1 zl. 50 kr. Ona praví, že by ani to nebylo neštěstí. Uhodli jsme, že se snové myšlenky vztahují na zlost, protože se provdala tak brzy, a na nespokojenost s mužem. Jsme zvědavi, jak tyto ponuré myšlenky byly přepracovány ve splnění přání, a kde se ve zjevném obsahu nacházejí jejich stopy. Víme již, že prvek »příliš brzy, předčasně« byl censurou ve snu vynechán. Prázdný parket je narážkou na něj. Záhadný prvek »3 za 1 zlatý 50« chápeme nyní snadněji pomocí

symboliky, které jsme se od té doby naučili.[1]) 3 představuje skutečně muže a zjevný prvek se dá snadno přeložit: koupit muže za věno. (»Desetkrát lepšího bych si byla mohla koupit za své věno.«) Provdání je patrně nahrazeno chůzí do divadla. »Opatřit lístky do divadla příliš brzy« stojí tu přímo místo předčasného vdávání. Tato náhrada je však výsledkem splnění přání. Naše pacientka nebyla nikdy nespokojena s časným provdáním tak jako v den, kdy obdržela zprávu o zasnoubení přítelkyně. Kdysi byla na to hrda a cítila se poněkud povýšenou nad přítelkyni. Naivní dívky prý často po svém zasnoubení prozrazovaly radost, že budou brzy smět chodit do divadla ke všem dotud zakázaným kusům, že se budou moci na všechno koukat. Tato část slasti z vidění nebo zvědavosti, která tu vychází najevo, byla jistě s počátku sexuální slastí z vidění, z vidění sexuálního života, zejména rodičů, a stala se pak silným motivem, který pudil dívky k časnému provdání. Tak se návštěva divadla stává náznakovou náhradou za provdání, která je nasnadě. V současné zlosti na svou časnou svatbu obrací se tedy nazpět k oné době, kdy časná svatba pro ni znamenala splnění přání, poněvadž ukojovala její slast z vidění, a vlivem tohoto starého toužebného přání nahrazuje vdávání chůzí do divadla.

Můžeme říci, že jsme si pro průkaz zahaleného splnění přání nevybrali právě nejpohodlnější příklad. Analogicky bychom musili postupovat u jiných znetvořených snů. Nemohu to ovšem provádět před Vámi a proto jenom projevuji přesvědčení, že se nám to všude zdaří. Ale chci se pozdržet u tohoto teoretického bodu. Zkušenost mě poučila, že je jedním z nejohroženějších bodů celé nauky o snu a že vyvolal značný odpor i nedorozumění. Mimo to snad stojíte ještě pod dojmem, že jsem již odvolal část svého tvrzení, když jsem řekl, že sen je splněným přáním nebo jeho opakem, uskutečněnou úzkostí, nebo potrestáním, a myslíte si, že se tu naskýtá příležitost vymoci si na mně další omezení. Také jsem slyšel výtku, že otázky, které se mně samému jeví zřejmými, líčím příliš stručně, a proto nepřesvědčivě.

[1]) Nasnadě by byl další výklad této 3 u bezdětné ženy, o kterém se však nezmiňuji, poněvadž analysa k němu neposkytla materiálu.

I když se někdo potud účastnil výkladu snů a přijal všechno, co z něho dotud vyplynulo, nezřídka se zastaví u splnění přání a otáže se: Uznám-li, že sen má vždycky smysl a že tento smysl může být objasněn psychoanalytickou technikou, proč musí být tento smysl přes veškerou evidenci stále znovu vtlačován do formulky o splnění přání? Proč nemůže být smysl tohoto nočního myšlení tak rozmanitý, jako smysl myšlení ve dne, proč tedy nemůže sen odpovídat jednou splněnému přání, po druhé, jak sám pravíte, jeho opaku, uskutečněné obavě, pak však také vyjadřovat předsevzetí, varování, přemýšlení s pro a proti, nebo výtku, výčitky svědomí, pokus, připravit se na výkon, před kterým stojíme, atd.? Proč vždycky právě jenom přání nebo nanejvýše ještě jeho opak?

Mohli bychom myslit, že rozdíl v tomto bodě není důležitý, je-li jinak mezi námi shoda. Stačí, že jsme objevili smysl snu a cesty, které k němu vedou; proti tomu je vedlejší, že jsme jeho smysl vymezili příliš úzce; ale není tomu tak. Neporozumění v tomto bodě se týká podstaty našich poznatků o snu, a ohrožuje jeho cenu pro pochopení neurosy. Mimo to se onen způsob vycházet vstříc, kterému se v obchodním životě říká »kulantnost«, nehodí do vědeckého provozu a spíše škodí.

Má první odpověď na otázku, proč sen v uvedeném smyslu má být mnohoznačný, zní jako obvykle v podobných případech: Nevím, proč takový být nemá. Nic bych proti tomu nenamítal. Pro mne a za mne to může být. Tomuto širšímu a pohodlnějšímu pojetí snu vadí jenom maličkost, že to totiž ve skutečnosti tak není. Druhá má odpověď zdůrazní, jak ani mně není cizí předpoklad, že sen odpovídá rozmanitým tvarům myšlení a intelektuálním úkonům. Vypravoval jsem kdysi v chorobopisu o snu, který se vyskytl tři noci po sobě a pak již nikoli, a vysvětloval jsem tento děj tak, že sen odpovídal p ř e d s e v z e t í, které se nemusilo znovu objevit, jakmile bylo provedeno. Později jsem uveřejnil sen, který se podobal zpovědi. Jak mohu tedy přece odporovat a tvrdit, že sen je vždycky jenom splněním přání?

Činím tak proto, že se chci vyhnout hloupému nedorozumění, které by nás mohlo připravit o ovoce našeho studia

snu, a to takovému, které směšuje latentní myšlenky snové se snem, které o něm vypovídá něco, co se jediné a výlučně vztahuje na tyto. Je totiž docela správné, že sen může vyjadřovat všechno a být nahrazován vším, co jsme nahoře vypočítali: předsevzetí, varování, přemýšlení, přípravu, pokus vyřešit nějaký úkol atd. Avšak prohlédnete-li si to dobře, poznáte, že se toto vše týká jenom latentních myšlenek snových, které se přeměnily v sen. Dovíte se z výkladu snu, že se nevědomé myšlení lidí zabývá podobnými předsevzetími, přípravami nebo přemýšlením a pod., ze kterých pak snová práce vytváří sny. Nezajímáte-li se právě o snovou práci a máte-li hluboký zájem o myšlenkovou činnost člověka, pominete snovou práci, a řeknete o snu prakticky docela správně, že odpovídá nějakému varování, nějakému předsevzetí nebo podobně. V psychoanalytické činnosti nastává tento případ často: ponejvíce se jenom snažíme zrušit zase tvar snu a na jeho místo vřadit do souvislosti latentní myšlenky, ze kterých vznikl.

Docela mimochodem se dovídáme ze zkoumání latentních myšlenek snových, že všechny uvedené, krajně komplikované duševní děje mohou se odehrávat nevědomě; jak velkolepý a zarážející výsledek!

Vraťme se však zase k hlavní otázce! Máte pravdu jenom, pokud si ujasňujete, že jste se vyjádřili zkráceně, a pokud se nedomníváte, že musíte uvedenou rozmanitost vztahovat na podstatu snu. Mluvíte-li o »snu«, musíte myslit buď na zjevný sen, t. j. výsledek snové práce, nebo v krajním případě ještě na snovou práci, t. j. onen psychický děj, který z latentních myšlenek snových vytváří zjevný sen. Každé jiné používání slova je matením pojmů, které může jenom škodit. Míříte-li svými tvrzeními na latentní myšlenky, které jsou v pozadí snu, řekněte to rovnou a nezahalujte problém snu nepřesným způsobem vyjadřovacím. Latentní myšlenky snové jsou látkou, kterou snová práce přetváří ve zjevný sen. Proč chcete mermomocí zaměňovat látku s prací, která ji přetváří? Předčíte pak nějak ony, kteří znali jenom výsledek práce a nedovedli si vysvětlit, odkud pramení a jak vzniká?

Jediné, co tvoří podstatu snu, je snová práce, která zapů-

sobila na myšlenkovou látku. Nemáme právo nepřihlížet k ní v teorii, byť bychom ji mohli v některých praktických situacích pominout. Analytické pozorování ovšem také ukazuje, že se snová práce nikdy neomezuje na to, aby tyto myšlenky přeložila v archaický nebo regresivní způsob vyjadřovací, který znáte, nýbrž připojuje k tomu pravidelně něco, co nepatří k latentním myšlenkám dne, ale je vlastní hybnou silou tvorby snu. Tímto nezbytným doplňkem je rovněž nevědomé přání a za účelem jeho splnění se obsah snu přetváří. Sen je tedy třeba vším možným, pokud přihlížíte jen k myšlenkám jím zastoupeným, varováním, předsevzetím, přípravou atd.; vždycky je také splněním nějakého nevědomého přání a je jenom tím, nazíráte-li naň jako na výsledek snové práce. Sen není tedy prostě ani předsevzetím, ani varováním, nýbrž vždycky předsevzetím a pod., přeloženým pomocí nevědomého přání v archaický způsob vyjadřovací a přetvořeným za účelem splnění tohoto přání. Jedna vlastnost, splnění přání, je stálá; druhá se mění. Tato může být také přáním, takže sen pak vyjadřuje latentní přání dne jako splněné pomocí nějakého přání nevědomého.

Rozumím tomu všemu dobře, ale nevím, zda se mi podařilo také srozumitelně to vylíčit. Rovněž narážím na nesnáze, jak to prokázat. Jednak to není možné bez pečlivé analysy mnoha snů, jednak nelze přesvědčivě vylíčit tento nejcitlivější a nejvýznamnější bod našeho pojetí snu, aniž jsme se dotkli pozdějších vývodů. Věříte vůbec, že při těsné souvislosti všech věcí můžeme velmi hluboko probadat ráz jedné věci, aniž jsme se při tom zabývali jinými věcmi podobného rázu? Poněvadž ještě nic nevíme o nejbližších příbuzných snů, o neurotických příznacích, musíme se také zde spokojit s tím, čeho jsme dosáhli. Chci Vám jenom vysvětlit ještě jeden příklad a přednést novou úvahu.

Pohleďme opět na sen, ke kterému jsme se již vícekrát vrátili, sen o třech lístcích do divadla za 1 zl. 50. Mohu Vás ujistit, že jsem ho nejdříve použil bez úmyslu. Latentní myšlenky snové znáte. Zlost, že si tak pospíšila s vdáváním, která se projevuje při zprávě, že se její přítelkyně teprve nyní zasnoubila; nízké cenění manžela, myšlenka,

že by byla dostala lepšího, kdyby byla jenom čekala. Přání, které z těchto myšlenek vytvořilo sen, již známe, je to slast z vidění, z možnosti jít do divadla, velmi pravděpodobně zbytek staré zvědavosti, konečně se jednou dovědět, co se vlastně děje, jsme-li provdány. Tato zvědavost, jak známo, u dětí pravidelně směřuje k sexuálnímu životu rodičů, je tedy infantilní a pokud existuje ještě později, je to pudové hnutí, které svými kořeny sahá do infantilnosti. Avšak zpráva z předcházejícího dne nedala nijaký podnět k vyvolání této slasti z vidění, nýbrž jenom k zlosti a lítosti. K latentním myšlenkám snovým toto toužebné hnutí původně nenáleželo a mohli jsme výsledek snového výkladu vřadit do analysy, aniž jsme na ně brali zřetel. Zlost sama nebyla ani způsobilá vytvořit sen; sen se mohl z myšlenek: Bylo nesmyslem, tak brzy se provdat, vytvořit teprve tehdy, když jimi bylo vzbuzeno staré přání, konečně jednou vidět, co se při vdávání děje. Toto přání pak utvářelo obsah snu, nahrazujíc vdávání chůzí do divadla, a vtisklo mu ráz splnění dřívějšího přání: Heč, já smím jít do divadla a dívat se na všechno zakázané a ty nesmíš; já jsem provdána a ty musíš čekat. Takto byla současná situace přeměněna v opak, staré vítězství bylo postaveno na místo nové porážky. Mimochodem je tu ukojení slasti z vidění spjato s uspokojením egoistického konkurenčního úsilí. Toto uspokojení určuje zjevný obsah snu, ve kterém se skutečně praví, že ona sedí v divadle, kdežto přítelkyně se tam nedostala. Jako nevhodné a nesrozumitelné změny jsou k tomuto stavu ukojení připojeny ony části snového obsahu, za kterými se ještě skrývají latentní myšlenky snové. Výklad snu musí pominout vše, co znázorňuje splnění přání a z oněch náznaků rekonstruovat trapné latentní myšlenky snové.

Úvaha, kterou uvedu, má upoutat Vaši pozornost k snovým myšlenkám, které byly nyní posunuty do popředí. Nezapomeňte, prosím, že si jich snící za prvé není vědom, za druhé, že jsou úplně srozumitelné a souvislé, takže je můžeme chápat jako pochopitelné reakce na podnět ke snu, za třetí, že mohou mít cenu jakéhokoliv psychického hnutí nebo intelektuálního úkonu. Budu tyto myšlenky nyní na-

zývat přísněji než předtím »zbytky ze dne«, nechť se k nim snící přiznává nebo ne. Odlišuji zbytky ze dne od latentních myšlenek snových tak, že označuji v souhlase s naším dřívějším užíváním jako latentní myšlenky snové všechno, co jsme se při výkladu snů dověděli, kdežto zbytky ze dne jsou jenom částí latentních myšlenek snových. Pak z našeho pojetí vyplývá, že ke zbytkům ze dne něco přistoupilo, něco, co náleželo také k nevědomí, silné, ale potlačené hnutí toužebné, a jediné toto umožnilo tvorbu snu. Působení tohoto toužebného hnutí na zbytky ze dne vytváří další část latentních myšlenek snových, onu, která se již nejeví racionální ani vysvětlitelnou z prožitků bdělého života.

Pro poměr zbytků ze dne k nevědomému přání použil jsem příměru, který zde mohu jenom opakovat. Ke každému podniku je potřebí kapitalisty, který kryje náklady, a podnikatele, který má ideu, a dovede ji provést. Úlohu kapitalisty při tvoření snu hraje vždycky jenom nevědomé přání; ono dodává psychickou energii k tvorbě snu; podnikatelem jsou zbytky ze dne, které rozhodují o použití těchto nákladů. Ale kapitalista sám může mít ideu i odborné znalosti, a podnikatel může mít kapitál. To zjednodušuje praktickou situaci, ztěžuje však teoretické porozumění. V národním hospodářství budeme vždycky rozdělovat jednu osobu s obou hledisek, v kapitalistu i podnikatele, a tak vytvářet základní situaci, ze které vyšlo naše zkoumání. Při tvoření snu se vyskytují tytéž variace, jejichž další zkoumání Vám ponechávám.

Teď nemůžeme dále postupovat, neboť Vás patrně již dávno ruší námitka, která zasluhuje sluchu. Jsou zbytky ze dne, tážete se, skutečně v témž smyslu nevědomé jako je nevědomé přání, které k nim přistoupilo, aby nabyly způsobilosti ke snu? Vaše tušení je správné. Zde vězí rozhodující bod celého problému. Nejsou nevědomé v témž smyslu. Snové přání náleží jinému nevědomí, onomu, o kterém jsme zjistili, že je infantilního původu, a vybaveno zvláštními mechanismy. Bylo by účelné odlišovat tyto dva druhy nevědomí různým označením. Avšak přece raději počkáme, až se seznámíme s oblastí neuros. Vždyť nám beztak již vytýkají, že předpoklad jediného nevědomí je fan-

tastický, co nám teprve řeknou, až se dovědí, že předpokládáme dvojí?

Zastavme se tady. Slyšeli jste opět jenom něco neúplného; ale nepovzbuzuje k naději úvaha, že toto vědění má pokračování, které objevíme buď sami nebo jiný po nás? A nedověděli jsme se dost nového a překvapujícího?

PŘEDNÁŠKA 15

Nejistoty a kritiky

DÁMY A PÁNOVÉ! Nechceme opustit oblast snů, aniž jsme se zabývali nejobvyklejšími pochybami a nejistotami, které navazují na naše dosavadní novoty a pojetí. Jsem přesvědčen, že některý materiál k tomu sebrali pozorní posluchači již sami u sebe.

1) Snad jste nabyli dojmu, že výsledky naší vykladačské práce připouštějí přes přesné dodržování techniky tolik neurčitostí, že se tím přece znemožňuje jistý překlad zjevného snu v latentní myšlenky snové. K tomu zase uvedete, že za prvé nikdy nevíme, zda máme určitý prvek snu chápat v původním smyslu nebo symbolicky, neboť věci symbolicky použité nepřestávají proto ještě být tím, čím jsou samy. Nemáme-li však objektivního měřítka, abychom to mohli rozhodnout, je výklad v tomto bodě ponechán libovůli vykladačově. Za druhé: následkem totožnosti protikladů ve snové práci je vždycky neurčité, zda má být určitý snový prvek chápán positivně nebo negativně, jako on sám nebo jako jeho opak. Nová příležitost, aby se uplatnila vykladačova libovůle. Za třetí je pro nejrozmanitější obrácení, ve snu tak oblíbené, ponecháno vykladači na vůli, aby provedl obrácení tam, kde se mu zlíbí. Konečně se odvoláte na vypravování o tom, jak zřídka máme jistotu, že nalezený výklad snu je jediné možný. Je nebezpečí, že přehlédneme další, docela přípustný výklad téhož snu. Za těchto okolností si řeknete, je libovůli vykladačově vyhrazena volnost, jejíž šířka je zdánlivě neslučitelná s objektivní jistotou výsledku. Nebo můžete také předpokládat, že chyba nevězí ve snu, nýbrž že se nedostatky našeho výkladu snu dají vysvětlit nesprávnostmi našeho pojetí a našich předpokladů.

Veškerý Váš materiál je bezvadný, ale podle mého soudu

neospravedlňuje Vaše závěry v obou směrech, ani že výklad snu, který provádíme, je vydán na pospas libovůli, ani že pro nedostatky výsledku je oprávněnost našeho postupu sporná. Chcete-li místo vykladačovy libovůle vsadit: obratnost, zkušenost, chápavost, pak s Vámi souhlasím. Bez takového osobního momentu se ovšem nemůžeme obejít, zejména ne při obtížnějších úkolech vykladačských. Avšak v jiném vědeckém provozu to není jinaké. Není prostředku, kterým bychom mohli zabránit, aby jeden nepoužíval nějaké techniky hůře nebo lépe než druhý. Co jinak, na př. při výkladu symbolu, působí jako libovůle, je odstraňováno tím, že vzájemná souvislost snových myšlenek, souvislost snů v životě snícího a celý psychický stav, ve kterém dochází ke snu, zpravidla vybírají jeden a zamítají druhý z možných výkladů. Úsudek z nedostatku snového výkladu na nesprávnost našich tvrzení je však vyvrácen poznámkou, která dokazuje, že mnohoznačnost a neurčitost snů je naopak vlastností, kterou u něho musíme nutně očekávat.

Řekli jsme, že snová práce provádí překlad snových myšlenek v primitivní způsob vyjadřovací, který má obdobu s písmem obrazovým. Na všech těchto primitivních soustavách vyjadřovacích lpí však takové neurčitosti a dvojznačnosti, aniž jsme při tom měli právo pochybovat o jejich způsobilosti k používání. Víte, že totožnost protikladů u snové práce je obdobná s tak zvaným »protichůdným smyslem praslov« v nejstarších jazycích. Jazykozpytec K. A b e l (1884), od něhož pochází toto hledisko, nás žádá, abychom nevěřili, že zpráva, kterou jedna osoba podávala druhé pomocí tak ambivalentních slov, byla proto dvojznačná. Zvuk a posunek musily naopak v souvislosti řeči učinit úplně nesporným, který z obou protikladů měl mluvící při sdělení na mysli. V písmě, v němž odpadá posunek, byl nahrazen obrázkovým znamením, které bylo připojeno a nebylo určeno k vyslovování, na př. obrázkem ledabyle skrčeného, nebo zpříma stojícího mužíka, podle toho, zda dvojznačné *ken* hyeroglyfického písma znamenalo »slabý« nebo »silný«. Tak se vyhnuli nedorozumění přes mnohoznačnost hlásek i znamení.

Ve starých soustavách vyjadřovacích, na př. písmech

oněch nejstarších jazyků, nacházíme řadu neurčitostí, které bychom v našem dnešním písmě netrpěli. Tak se na př. v některých semitských písmech vyznačují jenom souhlásky slov. Vynechané samohlásky musí si doplnit čtenář podle své znalosti a souvislosti. Nikoli tak, ale dosti podobně postupuje písmo hyeroglyfické, pročež nám výslovnost staroegyptštiny zůstala neznáma. Svaté písmo Egypťanů zná ještě jiné neurčitosti. Tak je na příklad ponecháno libovůli pisatelově, zda chce řadit obrazy vedle sebe s prava do leva, nebo s leva do prava. Abychom mohli číst, musíme se řídit předpisem, že máme číst směrem k obličejům postav, ptáků a pod. Pisatel mohl však obrázková znamení také vřadit do svislých řad a při nápisech na menších předmětech, se zřetelem k líbivosti a k vyplnění prostoru, pozměnit sled znamének ještě jinak. Co na hyeroglyfickém písmě nejvíce ruší, je, že nezná oddělování slov. Obrazy jsou po stránce rozděleny ve stejných vzdálenostech, a obyčejně nemůžeme vědět, zda nějaké znamení patří k předcházejícímu slovu, nebo je počátkem nového. Avšak v perském písmě klínovém odděluje slova šikmý klín.

Velmi starý, ale ještě dnes 400 miliony používaný jazyk (a písmo) je čínský a nemyslete si, že mu nějak rozumím; dal jsem se o něm jenom poučit, poněvadž jsem doufal, že v něm najdu obdoby k neurčitostem snů. Ani jsem se v očekávání nezklamal. Čínský jazyk se hemží takovými neurčitostmi, které by v nás mohly vyvolat strach. Skládá se, jak známo, z řady slabikových hlásek, které se vyslovují buď samostatně nebo kombinovány ve dvojicích. Jedno z hlavních nářečí má asi 400 takových hlásek. Jelikož se zásoba slov odhaduje asi na 4000 slov, vyplývá z toho, že každá hláska má průměrně 10 různých významů, některá méně, jiná více. Pak existuje velký počet prostředků, jak se vyhnout mnohoznačnosti, jelikož nelze ze souvislosti uhodnout, který z deseti významů té které hlásky měl mluvící na mysli. K těmto prostředkům náleží spojení dvou hlásek v jedno složené slovo a používání čtyř různých »tónů«, kterými se hlásky vyslovují. Pro naše srovnání je tato okolnost ještě zajímavější proto, že v tomto jazyku není téměř vůbec mluvnice. O žádném z jednoslabikových

slov není možné říci, zda je jménem podstatným, přídavným nebo slovesem a chybějí také změny slov, ze kterých bychom mohli poznat rod, číslo, koncovku, čas nebo způsob. Tento jazyk se tedy skládá, tak říkajíc, jenom ze surovin, podobně jako je řeč našich myšlenek snovou prací rozpouštěna ve své surové součástky tím, že jsou vynechávány výrazy vzájemných vztahů jednotlivých prvků. Je-li výraz neurčitý, musí vždycky rozhodnout rozum posluchače, který se řídí souvislostí. Zaznamenal jsem si příklad čínského přísloví, které doslovně přeloženo zní:

Málo co vidět mnoho co podivné.

Tomu lze netěžko rozumět. Snad to znamená: Čím méně kdo viděl, tím více se podivuje, nebo: Mnoha věcem se diví, kdo málo viděl. Rozhodnout se nějak mezi těmito dvěma předklady, které se liší jenom gramaticky, ovšem nelze. Ujišťují nás, že čínský jazyk je přes neurčitosti výborným prostředkem k projevu myšlenek. Neurčitost nevede tedy vyhnutelně k mnohoznačnosti.

Musíme ovšem přiznat, že situace vyjadřovací soustavy snové je v tomto ohledu mnohem nepříznivější než situace všech těchto starých jazyků a písem. Neboť tyto jsou v podstatě určeny k sdělování, t. j. usilují o to, aby jim bylo jakýmikoli cestami nebo prostředky porozuměno. Právě tato vlastnost však snu chybí. Sen nechce nikomu nic říci, není prostředkem sdělovacím, směřuje naopak k tomu, aby mu nebylo porozuměno. Proto bychom se nesměli divit, ani se nechat odradit, kdyby se ukázalo, že se mnohoznačnost a neurčitost snu značnou měrou nedá odstranit výkladem. Jistým výtěžkem našeho příměru zůstává jenom poznatek, že takové neurčitosti, kterých by někdo chtěl použít jako námitky proti pádnosti našeho výkladu snů, jsou naopak pravidelným znakem všech primitivních způsobů vyjadřovacích.

Jak daleko sahá srozumitelnost snů ve skutečnosti, můžeme zjistit jenom cvikem a zkušeností. Myslím, že velmi daleko, a srovnáním výsledků, ke kterým dospěli náležitě vyškolení analytikové, potvrzuje můj názor. Laické obecenstvo, také vědecké obecenstvo laické, si libuje, jak známo, v povznešené skepsi, dostaví-li se obtíže a nejistoty vědeckého výkonu. Myslím, že neprávem. Snad Vám není

všem známo, že se podobný stav vytvořil v dějinách babylonsko-asyrských nápisů. Byly doby, kdy veřejné mínění šlo tak daleko, že prohlásilo vykladače klínového písma za snílky a celé toto badání za »podfuk«. V roce 1857 provedla však Royal Asiatic Society rozhodující zkoušku, vyzvala čtyři z nejváženějších badatelů o klínovém písmě, Rawlinsona, Hinckse, Fox Talbota a Opperta, aby zaslali v zapečetných obálkách na sobě nezávislé překlady nově nalezeného nápisu, a po srovnání těchto čtyř interpretací mohla prohlásit, že shoda mezi nimi sahá dost daleko, aby ospravedlňovala důvěru v to, čeho bylo dotud dosaženo, a také očekávání dalších pokroků. Výsměch učeného světa laiků poznenáhlu ustal a jistota ve čtení dokumentů klínového písma od té doby mimořádně vzrostla.

2) Další řada námitek navazuje na dojem, kterého jste ani Vy nezůstali prosti, že hmotné výklady snů, ke kterým jsme nutně dospěli, zdánlivě jsou nucené, vyumělkované, přitažené za vlasy, tedy násilné, nebo dokonce komické a žertovné. Tyto kritiky jsou tak časté, že namátkou uvádím poslední, o které jsem se dověděl. Slyšte tedy: Ve svobodném Švýcarsku byl nedávno sesazen ředitel semináře, protože se zabýval psychoanalysou. Odvolal se a bernské noviny uveřejnily dobré zdání školních úřadů o něm. Z těchto spisů vybírám několik vět, které se vztahují na psychoanalysu: »Dále překvapuje tolik hledaného a vyumělkovaného v příkladech, které jsou obsaženy v uvedené knize dr. Pfistra z Curychu... Vlastně tedy překvapuje, že ředitel semináře přejímá všechna tato tvrzení a zdánlivé důkazy bez kritiky.« Tyto věty jsou uváděny jako rozhodnutí někoho, kdo »soudí klidně«. Já naopak soudím, že tento klid je »vyumělkovaný«. Podívejme se na projev blíže v očekávání, že trochu přemýšlení a znalosti věci nemůže škodit ani klidnému úsudku.

Přímo osvěžuje, když vidíme, jak rychle a neomylně dovede někdo soudit o některé choulostivé otázce hloubkové psychologie hned po prvních dojmech. Výklady se mu zdají hledané a násilné, nelíbí se mu, jsou tedy falešné a všechno vykládání není k ničemu; ani pomíjející myšlenka nedotkne se druhé možnosti, že se tyto výklady musí ta-

kovými zdát z dobrých důvodů, na což by musila nazávat další otázka, které důvody to jsou.

Uvedené zdání se hlavně vztahuje na výsledky přesunutí, které jste poznali jako nejsilnější prostředek snové censury. Pomocí přesunutí vytváří snová censura výtvory náhradní, které jsme označili za náznaky. Jsou to však náznaky, na kterých jejich povahu nepoznáme snadno, od kterých nelze nalézt cestu zpět k podstatě a které s touto podstatou souvisí nejpodivnějšími, nejnezvyklejšími vnějšími asociacemi. Ve všech těchto případech jde však o věci, které mají být schovány, zatajeny; toho přece chce dosáhnout snová censura. Něco, co bylo schováno, nesmíme však očekávat na jeho místě, na místě, které mu náleží. Komise, které dnes kontrolují přechod hranic, jsou v tomto směru chytřejší než švýcarský školní úřad. Nespokojují se hledáním dokumentů a záznamů v mapách a tobolkách, nýbrž počítají s možností, že vyzvědači a pašeráci mohou tyto zakázané věci nosit na nejskrytějších místech svého oděvu, kam rozhodně nepatří, na př. mezi dvojitými podrážkami bot. Najdou-li se tam zatajované věci, pak byly ovšem hodně hledány, ale také hodně — nalezeny.

Považujeme-li za možné nejvzdálenější, nejpodivnější, někdy komicky, někdy vtipně působící vztahy mezi latentním prvkem snovým a jeho zjevnou náhradou, řídíme se při tom hojnými zkušenostmi, získanými na příkladech, jejichž rozluštění jsme zpravidla nenašli sami. Často není možné, podat takový výklad z náhrady samotné; žádný myslivý čolvěk by neuhodl takový vztah. Buď nám snící podá překlad naráz přímým nápadem — u něho je to přece možné, neboť u něho tento náhradní výtvor vznikl — nebo nám poskytne tolik materiálu, že rozluštění nevyžaduje zvláštního důvtipu, nýbrž se vnucuje samo. Nepomůže-li nám snící jedním z těchto způsobů, zůstane nám příslušný zjevný prvek na věky nesrozumitelný. Dovolte, abych ještě uvedl takový nedávno prožitý případ. Jedna z mých pacientek ztratila v době léčby otce. Od tohoto okamžiku používá každé příležitosti, aby ho ve snu znovu oživila. V jednom z těchto snů se vyskytuje otec v určité souvislosti, která je pro nás bez významu, a praví: *Je čtvrt na dvanáct, je půl dvanácté, je tři čtvrtě na dvanáct.* K vý-

kladu této podivnosti se dostavil jediný nápad, že otec rád viděl, když dospělé děti přesně dodržovaly společnou dobu k jídlu. To jistě souviselo se snovým prvkem, nedalo se z toho však soudit na jeho původ. Bylo tu tehdejším stavem léčby ospravedlněné podezření, že k tomuto snu přispělo pečlivě potlačené, kritické vzbouření proti milovanému a uctívanému otci. V dalších nápadech, zdánlivě velmi vzdálených od snu, vypravuje pacientka, že se v její přítomnosti hovořilo mnoho o psychologii a že jeden příbuzný řekl: Der Urmensch [pračlověk] žije ještě v nás všech dále. Teď se domníváme, že jsme porozuměli. Bylo to pro ni výbornou příležitostí, aby si zase jednou představila, že zesnulý otec žije dále. Udělala tedy z něho ve snu »den Uhrmenschen« [člověka hodinového] tím, že mu dala odříkávat polední čtvrthodiny.
Jistě se nezbavíte dojmu, že se tento příklad podobá vtipu, a skutečně se dosti často stalo, že vtip snícího byl považován za vykladačův. Jsou ještě jiné příklady, ve kterých vůbec není snadné rozhodnout, zda jde o vtip nebo o sen. Vzpomenete si však, že se tytéž pochyby v nás vynořily při některých chybných výkonech přeřeknutím. Nějaký muž vypravuje jako sen, že mu strýc, když s ním jel jeho autem, dal hubičku. Sám rychle připojuje výklad. Znamená to autoerotismus (termín z nauky o libidu, který označuje ukojení bez cizího objektu). Dovolil si snad tento muž s námi žertovat a nevydával vtip, který ho napadl, za sen? Nemyslím; skutečně se mu to zdálo. Odkud pochází však tato zarážející podoba? Tato otázka mě kdysi svedla z cesty a donutila mne, abych zevrubně prozkoumal podstatu vtipu. Pro vznik vtipu z toho plynulo, že nějaký předvědomý pochod myšlenkový je na okamžik podroben zpracování nevědomému, z něhož se pak vynořuje jako vtip. Vlivem nevědomí je podroben působnosti mechanismů tam panujících, zhuštění a přesunutí, tedy těchže dějů, které se, jak víte, účastnily snové práce a z této shody lze vysvětlit podobu mezi vtipem a snem, na kterou někdy narážíme. Ale nechtěný »vtip snu« nevyvolává zmnožení slasti jako vtip. Proč, o tom Vás poučí zahloubání do studia vtipu. »Vtip snu« se nám jeví špatným vtipem, nedráždí nás k smíchu, ani nás nerozehřeje.

Takto vstupujeme také ve stopy starověkého výkladu snu, který nám vedle množství nepotřebného zanechal mnohý dobrý příklad snového výkladu, který bychom sami nedovedli překonat. Povím Vám nyní sen historicky významný, který s některými odchylkami vypravuje o Alexandru Velikém Plutarch a Artemidorus z Daldis. Když král oblékal město Tyrus, které se houževnatě bránilo (322 př. Kr.), zdálo se mu, že vidí tančícího satyra. Vykladač snů Aristandros, který se nacházel ve vojsku, vyložil mu sen tak, že slovo »satyros« rozložil v *σα Τύρος* (tvůj je Tyrus) a z toho vyvodil, že Alexander bude triumfovat nad městem. Tento se dal výkladem pohnout, aby v obléhání pokračoval, a konečně Tyru dobyl. Výklad, který vypadá dosti vyumělkovaně, byl nesporně správný.

3) Vyvolá ve Vás asi zvláštní dojem, když uslyšíte, že proti našemu pojetí snu byly vzneseny námitky také osobami, které se sami delší dobu jako psychoanalytikové zabývali výkladem snů. Bylo by příliš neobvyklé, kdyby tak bohatá příležitost k novým omylům zůstala nevyužita a proto vznikla pojmovými záměnami a neoprávněným sevšeobecňováním tvrzení, která, pokud se nesprávnosti týká, nezůstávají příliš pozadu za lékařským pojetím snů. Jedno z nich již znáte. Praví, že se sen zabývá pokusy přizpůsobit se přítomnosti a vyřešit úkoly budoucnosti, tedy sleduje »tendenci prospektivní« (A. Maeder). Již jsme uvedli, že se toto tvrzení zakládá na záměně snu s latentními myšlenkami snovými, předpokládá tedy pomíjení snové práce. Jako karakteristika nevědomé činnosti duševní, ke které náleží také latentní myšlenky snové, není jednak novinkou, jednak není vyčerpávající, neboť nevědomá činnost fysická se zabývá mnoha jinými otázkami mimo přípravu budoucnosti. Mnohem horší záměna je asi podkladem ujišťování, že za každým snem najdeme »doložku smrti«. Nevím přesně, co tato formulka má vyjadřovat, ale domnívám se, že za ní vězí záměna snu s celou osobností snářovou.

Neoprávněným sevšeobecněním několika dobrých příkladů je věta, že každý sen připouští dva výklady, jeden takový, jaký jsme popsali, tak zvaný psychoanalytický, a

druhý, tak zvaný anagogický, který opomíjí pudová hnutí a směřuje k znázornění vyšších duševních výkonů (H. Silberer). Jsou takové sny, ale marně byste se pokoušeli rozšířit toto pojetí třeba jenom na většinu snů. Po všem, co jste slyšeli, bude se Vám zcela nepochopitelným jevit tvrzení, že se všechny sny mají vykládat jako bisexuální, jako křížení t. zv. mužské a ženské tendence (A. Adler). Ovšemže jsou jednotlivé sny takové, a později se dovíte, že jsou stejně vybudovány jako některé hysterické příznaky. Uvádím všechny tyto objevy nových obecných znaků snu, abych Vás před nimi varoval nebo aspoň nenechal na pochybách, co o nich soudím.

4) Jednoho dne byla cena badaní o snu zdánlivě ohrožena pozorováním, že analyticky ošetřovaní pacienti zařizují obsah svých snů podle nejmilejších teorií svých lékařů, takže jedni sní převážně o pudových hnutích sexuálních, druzí o vůli k moci a ještě jiní dokonce o obrození. (W. Stekel.) Význam tohoto pozorování snižuje úvaha, že lidé měli sny již dříve, než existovala psychoanalytická léčba, která by mohla řídit jejich sny, a že ti, kdo jsou nyní v ošetření, mívali sny také v době před ošetřením. Brzy seznáte, že to, co je na této novince skutečné, je samozřejmé a bezvýznamné pro teorii snu. Zbytky ze dne, které dávají podnět ke snu, jsou následky silných zájmů bdělého života. Jestliže se řeči a podněty lékařovy staly významnými pro analysované, stávají se součástí zbytků ze dne, stávají se psychickými popudy pro tvorbu snu jako ostatní afektivní nevyřízená přání dne a působí podobně jako popudy tělové, které za spánku ovlivňují spáče. Tak jako tito ostatní podněcovatelé snu mohou se také myšlenkové pochody, ke kterým dal podnět lékař, projevit ve zjevném obsahu snovém nebo se dají prokázat v obsahu latentním. Víme přece, že je možné vyvolat sny experimentálně, správněji, že lze část snového materiálu do snu zavést. Analytik nehraje tedy v tomto ovlivňování svých pacientů jinou úlohu než badatel, který jako Mourly Volt předepisuje pokusným osobám určité postavení údů.

Můžeme často dosáhnout vlivu na to, o čem se má pacientovi zdát, nikdy však na to, co se mu bude zdát. Me-

chanismus snové práce a nevědomé přání snové nepodléhají vůbec cizímu vlivu. Při pojednání o snech, vyvolaných tělovými popudy, jsme již poznali, že zvláštnost a samostatnost snového života se projevuje reakcí, kterou sen odpovídá na tělové nebo psychické popudy. Zde uvedené tvrzení, které pochybuje o objektivitě snového badání, se opět zakládá na záměně, a to snu se snovým materiálem.

Tolik jsem Vám chtěl, dámy a pánové, vypravovat o problémech snu. Tušíte, že jsem mnohé vynechal a sami jste viděli, jak jsem téměř ve všech bodech musil být neúplný. To však bylo vyvoláno souvislostí mezi úkazy snovými a neurotickými. Studovali jsme sen jako úvod k nauce o neurosách a bylo to rozhodně správnější než, kdybychom postupovali opačně. Ale jako sen připravuje chápání neuros, tak můžeme dospět k správnému pochopení snu teprve, až poznáme jevy neurotické.

Nevím, jak o tom smýšlíte, ale já rozhodně nelituji, že jsem tak velkou část Vašeho zájmu a času, který máme k disposici, věnoval problémům snu. Na žádném jiném předmětě nelze získat tak snadno přesvědčení o správnosti tvrzení, se kterými psychoanalysa stojí a padá. Je potřebí úsilovné práce, trvající mnoho měsíců a třeba i let, abychom ukázali, že příznaky nějakého neurotického případu mají smysl, slouží nějakému úmyslu a vyplývají z osudu trpící osoby. Proti tomu může se zdařit několikahodinnému úsilí, aby prokázalo tytéž poměry u snového výkonu, který je nejprve nesrozumitelně zamotán, a tím potvrdilo všechny předpoklady psychoanalysy, nevědomou povahu duševních dějů, zvláštní mechanismy, kterým jsou podrobeny, a pudové síly, které se v nich projevují. A přimyslíme-li si k dalekosáhlé obdobě mezi strukturou snu a neurotickým příznakem rychlost proměny, která z člověka snícího činí bdělého a rozumného, získáme jistotu, že se také neurosa zakládá jenom na změněné souhře sil mezi mocnostmi psychického života.

DÍL TŘETÍ

OBECNÁ NAUKA O NEUROSÁCH

PŘEDNÁŠKA 16

Psychoanalysa a psychiatrie

DÁMY A PÁNOVÉ! Těší mě, že se po roce shledáváme, abychom pokračovali ve svých rozmluvách. V minulém roce jsem přednášel o psychoanalytickém šetření o snu a mylných výkonech; tento rok hodlám věnovat úvodu do neurotických jevů, které, jak brzy poznáte, mají s oběma mnoho společného. Ale pravím předem: tentokráte nemohu připustit, abyste ke mně zaujali totéž stanovisko jako v roce minulém. Tehdy mi záleželo na tom, abych ani jediným krokem neporušil shody mezi sebou a Vaším úsudkem; hodně jsem s Vámi besedoval, podroboval se Vašim námitkám, uznával vlastně Vás a »zdravý, lidský Váš rozum« za rozhodující instanci. Toť nyní nemožno z prostého důvodu. Mylné výkony a sny nebyly pro Vás cizími jevy, možno říci, že jste měli stejně velké zkušenosti jako já nebo jste je mohli snadno získat. Oblast neurotických jevů je Vám však neznáma; pokud nejste sami lékaři, nemáte k ní jiného přístupu kromě mých sdělení a k čemu je nejlepší úsudek, chybí-li znalost látky, kterou máme posoudit.

Nebeřte však mé upozornění tak, jako bych chtěl konat dogmatické přednášky a požadovat bezpodmínečně Vaší víry. Takovým neporozuměním byste mi těžce křivdili. Nechci vzbudit přesvědčení, nýbrž přinést podněty a otřást předsudky. Není-li Vám možno z neznalosti látky vytvořit si vlastní úsudek, nevěřte ani nezavrhujte! Poslouchejte a dejte na sebe působit tím, co s Vámi sdělím. Přesvědčení nelze získat tak snadno, anebo, dospějeme-li k nim bez námahy, projeví se záhy bezcennými a nemají síly k odporu. Právo na přesvědčení má teprve, kdo jako já mnoho let pracoval o tomže materiálu a při tom prožil tytéž nové a překvapující zkušenosti. K čemu vůbec jsou v intelek-

tuální oblasti rychlá přesvědčení, blesku podobná obrácení, okamžitá odpuzování? Nepozorujete, že *coup de foudre,* láska na první pohled, patří do zcela odlišné, afektivní oblasti? Ani na svých pacientech nežádáme, aby přicházejíce k nám, měli již přesvědčení nebo byli stoupenci psychoanalysy. To je naopak činí často podezřelými. Blahosklonná skepse jest jejich nejvhodnějším vztahem k nám. Dovolte tedy, aby ve Vás klidně vyrostlo pojetí psychoanalytické vedle populárního čili psychiatrického, až se naskytne příležitost, kdy se obé navzájem ovlivní, změří a spojí k rozhodnutí.

Na druhé straně se nedomnívejte ani na okamžik, že to, co jako psychoanalytické pojetí rozvádím, je soustavou spekulativní. Naopak, je to zkušenost, buď přímo vyjádřené pozorování nebo výsledek jeho zpracování. Teprve dalším pokrokem vědy se ukáže, zda toto zpracování bylo postačující a oprávněné; a mohu bez chlouby prohlásit po půltřetím desítiletí a po uplynutí značné části svého života, že ona pozorování vznikla z obzvláště těžké, intensivní a prohloubené práce. Měl jsem často dojem, že naši odpůrci vůbec nepřihlížejí k tomuto zdroji našich tvrzení, domnívajíce se, že jde o subjektivně určené nápady, proti kterým kde kdo může postavit, co se mu zlíbí. Zcela pochopitelné mně toto chování odpůrců není. Snad se tak děje proto, že lékař tak zřídka se dává do hovoru s nervosními, tak nepozorně naslouchá tomu, co by chtěli říci, že ztratil téměř možnost, vybrat si z jejich sdělení něco cenného, tudíž provádět na nich zevrubná pozorování. Při této příležitosti slibuji, že budu ve svých přednáškách málo polemisovat, nejméně s jednotlivci. Nepřesvědčil jsem se o pravdivosti věty, že spor je otcem všech věcí. Myslím, že pochází z řecké sofistiky a jako ona hřeší přeceňováním dialektiky. Mně se naopak zdálo, že tak zvaná vědecká polemika je celkem dost neplodná, nehledíc k tomu, že je skoro vždy vedena krajně osobně. Ještě před několika lety mohl jsem se honosit tím, že jsem vstoupil do řádného vědeckého sporu pouze s jediným badatelem (L ö w e n f e l d e m z Mnichova). Spor se skončil tím, že jsme se spřátelili a zůstali přáteli do dneška. Ale dlouho

jsem pokus neopakoval, neboť jsem nebyl jist, že by jiný dopadl stejně.

Teď si jistě řeknete, že toto odmítnutí literární diskuse svědčí o zvlášť vysokém stupni nepřístupnosti vůči námitkám, o svéhlavosti, nebo, jak se praví v roztomilé vědecké hantýrce, o »zarytosti«. Na to odpovídám: Získáte-li jednou určité přesvědčení tak těžkou prací, nabudete také nějakého práva, abyste s jistou houževnatostí na něm lpěli. Mohu dále namítat, že jsem za svých prací své názory o některých důležitých bodech modifikoval, pozměnil, novými nahradil a vždy jsem se k tomu veřejně přiznal. A úspěch této upřímnosti? Jedni mé opravy sama sebe vůbec nevzali na vědomí a kritisují mne dosud pro tvrzení, která pro mne již dávno neznamenají totéž. Druzí mi vytýkají právě tyto změny a prohlašují mě proto za nespolehlivého. Není-liž pravda, kdo několikrát změnil své názory, nezasluhuje vůbec víry, neboť dává příliš tušit, že se mohl zmýlit i v posledních tvrzeních? Kdo však na tom, co jednou řekl, neomylně trvá nebo se od toho nenechá dost rychle odvrátit, svéhlavým a zarytým se zove. Co lze vzhledem k těmto protichůdným vlivům kritiky činit jiného, než zůstat, čím jsme a chovat se, jak nám káže úsudek? Jsem k tomu také odhodlán a nedám si bránit v tom, abych své nauky neutvářel a neupravoval, jak požaduje má postupující zkušenost. V základních poznatcích nepotřeboval jsem dosud nic měnit a doufám, že tomu tak bude i nadále.

Mám Vám tedy předvést psychoanalytické pojetí neurotických jevů. Je při tom nasnadě, jak pro analogii, tak pro kontrast, navázat na úkazy, o kterých jsme již jednali. Vyberu si příznakový počin, kterého se dopouští mnoho osob v mých ordinačních hodinách. Analytik, jak známo, neví, co počít s lidmi, kteří v lékařské ordinaci ho navštěvují, aby ve čtvrhodince před ním rozprostřeli strasti svého dlouhého života. Hlubší vědomosti mu brání, aby jako jiný lékař nevydal dobré zdání: Nic Vám neschází — a poskytl radu: Podrobte se malé vodoléčbě. Proto také jeden náš kolega na otázku, jak si počíná s ordinačními pacienty, odpověděl, pokrčiv rameny: Ukládám jim trest za svévoli ve výši tolika a tolika korun. Nebudete se tedy

divit, když uslyšíte, že ani u velmi zaměstnaných psychoanalytiků v ordinačních hodinách nebývá příliš rušno. Místo jednoduchých dveří mezi svou ordinační síní a čekárnou dal jsem udělat dvojité a zesílit je plstěným potahem. Účel této malé úpravy nepotřebuje vysvětlení. Velmi často se teď stává, že lidé, které vpustím z čekárny, opomenou za sebou zavřít dveře, a to téměř vždy oboje. Jakmile to zpozoruji, dosti nepřívětivým tónem naléhám, i když vstoupil elegantní pán nebo sebe nastrojenější dáma, aby se vrátil a opomenutí napravil. Vypadá to jako nemístné puntíčkářství. Také jsem se tímto požadavkem někdy blamoval, poněvadž šlo o lidi, kteří se nemohou kliky dotknout a jsou rádi, když je někdo jiný tohoto dotyku ušetří. Avšak ve většině případů byl jsem v právu, neboť kdo se tak chová, že nechá dveře z čekárny do lékařovy ordinační síně otevřeny, patří mezi luzu a zasluhuje, aby byl přijat nelaskavě. Nestavte se zatím na žádnou stranu, dokud neuslyšíte další. Pacientova nedbalost uskutečňuje se totiž jenom tehdy, když byl v čekárně sám a nechal tudíž za sebou prázdný pokoj; nikdy se neuskutečňuje, když s ním čekali jiní, cizí. V tomto případě výborně chápe, že je jeho zájmem, aby ho nikdo neposlouchal, mluví-li s lékařem, a neopomene pečlivě uzavřít oboje dveře.

Takto determinované pacientovo opomenutí není ani nahodilé ani nesmyslné, dokonce není ani nedůležité, neboť osvětluje, jak uvidíme, poměr vstupujícího k lékaři. Pacient je z velkého množství těch, kdo vyžadují světské autority a chtějí být oslněni, zastrašeni. Snad se dal telefonicky optat, kdy je nejlépe přijít, snad se připravil na nával těch, kdo prosí o pomoc, asi jako před filiálkou firmy Julius Meinl. Tu však vstoupí do prázdné, k tomu ještě velmi skromně zařízené čekárny a zachvěje se. Musí lékaři oplatit, že, přicházeje, chtěl mu věnovat tolik zbytečného respektu a tu — opomene zavřít dveře mezi čekárnou a ordinační síní. Chce tím lékaři říci: Ach, tady přece nikdo není a také, pokud zde budu, patrně nikdo nepřijde. I v rozhovoru by se choval zcela nezpůsobně a neuctivě, kdyby jeho domýšlivost nebyla hned z počátku ostrým napomenutím ztlumena.

V analyse tohoto malého příznakového počinu nenajdete

asi nic, co Vám není již známo: tvrzení, že není nahodilé, nýbrž má motiv, smysl a úmysl, že lze uvést duševní souvislost, do které náleží, a že jako malý příznak nás zpravuje o důležitějším duševním ději. Především však, že děj takto naznačený je neznám vědomí toho, kdo jej provádí, neboť žádný z pacientů, kteří nechali oboje dveře otevřeny, by nemohl připustit, že mi tímto opomenutím chtěl projevit nevážnost. Pravděpodobně si leckterý vzpomněl, že vstupuje do prázdné čekárny, pocítil zklamání, ale souvislost mezi tímto dojmem a následujícím počinem příznakovým jistě nebyla jeho vědomím poznána.

K této malé analyse příznakového počinu chceme připojit pozorování jedné nemocné. Volím takové, které mám ve svěží paměti, také proto, že se dá poměrně snadno vylíčit. Určitá podrobnost je u každého sdělení tohoto druhu nevyhnutelná.

Mladý důstojník, který se vrátil na krátkou dovolenou, mě žádá, abych vzal do ošetření jeho tchyni, která, žijíc v nejšťastnějších poměrech, kazí svým příbuzným život nesmyslnou ideou. Poznávám třiapadesátiletou, dobře zachovalou dámu, přivětivé a prosté povahy, která bez odporu vypravuje toto: Žije ve šťastném manželství na venkově s mužem, který řídí velkou továrnu. Nedovede si vynachválit milou péči svého muže. Sňatek z lásky před třiceti lety, od té doby ani jednou zkalení poměru, ani jediná hádka, ani důvod žárlivosti. Obě její děti jsou dobře provdány, muž a otec ještě nechce jít na odpočinek ze smyslu pro povinnost. Před rokem stalo se neuvěřitelné, čemu sama nerozumí, že totiž ihned uvěřila anonymnímu dopisu, který obvinil jejího výborného muže z poměru k mladé dívce, a od toho okamžiku je její štěstí rozbito. Stalo se to asi takto: Měla služebnou, se kterou snad příliš často hovořila o intimnostech. Dívka chovala přímo nenávistné nepřátelství k jiné dívce, poněvadž tato měla mnohem větší úspěch v životě, ačkoli nebyla lepšího původu. Místo, aby šla do služby, opatřila si tato dívka obchodní vzdělání, vstoupila do továrny a následkem nedostatku personálu, vyvolaného narukováním úředníků, postoupila na dobré místo. Bydlila nyní přímo v továrně, stýkala se se všemi pány a říkali jí dokonce slečno. Dívka, která zů-

stala v životě pozadu, byla ovšem hotova, vypravovat o své někdejší spolužačce všechno nejhorší. Jednoho dne hovořila naše dáma se služebnou o starém pánovi, který byl před tím u ní na návštěvě a o němž věděli, že nežije se svou ženou, nýbrž má poměr s jinou. Dáma neví, jak se stalo, že náhle řekla: Pro mne by bylo nejhorší, kdybych se dověděla, že můj dobrý muž má také nějaký poměr. Nazítří dostala poštou anonymní dopis, který jí pozměněným písmem podával tuto takřka kouzelně vyvolanou zprávu. Usoudila, — pravděpodobně právem, — že dopis napsala jej zlá služebná, neboť jako milenka jejího chotě byla označena právě ona slečna, kterou služebná nenáviděla. Ale, ačkoli intriku hned prokoukla a ve svém bydlišti zažila dost podobných případů, aby věděla, jak málo víry zasluhují takové zbabělé denunciace, přece se po obdržení dopisu okamžitě zhroutila. Hrozně se rozčílila a okamžitě poslala pro muže, aby mu činila nejprudší výčitky. Muž odmítl se smíchem obvinění a udělal nejlepší, co se dělat dalo. Zavolal domácího a továrního lékaře, který se snažil uklidnit nešťastnou ženu. Také další postup obou mužů byl docela rozumný. Služebná byla propuštěna, domnělá sokyně však nikoli. Od té doby se prý nemocná natolik uklidnila, že již nevěřila obsahu anonymního dopisu, ale nikdy se neuklidnila úplně ani na dlouhou dobu. Stačí, že někdo vysloví jméno slečny nebo že ji ona potká na ulici, aby dostala nový záchvat nedůvěry, bolesti a výčitek.

To je tedy chorobopis této dobré ženy. Nepotřebovali jsme příliš mnoho psychiatrické zkušenosti, abychom chápali, že na rozdíl od ostatních nemocných vyličuje svůj případ spíše příliš shovívavě, tedy jak říkáme: jej disimuluje a že vlastně nikdy nepřekonala víru v obvinění, obsažené v anonymním dopise.

Jaké stanovisko v podobném případě zaujímá psychiatr? Jak by se choval k příznakovému počinu pacienta, který nezavírá dveře do čekárny, již víme. Prohlašuje jej za nahodilost, psychologicky nezajímavou, která se ho dále netýká. Avšak toto chování nelze rozšířit na chorobu žárlivé ženy. Příznakový počin je zdánlivě něčím lhostejným, příznak se však vtírá jako něco významného. Je spojen s in-

tensivním subjektivním utrpením, ohrožuje objektivně soužití rodiny; je tedy předmětem psychiatrického zájmu, který nelze odmítnout. Psychiatr se nejdříve pokouší karakterisovat příznak jednou podstatnou vlastností. Ideu, kterou se tato dáma trápí, nemůžeme samu o sobě označit za nesmyslnou; stává se přece, že starší manželé mívají milostné vztahy k mladým dívkám. Ale něco jiného je na tom nesmyslné a nesrozumitelné. Pacientka nemá vůbec důvodu, aby si myslila, že její něžný a věrný muž náleží k této kategorii manželů, byť nebyla tak řídká; nemá důvodu, aby věřila anonymnímu dopisu. Ví, že tato písemnost nic nedokazuje, dovede si uspokojivě vysvětlit její původ; měla by si tedy dovést říci, že nemá vůbec důvodu k žárlivosti, také si to říká, ale přesto trpí tak, jako by tuto žárlivost považovala za úplně oprávněnou. Ideje tohoto druhu, které jsou nepřístupné logickým a ze skutečnosti vyplývajícím argumentům, nazýváme obvykle b l u d y. Dobrá dáma trpí tedy b l u d e m ž á r l i v o s t i. To je podle mého podstatou její choroby.

Po tomto prvním zjištění se náš psychiatrický zájem ještě zvýší. Jestliže nelze odstranit blud tím, že objasníme jeho vztah k realitě, pak patrně ani z reality nepochází. Odkud tedy pochází? Bludy mívají nejrůznější obsah; proč je v tomto případě obsahem bludu právě žárlivost? U kterých osob vznikají bludy, anebo zvláště bludy žárlivosti? Zrovna zde bychom chtěli slyšet psychiatra a právě zde nás nechá na holičkách. Vůbec se zabývá pouze jedinou z našich otázek. Probadá rodinné dějiny této ženy a m o ž n á, že nám odpoví: Bludy se vyskytují u osob, v jejichž rodinách podobné a jiné psychické poruchy častěji se vyskytovaly. Jinými slovy, jestliže tato žena rozvila blud, pak k němu byla disponována dědičným přenesením. To je jistě něco, ale je to vše, co chceme vědět? Všechno, co přispělo k vzniku tohoto onemocnění? Máme se spokojit předpokladem, že je lhostejné, libovolné a nevysvětlitelné, proč se vyvinul blud žárlivosti a nikoli jiný? A smíme větu o nadvládě dědičného vlivu v negativním smyslu chápat také tak, jako by bylo lhostejné, které prožitky se dotkly této duše, že byla prostě k tomu určena, aby jednou produkovala blud? Chcete vědět, proč vědecká

psychiatrie nechce poskytnout dalších vysvětlení? Ale já odpovídám: Taškářem je, kdo dává víc, než má. Psychiatr právě nezná cesty, která v osvětlení podobného případu vede dále. Musí se spokojiti diagnosou a prognosou dalšího průběhu, která je přes bohaté zkušenosti nejistá. Může tu však psychoanalysa dokázat více? Ano, přece; snad se mi podaří Vám ukázat, že dovede i v tak těžko přístupném případě odhalit něco, co umožňuje nejbližší porozumění. Nejdříve si prosím povšimněte nepatrné maličkosti, že pacientka anonymní dopis, o který se opírá její blud, přímo vyprovokovala, když předchozího dne pravila mladé pletichářce, že by pro ni bylo největším neštěstím, kdyby její muž měl poměr s mladým děvčetem. Tak teprve služebnou podnítila, aby jí poslala anonymní dopis. Bludná myšlenka se tedy stává poněkud nezávislou na dopise; existovala již předtím v nemocné jako obava — nebo jako přání? K tomu nyní připojte všechny další malé příznaky, které vyplynuly jenom z dvouhodinné analysy. Pacientka se sice chovala odmítavě, když byla vyzvána, aby po vypravování své historie se mnou sdělila své další myšlenky, nápady a vzpomínky. Tvrdila, že ji nic nenapadá, že již všechno řekla, a po dvou hodinách musil být pokus s ní skutečně přerušen, poněvadž prohlásila, že se již cítí zdravou a je jista, že se chorobná myšlenka už nedostaví. To ovšem řekla jenom z odporu a bázně před pokračováním v analyse. Avšak v těchto dvou hodinách učinila přece jenom několik poznámek, které připouštějí, ba přímo vnucují určitý výklad, který jasně osvětluje vznik jejího bludu žárlivosti. Byla v ní samotné intensivní zamilovanost do mladého muže, do téhož zetě, na jehož naléhání mne jako pacientka vyhledala. O této zamilovanosti nevěděla, nebo snad jenom velmi málo; při stávajícím příbuzenském poměru se mohla zamilovaná náklonnost snadno maskovat jako neškodná něžnost. Po všech našich zkušenostech není pro nás obtížné vmyslit se do psychického života této slušné paní a hodné matky, staré 53 let. Taková zamilovanost nemohla se stát vědomou, poněvadž byla něčím neslýchaným, nemožným; nepřestala však existovat a, jsouc nevědomá, vykonávala silný tlak. Něco se s ní musilo stát, nějaká náprava musila

být hledána, a nejbližší úlevu poskytl asi mechanismus přesunutí, který má zpravidla značný podíl na vzniku bludné žárlivosti. Jestliže netoliko ona, stará paní, byla zamilována do mladého muže, nýbrž také její starý muž měl poměr s mladou dívkou, pak byla zbavena výčitek svědomí pro nevěru. Fantasie o mužově nevěře byla tedy uklidňující náplastí na rozjitřenou ránu. Svou vlastní lásku si neuvědomila, ale její zobrazení, které jí přinášelo takové výhody, si nutkavě, bludně uvědomila. Argumenty proti tomuto nemohly ovšem nikterak pomoci, neboť byly namířeny jenom proti zobrazení, nikoli proti původnímu obrazu, od kterého ono přebírá sílu a který vězel nedotknutelně skryt v nevědomí.

Shrňme nyní, čím krátké a nesnadné psychoanalystické úsilí přispělo k pochopení tohoto případu. Ovšem předpokládáme, že se naše vyšetřování provádělo správně, což zde nemohu podrobit Vašemu posouzení. Za prvé: Blud není již něčím nesmyslným neb nepochopitelným, má smysl, dobrý motiv, patří do souvislosti afektivního zážitku nemocné. Za druhé: Je nutný jako reakce na nevědomý duševní děj, který jsme z jiných příznaků uhodli a právě z tohoto vztahu pochází jeho bludný ráz, jeho odolnost proti logickým a reálným útokům. Sám je něčím žádoucím, druhem útěchy. Za třetí: Zážitkem v pozadí onemocnění bylo nesporně určeno, aby vznikl blud žárlivosti a nikoliv jiný. Pamatujete se přece, jak den před tím řekla mladé pletichářce, že by bylo pro ni nejhroznější, kdyby se jí muž stal nevěrný. Ani Vám neušlo, že s příznakovým počinem, námi analysovaným, jsou tu dvě důležité obdoby, jednak v osvětlení smyslu nebo úmyslu, jednak ve vztahu k nevědomému, které je dáno situací.

Tím jsme ovšem neodpověděli na všechny otázky, které tento případ nadhodil. Podobný případ nahrazuje mnoho dalších problémů, jednak takových, které se vůbec ještě nedají rozřešit, jednak jiných, které jsme nemohli rozluštit pro nepřízeň zvláštních poměrů. Na př. proč upadá tato ve šťastném manželství žijící žena v zamilovanost do zetě a proč nastává ulehčení, které by bylo možné i jiným způsobem, právě takovým zobrazením, projekcí jejího vlastního stavu na manžela? Nemyslete si, že je zbytečné a své-

volné klást takové otázky. Máme již některý materiál, abychom na ně mohli odpovědět. Paní je v kritickém stáří, které nevítaně a náhle stupňuje sexuální potřebu ženy; to by samo o sobě stačilo. Nebo snad k tomu přistupuje, že dobrý a věrný manžel po mnoho let nemá onu sexuální výkonnost, kterou by tato dobře zachovalá žena potřebovala k svému ukojení. Zkušenost nás upozornila na to, že se právě takoví muži, jejichž věrnost je pak samozřejmá, zvláště nežně chovají ke svým ženám a mají neobyčejné ohledy k jejím nervosním obtížím. Nebo: není dále lhostejné, že se objektem této chorobné zamilovanosti stal právě mladý manžel dcery. Silná erotická vazba k dceři, která se konec konců vysvětluje sexuální konstitucí matky, dovede často pokračovat v takové přeměně. Snad Vám smím v této souvislosti připomenout, že poměr mezi tchyní a zetěm byl lidmi odjakživa považován za velmi choulostivý a dal primitivům podnět k velmi silným tabuistickým předpisům a zákazům.[1]) Tento poměr často převyšuje jak positivně, tak negativně kulturně vhodnou míru. Který z těchto tří momentů v našem případě působil, zda se tu setkaly dva z nich nebo všechny, nemohu Vám ovšem říci, ale jenom proto ne, že mně nebylo dovoleno pokračovat v analyse po její druhé hodině.

Nyní, pánové, pozoruji, že jsem hovořil o samých věcech, na které Vaše chápání není ještě připraveno. Učinil jsem tak proto, abych srovnal psychiatrii s psychoanalysou. Avšak táži se Vás: Zpozorovali jste sebe menší rozpor mezi oběma? Psychiatrie nepoužívá technických metod psychoanalysy, opomíjí něčím navázat na obsah bludu a podává nám odkazem na dědičnost velmi všeobecnou a vzdálenou etiologii místo, aby napřed odkryla speciálnější a bližší příčiny. Je v tom však rozpor, protiklad? Není to naopak doplnění? Což moment dědičnosti jest v rozporu s významem zážitku, nespojují se naopak oba k společnému účinku? Uznáte, že v podstatě psychiatrické práce není nic, co by se zpěčovalo psychoanalytickému badání. Psychoanalyse se tedy vzpírají psychiatři, nikoli psychiatrie. Psychoanalysa se má k psychiatrii jako histologie

[1]) V orig.: „Vermeidungen." Viz „Totem und Tabu", 1913.

k anatomii; tato studuje vnější tvary orgánů, ona jejich stavbu z tkání a jednotlivých prvků. Rozpor mezi těmito dvěma druhy studia, z nichž jedno je pokračováním druhého, není dobře myslitelný. Jak víte, považuje se dnes anatomie za základnu vědeckého lékařství, ale byla doba, kdy bylo stejně zapověděno, pitvat lidské mrtvoly, aby se poznala vnitřní struktura těla, jako je dnes zavrhováno, vykonávat psychoanalysu, aby se prozkoumalo vnitřní dění duševního života. A snad nás nedaleká doba přivede k poznání, že vědecky prohloubená psychiatrie není možná bez dobré znalosti hlubších, nevědomých dějů v duševním životě.

Snad má psychoanalysa, na kterou se tolik útočí, mezi Vámi také přátele, kteří by rádi viděli, kdyby se dala ospravedlnit rovněž z jiného, z therapeutického hlediska. Víte, že naše dosavadní psychiatrická therapie není s to, aby měla vliv na bludy. Dovede to snad psychoanalysa, ježto zná mechanismus těchto příznaků? Nikoli, pánové, toho nedovede; je proti těmto chorobám — aspoň zatím — stejně bezmocná, jako každá jiná therapie. Můžeme sice rozumět, co se v nemocném dělo, ale nemáme prostředků, kterými bychom dovedli způsobit, aby tomu nemocný sám rozuměl. Slyšeli jste přece, že jsem nemohl v analyse tohoto druhu pokračovat po prvních počátcích. Chcete snad proto tvrdit, že třeba zavrhnout analysu takových případů, protože nepřináší ovoce? Myslím, že přece ne. Máme právo, ba povinnost provádět badání bez zřetele k přímému užitku. Nakonec se — nevíme, kde ani kdy — každý kus vědění promění v dovednost, v therapeutickou dovednost. I kdyby se ukázalo, že psychoanalysa je při všech ostatních nervových a psychických chorob stejně neúspěšná jako u bludu, přece by zůstala plně ospravedlněna jako nenahraditelný prostředek vědeckého badání. Pak bychom ovšem neměli příležitost, ji provádět; lidský materiál, na kterém se chceme učit, který žije, má vlastní vůli a potřebuje vlastních motivů, aby se účastnil práce, by nám nebyl k disposici. Dovolte mi proto, abych dnes končil sdělením, že jsou rozsáhlé skupiny nervových poruch, ve kterých přeměna našeho lepšího chápání v therapeutickou dovednost skutečně byla prokázána a že u těch-

to jinak velmi těžko přístupných chorob docilujeme za některých podmínek úspěchů, které se mohou řadit ke všem ostatním v oboru interní therapie.

PŘEDNÁŠKA 17

Smysl příznaků

DÁMY A PÁNOVÉ! V minulé přednášce jsem Vám vykládal, jak málo se klinická psychiatrie zajímá o zjevný tvar a obsah jednotlivého příznaku, jak však psychoanalysa právě na ně navázala a především zjistila, že příznak má smysl a souvisí s prožitky nemocného. Smysl neurotických příznaků byl po prvé objeven J. Breuerem studiem a šťastným vyléčením hysterického případu (1880—1882), který se pak stal slavný. Je pravdou, že P. Janet provedl týž průkaz nezávisle na Breuerovi. Francouzskému badateli dokonce náleží literární prvenství, neboť Breuer uveřejnil své pozorování teprve o více než jedno desítiletí později (1893—95) za spolupráce se mnou. Ostatně nám může být celkem lhostejné, od koho tento objev pochází, neboť víte, že každý objev byl učiněn více než jedenkrát a nikdy najednou, a úspěch beztak nejde ruku v ruce se zásluhou. Amerika se nenazývá po Kolumbovi. Před Breuerem a Janetem vyslovil velký psychiatr Leuret přesvědčení, že se ukáže i smysl delirií duševně chorých, jakmile budeme s to, abychom je přeložili. Přiznávám se, že jsem si dlouhou dobu velmi vysoko cenil Janetových zásluh o objasnění neurotických příznaků, poněvadž je pojímal jako projevy jakýchsi *idées inconscientes,* které ovládají nemocné. Ale Janet se od té doby v upřílišené zdrženlivosti vyjádřil tak, jako by chtěl doznat, že nevědomí nebylo pro něho ničím jiným, než rčením, pomůckou, *une façon de parler;* že při tom nemyslil na nic reálného. Od té doby již nerozumím Janetovým vývodům, myslím však, že se zbytečně připravil o mnohé zásluhy.

Neurotické příznaky mají tedy smysl stejně jako chybné výkony i sny a tak jako tyto souvisí se životem osob, které

je projevují. Chtěl bych Vám nyní tento důležitý poznatek zpřístupnit několika příklady. Že tomu tak bylo vždycky a ve všech případech, mohu přece jenom tvrdit, nikoli dokázat. Kdo hledá zkušenosti, sám se o tom přesvědčí. Z určitých důvodů však neuvedu příklady z hysterie, nýbrž z jiné, docela zvláštní, jí velmi blízké neurosy, o níž Vám musím říci několik slov úvodem. Tato, t. zv. nutkavá neurosa, není tak populární jako všeobecně známá hysterie; není, smím-li se tak vyjádřit, tak dotěrně hlučná, chová se spíše jako soukromá záležitost nemocného, téměř úplně se vzdává jevů na těle a vytváří veškeré své příznaky v oblasti psychické. Nutkavá neurosa a hysterie jsou ony druhy neurotických chorob, na jejichž studiu byla psychoanalysa nejdříve vybudována a v jejichž léčbě naše therapie také triumfuje. Ale nutkavá neurosa, které chybí onen záhadný skok z duševního v tělesné, stala se psychoanalytickým úsilím vlastně průhlednější a domáčtější než hysterie, a poznali jsme, že se některé krajní znaky neurotiky při ní projevují mnohem křiklavěji.

Nutkavá neurosa se projevuje tak, že nemocní jsou zaměstnáváni myšlenkami, o které se vlastně nezajímají, pociťují v sobě impulsy, které se jim zdají velmi cizí, a jsou podněcováni k počinům, jejichž výkon jim sice nezpůsobuje radost, ale jejichž opominutí je jim úplně nemožné. Myšlenky (nutkavé představy) mohou být samy nesmyslné nebo také pouze lhostejné pro individuum, často jsou úplně hloupé, vždycky jsou výsledkem úsilovné činnosti myšlenkové, která chorého vyčerpává, a které se jenom nerad poddává. Proti své vůli musí hloubat a spekulovat, jako by šlo o nejdůležitější otázky jeho života. Impulsy, které nemocný v sobě pociťuje, mohou rovněž vzbuzovat dětinský a nesmyslný dojem, ponejvíce mají však velmi děsivý obsah, jako pokušení k těžkým zločinům, takže nemocný nejenom je popírá jako cizí, nýbrž poděšen před nimi prchá a před jejich provedením se chrání zákazy, odříkáním a omezením své svobody. Ale tyto impulsy se nikdy, skutečně ani jedenkrát, neprotlačí k provedení; výsledkem je vždycky, že zvítězí útěk a opatrnost. Co nemocný skutečně koná, t. zv. nutkavá jednání, jsou velmi neškodné, jistě nepatrné věci, ponejvíce opakování, obřad-

né přikrašlování činnosti obyčejného života, s čímž se však tyto nutné úkony, uléhání do postele, mytí, dělání toalety, procházení, stávají velmi zdlouhavými a sotva vyřešitelnými úkoly. Chorobné představy, impulsy a počiny nejsou v jednotlivých druzích a případech nutkavé neurosy smíšeny stejným dílem; naopak je pravidlem, že jeden nebo druhý moment převládá a dává chorobě jméno, ale společný znak všech těchto druhů je dosti zjevný.

Je to jistě blouznivé utrpení. Myslím, že by se nejvýstřednější psychiatrické fantasii nebylo zdařilo konstruovat něco podobného, a kdybychom to denně neviděli před sebou, neodhodlali bychom se tomu věřit. Nemyslete si však, že nemocnému nějak pomůžete, budete-li mu domlouvat, aby se rozptyloval, nezabýval těmito hloupými myšlenkami a místo pohrávání dělal něco rozumného. To by si přál sám, neboť to je mu jasné, on sdílí Váš názor o nutkavých příznacích, ba přímo Vám jej podává. Nemůže ovšem jinak; co se u nutkavé neurosy prosadí v čin, je neseno energií, pro kterou asi nemáme obdoby v normálním psychickém životě. Nemocný může jenom jediné: přesunout, zaměnit, nahradit jednu hloupou ideu druhou, poněkud oslabenou, postoupit od jedné opatrnosti nebo jednoho zákazu k jinému, provádět místo jednoho obřadu jiný. Může nutkání přesunout, ale nemůže je odstranit. Způsobilost přesunovat všechny příznaky daleko od jejich původního tvaru, je jedním z hlavních rysů jeho choroby; mimo to je nápadné, že protiklady (polarity), kterými je duševní život prolnut, jsou v jeho stavu obzvláště odděleny. Kromě nutkání positivního i negativního obsahu se v intelektuální oblasti uplatňuje též pochybovačnost, která postupně hlodá i na tom, co je obyčejně nejjistější. Celek vyúsťuje do stále vzrůstající nerozhodnosti, neenergičnosti, do omezení svobody. Při tom byl člověk, trpící nutkavou neurosou, původně velmi energickým karakterem, často mimořádně svéhlavým, zpravidla má nadprůměrné intelektuální nadání. Většinou dosáhl utěšeného stupně etického vývoje, jeví se přespříliš svědomitým, neobvykle korektním. Dovedete si představit, že vyžaduje značné práce, abychom se v této rozporné spleti karakterových okolností a chorobných příznaků poněkud vyznali. Zatím ani neusilujeme

o nic jiného než o to, abychom několika příznakům této choroby porozuměli a dovedli je vykládat.

Snad chcete se zřetelem k našim rozhovorům předem vědět, jaké stanovisko zaujímá současná psychiatrie k problémům nutkavé neurosy. To je však ubohá kapitola. Psychyatrie pojmenovává různá nutkání, jinak o nich nic neříká. Zato však zdůrazňuje, že nositelé těchto příznaků jsou »degenerováni«. To je málo uspokojivé, vlastně úsudkem o hodnotě, odsouzením místo vysvětlení. Máme si tedy přibližně myslit, že se u různých lidí právě vyskytují všechny možné podivnosti. Nuže, my sice myslíme, že osoby, které vytvářejí takové příznaky, jsou již původem jiné, než ostatní lidé. Ale tážeme se: jsou »degenerováni« více než ostatní nervosní lidé (na př. hysterikové nebo ti, kdo trpí psychosami)? Opět je karakteristika zřejmě příliš obecná. Dokonce lze pochybovat, zda je aspoň oprávněna, dovíme-li se, že se takové příznaky vyskytují též u lidí, kteří vynikají zvláště vysokou a obecně významnou výkonností. Obyčejně se ovšem o našich velkých mužích dovíme málo intimností pro jejich vlastní diskretnost a pro prolhanost jejich životopisců, ale přece se stane, že některý je fanatickým vyznavačem pravdy jako Emile Zola a pak nám sám poví, kolika podivnými nutkavými zvyky po celý život trpěl.[1])

Psychiatrie se z toho vymlouvá tím, že mluví o *Dégénereux supérieurs*. Dobře — ale psychoanalysou jsme nabyli zkušenosti, že je možné trvale odstranit tyto podivné nutkavé příznaky tak jako jiné choroby a tak jako u jiných nedegenerovaných lidí. I mně se to již opětovně podařilo.

Nyní s Vámi sdělím jenom dva příklady analysy nutkavého příznaku, jeden ze staršího pozorování, který nedovedu nahradit lepším, a druhý, který jsem nedávno získal. Omezuji se na tak nepatrný počet, poněvadž musím být při takovém sdělení velmi obšírný a vejít do všech podrobností.

Přibližně třicetiletá dáma, trpící nejtěžšími nutkavými jevy, které bych byl možná pomohl, kdyby potutelná náhoda nebyla zničila výsledky mé práce, — snad Vám o tom ještě povím, — prováděla několikrát denně mimo jiné

[1]) E. Toulouse, Emile Zola. Enquête médico-psychologique, Paris 1896.

toto zvláštní nutkavé jednání. Běžela ze svého pokoje do vedlejšího, zazvonila na služebnou, dala jí lhostejný příkaz nebo ji také propustila bez něho a pak zase běžela nazpět. To jistě nebyl těžký příznak nemoci, ale přece mohl vzbudit zvědavost. Objasnění také nastalo způsobem, proti kterému se nedá vůbec nic namítat, a aniž lékař k tomu jakkoli přispěl. Vůbec nevím, jak bych byl mohl tušit smysl tohoto nutkavého jednání, dospět k návrhu jeho výkladu. Kdykoli jsem se nemocné zeptal: Proč tak činíte? Co to má za smysl? — odpověděla: Nevím. Ale jednoho dne, když se mi podařilo potřít jednu její velkou zásadní námitku, stala se náhle vědoucí a vypravovala, co náleželo k nutkavému jednání. Před více než desíti lety se provdala za mnohem staršího muže, jenž, jak se ukázalo, byl ve svatební noci impotentní. V této noci nesčíslněkrát běžel ze svého pokoje do jejího, aby opakoval pokus, ale vždycky bez úspěchu. Ráno zlostně pravil: Člověk se musí stydět před služebnou, až bude stlát, vzal láhev s červeným inkoustem, která byla náhodou v pokoji, a vylil její obsah na prostěradlo, ale ne zrovna na místo, které by mělo nárok na takovou skvrnu. Zprvu jsem nechápal, jak by tato vzpomínka měla souviset s oním nutkavým jednáním, poněvadž jsem nalezl shodu jenom v pobíhání z jednoho pokoje do druhého a ještě snad ve vystupování služebné. Tu mne pacientka přivedla ke stolu v druhém pokoji; na jeho pokrývce jsem zpozoroval velkou skvrnu. Také mi řekla, že se ke stolu staví tak, že dívka, kterou přivolala, nemůže skvrnu přehlédnout. Nyní jsem již nemohl pochybovat o úzké souvislosti mezi oním výstupem po svatební noci a jejím dnešním nutkavým jednáním, ale mohl jsem se z ní ještě leccčemu naučit.

Především se ozřejmuje, že se pacientka ztotožňuje se svým mužem; vždyť ho přece hraje, napodobujíc jeho pobíhání z jednoho pokoje do druhého. Pokračujeme-li ve ztotožňování, musíme ovšem přiznat, že nahrazuje postel a prostěradlo stolem a ubrusem. To se snad zdá libovolné, ale přece jsme nestudovali symboliku snu bez užitku. Ve snu také často vídáme stůl, který nutno vykládat jako postel. Stůl a postel tvoří dohromady manželství, proto jedno snadno nahrazuje druhé.

Důkaz, že nutkavé jednání má smysl, byl by již proveden; zdá se, že je znázorněním, opakováním onoho významného výstupu. Ale netřeba ustrnout na tomto zdání; zkoumáme-li vztah mezi oběma podrobněji, dostane se nám patrně objasnění o něčem, co sahá dále, o úmyslu nutkavého jednání. Jeho jádrem je zřejmě přivolání služebné, které dáma předvádí skvrnu v protikladu k mužově poznámce: Vždyť bychom se musili stydět před služebnou. On — jehož úlohu hraje — se tedy před děvčetem nestydí, skvrna je tudíž na pravém místě. Vidíme, že výstup prostě neopakovala, nýbrž v něm pokračovala a při tom jej opravila, správně upravila. Ale tím také opravuje druhou věc, která oné noci byla tak trapná a vynutila si východisko z nouze, červený inkoust, totiž: impotenci. Nutkavé jednání tedy praví: Nikoli, není to pravda, nemusil se před služebnou stydět, nebyl impotentní; znázorňuje přání podle způsobu snu jako splněné v přítomném jednání; slouží tendenci, povznést muže nad jeho tehdejší nehodu.

K tomu přistupuje všechno ostatní, co bych Vám mohl vypravovat o této paní; správněji: vše, co o ní víme, ukazuje nám cestu k tomuto výkladu nutkavého jednání, které je samo bez těchto informací nesrozumitelné. Tato žena žije po několik let odděleně od muže a zápasí s úmyslem, dát soudně rozloučit své manželství. Vůbec se však od něho neosvobodila; je nucena, zůstat mu věrnou; uzavírá se před světem, aby se neocitla v pokušení, omlouvá a povznáší jeho bytost ve své fantasii. Ba, nejhlubším tajemstvím její choroby jest, že jí chrání muže před špatnou pověstí, ospravedlňuje jejich místní rozluku a umožňuje mu, aby si žil samostatně a nerušeně. Tak vede analysa neškodného nutkavého jednání přímo k vnitřnímu jádru tohoto chorobného případu, prozrazuje nám však současně nemalou část tajů nutkavé neurosy vůbec. Rád Vás zdržuji u tohoto případu, poněvadž v něm jsou sloučeny podmínky, které právem nebudeme žádat od všech případů. Výklad příznaku byl tu nalezen naráz nemocnou, aniž ji analytik vedl nebo se vměšoval, a nastal vztahem k prožitku, který nenáležel jako obvykle do zapomenutého údobí dětského, nýbrž se přihodil v dospělém životě nemocné a nesmazatelně se vryl v její pamět. Všechny námitky,

které kritika jindy uvádí proti našim výkladům příznaků, se odrážejí od tohoto případu. Ovšem, všude tak dobrou situaci mít nemůžeme.

A ještě něco! Všimli jste si, jak nás tento nepatrný nutkavý počin uvedl do pacientčiných intimností? Žena nemůže vypravovat mnoho intimnějšího než historii své svatební noci a je snad náhodné a bez významu, že jsme narazili právě na intimnosti pohlavního života? Mohlo by to ovšem být způsobeno výběrem, který jsem tady provedl. Nesuďme příliš rychle a podívejme se na druhý případ, který je docela jiný a vzorem často se vyskytujícího druhu, totiž obřadu před spaním.

Devatenáctiletá, kypící, nadaná dívka, jediné dítě svých rodičů, které předčí vzděláním a intelektuální čilostí, byla v dětství divoká a rozpustilá; v posledních letech se změnila v nervosní, bez zjevného vnějšího ovlivnění. Obzvláště vůči matce je velmi snadno podrážděna, vždycky nespokojena, deprimována, má sklon k nerozhodnosti a k pochybovačnosti a konečně se přiznává, že nemůže již chodit sama po náměstích a větších ulicích. Nebudeme se příliš zabývat jejím složitým onemocněním, které vyžaduje aspoň dvou diagnos, na agorafobii a nutkavou neurosu, nýbrž zdržíme se jenom u toho, že tato dívka také provádí obřad před spaním, kterým trpí její rodiče. Možno říci, že v určitém smyslu má každý normální člověk svůj obřad před spaním nebo si potrpí na dodržování jistých podmínek a je rušen při usínání, nejsou-li splněny; přechod ze bdění do stavu spánku uvedl do určitých forem, které každý večer stejně opakuje. Ale všechno, co pro zdravého člověka tvoří podmínku spánku, možno racionálně chápat, a vyžadují-li vnější okolnosti změny, přizpůsobí se rychle a beze ztráty času. Patologický obřad je však nepovolný, prosazuje se s největšími obětmi, kryje se rovněž racionálními důvody a při povrchním pozorování se zdá, že se od normálního liší jenom přepjatou péčí. Přihlížíme-li však blíže, zpozorujeme, že kryt je příliš nedostatečný, že obřad obsahuje ustanovení, která značně přesahují racionální zdůvodnění, a jiná, která mu přímo odporují. Naše pacientka předstírá jako důvod své noční opatrnosti, že k spánku potřebuje klidu a musí vyloučit

všechny prameny hluku. S tímto úmyslem dělá dvojí: Zastaví velké pokojské hodiny, všechny ostatní hodiny z pokoje odstraní, ani malinké náramkové hodinky netrpí v nočním stolku. Kořenáče a vázy postaví na stůl tak, aby nemohly v noci spadnout, rozbít se a rušit ji ve spánku. Ví, že tato opatření lze jenom zdánlivě ospravedlnit příkazem klidu; tikot malých hodinek nebyl by slyšet i kdyby zůstaly ležet na nočním stolku, a všichni jsme nabyli zkušenosti, že pravidelný tikot pendlovek nikdy spánek neruší, nýbrž spíše uspává. Také uznává, že obavě z nočního spadnutí a rozbití kořenáčů i váz, kdyby zůstaly na svém místě, naprosto chybí podklad pravděpodobnosti. Pro ostatní ustanovení obřadu neuvádí příkaz klidu. A požadavek, aby dveře mezi jejím pokojem a ložnicí rodičů zůstaly zpola otevřeny, jehož splnění si zajišťuje tak, že strká různé předměty do otevřených dveří, naopak spíše vzbuzuje zdroj rušivého šumotu. Nejdůležitější ustanovení se však týkají přímo postele. Polštář u hlavy postele se nesmí dotýkat dřevěné stěny postele. Malý polštářek nesmí ležet na velkém jinak, leč tak, že tvoří kosočtverec; hlavu pak pokládá přesně do podélného průměru. Peřinu (»duchnu« podle rakouského označení) musí před přikrytím setřepat tak, aby konec u noh byl docela silný, pak však neopomine mačkáním stejnoměrně rozdělit nahromaděné peří.

Dovolte, abych pominul další, často velmi malicherné podrobnosti tohoto obřadu; nenaučili bychom se z nich ničemu novému a odvedly by nás daleko od našich záměrů. Ale prosím, nepřehlížejte, že se vše neodehrává tak hladce. Dívka se při tom vždycky obává, že snad nebylo všechno provedeno řádně; musí to zkoumat, opakovat, pochybuje brzy o jednom, brzy o druhém zajištění, s tím výsledkem, že po jednu nebo dvě hodiny dívka nemůže spát a nenechá spát poděšené rodiče.

Analysa těchto útrap nebyla tak snadná jako analysa nutkavého jednání naší dřívější pacientky. Musil jsem děvčeti dělat náznaky, návrhy výkladu, které vždycky odmítla rozhodným: ne, nebo je přijala s pohrdlivým pochybováním. Avšak po této první odmítavé reakci následovala doba, ve které se sama zabývala možnostmi, které jsem jí

předložil, sbírala k nim nápady, vybavovala si vzpomínky, vytvářela souvislosti, až konečně přijala všechny výklady na základě vlastní práce. Měrou, jakou se toto dělo, také upouštěla od výkonu nutkavých opatření a ještě před koncem léčby se vzdala celého obřadu. Je potřebí, abyste také věděli, že analytická práce, jak ji nyní provádíme, přímo vylučuje důsledné propracování jednotlivého příznaku až k jeho úplnému vyjasnění. Naopak jsme nuceni stále upouštět od jednoho tématu a jsme jisti, že se k němu v jiných souvislostech znovu vrátíme. Výklad příznaku, který Vám nyní podám, je tedy synthesou výsledků, jejichž vytěžení, přerušováno jinými pracemi, trvalo několik týdnů a měsíců.

Naše pacientka postupně počínala chápat, že hodiny vyloučila ze svých příprav na noc, poněvadž jsou symbolem ženského pohlavního ústrojí. Hodinám, pro které existují také jiné symbolické výklady, dostává se této genitální úlohy, protože mají vztah k periodickým dějům a stejným intervalům. Žena se třeba může honosit tím, že její menstruace je stejně pravidelná jako hodiny. Obava naší pacientky se však týká především toho, že by tikotem hodin mohla být rušena ve spánku. Tikot hodin odpovídá tepání klitoridy při sexuálním vzrušení. Tímto pocitem, který je jí trapný, byla vskutku opětovně vyrušena ze spánku a nyní se obava z erekce projevila příkazem, aby hodiny, které jdou, byly v noci odstraněny z její blízkosti. Květináče a vázy jsou jako všechny nádoby rovněž ženskými symboly. Opatrnosti, aby v noci nespadly a nerozbily se, nechybí tedy dobrý smysl. Známe velmi rozšířený zvyk, rozbíjet při zasnoubení nádobu nebo talíř. Každý z přítomných si přivlastní jednu střepinu, kterou smíme chápat jako náhradu za nároky, které měl na nevěstu s hlediska manželského řádu před monogamií. K této části obřadu přispěla dívka také jednou vzpomínkou a několika nápady. Kdysi v dětství upadla se skleněnou nebo hliněnou nádobou, řízla se do prstů a prudce krvácela. Když dospěla a poznala fakta sexuálního styku, nabyla úzkostné představy, že ve svatební noci nebude krvácet a neprokáže, že je pannou. Její opatření proti rozbití váz znamenají tedy odmítnutí celého komplexu, který souvisí s panenstvím a

s krvácením při prvním styku, a to jak odmítnutí úzkosti krvácet, tak opačné nekrvácet. Se zamezením hluku, kterému tato opatření podřizovala, souvisela jenom vzdáleně. Ústřední smysl obřadu uhodla jednoho dne, když náhle porozuměla předpisu, že se polštář nesmí dotknout stěny postele. Pravila, že polštář pro ni vždycky znamenal ženu, vzpřímená dřevěná stěna muže. Chtěla tedy oddělit — smíme dodat, že magickým způsobem — muže a ženu, t. j. oddělit od sebe rodiče, nepřipustit, aby mezi nimi došlo k pohlavnímu styku. V dřívějších letech před zavedením obřadu se snažila dosáhnout téhož cíle přímo. Předstírala úzkost nebo svého skutečného sklonu k úzkosti využila k zákazu, že dveře mezi ložnicí a dětským pokojem nesmí být zavřeny. Tento příkaz zůstal přece ještě zachován v jejím dnešním obřadu. Takto si vytvořila příležitost, potajmu poslouchat rodiče, když jí však kdysi využila, způsobila si nespavost, která trvala několik měsíců. Na tomto rušení rodičů neměla ještě dosti a občas prosadila, že sama směla spát v manželské posteli mezi otcem a matkou. »Polštář« a »dřevěná stěna« nemohly se pak skutečně k sobě dostat. Později, když již byla tak veliká, že se její tělo nevešlo pohodlně do postele mezi rodiče, dosáhla vědomým předstíráním úzkosti toho, že si s ní matka vyměnila postel a postoupila jí vlastní místo vedle otce. Tyto poměry se jistě staly východiskem fantasií, jejichž účinek nacházíme v obřadu.

Byla-li polštářem žena, pak mělo také smysl otřásat peřinou, až se všechno peří dole nabubřilo. Znamenalo to způsobit ženě těhotenství; ale neopominula je zase odstranit uhlazením peřiny, neboť po léta žila v obavě, že by styk rodičů mohl mít za následek další dítě a nadělit jí konkurenta. Byl-li na druhé straně velký polštář ženou, matkou, mohl malý polštářek představovat jenom dceru. Proč však musil být tento polštář položen jako kosočtverec a proč musila její hlava přijít právě do jeho osy? Snadno si dala připomenout, že kosočtverec je obrazem otevřeného ženského pohlavního ústrojí, který je vidět na všech zdech. Ona sama pak hrála muže, otce, a nahrazovala svou hlavou mužský úd. (Srv. symboliku stětí hlavy pro kastraci.)

Pusté věci, řeknete, které tady straší v hlavě tohoto panenského děvčete. Já to uznávám, ale nezapomínejte, že jsem tyto věci nevytvořil, nýbrž pouze vyložil. Takový obřad před spaním je také podivný a nemůžete popřít, že fantasie, které vyplývají z výkladu, odpovídají obřadu. Důležitější je však, abyste si všimli, že v obřadu není zhuštěna jediná fantasie, nýbrž řada fantasií, které jsou ovšem spolu nějak zauzleny; a že předpisy obřadu znázorňují sexuální přání někdy positivně, někdy negativně a částečně je zastupují, částečně jsou obranou proti nim.
Z analysy tohoto obřadu mohli bychom čerpat více, kdybychom jej uvedli v souvislost s ostatními příznaky nemocné. Ale naše cesta tam nevede. Nechť Vám postačí náznak, že tato dívka je eroticky vázána na otce a počátek této vazby sahá do nejútlejších dětských let. Proto se snad také chová nepřívětivě k matce. Ani nesmíme přehlédnout, že nás analysa tohoto příznaku zase přivedla k sexuálnímu životu nemocné. Snad se budeme tomu divit tím méně, čím častěji poznáme smysl a záměr neurotických příznaků.
Na dvou vybraných příkladech jsem Vám tedy ukázal, že neurotické příznaky mají smysl tak jako chybné výkony i sny a jsou v úzkém vztahu k prožitkům pacientovým. Mohu očekávat, že mně tuto velmi významnou větu uvěříte po dvou příkladech? Nemohu. Ale můžete ode mne žádat, abych Vám vyprávěl tolik dalších příkladů, až prohlásíte, že jste se přesvědčili? Ani to nejde. Neboť vzhledem k podrobnosti, se kterou se zabývám každým jednotlivým případem, musil bych Vám přednášet po celý semestr pět hodin týdně, než bych vyčerpal jeden tento bod nauky o neurosách. Omezuji se proto na ukázku pro své tvrzení a pro ostatek Vás odkazuji na sdělení, která najdete v literatuře, na klasické výklady příznaků v prvním případě Breuerově (hysterie), na překvapující objasnění docela temných příznaků u t. zv. dementie praecox C. G. Jungem z doby, kdy byl jenom psychoanalytikem a nechtěl být ještě prorokem, a na všechny práce, které od té doby naplnily naše časopisy. Netrpíme zrovna nedostatkem takových šetření. Analysa, výklad, překlad neurotických příznaků přitahovala psychoanalytiky tak, že zprvu v poměru k nim opomíjeli ostatní otázky neurotiky.

Kdo se z Vás podrobí této námaze, jistě získá silný dojem o mnohosti důkazů. Ale narazí také na obtíž. Smysl příznaku záleží, jak víme, ve vztahu k prožitku nemocného. Čím individuálněji je příznak utvořen, tím spíše smíme očekávat, že znovu vytvoříme tuto souvislost. Je potom přímo úkolem, nalézt pro nesmyslnou myšlenku a bezúčelné jednání onu minulou situaci, ve které myšlenka byla oprávněna a jednání odpovídalo účelu. Nutkavé jednání naší pacientky, která běhala ke stolu a zvonila na služebnou, je přímo vzorem pro tento druh příznaků. Avšak jsou, a to velmi často, příznaky docela jiného rázu. Nazýváme je »typickými« příznaky choroby, jsou téměř ve všech případech přibližně stejné. Individuální rozdíly mezi nimi jsou tak mizivé, nebo aspoň tak nepatrné, že je obtížné uvést je v souvislost s individuálními prožitky nemocného a najít vztah k jednotlivým prožitým situacím. Podívejme se opět na nutkavé neurosy. Již obřad naší druhé pacientky před spaním má mnoho typických rysů, při tom ovšem dosti individuálních, aby umožnil, tak říkajíc, h i s t o r i c k ý výklad. Všichni tito nemocní, kteří trpí nutkavou neurosou, mají sklon, opakovat, provádět úkony rytmicky a isolovat je od ostatních. Většina z nich příliš často myje. Nemocní, kteří trpí agorafobií (topofobií, úzkostí z prostoru), kterou již nepočítáme k nutkavé neurose, nýbrž označujeme jako úzkostnou hysterii, opakují ve svých chorobopisech často s unavující jednotvárností tytéž rysy, obávají se uzavřených prostorů, velkých otevřených náměstí, dlouhých ulic a alejí. Považují se za chráněny, provázejí-li je známí, nebo jede-li za nimi vůz atd. Na tomto stejnorodém základě jsou však naneseny individuální podmínky, řekli bychom rozmary jednotlivých nemocných, které si v jednotlivých případech přímo odporují. Jeden se vyhýbá jenom úzkým ulicím, druhý jenom širokým, jeden může jít jenom, když je málo, druhý jenom, když je mnoho lidí na ulici. Stejně má hysterie, ač je bohata na individuální rysy, nadbytek společných typických příznaků, které se, jak se zdá, zpěčují snadnému historickému vysvětlení. Nezapomeňme, že se přece právě podle těchto typických příznaků orientujeme, děláme-li diagnosu. Jestliže jsme skutečně v jednom případě hysterie vysvětlili jeden typický příznak prožitkem

nebo řadou podobných prožitků, na př. hysterické zvracení řadou dojmů štítivosti, začneme pochybovat, jestliže nám analysa v jiném případě zvracení odhalí docela jinou řadu domněle působivých prožitků. Pak to skoro vypadá tak, jako by hysterikové z neznámých důvodů zvraceli a historické podněty, které našla analysa, že jsou jenom clonou, které používá tato vnitřní nutnost, když se náhodou přihodily.

Brzy tak dospějeme k zarmucujícímu poznatku, že smysl individuálních neurotických příznaků dovedeme sice uspokojivě objasnit jejich souvislostí s prožitky, že nás však naše umění nechává na holičkách při daleko častějších typických příznacích. K tomu přistupuje, že jsem Vás ještě neobeznámil se všemi obtížemi, na které narážíme, jakmile se pokoušíme o důsledný historický výklad příznaků. Ani tak nechci učinit, neboť nechci nic přikrašlovat ani skrývat, ale nesmím Vás přece na začátku našich společných studií poplést a uvádět v bezradnost. Začali jsme sice teprve chápat význam příznaků, ale chceme se držet toho, co jsme poznali a prodírat se krok za krokem k zvládnutí toho, čemu ještě nerozumíme. Pokusím se Vás tedy ukonejšit úvahou, že lze sotva předpokládat základní rozličnost mezi jedním a druhým druhem příznaků. Jestliže individuální příznaky tak nepochybně závisí na prožitcích nemocného, zůstává typickým příznakům možnost, že se odvozují od prožitků, které jsou typické, všem lidem společné. Jiné v neurose pravidelně se opakující rysy jsou třeba obecnými reakcemi, které nemocnému vnucuje povaha chorobné změny, jako na př. opakování nebo pochybovačnost nutkavé neurosy. Krátce, nemáme, proč pozbývat mysli; vždyť uvidíme, co z toho vzejde.

Na zcela podobnou obtíž narážíme také v nauce o snu. Nemohl jsem se jí zabývat v našich dřívějších pojednáních o snu. Zjevný obsah snů je přece velmi rozmanitý a individuálně rozdílný a ukázali jsme podrobně, co se z něho dá čerpat analysou. Avšak kromě toho jsou sny, které nazýváme rovněž »typickými«, které se vyskýtají u všech lidí stejným způsobem, sny jednotvárného obsahu, jejichž výklad je stejně obtížný. Jsou to sny, ve kterých padáme, létáme, vznášíme se, plovueme, máme zábrany,

jsme nazí, a některé jiné úzkostné sny, které vedou někdy k tomu, někdy k onomu výkladu u jednotlivých osob, aniž při tom byla objasněna jednotvárnost a jejich typické vyskytování. Také u těchto snů však pozorujeme, že společný spodní základ je oživován individuálně se měnícími dodatky, a pravděpodobně bude možné, abychom i je, nenuceně rozšiřujíce své poznatky, vřadili do našeho poznání snového života, kterého jsme dosáhli zkoumáním jiných snů.

PŘEDNÁŠKA 18

Utkvění na traumatu
Nevědomí

DÁMY A PÁNOVÉ! Posledně jsem řekl, že, pokračujíce v práci, nenavážeme na své pochyby, nýbrž na nálezy. Dva nejzajímavější závěry, které vyplývají z obou příkladných analys, jsme ještě vůbec nevyslovili.

Za prvé: Obě pacientky se jeví fixovanými na určitou část své minulosti, nedovedou se z ní vymanit a proto jsou odcizeny přítomnosti i budoucnosti. Nyní vězí ve své chorobě tak, jako se lidé v dřívějších dobách uzavírali od světa do kláštera, aby tam snášeli těžký životní úděl. První pacientce připravilo tento osud manželství, kterého se ve skutečnosti vzdala. Svými příznaky pokračuje v procesu s manželem: naučili jsme se rozumět hlasům, které pro něho pledují, ho omlouvají, povyšují a litují jeho ztráty. Třeba je mladá a pro jiné muže žádoucí, provedla veškerá reálná a fiktivní (magická) opatření, aby mu zachovala věrnost. Neukazuje se před cizíma očima, zanedbává svůj zevnějšek, ani však není s to, aby tak hned vstala se židle, na které seděla, zpěčuje se podepsat, nesmí nikoho podarovat, a to proto, že nikdo nesmí od ní nic mít.

U naší druhé pacientky, mladého děvčete, vykonala pro její život totéž erotická vazba na otce, která se vytvořila v letech před pubertou. Také ona se rozhodla, že se nesmí vdát, pokud je tak nemocná. Tušíme, že tak onemocněla proto, aby se nemusila vdát a mohla zůstat u otce.

Nesmíme odmítnout otázku, jak, kterými cestami a vlivem kterých příčin lidé dospívají k tak podivnému a nevýhodnému postoji k životu? Nesmíme ji odmítnout za předpokladu, že toto chování je obecným rysem neurosy a nikoli individuální zvláštností těchto dvou nemocných. Ve skutečnosti je to však obecným, prakticky velmi významným

rysem každé neurosy. První hysterická pacientka B r e u e r o v a byla podobně fixována na dobu, kdy pečovala o svého těžce churavého otce. Ačkoli se vyléčila, skoncovala v jistém smyslu se životem, zůstala sice zdravá a schopná výkonů, ale vyhnula se normálnímu ženskému osudu. U každého z našich nemocných můžeme analysou zjistit, že se chorobnými příznaky a závěry z nich přenesl do určitého údobí své minulosti. Ve většině případů si k tomu vybral velmi rané životní období, nějakou dobu svého dětství, ba dokonce, byť to znělo směšně, svého kojenectví.

Nejbližší obdobu k tomuto chování našich nemocných ukazují choroby, jaké velmi často vyvolává právě nynější válka, tak zvané traumatické neurosy. Také před válkou se ovšem vyskýtaly takové případy po železničních srážkách a jiných děsivých nebezpečích života. Traumatické neurosy nejsou v podstatě totožné s neurosami spontánními, které obyčejně analyticky zkoumáme a ošetřujeme; ani se nám dosud nepodařilo podřídit je našim hlediskům, a doufám, že Vám budu moci objasnit, z čeho vyvěrá toto omezení. Ale v jednom bodě smíme vytýčit úplnou shodu. Traumatické neurosy mají zřejmé znaky toho, že jejich podkladem je fixace na okamžení traumatické nehody. Ve svých snech opakují tito nemocní pravidelně traumatickou situaci; tam, kde se vyskýtají hysteriformní záchvaty, které připouštějí analysu, se dovíme, že záchvat odpovídá úplnému přenesení do této situace. Je to, jako by se tito nemocní nebyli vypořádali s touto traumatickou situací a měli ji dosud před sebou jako nezvládnutý aktuální úkol, a toto docela vážně předpokládáme; ukazuje nám to cestu k nazírání na psychické děje, které nazýváme e k o n o m i c k ý m. Ba, výraz traumatický nemá jiného smyslu než tento ekonomický. Nazýváme tak prožitek, který v krátké době přináší duševnímu životu takové zmnožení popudů, že jejich vyřízení nebo zpracování normální, obvyklou cestou selhává; z toho pak nutně vznikají poruchy v energetickém provozu.

Tato obdoba nás láká, abychom též ony zážitky, na kterých se jeví fixovanými naši nervosní pacienti, označovali jako traumatické. Takto by nám kynula velmi prostá pod-

mínka neurotického onemocnění. Neurosa by se rovnala traumatickému onemocnění a vznikala by z nezpůsobilosti, vypořádat se s prožitkem, který obsahuje velmi silnou afektivní složku. Tak také skutečně zněla první formulka, kterou jsme Breuer a já r. 1893/95 vydali teoretický počet z našich nových pozorování. Případ jako naší prvé pacientky, mladé, od muže rozvedené ženy, se k tomuto pojetí velmi dobře hodí. Nedovedla se smířit s neuskutečnitelností svého manželství a utkvěla na tomto traumatu. Ale již náš druhý případ, děvčete fixovaného na otce, ukazuje, že formulka není dosti obsáhlou. Jednak je taková zamilovanost děvčátek do otce něco obvyklého, co je tak často překonáváno, že by označení »traumatické« ztratilo veškerý obsah, jednak nás učí historie nemocné, že její první erotická fixace přešla zdánlivě bez úhony a teprve po několika letech se opět projevila v příznacích nutkavé neurosy. Předvídáme tu tedy komplikace, větší bohatost podmínek onemocnění, ale tušíme také, že traumatické hledisko nemůžeme docela pominout jako mylné; vřadíme je na jiném místě a podřídíme je jiným hlediskům.

Zase se zastavujeme na cestě, na kterou jsme se dali. Zatím nevede dále, a musíme se leccos dovědět, abychom dovedli nalézt její správné pokračování. Poznamenejme ještě k tomuto tématu, že fixace na určité údobí minulosti daleko přesahuje rámec neurosy. Každá neurosa obsahuje takovou fixaci, ale ne každá fixace vede k neurose, je s neurosou totožná nebo se utváří cestou neurosy. Vzorem afektivní fixace k něčemu minulému je smutek, v němž se úplně odvracíme od současnosti i budoucnosti. Ale smutek i laik ostře odlišuje od neurosy. Proti tomu jsou však neurosy, které se dají označit jako patologická forma smutku.

Také jsou lidé, kteří se následkem traumatické události, která otřásla dotavadními základy jejich života, zastavili tak ve svém chodu, že ztratili jakýkoli zájem o přítomnost i budoucnost a neustále se zabývají minulostí, ale tito nešťastníci nemusí se proto ještě stát neurotickými. Nechceme tedy, karakterisujíce neurosu, přeceňovat tento rys, třeba se vyskytuje pravidelně a má značný význam.

Nyní k dalšímu výsledku našich rozborů, který budeme

dodatečně omezovat. O své první pacientce jsem pověděl, jak nesmyslné nutkavé jednání vykonávala a jak intimní vzpomínku vypravovala jako příslušnou k němu, později jsme také zkoumali poměr mezi oběma a uhodli z tohoto vztahu ke vzpomínce záměr nutkavého jednání. Ale úplně jsme pominuli jeden moment, který zasluhuje veškeré naší pozornosti. Pokud pacientka ještě opakovala nutkavé jednání, vůbec nevěděla, že jím navazuje na onen prožitek. Souvislost mezi oběma byla před ní skryta; podle pravdy musila odpovědět, že neví z jakých pohnutek to dělá. Pak se vlivem léčebné práce náhle stalo, že nalezla onu souvislost a dovedla ji se mnou sdělit. Avšak pořád ještě nevěděla o záměru, v jehož službách vykonávala nutkavé jednání, o záměru, opravit trapnou část minulosti a povýšit milovaného muže. Trvalo dosti dlouho a stálo dosti námahy, než pochopila a mně přiznala, že jediné takový motiv mohl být hnací silou nutkavého jednání.

Souvislost s výstupem po nešťastné svatební noci a něžný motiv nemocné tvoří dohromady to, co jsme nazvali »smyslem« nutkavého jednání. Když však prováděla nutkavé jednání, byl jí tento smysl neznám v obou směrech, jak »odkud«, tak »kam«. Působily v ní tedy psychické děje, jejichž účinkem bylo právě nutkavé jednání; v normálním duševním stavu zpozorovala účinek, ale z psychických předpokladů tohoto účinku neproniklo nic k jejímu vědomí. Chovala se zcela tak jako hypnotisovaný, kterému udělil Bernheim příkaz, aby pět minut po procitnutí otevřel v pokoji deštník a který tento příkaz ve bdění vykonal, ale nedovedl udat vůbec motiv pro své počínání. Takový stav máme na mysli, mluvíme-li o existenci nevědomých dějů duševních. Vyzýváme celý svět, aby z tohoto stavu věcí vydal počet přesnějším a vědečtějším způsobem, a potom rádi upustíme od předpokladu nevědomých dějů duševních. Do té doby však setrváváme při tomto pojetí a s resignovaným pokrčením ramen odmítáme jako nepochopitelné, namítá-li někdo, že nevědomí tu není nic reálného ve smyslu vědy, je pomůckou z nouze, *une façon de parler*. Něco nereálného, z čeho pramení tak reálně hmatatelné účinky jako nutkavé jednání!

V podstatě totéž nacházíme u své druhé pacientky. Vytvořila si příkaz, že se polštář nesmí dotknout stěny postele a musí se příkazem řídit, ale neví odkud pochází, co znamená a z jakých motivů pramení jeho síla. Zda se k němu staví indiferentně nebo se proti němu zpěčuje, naň se vzteká nebo si umíní, že jej překročí — je lhostejné pro jeho výkon. Musí jej splnit a marně se táže, proč. Musíte přece přiznat, že v těchto příznacích nutkavé neurosy, v těchto představách a popudech, které se vynořují, ačkoli nevíme odkud, které jsou tak odolné proti všem vlivům jinak normálního duševního života, které i u nemocného vzbuzují dojem, že jsou přemocnými hosty z cizího světa, nesmrtelní, kteří se vmísili do hemžení smrtelníků, je asi obsažen nejzřetelnější poukaz na zvláštní, od ostatního oddělenou oblast psychického života. Od nich vede nevyhnutelně cesta k přesvědčení o existenci nevědomí v duši a klinická psychiatrie, která zná jenom psychologii vědomí, právě proto neví, co s nimi počít, ledaže je prohlašuje za příznaky zvláštního způsobu degenerace. Nutkavé představy a nutkavé popudy nejsou ovšem samy nevědomé, stejně jako se vědomému vnímání nevymyká ani výkon nutkavých jednání. Nemohly by se stát příznaky, kdyby byly nepronikly k vědomí. Ale jejich psychické předpoklady, které analysou objevujeme, souvislosti, do kterých je výkladem vřazujeme, jsou nevědomé, aspoň potud, pokud jsme je analytickou prací nepřivedli nemocnému k vědomí.

Nyní k tomu připojte, že tento stav, zjištěný v obou našich případech, je potvrzován všemi příznaky všech neurotických chorob, že vždycky a všude je smysl příznaků nemocnému neznám, že analysa pravidelně ukazuje, jak tyto příznaky pramení z nevědomých dějů, které si však za rozmanitých příznivých podmínek můžeme uvědomit, a porozumíte tomu, že se v psychoanalyse nemůžeme obejít bez psychického, které je nevědomé, a jsme zvyklí, pracovat s ním jako s něčím, co je hmatatelné. Ale snad také pochopíte, jak malou způsobilost, soudit o této otázce, mají všichni, kdo znají nevědomí jenom jako pojem, kdo nikdy neanalysovali, nikdy nevykládali sny nebo nevyhledávali smysl a záměr neurotických příznaků. Pro naše účely ještě

opakujeme: možnost, dodat neurotickým příznakům smysl analytickým výkladem, je nezvratným důkazem existence — nebo, je-li Vám to milejší, nutnosti předpokladu — nevědomých dějů duševních.

To ještě není všechno. Z dalšího objevu Breuerova, který považuji dokonce za obsažnější a který vykonal jediné on, se dovídáme o vztahu mezi nevědomím a neurotickými příznaky ještě více. Netoliko, že smysl příznaků je pravidelně nevědomý, nýbrž existuje také poměr závislosti mezi touto nevědomostí a existencí příznaku. Brzy mi porozumíte. Tvrdím s Breuerem toto: kdykoli se setkáme s příznakem, smíme usuzovat, že v nemocném existují určité nevědomé děje, které právě obsahují smysl příznaku. Ale je také potřebí, aby smysl byl nevědomý, má-li vzniknout příznak. Z vědomých dějů se příznaky netvoří. Jakmile se nevědomé děje staly vědomými, musí příznak zmizet. Spatřujete tu náhle přístup k therapii, cestu, jakou lze odstranit příznaky. Touto cestou Breuer skutečně vyléčil hysterickou pacientku, t. j. zbavil ji příznaků; nalezl techniku, kterou jí přivedl k vědomí nevědomé děje, obsahující smysl příznaků, a příznaky zmizely.

Tento objev Breuerův nebyl výsledkem spekulace, nýbrž šťastného pozorování, který umožnila poddajnost nemocné. Ani Vy se netrapte snahou porozumět mu tím, že jej odvodíte z něčeho jiného, co již znáte, nýbrž se snažte v něm poznat novou základní skutečnost, s jejíž pomocí se objasňuje mnoho jiného. Dovolte mi proto, abych totéž opakoval jinými slovy.

Tvoření příznaků je náhradou za něco, co nenastalo. Jisté duševní děje měly se normálně vyvíjet potud, až by bylo o nich zpraveno vědomí. To se nestalo a proto z přerušených, nějak rušených dějů, které měly zůstat nevědomé, vznikl příznak. Nastala tedy jakási záměna; podaří-li se ji zase zrušit, splnila therapie neurotických příznaků svůj úkol.

Breuerův nález je dodnes základem psychoanalytické therapie. Věta, že příznaky zmizí jakmile jsme jejich nevědomé předpoklady učinili vědomými, byla potvrzena veškerým dalším badáním, třeba narážíme na nejpodivnější a nejméně očekávané komplikace, pokusíme-li se pro-

vést ji v praxi. Naše therapie působí tím, že přeměňuje nevědomé ve vědomé a působí jenom, pokud je jí možné, provést tuto přeměnu.

Odbočme na okamžik, abyste se neocitli v nebezpečí, že byste therapeutickou práci považovali za příliš snadnou. Podle našich dosavadních vývodů byla by tedy neurosa následkem jakési nevědomosti, jakéhosi nevědomí o duševních dějích, o kterých bychom vědět měli. To by bylo silným přiblížením známým sokratickým naukám, podle kterých se i neřest zakládá na nevědomosti. Pro lékaře, v analyse zkušeného, bude zpravidla velmi snadné uhodnout, která duševní hnutí zůstala tomu kterému nemocnému nevědomá. Pro něho by tudíž nebylo ani obtížné, vyléčit chorého tím, že ho sdělením svého vědění zbaví jeho vlastní nevědomosti. Aspoň jedna část nevědomého smyslu příznaku byla by takto snadno vyřízena; z druhé části, ze souvislosti příznaků s prožitky nemocného, nemůže ovšem lékař mnoho uhodnout, neboť nezná těchto prožitků, musí vyčkat, až si je nemocný vybaví a jemu poví. Ale i pro ty bylo by možno, sehnat v některých případech náhradu i pro ně. Je možné, se informovat u příbuzných nemocného na jeho prožitky a tito budou velmi často s to, aby mezi nimi poznali traumaticky působivé a aby snad i s námi sdělili zážitky, o kterých nemocný neví, poněvadž spadají do velmi raných let jeho života. Spojením obojího postupu měli bychom tedy vyhlídku, že odstraníme patogenní nevědomost nemocného v krátké době a s nepatrnou námahou.

Ano, kdyby to šlo! Nabyli jsme tu totiž zkušeností, na které jsme s počátku nebyli připraveni. Vědění a vědění není vždycky totéž; jsou různé druhy vědění, které psychologicky nemají stejné hodnoty. *Il y a fagots et fagots,* praví kdesi Molière. Vědění lékařovo není totéž jako vědění nemocného a nemůže vyvolat stejné účinky. Přenese-li lékař sdělením své vědění na nemocného, nepřináší to vůbec úspěchu. Nikoli, nebylo by správné, říci to takto. Nemá to za následek, že odstraníme příznaky, nýbrž jiný, že uvedeme analysu do pohybu, čehož prvním znakem jsou často projevy odporu. Nemocný potom ví něco, co dosud nevěděl, ví o smyslu příznaku a přece o něm ví stejně málo jako předtím. Dovídáme se tedy, že existuje více

než jeden způsob nevědomosti. Bude potřebí jistého prohloubení našich psychologických znalostí, abychom poznali, v čem záleží rozdíly. Avšak naše věta, že příznaky zmizí, jakmile nemocný pozná jejich smysl, zůstává přece správná. Přistupuje k tomu jenom, že se vědění musí opírat o vnitřní změnu v nemocném, jaká může být vyvolána jenom psychickou prací s určitým cílem. Zde stojíme před problémy, které brzy shrneme v dynamiku tvoření příznaku.

Pánové! Musím se nyní ptát, zda Vám není to, co pravím, příliš temné a komplikované? Nematu Vás tím, že tak často leccos odvolávám a omezuji, že rozvíjím myšlenkové pochody a pak od nich upouštím? Litoval bych, kdyby tomu tak bylo. Mám však silný odpor proti zjednodušení na úkor pravdivosti. Nejsem proti tomu, abyste nabyli celého dojmu o mnohostrannosti a spletitosti předmětu a mám také za to, že není na škodu, řeknu-li ke každému bodu více, než čeho okamžitě můžete použít. Vím přece, že každý posluchač a čtenář to, co mu podávám, si upraví, zkrátí, zjednoduší a vybere si, co chce podržet. Do jisté míry je asi správné, že zbude tím více, čím více tu bylo. Smím snad doufat, že jste přes všechny příkrasy jasně pochopili podstatu mých sdělení, smysl příznaků, nevědomí a vztah mezi oběma. Také jste snad porozuměli, že naše další úsilí se ponese dvěma směry, za prvé, abychom se dověděli, jak lidé mohou onemocnět a dospět k neurotickému postoji k životu, což je otázkou klinickou, a za druhé, jak se z podmínek neurosy vyvíjejí chorobné příznaky, což je otázkou psychické dynamiky. Obě otázky se musí někde srážet.

Nechci ani dnes jít dále, ježto nám však ještě zbývá čas, chci upoutat Vaši pozornost na jiný ráz obou našich analys, jejichž dosah budeme moci ocenit teprve později, na mezery ve vzpomínce nebo amnesie. Slyšeli jste, že lze úkol psychoanalytické léčby shrnout ve formulku: všechno patogenní nevědomé přeměnit ve vědomé. Budete snad překvapeni, když se nyní dovíte, že můžeme tuto formulku nahradit také druhou, totiž: vyplnit všechny mezery v paměti nemocného, odstranit jeho amnesie. To by znamenalo asi totéž. Amnesiím neurotikovým přičítáme

tedy důležitý vztah k vzniku jeho příznaků. Uvážíte-li však případ naší první analysy, nebudete považovat tento odhad amnesie za oprávněný. Výstup, na který její nutkavé jednání navazuje, nemocná nezapomněla, nýbrž podržela v živé paměti, a vzniku tohoto příznaku se ani neúčastňuje nic jiného, co by bylo zapomenuto. Méně zřetelně, ale celkem obdobně se věci mají u naší druhé pacientky, u děvčete s nutkavým obřadem. Ani ona vlastně nezapomněla své počínání v dřívějších letech, fakta, že trvala na otevření dveří mezi ložnicí rodičů a svým pokojem, že vyhnala matku z jejího místa v manželské posteli; vybavuje si to velmi zřetelně, byť i váhavě a nerada. Za nápadné můžeme jenom považovat, že první pacientka, když nesčíslněkrát prováděla nutkavý počin, ani j e d n o u si nepřipomněla podobu s prožitkem po svatební noci a že se tato vzpomínka nedostavila ani tehdy, když byla přímými otázkami vyzvána, aby hledala motivy nutkavého jednání. Totéž platí o děvčeti, u něhož se obřad a podněty k němu beztak vztahují k téže každý večer opakované situaci. V obou případech není tu vlastně amnesie, žádná vzpomínka nevypadla z paměti, ale je tu přerušena souvislost, která by měla způsobit reprodukci, nové vynoření vzpomínky. Taková porucha paměti stačí pro nutkavou neurosu, u hysterie je to jiné. Tento poslední druh neurosy se ponejvíce vyznačuje ohromnými amnesiemi. Zpravidla docházíme při analyse každého jednotlivého hysterického příznaku k celé řadě životních dojmů, které, vynoří-li se znovu, jsou pacienty označovány za dotud zapomenuté. Tato řada sahá jednak do nejranějších dob životních, takže v hysterické amnesii poznáváme bezprostřední pokračování amnesie infantilní, která nám normálně zakrývá počátky našeho duševního života. Na druhé straně se dovídáme s podivením, že také docela nedávné prožitky nemocných upadly v zapomenutí a že obzvláště podněty, ze kterých nemoc propukla, nebo jimiž byla stupňována, jsou amnesií nahlodány, ne-li zcela zachváceny. Z celkového obrazu takové nedávné vzpomínky zpravidla zmizely důležité podrobnosti nebo byly nahrazeny vzpomínkami klamnými. Ba, stává se zase téměř pravidelně, že se teprve krátce před skončením nějaké analysy vynoří některé vzpomínky

na něco právě nedávno prožitého, které byly tak dlouho zadržovány a zanechaly citelné mezery v souvislosti. Takové omezení paměti karakterisuje, jak jsme již řekli, hysterii, jejímiž příznaky jsou také stavy (hysterické záchvaty), které někdy nezanechávají vůbec stop v paměti. Je-li tomu jinak u nutkavé neurosy, můžete z toho vyvodit, že u těchto amnesií jde o psychologický karakter hysterických změn a nikoli o obecný rys neurosy. Význam tohoto rozdílu omezuje tato úvaha. Smyslem příznaku jsme rozuměli dvojí, jeho »odkud« a jeho »kam« nebo »k čemu«, t. j. dojmy a prožitky, ze kterých vycházejí a záměry, kterým slouží. »Odkud« nějakého příznaku se tedy skládá z dojmů, které přišly zvenčí, které kdysi byly nutně vědomé a od té doby se staly nevědomými, třeba zapomenutím. »K čemu« příznaku, jeho tendence, je však vždycky vnitropsychickým dějem, který byl třeba nejdříve vědomý, ale stejně dobře nemusil být vědomý nikdy a mohl být odjakživa v nevědomí. Není tedy příliš důležité, zda amnesie zachvátila také »odkud«, prožitky, o které se příznak opírá, jako je tomu u hysterie; »kam«, tendence příznaku, která mohla být od počátku nevědomá, určuje jeho závislost na nevědomém, a to u nutkavé neurosy neméně než u hysterie.

Tímto vytknutím nevědomého v duševním životě jsme však vyvolali nejhorší duchy kritiky proti psychoanalyse. Nedivte se tomu, ani se nedomnívejte, že odpor proti nám vychází jenom z pochopitelné obtíže nevědomí nebo z relativní nepřístupnosti zkušeností, které o něm svědčí. Myslím, že přichází z větších hlubin. Naivní lidská ješitnost byla dvakrát uražena vědou. Po prvé, když se lidé dověděli, že naše země není střediskem vesmíru, nýbrž nepatrnou částí světové soustavy, jejíž velikost si můžeme sotva představit. Tato urážka je pro nás spjata s jménem Koperníkovým, třeba již alexandrinská věda hlásala něco podobného. Po druhé, když biologické badání zničilo domněnku, že člověk byl stvořen na počátku světa, a když prokázalo jeho původ z říše zvířat a nesmazatelnost jeho animální přirozenosti. Toto přehodnocení nastalo za našich dnů vlivem Ch. Darwinovým, Wallacovým a jejich předchůdců, nikoli bez zuřivého zpěčování vrstev-

níků. Třetí a nejcitelnější urážka lidského velikášství má však nastat nynějším psychologickým badáním, které chce lidskému *já* dokazovat, že není pánem ve vlastním domě, nýbrž odkázáno na sporé zprávy o tom, co se nevědomě děje v jeho duševním životě. Ani tento pokyn ke skromnosti jsme nepřednesli my, analytikové, po prvé a jediní, ale je zdánlivě naším údělem, abychom na něm trvali co nejnaléhavěji a podložili jej zkušenostním materiálem, který jde každému k srdci. Odtud pramení obecné vzbouření proti naší vědě, opomenutí všech zřetelů akademické slušnosti a rozpoutání oposice, zbavené jakékoli nestranné logiky, a k tomu ještě přistupuje, že jsme mír tohoto světa musili rušit ještě jiným způsobem, o kterém brzy uslyšíte.

PŘEDNÁŠKA 19

Odpor a potlačení

DÁMY A PÁNOVÉ! Abychom mohli pokračovat v chápání neuros, potřebujeme nových zkušeností, a nabýváme dvou. Obě jsou velmi podivuhodné a kdysi značně překvapily. Vy ovšem jste na obě připraveni našemi loňskými rozpravami.

Za prvé: Chceme-li léčit nemocného, zbavit ho jeho chorobných příznaků, klade nám prudký, tuhý odpor, který trvá po celou dobu léčby. To je tak podivný fakt, že sotva smíme očekávat, že se mu uvěří. Nejlépe, když příbuzným nemocného nic o tom neřekneme, neboť tito se vždycky domnívají, že je to jenom výmluva, abychom omluvili dlouhé trvání nebo neúspěch naší léčby. Také nemocný vytváří všechny úkazy tohoto odporu, aniž poznává, že jde o odpor, a je již velikým úspěchem, jestliže ho přimějeme k tomu, aby se smířil s tímto pojetím a s ním počítal. Představte si přece, že by se nemocný, který tolik trpí svými příznaky a vzbuzuje utrpení svých bližních, který chce přinášet tolik obětí na čase, penězích, námaze a sebepřekonání, aby se jich zbavil, měl zpěčovat ve prospěch své choroby proti tomu, kdo mu chce pomoci. Jak nepravděpodobně zní takové tvrzení! A přece je tomu tak a namítají-li proti nám tuto nepravděpodobnost, stačí, když odpovíme, že se tak neděje bez obdob, a každý, kdo pro nesnesitelné bolesti zubů vyhledal zubního lékaře, chytl ho jistě za ruku, když se chtěl přiblížit nemocnému zubu kleštěmi.

Odpor nemocného je velmi rozmanitý, krajně rafinovaný, obyčejně se dá těžko poznat a mění svůj zjevný tvar jako Proteus. Proto musí být lékař k němu nedůvěřivý a bedlivě jej střežit. Užíváme přece v psychoanalytické therapii techniky, kterou znáte z výkladu snů. Přikážeme nemoc-

nému, aby se ponořil do stavu klidného sebepozorování bez přemýšlení a sdělil s námi všechno, co může ve svém nitru pozorovat: pocity, myšlenky, vzpomínky, v pořadí, ve kterém se vynořují. Výslovně ho při tom varujeme, aby nepovolil nijakému motivu, který by chtěl provést výběr nebo výluku některých nápadů, třeba snad řekne, že je to příliš nepříjemné nebo příliš indiskretní, aby to bylo řečeno, nebo že je to příliš nedůležité, že to sem nepatří, nebo že je to nesmyslné, že to nemusí být řečeno. Nabádáme ho, aby vždycky jenom sledoval povrch svého vědomí, vzdal se jakékoli kritiky toho, s čím se shledává, a upozorníme ho, že úspěch léčby, především však její trvání, závisí na svědomitosti, s jakou bude dodržovat toto základní technické pravidlo analysy. Víme přece z techniky výkladu snů, že právě takové nápady, proti kterým se vynořují uvedené obavy a námitky, pravidelně obsahují materiál, který vede k objevení nevědomého.
Stanovením tohoto základního technického pravidla, dosahujeme především toho, že se stane oním bodem, na který odpor útočí. Nemocný se pokouší vyprostit se z jeho ustanovení všemi způsoby. Buď tvrdí, že ho nic nenapadá, buď, že se mu vnucuje tak mnohé, že není s to, aby z toho něco pojal. Pak zpozorujeme, nepříjemně překvapeni, že povolil hned té, hned oné kritické námitce; prozrazuje se nám totiž dlouhými přestávkami, které dělá ve svých řečech. Pak se přizná, že to skutečně nemůže říci, že se stydí, a uplatňuje tento motiv proti svému příslibu. Nebo, že ho něco napadlo, že se to však týká jiné osoby než jeho samého, a proto to vyjímá ze sdělení. Nebo to, co ho napadlo nyní, je prý skutečně příliš nedůležité, příliš hloupé a příliš nesmyslné; snad jsem přece nemyslil, že se má rozpovídat o těchto myšlenkách, a tak pokračuje v nepřehledných variacích, proti čemuž musíme prohlašovat, že všechno říci skutečně znamená říci všechno.
Sotva se setkáme s nemocným, který by se nepokusil vyhradit si nějakou oblast pro sebe, aby léčbě zabránil přístup k ní. Jeden, kterého jsem čítal k nejinteligentnějším, zamlčoval mně tak po týdny intimní erotický vztah, a když jsem mu vytkl porušení svatého pravidla, obhajoval

se argumentem, že se domníval, že tato historie je jeho soukromou záležitostí. Analytická léčba nesnáší ovšem takového práva asylu. Pokuste se na příklad v takovém městě jako je Vídeň pro jediné náměstí, jako je *Der hohe Mark*, nebo pro dóm *sv. Štěpána* připustit výjimku, že tam nesmí být provedeno zatčení a snažte se potom chytit určitého provinilce. Nenajdete ho nikde jinde než na místě asylu. Kdysi jsem se pokusil přiznat muži, na jehož výkonnosti objektivně mnoho záleželo, takové výjimečné právo, neboť byl vázán služební přísahou, která mu zakazovala, aby s jiným sděloval některé věci. On byl sice spokojen s výsledkem, ale já nikoli; umínil jsem si, že nebudu již opakovat pokus za takových podmínek.

Nemocní, trpící nutkavou neurosou, skvěle dovedou učinit technické pravidlo téměř neupotřebitelným tím, že proti němu namíří svou přepjatou svědomitost a pochybovačnost. Pacienti, trpící úzkostnou hysterií, dovedou někdy toto pravidlo ab absurdum tím, že přinášejí nápady, které jsou od toho, co hledáme, tak vzdáleny, že analysa z nich nemá prospěchu. Ale nemám v úmyslu Vás uvádět do překonávání těchto technických obtíží. Stačí, že se nám konečně rozhodností a vytrvalostí podaří dosáhnout, aby se odpor v určité míře podřídil základnímu technickému pravidlu, a pak se vrhne na jinou oblast. Vystupuje pak jako odpor intelektuální, bojuje argumenty, zmocňuje se obtíží a nepravděpodobností, které normální ,ale neinformované myšlení nachází na analytických naukách. Pak slyšíme od tohoto jednotlivého hlasu všechny kritiky a námitky, které nás ve vědecké literatuře přehlušují ve sboru. Proto nám nezní také nic cize, co na nás volají zvenčí. Je to pravá bouře ve sklenici vody. Ale pacient si dá říci; rád by nás přiměl k tomu, abychom ho poučili, vyučovali, vyvrátili, zjednali mu přístup k literatuře, pomocí které se může dále vzdělávat. Je ochoten se stát stoupencem psychoanalysy za předpokladu, že ho analysa nechá osobně na pokoji. Ale my poznáváme v této dychtivosti po vědění odpor, odvádění od našich speciálních úkolů, a odmítáme ji. U nemocného, trpícího nutkavou neurosou, musíme očekávat zvláštní taktiku odporu. Připustí často, aby se analysa brala bez překážek svou cestou, takže šíří stále vzrůstající

jasnost na záhadu chorobného případu, ale nakonec se divíme, že tomuto objasnění vůbec neodpovídá praktický pokrok, nějaké oslabení příznaku. Pak objevíme, že se odpor utekl do pochybovačnosti nutkavé neurosy a v tomto postavení se nám brání s úspěchem. Nemocný si přibližně řekl: To všechno je vlastně krásné a zajímavé. Chci to také dále sledovat. Změnilo by to mou nemoc, kdyby to byla pravda. Ale já přece vůbec nevěřím, že je to pravdivé a pokud tomu nevěřím, potud mé chorobě do toho nic není. Tak to může trvat dosti dlouho, než se konečně přiblížíme k vyhrazenému místu a než započne rozhodující boj.
Intelektuální druhy odporu nejsou nejhorší; vždycky udržíme nad nimi převahu. Ale pacient také dovede, zůstávaje v rámci analysy, vytvářet druhy odporu, jejichž překonání náleží k nejobtížnějším technickým úkolům. Místo, aby si vzpomínal, opakuje ze svého života takové postoje a citová hnutí, kterých lze pomocí tak zvaného »přenesení« použít k odporu proti lékaři a léčbě. Je-li mužem, vybírá tento materiál zpravidla ze svého poměru k otci, na jehož místo klade lékaře a vytváří tedy odpor ze své snahy po osobní samostatnosti a samostatném úsudku, ze své ctižádosti, jejíž prvním cílem bylo vyrovnat se otci nebo ho překonat, ze své nevůle, zatížit se ještě jednou v životě břemenem vděčnosti. Někdy nabýváme dojmu, jako by úmysl nemocného, ukázat, že lékař nemá pravdu, dát mu pocítit jeho bezmocnost, triumfovat nad ním, nahrazoval lepší úmysl, zakončit nemoc. Ženy dovedou něžného, eroticky zabarveného přenesení na lékaře mistrovsky využít k účelům odporu. Na určitém stupni této náklonnosti mizí každý zájem o aktuální situaci léčby, jakýkoli závazek, který přijaly při jejím započetí; a nikdy nechybící žárlivost a také rozhořčení nad nevyhnutelným, byť i šetrným odmítnutím nutně zkazí osobní shodu s lékařem a tak vyloučí jednu z nejmocnějších hybných sil analysy.
Odpor tohoto druhu nesmíme posuzovat jednostranně. Obsahuje tolik nejdůležitějšího materiálu z pacientovy minulosti a přináší jej tak přesvědčivě, že se stává nejlepší oporou analysy, dovede-li ho obratná technika správně použít. Je jenom pozoruhodné, že tento materiál je zprvu ve služ-

bách odporu a napřed ukazuje fasádu, která je nepřátelská léčbě. Lze také říci, že k potírání změn, o které usilujeme, jsou uváděny do pohybu karakterové vlastnosti, postoje pacientova *já*. Při tom se dovíme, jak se tyto karakterové vlastnosti vytvořily v souvislosti s podmínkami neurosy a v reakci proti jejím nárokům, a setkáváme se s rysy tohoto karakteru, které jindy nevycházejí najevo vůbec, nebo ne v takové míře, a dají se označit jako latentní. Nemáte však nabýt dojmu, že v tomto odporu spatřujeme nepředvídané ohrožení analytického ovlivnění. Nikoli, víme, že tyto různé druhy odporu musí vyjít najevo; jsme jenom nespokojeni, jestliže je nemůžeme vyvolat dosti zřetelně a ujasnit nemocnému. Ba, dokonce chápeme, že překonání tohoto odporu je podstatným úkolem analysy a oním kusem práce, který je jedinou zárukou, že jsme u nemocného něčeho docílili.

Ještě k tomu připojte, že nemocný využívá všech nahodilostí, které se za léčby přihodí, k rušení, že každé události, která odvrací pozornost, každého projevu, každého autoritativního odpůrce analysy ve svém okruhu, nějakého nahodilého nebo neurosu komplikujícího organického onemocnění, ba dokonce každého zlepšení svého stavu používá jako motivu k tomu, aby polevil ve svém snažení, a získáte přibližný, pořád ještě neúplný obraz tvarů a prostředků odporu, se kterým musíme bojovat v každé analyse. Pojednal jsem o tomto bodě proto tak podrobně, poněvadž Vám musím říci, že se tato naše zkušenost s odporem neurotiků proti odstranění jejich příznaků stala základem našeho dynamického pojetí neurosy. B r e u e r a já jsme původně prováděli psychotherapii pomocí hypnosy; B r e u e r o v a první pacientka byla ošetřována vůbec jenom ve stavu hypnotického ovlivnění; já jsem ho v tom nejdříve následoval. Uznávám, že práce byla tehdy snadnější a příjemnější a také se mnohem dříve skončila. Výsledky byly však náladové a nebyly trvalé; proto jsem konečně upustil od hypnosy. A potom jsem pochopil, že poznání dynamiky těchto afekcí nebylo možné, pokud jsem užíval hypnosy. Právě tento stav zakrýval před lékařovým pozorováním existenci odporu. Odsunul jej do pozadí, uvolnil určitou oblast pro analytickou práci a smést-

nal jej na hranicích této oblasti tak, že se stal nepronikmutelným, podobně jak to činí pochybovačnost nutkavé neurosy. Proto jsem směl také říci, že vlastní psychoanalysa počala, když jsem se vzdal hypnosy.

Jestliže se zjištění odporu stalo tak významné, smíme snad připustit opatrné pochyby, zda různé druhy odporu nepředpokládáme příliš lehkovážně. Snad existují skutečně neurotické případy, ve kterých asociace selhává z jiných důvodů, snad zasluhují argumenty proti našim předpokladům skutečně věcného ocenění a snad neprávem odstrkujeme intelektuální kritiku analysovaných tím, že ji pohodlně vydáváme za odpor. Ano, pánové, my jsme však nedospěli k tomuto úsudku snadno. Měli jsme příležitost pozorovat každého takového kritického pacienta při vynoření a po zmizení odporu. Odpor mění totiž za léčby neustále intensitu; vždycky stoupá, jestliže se přibližujeme k novému tématu, je nejsilnější, jsme-li na vrcholu jeho zpracování, a po vyřízení tématu zase upadává. Nikdy se ani nesetkáváme s plným rozsahem odporu, který může pacient vykonávat, pokud jsme se nedopustili zvláštní technické neobratnosti. Mohli jsme se tedy přesvědčit, že týž muž nesčíslněkrát za analysy odmítá a zase zaujímá své kritické stanovisko. Jestliže se hotovíme přivést mu k vědomí nový a zvláště trapný kus nevědomého materiálu, je nesmírně kritický; porozuměl-li dříve mnohému a přijal-li ledacos, jsou tyto zisky nyní jako vymazány; ve své snaze o oposici za každou cenu, může vypadat jako afektivně choromyslný. Jestliže se nám podařilo mu pomoci, aby překonal tento nový odpor, dostane zase rozum a své někdejší porozumění. Jeho kritika není tedy samostatnou funkcí, kterou bychom mohli jako takovou respektovat, je pomocníkem jeho afektivních postojů a usměrňována jeho odporem. Nehodí-li se mu něco, dovede se proti tomu bránit velmi bystře a vystupovat velmi kriticky; hodí-li se mu však něco do krámu, jeví se k tomu velmi lehkověrným. My všichni se od něho snad ani tolik nelišíme; analysovaný ukazuje tuto závislost intelektu na afektivním životě jenom proto tak zřetelně, že jsme ho v analyse uvedli do tak velké tísně.

Jakým způsobem vydáváme počet z pozorování, že se ne-

mocný tak energicky brání proti odstranění svých příznaků a proti tomu, aby jeho psychické děje probíhaly normálně? Říkáme si, že jsme tu pocítili mocné síly, které se zpěčují změně stavu; musí to být tytéž, které si kdysi tento stav vynutili. Při tvorbě příznaků musilo se stát něco, co můžeme nyní rekonstruovat ze zkušeností, kterých jsme nabyli při luštění příznaků. Víme již z Breuerova pozorování, že existence příznaku předpokládá, že nějaký duševní děj nebyl normálně dokončen tak, aby se mohl stát vědomým. Příznak je náhradou toho, co nenastalo. Nyní víme, na které místo máme zařadit účinek síly, kterou předpokládáme. Musilo nastat prudké zpěčování proti tomu, aby onen duševní děj nepronikl k vědomí; zůstal proto nevědomý. Jako nevědomý měl moc, aby vytvořil příznak. Totéž zpěčování odporuje za analytické léčby snaze, převést nevědomé ve vědomé. To pociťujeme jako odpor. Patogenní děj, který se prokazuje odporem, nazýváme potlačením.

Tento pochod potlačení musíme si nyní přesněji znázornit. Je předpokladem tvorby příznaku, ale je také něčím, pro co neznáme obdoby. Vezmeme-li za vzor nějaký impuls, nějaký psychický děj, který se snaží přeměnit v počin, víme, že může být odmítnut, čemuž říkáme zavržení nebo odsouzení. Při tom je mu odňata energie, kterou disponuje, stává se bezpomocným, ale může dále existovat jako vzpomínka. Celé rozhodování o něm se odehrává za vědomí našeho *já*. Zcela jinak je to, jestliže si představíme, že týž impuls je podroben potlačení. Pak si totiž zachová svou energii, ale nezbude nejmenší vzpomínky na něj; potlačení se odehrává, aniž to naše *já* zpozorovalo. Tímto podobenstvím se tedy podstatě potlačení nepřiblížíme.

Chci Vám vyložit, které teoretické představy se jediné osvědčily jako použitelné, aby pojem potlačení spjaly s určitou představou. Především je k tomu nutné, abychom od ryze deskriptivního slova »nevědomé« pokročili k systematickému smyslu téhož slova, t. j. rozhodujeme se říci, že vědomost nebo nevědomost psychického děje je jenom jedna z jeho vlastností a nikoli nutně nedvojsmyslná. Zůstal-li takový děj nevědomý, je toto zadržení před vědomím snad příznakem osudu, který zakusil, a ni-

koli tento osud sám. Abychom si tento osud znázornili, předpokládáme, že každý duševní děj — musíme tu připustit výjimku, o které se později zmíním — existuje zprvu v nevědomém stadiu nebo období a teprve z něho přechází do období vědomého, asi tak jako je fotografický obraz nejdříve negativem a teprve positivním procesem se stává obrazem. Ale ne z každého negativu musí se stát positiv a rovněž není nutné, aby se každý nevědomý duševní děj proměnil ve vědomý. Výhodně to vyjadřujeme tak, že jednotlivý děj nejdříve náleží k psychické soustavě nevědomí a pak za určitých okolností přechází v soustavu vědomí.

Nejsurovější představa o těchto soustavách je pro nás nejpohodlnější; je to prostorová. Srovnáváme tedy soustavu nevědomí s velkou předsíní, ve které se psychická hnutí hemží jako jednotlivé bytosti. S touto předsíní hraničí druhá užší místnost, jakýsi salon, ve kterém se zdržuje vědomí. Ale na prahu mezi oběma místnostmi úřaduje, dejme tomu, strážce, který zkoumá, censuruje jednotlivá psychická hnutí a nevpouští je do salonu, když se mu nelíbí. Ihned chápete, že není příliš rozdílné, zda strážce jednotlivé psychické hnutí odmítne již u prahu nebo zda je vykáže přes práh, jestliže vstoupilo do salonu. Jde tu jenom o stupeň jeho bdělosti a o čas, ve kterém je pozná. Přidržíme-li se tohoto obrazu, můžeme dále rozvíjet naše názvosloví. Hnutí v předsíni nevědomí jsou odňata pohledu vědomí, které se přece nachází v druhé místnosti; zprvu musí zůstat nevědomá. Jestliže se již protlačila k prahu a byla strážcem odmítnuta, jsou nezpůsobilá k uvědomění a nazýváme je p o t l a č e n ý m i. Ale ta hnutí, která strážce pustil přes práh, nestala se proto ještě nevyhnutelně vědomá; mohou se jimi stát, jestliže se jim podaří upoutat na sebe zrak vědomí. Nazýváme proto tuto druhou místnost právem soustavou p ř e d v ě d o m í. Uvědomování si pak zachová svůj ryze deskriptivní smysl. Osud potlačení záleží však pro jednotlivé hnutí v tom, že nebylo strážcem vpuštěno ze soustavy nevědomí do soustavy předvědomí. Je to týž strážce, kterého poznáváme jako odpor, jestliže se analytickou léčbou snažíme odstranit potlačení.

Vím ovšem, že řeknete: Tyto představy jsou stejně suro-

vé jako fantastické a ve vědeckém líčení nepřípustné. Vím, že jsou surové; ba ještě více. Víme také, že jsou nesprávné, a nemylíme-li se příliš, máme již připravenu lepší náhradu. Zda se nám i potom budou zdát fantastickými, nevím. Zatím jsou to pomocné představy jako představa o Ampèrově mužíku, plovoucím v kruhu elektrického proudu a nesmíme si jich nízko cenit, pokud jsou použitelné pro pochopení toho, co pozorujeme. Ujišťuji Vás, že tyto surové předpoklady dvou místností, se strážcem na prahu mezi oběma a svědomím jako pozorovatelem na konci druhého sálu, přece jenom představují velmi dalekosáhlé přiblížení k tomu, jak se ve skutečnosti věci mají. Také bych si přál, abyste mně přiznali, že naše označení: *unbewusst* (nevědomé), *vorbewusst* (předvědomé), *bewusst* (vědomé) mnohem méně nás váží pro budoucnost a snadněji se dají ospravedlnit než jiná, která byla navržena, nebo kterých se používá, jako: *unterbewusst* (podvědomé), *nebenbewusst* (mimovědomé), *binnenbewusst* (vnitřně vědomé) a podobně.
Pro mne to má tím větší význam, když mi připomenete, že takové zařízení psychického aparátu, jaké jsem zde předpokládal, abych vysvětlil neurotické příznaky, může mít jenom obecnou platnost a tudíž objasňovat také normální funkci. V tom máte ovšem pravdu. Nemůžeme se nyní zabývat tímto důsledkem, ale náš zájem o psychologii tvorby příznaků musí se kromobyčejně zvýšit, je-li naděje, že si studiem patologických poměrů objasníme normální psychické dění, které je tak dobře zahaleno.
Ostatně nepoznáváte, oč se opírají naše předpoklady obou soustav, poměru mezi nimi a k vědomí? Strážce mezi nevědomím a předvědomím není přece, leč censurou, které je utváření zjevného snu podrobeno. Zbytky ze dne, které jsou podněcovateli snů, byly předvědomým materiálem, který byl v noci za spánku ovlivněn nevědomými a potlačenými hnutími toužebnými a spolu s nimi, díky jejich energii, byl s to, aby vytvořil latentní sen. Za vlády soustavy nevědomí byl tento materiál zpracován — zhuštěn a přesunut — tak, jak je to v normálním duševním životě, t. j. v soustavě předvědomí, neznámé nebo jenom výjimečně přípustné. Tato různost pracovních

výkonů stala se pro nás karakteristikou obou soustav; poměr k vědomí, které náleží k předvědomí, jsme považovali jenom za znak příslušnosti k jedné z obou soustav. Sen prostě již není patologickým úkazem; může se vyskytovat u všech zdravých lidí, jestliže spí. Onen předpoklad struktury psychického aparátu, který nám dává porozumět současně tvorbě snu i neurotických příznaků, má nesporný nárok, aby se naň bral zřetel i pro normální život duševní.

Tolik chceme nyní říci o potlačení. Je však jenom předběžnou podmínkou tvorby příznaků. Víme, že příznak je náhradou něčeho, co bylo potlačením zamezeno. Ale od potlačení k pochopení tohoto náhradního výtvoru vede ještě dlouhá cesta. Navazujíce na zjištění potlačení, vynořují se na druhé straně problému tyto otázky: Jaký druh duševních hnutí podléhá potlačení, jakými silami je prosazováno, z jakých motivů? K tomu víme zatím jenom jediné. Zkoumajíce odpor, jsme slyšeli, že je vyvolán silami našeho *já,* neznámými a latentními vlastnostmi karakteru. Tyto síly tedy také obstaraly potlačení, anebo se ho aspoň účastnily. Všechno ostatní je nám zatím neznámé.

Tu nám pomůže z místa další zkušenost, kterou jsem ohlásil. Z analysy dovedeme docela obecně popsat, co je záměrem neurotických příznaků. Ani to nebude pro Vás novinkou. Na dvou případech neurosy jsem Vám to již ukázal. Ale ovšem, co znamenají dva případy? Máte právo žádat, abych Vám to ukázal stokrát, nesčíslněkrát. Pohříchu to nejde. Musí to být nahrazeno vlastní zkušeností nebo vírou, která se v tomto bodě může odvolávat na shodné údaje všech psychoanalytiků.

Vzpomenete si, že nás analysa ve dvou případech, jejichž příznaky jsme podrobně zkoumali, zasvětila do nejzazších intimností sexuálního života nemocných. V prvém případě jsme mimo to zvláště zřetelně poznali záměr nebo tendenci zkoumaného příznaku; snad byla v druhém případě poněkud zahalena momentem, o kterém se později zmíním. Nuže, totéž, co jsme viděli na těchto dvou případech, ukázaly by nám všechny ostatní případy, které bychom podrobili analyse. Vždycky by nás analysa uvedla do

sexuálních prožitků a přání nemocného a vždycky bychom musili zjistit, že příznaky slouží stejnému záměru. Poznáváme, že záměrem je ukojení sexuálních přání; příznaky slouží k sexuálnímu ukojení nemocných, jsou náhradou ukojení, které jim v životě chybí.

Vzpomeňte si na nutkavé jednání naší prvé pacientky. Ženě chybí intensivně milovaný muž, se kterým nemůže soužít pro jeho nedostatky a slabosti. Musí mu zůstat věrnou, nemůže ho nahradit jiným. Její nutkavý příznak jí poskytuje to, po čem touží, povyšuje jejího muže, popírá, napravuje jeho slabosti, především jeho impotenci. Tento příznak je v podstatě splněním přání, zcela tak jako sen, a to, jak u snu vždycky nebývá, splněním erotického přání. U naší druhé pacientky jste se mohli aspoň dovědět, že její obřad chce překazit styk rodičů nebo zabránit, aby z něho vzešlo nové dítě. Také jste asi uhodli, že obřad vlastně usiluje o to, aby se ona sama dostala na místo matky. Tedy opět se snaží odstranit rušení v sexuálním ukojení a splnit sexuální přání. O naznačené komplikaci si brzy pohovoříme.

Pánové, chtěl bych předejít tomu, abych nemusil dodatečně omezovat svá obecná tvrzení, a proto Vás upozorňuji, že všechno, co jsem tu řekl o potlačení, tvorbě a významu příznaků, bylo odvozeno z tří druhů neuros, z úzkostné i konversní hysterie a nutkavé neurosy, a platí především pro tyto druhy. Tyto tři afekce, které obyčejně slučujeme v jednu skupinu »neuros s přenesením«, ohraničují také oblast, ve které psychoanalytická therapie může působit. Ostatní neurosy byly psychoanalysou mnohem méně studovány; jedna jejich část byla asi opomíjena proto, že therapeutické ovlivnění bylo vyloučeno. Ani nezapomínejte, že psychoanalysa je ještě velmi mladou vědou, která vyžaduje značné námahy a času k přípravě. A ještě před nepříliš dávnou dobou stála na dvou očích. Ale všude počínáme pronikat k chápání těchto ostatních afekcí, které nejsou neurosami s přenesením. Doufám, že Vám budu moci ještě ukázat, jak byly naše předpoklady a výsledky přizpůsobením tomuto novému materiálu rozšířeny a že toto další studium nevedlo k rozporům, nýbrž k vytvoření vyšší jednotnosti. Platí-li

tedy všechno, co jsem řekl, pro tyto tři neurosy s přenesením, dovolte, abych zatím zvýšil cenu příznaků novým sdělením. Srovnávací badání o podnětech onemocnění vede totiž k výsledku, který můžeme shrnout formulkou, že tyto osoby onemocňují z odepření, jestliže jim skutečnost znemožňuje ukojení jejich sexuálních přání. Poznáváte, jak se oba tyto výsledky výborně shodují. Příznaky můžeme pak ještě lépe chápat jako náhradní ukojení přání, jejichž ukojení nám v životě chybí.

Jistě je ještě možné namítat leccos proti větě, že neurotické příznaky jsou náhradním sexuálním ukojením. Dvěma námitkami se chci zabývat ještě dnes. Prozkoumáte-li sami větší počet neurotiků, budete třeba vrtět hlavou a hlásit: V řadě případů to však vůbec nesouhlasí; zdá se, že příznaky tu mají spíše opačný záměr, vyloučit nebo odstranit sexuální ukojení. Nepopíráme správnost tohoto výkladu. V psychoanalyse se věci často mají komplikovaněji, než je nám libo. Kdyby to všechno bylo tak jednoduché, nebylo by možná potřebí psychoanalysy, abychom to poznali. Již některé rysy obřadu naší druhé pacientky skutečně prozrazují tento asketický, sexuálnímu ukojení nepřátelský ráz, na př. když odstraňuje hodiny, což má magický smysl, zabránit nočním erekcím, nebo když chce vyloučit spadnutí a rozbití nádob, což se rovná ochraně panenství. V jiných případech obřadů na lůžku, které jsem měl příležitost analysovat, byl tento negativní ráz ještě mnohem vyslovenější; obřad se třeba vesměs skládal z obranných opatření proti sexuálním vzpomínkám a pokušením. Avšak již častěji jsme se v psychoanalyse dověděli, že protiklady nejsou znakem rozporu. Mohli bychom své tvrzení rozšířit v tom smyslu, že příznaky usilují buď o sexuální ukojení nebo o obranu proti němu, a to tak, že u hysterie celkem převládá positivní ráz, který splňuje přání, kdežto u nutkavé neurosy převládá negativní, asketický. Mohou-li příznaky sloužit jak sexuálnímu ukojení, tak také jeho protikladu, je tato dvoustrannost nebo polarita výborně odůvodněna částí jejich mechanismu, o kterém jsme se dosud nemohli zmínit. Jsou totiž, jak uslyšíme, výsledky kompromisu, které vzešly z křížení dvou protichůdných snah a zastupují jak to, co bylo potlačeno,

tak to, co potlačuje, pokud obé spolupůsobilo při jejich vzniku. Jedna nebo druhá strana mohou být zastoupeny silněji, ale jenom zřídka chybí jeden vliv úplně. U hysterie se většinou oba záměry projevují v témže příznaku. U nutkavé neurosy často vystupují oba díly zvláště; příznak je pak dvoudobý, skládá se z dvou akcí, jedné po druhé, které se navzájem ruší.

Druhou námitku neodbudeme tak snadno. Podíváte-li se na větší řadu výkladů příznaků, pravděpodobně zprvu usoudíte, že pojem náhradního sexuálního ukojení byl u nich rozšířen do nejzazších mezí. Neopominete zdůraznit, že tyto příznaky neskýtají reálného ukojení, že se dosti často omezují na oživení jedné sensace nebo znázornění jediné fantasie z celého sexuálního komplexu. Dále, že domnělé sexuální ukojení tak často projevuje dětinský a nedůstojný karakter, přibližuje se třeba onanistickému aktu nebo připomíná špinavé nezpůsoby, které zakazujeme a snažíme se odnaučit již dětem. A mimo to také vyslovíte své podivení, že chceme vydávat za sexuální ukojení něco, co bychom snad spíše měli označit jako ukojení krutých nebo hrozných chtíčů, které bychom mohli označit též za nepřirozené. V těchto posledních bodech se nemůžeme, pánové, shodnout, pokud jsme důkladně neprozkoumali lidský život sexuální a při tom nezjistili, co jsme oprávněni, nazývat sexuálním.

PŘEDNÁŠKA 20

Lidský život sexuální

DÁMY A PÁNOVÉ! Snad by někdo mohl myslit, že není sporné, co máme rozumět slovem »sexuální«. Sexuální je přece především to, co je neslušné, o čem nesmíme hovořit. Žáci proslulého psychiatra se prý kdysi snažili přesvědčit svého mistra, že příznaky hysteriků tak zhusta znázorňují sexuální věci. S tímto úmyslem ho přivedli k loži hysterky, jejíž záchvaty nesporně znázorňovaly porod. Profesor však pravil odmítavě: Inu, porod přece není nic sexuálního. Jistě, porod nemusí být za všech okolností něčím neslušným.

Pozoruji, jak mi zazlíváte, že o tak vážných otázkách žertuji. Ale není to jenom žert. Vážně, nedá se snadno říci, co tvoří obsah pojmu »sexuální«. Všechno, co souvisí s rozdílem obou pohlaví, to by bylo snad jediné případné, ale budete to považovat za bezbarvé a příliš široké. Kladete-li do středu pohlavní styk, řeknete snad, že sexuální je všechno, co se, s úmyslem získat tělesnou slast, zabývá obzvláště pohlavním ústrojím druhého pohlaví a vlastně směřuje ke spojení genitalií a k provedení pohlavního styku. Ale pak nejste skutečně příliš vzdáleni od ztotožnění sexuálního s neslušným a porod pak skutečně nenáleží k sexualitě. Učiníte-li však jádrem sexuality funkci množení, ocitnete se v nebezpečí, že vyloučíte značný počet věcí, které nesměřují k množení a přece jsou jistě sexuální, jako onanie nebo dokonce líbání. Ale jsme přece již zvyklí, že pokusy, definovat, vždycky vyvolávají obtíže; vzdejme se toho, udělat to právě v tomto případě lépe. Mohli bychom tušit, že ve vývoji pojmu »sexuální« nastalo něco, co podle dobrého výrazu H. Silbererova mělo za následek »Überdeckungsfehler«

[chyba, že jeden pojem byl zakryt druhým]. Celkem nám přece nechybí orientace o tom, co lidé nazývají sexuálním. Něco, co bere zřetel na protiklad pohlaví, na získání slasti, na množení a na karakter neslušného, které se musí tajit, postačí v životě pro všechny praktické potřeby. Ale ve vědě to již nestačí. Neboť jsme se pečlivým zkoumáním, které bylo jistě umožněno jenom obětavým sebepřekonáním, seznámili se skupinami lidských individuí, jejichž »sexuální život« se od obvyklého průměru velmi nápadně liší. Jedni z těchto »perversních«, tak říkajíc, škrtli pohlavní rozdíl ze svého programu. Jenom stejné pohlaví může vzbudit jejich sexuální přání; druhé pohlaví, zvláště jeho pohlavní orgány, není pro ně vůbec pohlavním objektem, v krajních případech je předmětem odporu. Tím se ovšem vzdali jakékoliv účasti na množení. Nazýváme takové osoby homosexuálními nebo invertovanými. Jsou to muži a ženy, jinak často — ne vždycky — výborně vzdělaní, intelektuálně i eticky vysoce vyvinutí, kteří mají jenom tuto osudnou úchylku. Ústy svých vědeckých mluvčích se vydávají za zvláštní variaci lidstva, za třetí pohlaví, které existuje rovnoprávně vedle obou druhých. Snad se nám naskytne příležitost, abychom kriticky zkoumali jejich nároky. Ovšemže nejsou, jak by rádi tvrdili, »výběrem« lidstva, nýbrž se skládají aspoň z tolika méněcenných a ničemných individuí jako ti, kdo jsou sexuálně utvořeni jinak.

Tito perversní lidé dělají se svým sexuálním objektem aspoň ještě přibližně totéž jako normální se svým. Ale nyní následuje dlouhá řada abnormních, jejichž sexuální počínání se stále více vzdaluje od toho, co se rozumnému člověku jeví žádoucím. V jejich rozmanitosti a podivuhodnosti lze je srovnat jenom s groteskními netvory, které P. Breughel nakreslil jako pokušení sv. Antonína, nebo se zaniklými bohy a věřícími, kterým G. Flaubert dává v dlouhém procesí táhnout kolem pobožného kajícníka. Jejich hemžení vyžaduje určitého pořádku, nemá-li zmást naše smysly. Dělíme je na takové, u kterých se, jako u homosexuálních, změnil sexuální objekt, a na druhé, u kterých se v prvé řadě změnil sexuální cíl. K prvé skupině náleží ti, kdo se vzdali spojení obou genitalií a u jed-

noho partnera v pohlavním styku nahrazují pohlavní ústrojí jinou částí těla nebo jinou tělesnou oblastí; při tom nedbají nedostatku organického zařízení ani štítivosti (ústa, řiť místo pochvy). Pak následují jiní, kteří se sice ještě přidržují pohlavního ústrojí, ale nikoliv pro jeho sexuální, nýbrž pro jiné funkce, kterých se účastní z anatomických důvodů a proto, že sousedí s jistým orgánem. Poznáváme na nich, že funkce vyměšovací, jejichž používání k docílení libosti bylo dětskou výchovou odstraněno jako neslušné, zůstávají s to, aby k sobě upoutaly plný sexuální zájem. Potom další skupina lidí, kteří se vůbec vzdali pohlavního ústrojí jako objektu a povznášejí na jeho místo jinou část těla, ženská ňadra, nohu, cop. Dále následují ti, pro které ani část těla nic neznamená, ale veškeré jejich tužby splňuje část oděvu, bota, kus bílého prádla: fetišisté. V další řadě osoby, které sice požadují celého objektu, ale kladou naň docela určité, podivné nebo hrozné požadavky, i ti, pro které se musil stát bezbrannou mrtvolou a kteří jej v zločinném nutkání usmrcují, aby z něho měli požitek. Ale dosti těch hrůz s této strany!
Druhou skupinu vedou perversní, kteří si stanovili za cíl sexuálních přání to, co normálně je jenom zahajovacím a přípravným počinem. Tedy ti, kdo se snaží prohlížet a ohmatávat druhou osobu nebo přihlížet při intimních úkonech, nebo kdo své části těla, které jiní skrývají, obnažují v temném očekávání, že budou odměněni stejným činem druhé strany. Pak následují záhadní sadisté, jejichž něžné snažení nezná jiného cíle, leč způsobovat svému objektu bolesti a trýzeň, od náznaku ponížení až k těžkému tělesnému poškození, a aby je jaksi vyvážili, jejich protinožci, masochisté, jejichž jedinou slastí jest, vytrpět symbolicky i reálně od svých milovaných objektů veškerá ponížení a útrapy. Potom ještě jiní, u kterých se několik takových abnormních podmínek slučuje a vzájemně prolíná, a nakonec třeba ještě vědět, že každá z těchto skupin existuje dvakrát, že vedle jedněch, kteří hledají sexuální ukojení ve skutečnosti, jsou ještě druzí, kteří se spokojují s pouhou představou takového ukojení, kteří vůbec nepotřebují skutečného objektu, nýbrž jej nahrazují fantasií.
Při tom nelze v nejmenším pochybovat, že ve všech

těchto bláznovstvích, podivnostech a hrůzách skutečně záleží sexuální počínání těchto lidí. Nejenže to sami tak pojímají a pociťují jako poměr náhradní, nýbrž musíme si také říci, že to hraje tutéž úlohu v jejich životě jako normální sexuální ukájení v našem; přinášejí pro to tytéž, často nadměrné oběti, a můžeme zjistit na celku i na jemnějších podrobnostech, kde tyto abnormity hraničí s normální sexualitou a kde se od ní liší. Ani Vám nemůže ujít, že se tu zase setkáváte s rázem neslušnosti, který lpí na sexuálním počínání; ale většinou je stupňován až k hanebnosti.

Nuže, dámy a pánové, jaké stanovisko zaujímáme k těmto neobvyklým způsobům sexuálního ukájení? S rozhořčením, s projevem našeho osobního odporu a s ujištěním, že my těchto chtíčů nesdílíme, není zřejmě nic uděláno. Na to se nás přece nikdo neptá. Konečně je to oblast jevů jako každá jiná. Odmítavá výmluva, že jsou to přece jenom rarity a kuriosity, dala by se snadno odbýt. Naopak jde o velmi časté, velmi rozšířené úkazy. Kdyby nám však někdo chtěl říci, že se jimi nemusíme dát zmást ve svých názorech o sexuálním životě, poněvadž vesměs vyjadřují úchylky a vykolejení pohlavního pudu, musili bychom odpovědět vážně. Nerozumíme-li těmto chorobným druhům sexuality a nedovedeme-li nalézt jejich poměr k normálnímu životu sexuálnímu, nechápeme prostě ani normální sexualitu. Krátce, zůstává úkol, který nelze odmítnout, úkol, plně teoreticky osvětlit možnost uvedených perversí a jejich souvislost s tak zvanou normální sexualitou.

K tomu nám dopomůže jeden poznatek a dvě nové zkušenosti. Za první vděčíme Iwanu Blochovi; opravuje pojetí všech těchto perversí jako »znaku degenerace« průkazem, že takové úchylky od sexuálního cíle, takové uvolnění poměru k sexuálnímu objektu, se odjakživa, ve všech dobách, které známe, vyskytovaly u všech nejprimitivnějších i nejvýše civilisovaných národů a dosáhly někdy toho, že byly trpěny a měly obecnou platnost. Obou zkušeností jsme nabyli při psychoanalytickém zkoumání neurotiků; pozměňují naše pojetí sexuálních perversí rozhodujícím způsobem.

Řekli jsme, že neurotické příznaky jsou náhradním sexuálním ukojením a naznačil jsem Vám, že potvrzení této věty analysou příznaků bude obtížné. Věta je totiž oprávněna teprve tehdy, shrnujeme-li pod »sexuálním ukojením« také ukojení tak zvaných perversních potřeb sexuálních, neboť takový výklad příznaků se nám velmi často vnucuje. Výjimečný nárok lidí homosexuálních nebo invertovaných okamžitě mizí, jestliže se dovíme, že průkaz homosexuálních hnutí se zdaří u každého neurotika a že řada příznaků vyjadřuje tuto latentní inversi. Kdo se sami nazývají homosexuálními, jsou právě jenom lidé, kteří jsou vědomě a zjevně invertovaní, jejichž počet je mizivý proti počtu latentně homosexuálních. Jsme nuceni, považovat volbu objektu z vlastního pohlaví za pravidelné odbočení lásky a stále více se učíme přiznávat jí obzvláště vysoký význam. Jistě tím nejsou odstraněny rozdíly mezi zjevnou homosexualitou a chováním normálním; jejich praktický význam zůstává, ale jejich teoretická cena je ohromně umenšena. O určité afekci, kterou již nečítáme k neurosám s přenesením, o paranoie, dokonce předpokládáme, že nutně vzniká z pokusu, odvrátit přemocné homosexuální hnutí. Snad se ještě pamatujete, že jedna z našich pacientek (str. 215) ve svém nutkavém jednání hrála muže, svého opuštěného manžela; takové vytváření příznaků v osobě mužské je velmi obvyklé u neurotických žen. I když to nemůžeme přičítat přímo homosexualitě, přece to velmi úzce souvisí s jejími předpoklady.

Jak asi víte, může hysterická neurosa vytvořit příznaky na všech soustavách orgánů a rušit tím všechny funkce. Analysa ukazuje, že se při tom projeví všechna hnutí, která označujeme za perversní, která chtějí nahradit pohlavní ústrojí jinými orgány. Tyto orgány se při tom chovají jako náhradní genitalie; právě pomocí příznaků hysterie dospěli jsme k pojetí, že tělesným orgánům nutno přiznat mimo jejich funkční úlohu význam sexuální — erogenní — a splnění jejich prvního úkolu že je rušeno, jestliže je druhý zaměstnává příliš. Četné sensace a innervace, které tvoří příznaky hysterie, na orgánech, které zdánlivě nijak nesouvisí se sexualitou, prozrazují nám tak svou povahu, že jsou splněním perversních hnutí sexuálních, při kterém

jiné orgány na sebe strhly význam pohlavního ústrojí. Pak také poznáváme, jak vydatnou měrou se právě orgány pro přijímání potravy a orgány vyměšovací stávají nositeli sexuálního vzrušení. Je to tedy totéž, co nám ukázaly perverse, jenže jsme to u těchto mohli vidět bez námahy a nesporně, kdežto u hysterie potřebujeme okliku přes výklad příznaků a pak nepřičítáme ona perversní sexuální hnutí vědomí individuí, nýbrž je vkládáme do jejich nevědomí.

Z množství příznakových obrazů, kterými se vyznačuje nutkavá neurosa, jsou nejdůležitější vyvolány tlakem přemocných sadistických, tedy ve svém cíli perversních hnutí sexuálních; při tom příznaky, ve shodě se strukturou nutkavé neurosy, slouží převážně k odvrácení těchto přání nebo vyjadřují boj mezi ukájením a odvracením. Ale ani ukojení nebývá při tom zkráceno. Dovede se prosadit oklikami v chování nemocného a obrací se se zálibou proti jejich vlastní osobě, činí z nich sebetrýzniče. Jiné formy neurosy, formy hloubavé, odpovídají přílišné sexualisaci úkonů, které jsou normálně jenom součástí příprav k sexuálnímu ukojení, tedy snaze vidět, dotknout se a badat. Tím se objasňuje velký význam úzkosti z doteku a nutkání mýti. Netušeně velká část nutkavých jednání je zahaleným opakováním a modifikací masturbace, která jako jediný jednotvárný počin provází, jak známo, nejrůznější druhy sexuálních fantasií.

Nebylo by příliš namáhavé, znázornit Vám vztahy mezi perversí a neurosou ještě těsněji, ale domnívám se, že co jsem uvedl, pro naše záměry postačí. Musíme se však ohradit proti tomu, že v těchto výkladech o významu příznaků přeceňujeme časté vyskytování a intensitu perversních sklonů lidí. Slyšeli jste, že je možné neuroticky onemocnět z odepření normálního sexuálního ukojení. Při tomto skutečném ukojení obrátí se však potřeba k abnormním cestám sexuálního vzrušení. Později poznáte, jak se to děje. Rozhodně však chápete, že se perversní hnutí následkem takového »kollaterálního« zpětného městnání musí jevit silnějšími, než by se zdály, kdyby normální sexuální ukojení nebylo rušeno skutečnou překážkou. Podobný vliv můžeme ostatně uznat také při

zjevných perversích. Jsou v některých případech provokovány nebo aktivovány tím, že normální ukojení sexuálního pudu je velmi značně ztíženo následkem přechodných okolností nebo trvalých sociálních zařízení. V jiných případech jsou ovšem perversní sklony docela nezávislé na takových příznivých podmínkách; jsou pro toto individium, tak říkajíc, normálním způsobem sexuálního života.

Snad máte v tomto okamžiku dojem, že jsme poměr mezi normální a perversní sexualitou spíše zamotali než osvětlili. Držte se však této úvahy: je-li správné, že reálné ztížení nebo nedostatek normálního sexuálního ukojení, uvádí na povrch perversní sklony osob, které jinak takový sklon neukazovaly, nutno u těchto osob předpokládat něco, co perversím vychází vstříc; anebo, chcete-li, musí u nich perverse existovat latentně. Touto cestou dospíváme však k druhé novince, kterou jsem Vám ohlásil. Psychoanalytické šetření je totiž nuceno, zabývat se také sexuálním životem dítěte, tím, že vzpomínky a nápady pravidelně sahají u analysy příznaků až do raných dětských let. Co jsme při tom objevili, bylo pak bod za bodem potvrzeno bezprostředním pozorováním dětí. A z toho vyplynulo, že všechny perversní sklony mají kořeny v dětství, že děti k nim mají veškeré vlohy a provádějí je v rozměrech, které odpovídají jejich nedospělosti, krátce, že perversní sexualita není, leč zvětšenou, v jednotlivá hnutí rozloženou sexualitou infantilní.

Teď ovšem uvidíte perverse v jiném světle a nebudete popírat jejich souvislost s lidským životem sexuálním, ale na úkor jakých překvapení a jakých neshod, trapných pro Vaše pocity! Budete jistě nakloněni, popírat nejdříve všechno, skutečnost, že děti mají něco, co smíme označovat jako život sexuální, správnost našich pozorování a že by bylo oprávněné, nacházet v chování dětí příbuznost s tím, co je později odsuzováno jako perverse. Dovolte tedy, abych Vám nejdříve objasnil motivy Vašeho zpěčování a pak předložil součet našich pozorování. Že by děti neměly sexuálního života — sexuálních vzrušení, potřeb a určitého způsobu ukojení — nýbrž jej měly náhle dostat mezi dvanáctým a čtrnáctým rokem, bylo by — nehledíc ke všem pozorováním — biologicky stejně pravdě nepo-

dobné, ba nesmyslné, jako by byla představa, že nepřinášejí na svět vůbec pohlavního ústrojí, a že jim toto narůstá teprve v době puberty. Co se u nich v této době probouzí, je funkce množení, která pro své účely používá již existujícího tělesného a duševního materiálu. Dopouštíte se omylu, že zaměňujete sexualitu s množením a tím si zatarasujete cestu k pochopení sexuality, perversí a neuros. Tento omyl je však tendenční. Pramení z toho, že jste sami byli dětmi a v dětství podlehli vlivu výchovy. Pro společnost je totiž jedním z nejdůležitějších úkolů výchovy, zkrotit, omezit a podřídit individuální vůli, která je totožná se společenským příkazem, pohlavní pud, jakmile propukne jeho rozmnožovací snaha. Společnost má také zájem, aby odsunula jeho úplný vývoj až do doby, kdy dítě dosáhne určitého stupně intelektuální vyspělosti, neboť plným propuknutím sexuálního pudu je také prakticky skončena možnost vychovávat. Pud by se jinak přelil přes všechny hráze a odplavil namáhavě zřízené dílo kultury. Úkol jej zkrotit ani není snadný, zdaří se někdy příliš špatně, někdy příliš dobře. Motiv lidské společnosti je v podstatě hospodářský; poněvadž nemá dost potravin, aby mohla své členy uživit bez práce, musí omezit počet svých členů a odvrátit jejich energii od sexuálního počínání k práci. Tedy věčná, pravěká, až do přítomnosti trvající životní nouze.

Zkušenost asi vychovatelům ukázala, že úkol, učinit sexuální vůli nové generace poslušnou, je řešitelný jenom, začínáme-li s ovlivňováním již v době rané a nečekáme teprve na bouři puberty, nýbrž zasahujeme-li již do sexuálního života dětí, který ji připravuje. S tímto úmyslem zakazujeme a ztrpčujeme dítěti téměř veškerou infantilní sexuální činnost; klademe si ideální cíl, utvářet život dítěte asexuálně a vývojem doby jsme posléze docílili, že jej skutečně za asexuální považujeme, a věda to pak hlásá jako nauku. Abychom se nedostali se svou vírou a svými úmysly do rozporu, přehlížíme sexuální počínání dětí, což není výkonem nepatrným, nebo se ve vědě omezujeme na to, že je pojímáme jinak. Dítě je považováno za čisté, nevinné a kdo je popisuje jinak, smí být obžalován z bezbožného zločinu na něžných a svatých pocitech lidstva.

Děti jsou jediní lidé, kteří se těchto konvencí neúčastní, úplně naivně uplatňují svá animální práva a vždycky znovu dokazují, že cestu k čistotě musí teprve vykonat. Je dosti podivuhodné, že ti, kdo popírají dětskou sexualitu, nepolevují proto ve výchově, nýbrž pod názvem »dětských nezpůsobů« co nejpřísněji stíhají právě projevy toho, co popírají. Teoreticky je také velmi zajímavé, že období, které je v nejkřiklavějším rozporu s předsudkem asexuálního dětství, léta dětství od pěti do šesti let, je u většiny lidí zahaleno závojem amnesie, který důkladně přetrhává teprve analytické badání, ale kterým se již před tím někdy protlačilo utváření snů.

Nyní uvedu to, co ze sexuálního života dětského můžeme poznat nejzřetelněji. Dovolte, abych z důvodů účelnosti také zavedl pojem libida. Libido označuje, zcela obdobně jako hlad, sílu, kterou se projevuje pud, v našem případě pud sexuální, jako u hladu pud po výživě. Jiné pojmy jako sexuální vzrušení a ukojení nemusí být vysvětlovány. Že při sexuálním počínání kojencově, má nejvíc práce výklad, uznáte sami snadno nebo toho patrně použijete k námitce. Tyto výklady vznikají na základě analytického šetření tak, že zkoumáme, vycházejíce od příznaků, pacientovu minulost. První hnutí sexuality se ukazují u kojence v souvislosti s jinými funkcemi, které jsou pro život důležité. Jeho hlavní zájem směřuje, jak víte, k přijímání potravy; usne-li nasycen na matčiných prsou, má výraz blažené spokojenosti, který se později bude opakovat po sexuálním orgasmu. To by bylo příliš málo, než abychom z toho mohli činit nějaký závěr. Ale pozorujeme, že kojenec chce opakovat činnost, kterou přijímá potravu, aniž si přeje nové potravy; není při tom tedy podněcován hladem. Říkáme, že dumlá nebo dudlá, a z toho, že při tom počínání opět usíná s blaženým výrazem, je vidno, že mu dumlání samo přineslo ukojení. Jak známo, zařizuje si to brzy tak, že neusíná, aniž předtím dumlal. Že toto počínání je sexuální povahy, tvrdil nejdříve starý dětský lékař v Budapešti, dr. Lindner. Vychovatelé děcka, kteří nechtějí zaujímat teoretické stanovisko, posuzují dumlání, jak se zdá, podobně. Nepochybují o tom, že slouží toliko získání slasti, přičítají je k dět-

ským nezpůsobům a nevzdá-li se dítě tohoto nezpůsobu dobrovolně, nutí je k tomu opatřeními, které v dítěti zanechávají trapný dojem. Dovídáme se tedy, že kojenec vykonává počiny, které neslouží jinému účelu než získání slasti. Domníváme se, že tuto slast nejprve prožívá při přijímání potravy, ale brzy se naučí, odlučovat ji od této podmínky. Tuto slast si dovedeme vysvětlit vzrušením oblasti ústní a pyskové, nazýváme tyto části těla oblastmi erogenními a naznačujeme slast, získanou dumláním, jako sexuální. Jistě si o oprávněnosti tohoto označení ještě pohovoříme.

Kdyby se kojenec mohl vyjádřit, jistě by uznal, že dumlání mateřského prsu je nejdůležitější záležitostí života. Pro sebe nemá ani nepravdu, neboť touto činností ukojuje dvě důležité životní potřeby. Z psychoanalysy se pak, nikoli bez překvapení, dovídáme, jak valná část psychického významu této činnosti zůstala zachována pro celý život. Dumlání matčiných ňader se stává východiskem celého života sexuálního, nedostižným vzorem každého pozdějšího sexuálního ukájení, k němuž se fantasie v dobách tísně dosti často vrací. Mateřský prs je prvním objektem sexuálního pudu; nemohu Vám znázornit, jak významný je tento objekt pro každé pozdější nalézání objektů, jak hluboké účinky mají jeho obměny a náhrady ještě na nejodlehlejší oblasti našeho duševního života. Ale nejdříve je jako předmět dumlání kojencem opuštěn a nahrazen částí vlastního těla. Dítě dumlá palec a vlastní jazyk. Oprošťuje se tak od souhlasu vnějšího světa, pokud se týká získání slasti, a používá k zesílení slasti toho, že vzrušuje další tělovou oblast. Erogenní oblasti nejsou stejně vydatné; je proto důležitým zážitkem, když kojenec podle Lindnerova sdělení, hledaje na vlastním těle, objevuje zvláště vzrušitelná místa svých genitalií a tak nachází cestu od dumlání k onanii.

Pojednávajíce o dumlání, seznámili jsme se již s dvěma rozhodujícími rysy infantilní sexuality. Je zdánlivě v souvislosti s ukojením velkých organických potřeb a chová se autoeroticky, t. j. hledá a nachází své objekty na vlastním těle. Co se nejzřetelněji ukázalo při přijímání potravy, to se z části opakuje při vyměšování. Domnívá-

me se, že kojenec pociťuje libost při močení a vyprazdňování střev a brzy se snaží zařídit tuto činnost tak, aby mu vzrušení slizničních oblastí přineslo co největší slast. Zde, jak rozvedla inteligentní Lou Andreas, po prvé naráží na vnější svět, který se jeví překážkou, nepřítelem jeho úsilí o slast a dává mu tušit pozdější boje vnější i vnitřní. Nemá vyměšovat v okamžiku, kdy se mu to zlíbí, nýbrž, kdy ostatní osoby to určují. Aby ho pohnuly k tomu, by se vzdal těchto pramenů slasti, prohlašují před ním všechno, co se týká těchto funkcí, za neslušné a říkají mu, že se to musí tajit. Tady má po prvé zaměnit slast za společenskou důstojnost. Jeho poměr k výmětům je od počátku docela jiný. Neštítí se vlastní stolice, cení si jí jako části těla, se kterou se nerad loučí a používá jí jako prvního »daru«, jímž vyznamenává osoby, které zvláště uctívá. Ještě v době, kdy se výchově již podařilo odvrátit ho od těchto sklonů, pokračuje ve vysokém cenění stolice tím, že je přenáší na »dary« a »peníze«. Na své výkony v močení však hledí se zvláštní pýchou.

Vím, že jste mne chtěli již dávno přerušit výkřikem: již dosti těchto nehoráznosti! Vyměšování má být pramenem ukájení sexuální slasti, který je vykořisťován již kojencem! Stolice má být cennou látkou, řiť jakýmsi pohlavním ústrojím! Tomu nevěříme, ale chápeme, proč dětští lékaři a pedagogové daleko od sebe odvrhli psychoanalysu a její výsledky. Nikoli, pánové! Zapomněli jste pouze, že jsem Vám chtěl předvést fakta infantilního života sexuálního v souvislosti s fakty sexuálních perversí. Proč byste neměli vědět, že řiť v pohlavním styku velkého počtu dospělých homosexuálních i heterosexuálních lidí skutečně přejímá úlohu pochvy? A že je mnoho individuí, která si zachovají pocit rozkoše při uprázdnění stolice po celý život a nevydávají jej ani za tak nepatrný? Pokud se týká zájmu o činnost vyměšovací a potěšení z hledění na defekaci druhého, potvrdí Vám to děti samy, jakmile po několika letech nabyly způsobilosti, činit sdělení. Ovšem nesmíte před tím soustavně děti zakřikovat, jinak vědí, že mají o tom pomlčet. A pokud se tkne ostatních věcí, kterým nechcete věřit, odkazuji Vás na výsledky analysy a přímého pozorování dětí a pravím, že je přímo uměním,

nevidět to všechno, nebo to vidět jinak. Ani nemám nic proti tomu, že se Vám příbuznost dětské sexuální činnosti se sexuálními perversemi jeví nápadnou. Je to vlastně samozřejmé; má-li dítě vůbec nějaký sexuální život, musí být perversní, neboť mu až na několik málo temných náznaků chybí, co ze sexuality činí funkci rozmnožovací. Na druhé straně je společným znakem všech perversí, že se vzdaly cíle množení. Označujeme sexuální počínání právě tehdy za perversní, vzdalo-li se cíle množení a usiluje-li, nezávisle na něm, o získání slasti. Chápete tedy, že rozlom a obrat ve vývoji sexuálního života záleží v jeho podřízení pod záměry množení. Všechno, co nastalo před tímto obratem, a také všechno, co se mu nepodřídilo, co slouží výlučně k získání slasti, je označováno důstojným jménem »perverse« a dává se proto do klatby.

Dovolte mi tedy, abych pokračoval ve svém stručném nárysu infantilní sexuality. Co jsem pravil o dvou soustavách orgánů, mohl bych doplnit pojednáním o ostatních. Sexuální život dítěte se prostě vyčerpává v činnosti řady částečných pudů, které na sobě nezávisle usilují o slast, zčásti na vlastním těle, zčásti také již na vnějším objektu. Mezi těmito orgány velmi brzy vynikají genitalie; jsou lidé, u kterých získávání slasti na vlastním pohlavním ústrojí bez pomoci jiného pohlavního ústrojí nebo jiného objektu nepřetržitě pokračuje od onanie kojence až k onanii z nouze v letech pubertálních a pak ještě trvá neurčitě dlouho. Téma onanie bychom ostatně tak brzy nevyčerpali; je to předmět, na který lze nazírat s mnoha stran.

Přes snahu, zkracovat téma i nadále, musím Vám přece ještě něco říci o *sexuálním badání dětí*. Je příliš karakteristické pro dětskou sexualitu a příliš významné pro příznaky neuros. Infantilní sexuální badání počíná velmi brzy, někdy před třetím rokem. Navazuje na rozdíl pohlaví, který dítěti nic neříká, poněvadž — aspoň chlapec — připisuje oběma pohlavím stejné mužské pohlavní ústrojí. Jestliže pak chlapeček u malé sestřičky nebo družky objeví pochvu, snaží se nejprve popřít svědectví svých smyslů, neboť si nedovede představit lidskou bytost jemu podobnou bez této části, která má pro něho takovou cenu. Později se zalekne této možnosti, kterou

zjistil, a případné dřívější vyhrůžky pro příliš intensivní zabývání s jeho malým údem účinkují dodatečně. Dostává se do područí kastračního komplexu, jehož tvorbě připadne značný podíl na utváření jeho karakteru, zůstane-li zdráv, na jeho neurose, když onemocní, a na jeho odporu, dostane-li se do analytické léčby. Malé děvčátko se, jak víme, domnívá, že je ve velké nevýhodě pro nedostatek velkého zjevného penisu, závidí chlapci tento majetek a hlavně z tohoto motivu si přeje být mužem; tohoto přání se později chápe v neurose, již dostane následkem smůly, kterou měla jako žena. Klitoris děvčátka hraje vůbec v dětském věku pořád úlohu penisu, je nositelem zvláštní vzrušitelnosti, místem, na kterém děvčátko dosahuje autoerotického ukojení. Má-li se děvčátko stát ženou, záleží velmi mnoho na tom, aby tato citlivost byla zavčas a úplně přenesena na vchod poševní. V případech tak zvané sexuální anestesie žen si klitoris tvrdošíjně zachovává svou citlivost.

Sexuální zájem dítěte se především obrací k problému, odkud pocházejí děti, témuž, který je základem otázky thebské sfingy a je ponejvíce vzbuzován egoickou obavou, když přijde na svět nové dítě. Odpověď, která je v dětském pokoji připravena, že děti přináší čáp, naráží již u malých dětí na nevíru, mnohem častěji, než se o tom dovídáme. Pocit, že je dospělí lidé ošidili o pravdu, velmi přispívá k osamocení dítěte a k vývoji jeho samostatnosti. Ale děcko není s to, aby vyřešilo tento problém vlastními prostředky. Jeho způsobilosti poznávat jsou nevyvinutou sexuální konstitucí položeny určité meze. Dítě nejdříve předpokládá, že děti vznikají ze zvláštní potravy, a ani neví, že jenom ženy mohou mít děti. Později se dovídá o tomto omezení a vzdává se odvozování dítěte z jídla, avšak toto omezení zůstává zachováno v pohádce. Starší dítě brzy pozoruje, že otec musí hrát nějakou úlohu při dostávání dětí, nedovede však uhodnout, jakou. Je-li náhodou svědkem soulože, vidí v ní pokus, druhého přemoci, rvačku; chápe ji sadisticky. Ale zprvu tento děj neuvádí v souvislost se vznikem dítěte. Také když objeví stopy krve v posteli a prádle matky, považuje je za důkaz zranění, které jí způsobil otec. V pozdějších dětských letech sice tuší,

že pohlavní ústrojí mužovo má podstatný podíl na vzniku dětí, nedovede však od této části těla očekávat jiný výkon než močení.

Od počátku se děti shodují v tom, že se dítě rodí prostřednictvím střev, že se tedy vynořuje jako kus stolice. Teprve po znehodnocení všech análních zájmů, opouští dítě tuto teorii a nahrazuje ji předpokladem, že se otevírá pupek a oblast prsou mezi oběma prsy že je místem porodu. Takovým způsobem se badající dítě přibližuje k poznání sexuálních faktů, anebo je, zmateno svou nevědomostí, opomíjí, až se mu, ponejvíce v letech před pubertou, dostává obyčejně ponižujícího a neúplného objasnění, které má nezřídka traumatické účinky.

Zajisté jste slyšeli, pánové, že pojem sexuálního je psychoanalysou neprávem rozšiřován s úmyslem, abychom mohli lpět na platnosti vět o sexuálním vyvolání neuros a sexuálním významu příznaků. Nyní můžete sami posoudit, zda toto rozšíření je neospravedlněno. Rozšířili jsme pojem sexuality jen na tolik, aby také obsáhl sexuální život perversních lidí a dětí. To znamená, že jsme mu opět dali jeho správný rozsah. Co se mimo psychoanalysu označuje jako sexualita, vztahuje se jenom na omezený život sexuální, který je ve službách množení a nazývá se normálním.

PŘEDNÁŠKA 21

Vývoj libida a sexuální organisace

PÁNOVÉ! Mám dojem, že se mně nepodařilo dosti přesvědčivě Vás sblížit s významem, který mají perverse pro naše pojetí sexuality. Chtěl bych proto opravit a dodat, co je v mých silách.

Není tomu přece tak, že by nás jediné perverse byly donutily k oné změně pojmu sexuality, který narazil na tak prudký odpor. Studium infantilní sexuality k tomu přispělo mnohem více, a shoda obou byla pro nás rozhodující. Ale projevy infantilní sexuality, jakkoli jsou nesporné v pozdějších dětských letech, přece se směrem ke svým počátkům ztrácejí v mlhách. Kdo nechce dbát dějin vývoje a analytické souvislosti, bude popírat jejich sexuální ráz a za to jim přičítat nějaký neurčitý. Nezapomeňte prosím, že toho času nemáme obecně uznaný znak sexuálního rázu nějakého děje, leč onu příslušnost k funkci rozmnožovací, kterou musíme odmítat jako úzkoprsou. Biologická kriteria, jako W. Fliessem stanovená periodičnost 23 a 28 dnů, jsou ještě úplně sporná; chemické zvláštnosti sexuálních dějů, které tušíme, čekají teprve na to, aby byly objeveny. Sexuální perverse dospělých lidí jsou proti tomu něčím, co je hmatatelné a nedvojsmyslné. Jak prokazuje jejich obecně uznané označení, jsou nesporně sexualitou. Nechť jsou označovány jako znaky degenerace nebo jinak, nikdo ještě neměl odvahu, zařadit je jinam, než k úkazům sexuálního života. A již pro ně jsme oprávněni tvrdit, že sexualita a množení není totéž, neboť je zřejmé, že žádná z perversí nevede k množení.

Vidím tu obdobu, která není nezajímavá. Kdežto pro většinu je »vědomé« a »psychické« totéž, byli jsme nuceni rozšířit pojem »psychického« a uznávat psychické, které není vědomé. A zcela podobně je tomu, když ostatní zto-

tožňují »sexuální« a »příslušné k množení« — nebo, chcete-li se vyjádřit zkráceně: »genitalní« — kdežto my nemůžeme nepřipustit platnost »sexuálního«, které není »genitální« a nikterak nesouvisí s množením. Je to podoba jenom formální, ale není bez hlubšího odůvodnění.

Je-li však existence sexuálních perversí tak rozhodujícím argumentem v této otázce, proč nevyvolala účinky a nerozhodla tuto otázku již dávno? Skutečně to nedovedu říci. Asi proto, že tyto sexuální perverse jsou dány do docela zvláštní klatby, která zachvacuje také teorii a překáží tomu, aby byly vědecky hodnoceny. Jako by nikdo nedovedl zapomenout, že nejsou jenom něčím ohavným, nýbrž také něčím nehorázným, nebezpečným, jako bychom je považovali za něco svůdného a vlastně musili potírat tajnou závist vůči těm, kdo z nich mají požitek, asi jako trestající hrabě v proslulé parodii na Tanhäusera:

»Im Venusberg vergass er Ehr' und Pflicht!
— Merkwürdig, unser einem passiert so etwas nicht.«[1])

Ve skutečnosti jsou perversní lidé spíše ubožáky, kteří mimořádně tvrdě zkouší pro ukojení, jehož dosahují obtížně.

Co z perversního počínání přes veškerou podivnost objektu a cíle činí činnost tak nesporně sexuální, je okolnost, že akt perversního ukojení přece většinou ústí v úplném orgasmu a ve vyprázdnění genitálních výměšků. To je ovšem jenom následkem dospělosti osob; u dítěte nejsou orgasmus ani genitální výměšky možné, jsou nahrazovány náznaky, na kterých opět nepoznáváme jejich sexuální povahu jistě.

Musím ještě něco připojit, abych doplnil pojednání o sexuálních perversích. Jakkoli jsou zatraceny, jakkoli ostře se kladou do protikladu k normálnímu sexuálnímu počínání, přece ukazuje pohodlné pozorování, že sexuálnímu životu normálnímu zřídka chybí ten nebo onen perversní rys. Již hubička si zasluhuje názvu perversního aktu, neboť pozůstává ve spojení dvou erogenních oblastí ústních

[1]) Ve Venušině hoře zapomněl na čest a povinnost!
— Podivné, našinci se něco podobného nepřihodí.

místo obou genitalií. Nikdo ji nezamítá jako perversní, napak v divadle se jí používá k oslabenému náznaku sexuálního styku. Právě líbání může se však snadno stát úplnou perversí, totiž tehdy, když dopadne tak intensivně, že naň přímo navazují detumescence a orgasmus, což se neděje ani tak zřídka. Ostatně se dovídáme, že dotýkání objektu a hledění naň je pro jednoho nepostradatelnou podmínkou sexuálního požitku, že druhý na vrcholu sexuálního vzrušení štípe nebo kouše, že největší vzrušení u milujícího není vždycky vyvoláno pohlavním ústrojím, nýbrž jinou tělovou oblastí objektu, a tak podobně v libovolném počtu. Nemá vůbec smyslu, vybírat osoby s takovými rysy z řady normálních a řadit je k perversním, naopak stále zřetelněji poznáváme, že podstatou perversí není překročení sexuálního cíle, ani nahrazení pohlavního ústrojí, ba ani vždycky změna objektu, nýbrž jediné výlučnost, se kterou se tyto úchylky provádějí a se kterou je opomíjen pohlavní styk, který slouží množení. Jakmile se perversní počiny vřazují jako přípravné nebo posilující příspěvky do vyvolávání normálního sexuálního styku, nejsou vlastně již perversemi. Ovšem propast mezi normální a perversní sexualitou je velmi umenšována fakty tohoto druhu. Z toho nenuceně vyplývá, že normální sexualita se vyvíjí z něčeho, co existovalo před ní, tím, že některé rysy tohoto materiálu vylučuje, poněvadž jsou nepoužitelné, a ostatní shrnuje, aby je podřídila novému cíli, množení.

Než použijeme znalosti perversí k tomu, abychom se s ujasněnými předpoklady znovu zahloubali do studia infantilní sexuality, musím Vás upozornit na důležitý rozdíl mezi oběma. Perversní sexualita je zpravidla výborně centralisována, všechno počínání směřuje k jednomu — ponejvíce k jedinému — cíli, jeden částečný pud má při ní převahu, je buď jediný, který se dá prokázat, nebo podrobil svým záměrům ostatní. V tomto směru není mezi perversí a normální sexualitou jiný rozdíl, než že vládnou pudy částečné a sexuální cíle jsou tudíž různé. Je to tam i zde, tak říkajíc, dobře organisované tyranství, jenomže tam uchvátila moc jedna, zde druhá rodina. Infantilní sexualitě proti tomu celkem chybí taková organisace a cen-

tralisace, její jednotlivé pudy částečné jsou rovnoprávné, každý usiluje o získání slasti na vlastní pěst. Nedostatek i existence centralisace dobře se hodí k faktu, že obojí, perversní i normální sexualita, pocházejí z infantilní. Ostatně jsou případy perversní sexuality, které se mnohem více podobají infantilní tím, že značný počet částečných pudů nezávisle na sobě prosadil své cíle nebo lépe: ve svých cílech pokračoval. V tomto případě hovoříme správněji o infantilismu sexuálního života než o perversi.

Takto připraveni, můžeme se zabývat návrhem, kterého jistě nezůstaneme ušetřeni. Řeknou nám: proč zrovna musíte projevy dětství, které jsou podle Vašeho vlastního doznání neurčitelné, a z nichž se později stane něco sexuálního, označovat také již jako sexualitu? Proč se nechcete raději spokojit fysiologickým popisem a prostě říci, že již u kojence pozorujeme počínání, jako dumlání nebo zadržování výmětů, které nám ukazují, že usiluje o orgánovou slast? Tím byste se přece vyhnuli tvrzení, urážejícímu každý cit, tvrzení, že i nejmenší dítě žije sexuálně. — Ano, pánové, vůbec nic nenamítám proti orgánové slasti; vím, že nejvyšší slast pohlavního spojení je také jenom orgánovou slastí, která je vázána na činnost genitalií. Ale můžete mně říci, kdy tato původně indiferentní orgánová slast nabývá sexuálního rázu, který v pozdějších obdobích vývoje nesporně má? Víme o »orgánové slasti« více než o sexualitě? Odpovíte, že sexuální ráz k tomu právě přistupuje, když genitalie začnou hrát úlohu; sexuální se kryje s genitálním. Dokonce námitku perversí odmítnete poukazem, že při všech perversích přece záleží na docílení genitálního orgasmu, byť i jinou cestou než spojením genitalií. Vytvoříte si skutečně daleko lepší posici, jestliže škrtnete vztah k množení, který je následkem perversí neudržitelný, a místo toho postavíte na první místo genitalní činnost, ale pak nejsme od sebe příliš daleko vzdáleni; pak prostě stojí genitalní orgány proti jiným orgánům. Co si však počnete s mnohonásobnými zkušenostmi, které ukazují, že genitalie, pokud se týká získání slasti, mohou být nahrazeny jinými orgány, jako při normální hubičce, jako v perversních praktikách polosvěta,

jako v příznacích hysterie? U této neurosy je docela obvyklé, že jevy podráždění, sensace a innervace, dokonce děje erekční, jejichž domovem jsou genitalie, jsou přesunovány na jiné, vzdálenější oblasti tělové (na př. při přeložení nahoru na hlavu i obličej). Prokáží-li takto, že Vám pro karakteristiku sexuálního nic nezbývá, budete se asi musit rozhodnout a podle mého příkladu rozšířit označení »sexuální« také na onu činnost raného dětství, která směřuje k orgánové slasti.

Abych se mohl ospravedlnit, dopřejte, prosím, ještě sluchu dvěma dalším úvahám. Jak víte, nazýváme sporné a neurčitelné slastné počínání nejranějšího dětství sexuálním, protože v analyse k němu dospíváme od příznaků přes nesporný materiál sexuální. Proto by ještě samo nemusilo být sexuální, to uznávám. Ale pohleďte na obdobný případ. Představte si, že bychom neměli možnost, pozorovat vývoj dvou děložných rostlin, jabloně a čilimníku z jejich semen, že by však v obou případech bylo možné, sledovat nazpět vývoj od plně vyvinutého rostlinného individua až k zárodkovému klu s dvěma prvolisty. Oba čepele by vypadaly indiferentně, v obou případech docela stejně. Budu proto předpokládat, že jsou skutečně stejné a že specifický rozdíl mezi jabloní a čilimníkem vstupuje do vegetace teprve později? Nebo je biologicky správnější, myslit, že tento rozdíl je obsažen již ve klu, ačkoli na prvolistech nespatřuji rozdíl. Totéž však činíme, jestliže nazýváme slast při počínání kojenců sexuální. Zda lze veškerou a každou orgánovou slast nazývat sexuální, anebo zda vedle sexuální existuje také jiná, která nezasluhuje tohoto jména, o tom zde nemohu hovořit. Vím příliš málo o orgánové slasti a jejich podmínkách a nesmím se, uvážím-li, že analysa postupuje dozadu, vůbec divit, jestliže se na nejzazším konci octnu u momentů, které nelze toho času určit.

A ještě něco! Celkem jste pro to, co chcete tvrdit, pro sexuální čistotu dítěte získali velmi málo, i kdybyste mne mohli přesvědčit o tom, že by bylo vhodnější, posuzovat počínání kojencovo jako nesexuální. Neboť již od třetího roku je sexuální život dítěte mimo jakékoli pochyby; v této době se počínají genitalie hýbat, zpravidla snad na-

stává období infantilní masturbace, tedy genitalního spojování. Nepostrádáme již duševních a sociálních projevů sexuálního života: volba objektu, něžné dávání přednosti jednotlivým osobám, ba rozhodnutí pro jedno z obou pohlaví, žárlivost byly zjištěny nestranným pozorováním, nezávisle na psychoanalyse a před ní, a mohou být potvrzeny každým pozorovatelem, který to chce vidět. Namítnete, že jste o raném procitnutí něžnosti nikdy nepochybovali, jenom o tom, že tato něžnost má sexuální ráz. Děti od tří do osmi let se ovšem již naučily skrývat tento ráz, ale jste-li pozorní, můžete přece nasbírat dosti důkazů o »smyslných« záměrech této něžnosti a co Vám potom ještě chybí, to dodají analytické výzkumy bez námahy a v hojné míře. Sexuální cíle tohoto životního období souvisí velmi úzce se současným sexuálním badáním, o kterém jsem Vám podal několik příkladů. Perversní ráz některých těchto cílů závisí ovšem na konstituční nedospělosti dítěte, které ještě neobjevilo cíl soulože.

Přibližně od šestého do osmého roku lze pozorovat zastavení a zpětný pochod sexuálního vývoje, který v kulturně nejpříznivějších případech zasluhuje názvu období latence. Období latence může být také vynecháno nebo nemusí způsobit přerušení sexuálního počínání a zájmu na celé čáře. Většina prožitků a duševních hnutí před počátkem doby latence propadává infantilní amnesii, onomu zapomenutí, o kterém jsme již mluvili, které zahaluje naše první mládí a nás od něho odcizuje. V každé psychoanalyse nastává úkol, obnovit vzpomínku na toto zapomenuté údobí životní; nemůžeme se ubránit domněnce, že počátky sexuálního života, které jsou v něm obsaženy, byly motivem tohoto zapomenutí, že toto zapomenutí je tedy výsledkem potlačení.

Sexuální život dítěte ukazuje od třetího roku mnoho shod se životem dospělých; odlišuje se od tohoto, jak již víme, nedostatkem pevné organisace za prvenství genitalií, nevyhnutelnými rysy perverse a ovšem také mnohem nepatrnější intensitou celého úsilí. Ale údobí sexuálního vývoje nebo, jak říkáme, vývoje libida, která jsou pro teorii nejzajímavější, leží za touto dobou. Tento vývoj probíhá tak rychle, že by se přímému pozorování patrně nikdy nepo-

dařilo zachytit jeho pomíjející obrazy. Teprve pomocí psychoanalytického šetření o neurosách bylo umožněno uhodnout údobí vývoje libida, která jsou ještě starší. Není to jistě nic jiného než konstrukce, ale provádíte-li psychoanalysu prakticky, seznáte, že tyto konstrukce jsou nutné a užitečné. Jak se stává, že nám tu patologie prozrazuje poměry, které na normálním objektu nutně přehlížíme, pochopíte brzy.

Nyní víme, jak se utváří sexuální život dítěte, než je vytvořeno prvenství genitalií, které se připravuje v prvním infantilním údobí před obdobím latence a natrvalo organisuje v pubertě. V tomto pravěku existuje jakási volná organisace, kterou chceme nazývat pregenitalní. V popředí tohoto údobí nestojí však částečné pudy genitalní, nýbrž sadistické a anální. Protiklad mužského a ženského nehraje tu ještě vůbec úlohu; jeho místo zaujímá protiklad mezi aktivním a pasivním, který lze označit jako předchůdce sexuální polarity, se kterou se také později sletovává. Co se nám na počínání tohoto údobí jeví mužským, nazíráme-li na ně s hlediska údobí genitalního, je, jak se ukazuje, projevem pudu po uchvácení, který snadno přechází v ukrutnost. Snahy s pasivním cílem navazují na erogenní oblast východu střevního, který má v této době velký význam. Pud po vidění a vědění se silně ozývá; pohlavní ústrojí se vlastně účastní sexuálního života jenom jako vyměšovací orgán pro moč. Částečným pudům tohoto období nechybí objekty, ale tyto objekty netvoří nutně objekt jediný. Sadisticko-anální organisace je nejbližším stupněm před údobím genitalního prvenství. Podrobnější studium dokazuje, kolik z ní zůstává zachováno pro pozdější konečný tvar a jakými cestami jsou její částečné pudy nuceny se vřadit do nové genitální organisace. Za sadisticko-análním údobím vývoje libida dostává se nám vyhlídky na dřívější, ještě primitivnější stupeň organisace, na kterém hraje hlavní úlohu erogenní oblast ústní. Uhodnete, že jejím sexuálním počínáním je dumlání a můžete se obdivovat chápavosti starých Egypťanů, jejichž umění karakterisuje dítě, dokonce i božského Hora, prstem v ústech. Abraham nám teprve nedávno podal zprávu o tom, jaké stopy toto primitivní

orální údobí zanechává v sexuálním životě pozdějších let.

Pánové! Mohu přece tušit, že poslední sdělení o sexuální organisaci Vás více zatížila, než poučila. Snad jsem vešel také příliš do podrobností. Ale mějte strpení; co jste tu slyšeli, nabude pro Vás větší ceny později, až toho budete moci použít. Zachovejte si prozatím dojem, že sexuální život — my říkáme: funkce libida — nevystupuje jako něco hotového, ani neroste dále ve své vlastní podobě, nýbrž prochází řadou údobí, která po sobě následují, která se sobě nepodobají, že je to tedy několikrát opakovaný vývoj jako z housenky k motýlu. Obratem vývoje je podřízení všech sexuálních pudů částečných pod prvenství genitalií a tím podrobení sexuality funkci rozmnožovací. Před tím jakýsi rozptýlený život sexuální, samostatná činnost jednotlivých částečných pudů, které usilují o orgánovou slast. Tato anarchie je oslabena počátky organisace »pregenitální«; nejbližší je údobí sadisticko-anální, za ním orální, které je snad nejprimitivnější. K tomu přistupují různé, ještě nepřesně známé pochody, které převádějí jeden stupeň organisace na stupeň pozdější a nejblíže vyšší. Jaký význam má pro poznání neuros, že libido prochází tak dlouhou cestou vývoje, která zanechává tak bohaté stopy, o tom se dovíme příště.

Dnes se budeme ještě zabývat jinou stránkou tohoto vývoje, a to vztahem sexuálních pudů částečných k objektu. Lépe řečeno: rychle si prohlédneme tento vývoj a pozdržíme se u jednoho z poněkud pozdních jeho výsledků. Některé složky sexuálního pudu mají tedy od počátku objekt a drží se ho, tak pud po uchvácení (sadismus), pud po hledění a vědění. Jiné, které jsou zřetelněji vázány na určité erogenní oblasti, mají jej jenom na počátku, pokud se ještě přimykají k funkcím nesexuálním, a vzdávají se ho, jakmile se od nich oprostí. Tak je prvním objektem orální složky sexuálního pudu mateřský prs, který ukojuje potřebu kojencovu po potravě. Při dumlání se osamostatňuje erotická složka, která je ukájena ssáním, vzdává se cizího objektu a nahrazuje jej místem na vlastním těle. Orální pud se stává autoerotickým, jako jsou anální a jiné erogenní pudy od počátku. Další vývoj má,

abychom to vyjádřili co nejstručněji, dva cíle: za prvé, opustit autoerotismus, zaměnit objekt na vlastním těle opět jiným objektem, a za druhé: sjednotit různé objekty jednotlivých pudů, nahradit je objektem jediným. To se ovšem může zdařit jenom, když tento objekt je zase celým tělem, které se podobá vlastnímu tělu. Nedá se to ani provést, aniž byl určitý počet autoerotických hnutí pudových opuštěn jako nepoužitelný.

Nalézání objektu je velmi komplikované, nebylo ani dosud ještě přehledně znázorněno. Pro naše účely jenom vytkněme, že nalezený objekt, bylo-li nalézání objektu do určité míry skončeno v letech před údobím latence, je téměř vždycky, jak se ukazuje, totožný s prvním objektem orálního pudu. A tento objekt byl nalezen opřením. Není jím sice mateřský prs, ale matka. Nazýváme matku prvním objektem l á s k y. Mluvíme totiž o lásce, když posunujeme do popředí duševní stránku sexuálního snažení a pomíjíme nebo chceme na okamžik zapomenout tělesné nebo »smyslové« pudové požadavky, které tvoří jeho podklad. V době, kdy se matka stává objektem lásky, započala již u dítěte psychická práce potlačení, která jeho vědění zbavuje znalosti části jeho sexuálních cílů. Na tuto volbu matky za objekt lásky navazuje pak všechno, co pod názvem »o i d i p o v s k é h o komplexu« dosáhlo tak velkého významu pro psychoanalytické objasnění neuros a co má asi nemalý podíl na odporu proti psychoanalyse.

Poslechněte si vypravování malé události, která se přihodila v této válce: Jeden z chrabrých stoupenců psychoanalysy se nachází jako lékař na německé frontě někde v Polsku a vyvolává pozornost kolegů tím, že se mu občas zdaří neočekávané ovlivnění nemocného. Otázán, přiznává, že pracuje prostředky psychoanalysy a je nucen sdělit něco ze svého vědění s kolegy. Každý večer se pak shromažďují lékaři sboru, kolegové a představení, aby naslouchali tajným naukám psychoanalysy. Po určitou dobu jde to docela dobře, ale jakmile počal posluchačům vypravovat o oidipovském komplexu, povstává jeden z představených a praví, že tomu nevěří, že je sprosté od přednášejícího, že jim, slušným mužům, bojujícím za vlast a otcům rodin, vypravuje takové věci, a — zakazuje, aby se

v přednáškách pokračovalo. Tím byly přednášky skončeny. Analytik se dal přeložit na jinou část fronty. Myslím však, že to s námi stojí špatně, jestli německé vítězství vyžaduje takové »organisace« vědy; a německá věda tuto organisaci dobře nesnese.

Nyní budete s napětím očekávat zprávu o tom, co tento hrozný oidipovský komplex obsahuje. Říká Vám to název. Všichni znáte řeckou pověst o králi Oidipovi, který je osudem určen k tomu, aby zabil otce a vzal si za ženu svou matku, který činí vše, aby se vyhnul zplnění orakulu, a pak sebe tresce tím, že se zbavuje zraku, když se dověděl, že se přece nevědomě dopustil obou zločinů. Doufám, že mnozí z Vás poznali na sobě vzrušující účinek tragedie, ve které Sophokles pojednává o této látce. Dílo attického básníka ukazuje, jak dávno minulý čin Oidipův je postupně odhalován vyšetřováním, které je umělecky zdržováno a stále znovu podněcováno novými znameními. Potud má jistou podobu s postupem psychoanalysy. V dialogu nastane situace, ve které se zaslepená matka-manželka Jokasta zpěčuje proti pokračování ve vyšetřování. Odvolává se na to, že se mnohým lidem ve snu zjevilo, že souloží s matkou, ale snů že si smíme cenit nízko. My si však snů nízko neceníme. Nejméně snů typických, takových, které se přiházívají mnoha lidem, a nepochybujeme o tom, že sen, o kterém se Jokasta zmiňuje, úzce souvisí se zarážejícím a děsivým obsahem pověsti.

Je podivné, že Sophoklova tragedie naopak nevyvolává rozhořčené odmítnutí u posluchače, podobnou a mnohem oprávněnější reakcí než tu, se kterou jsme se setkali u našeho prostého vojenského lékaře. Neboť je vlastně kusem nemorálním, zbavuje člověka mravní odpovědnosti, ukazuje, že božské síly nařizují zločiny a že mravní hnutí člověka nemají moc, aby se bránila proti zločinům. Snadno bychom se mohli domnívat, že pověst se snaží žalovat na bohy a osud, a v rukou kritického Euripida, který se rozešel s bohy, byla by se z ní taková obžaloba pravděpodobně stala. Ale u věřícího Sophokla nemůže být o takovém použití ani řeči; nábožná vytáčka, že je nejvyšší mravností, podřídit se vůli bohů, byť nařizovala i zločiny, pomáhá mu zdolat obtíž.

Ani se nezdá, že by tato morálka náležela k silným stránkám kusu; ale pro jeho účin je lhostejná. Posluchač nereaguje na ni, nýbrž na tajný smysl a obsah pověsti. Reaguje tak, jako by byl analysou sebe poznal v sobě oidipovský komplex, a jako by byl odhalil, že boží vůle i orakul jsou povznášejícím zahalením jeho vlastního nevědomí. Jako by si vzpomínal na přání, odstranit otce a vzít si za ženu matku, a jako by se rozhořčoval nad tímto přáním. Rozumí také hlasu básníkovu tak, jako by mu pravil: marně se zpěčuješ proti této odpovědnosti a říkáš si, co všechno jsi učinil proti těmto zločinným záměrům. Přece jsi vinen, neboť jsi je nedovedl zničit; trvají v tobě ještě nevědomě. A v tom je obsažena psychologická pravda. Třeba člověk zatlačil svá zlá hnutí do nevědomí a chtěl si říci, že není za ně odpověden, přece je nucen pociťovat tuto odpovědnost jako vinu, jejíž příčiny nezná.

Je docela nesporné, že lze v oidipovském komplexu vidět hlavní prameny pocitu viny, který tak často trápí neurotiky. Ale ještě více: ve studii o počátcích lidského náboženství a mravnosti, kterou jsem uveřejnil roku 1914 s názvem »Totem und Tabu«, přiblížil jsem se k domněnce, že snad lidstvo jako celek na počátku svých dějin získalo vědomí viny, poslední to pramen náboženství a mravnosti, oidipovským komplexem. Rád bych Vám o tom řekl více, ale raději toho nechám. Je nesnadné, přerušit toto téma, jestliže jsme začali o něm hovořit, ale musíme se vrátit k psychologii individua.

Co se dovídáme o oidipovském komplexu, pozorujeme-li dítě přímo před obdobím latence, kdy volí svůj objekt? Nuže, snadno poznáme, že malý muž, který chce mít matku sám pro sebe, pociťuje přítomnost otcovu jako rušivou, je nevrlý, dovoluje-li si tento něžnosti vůči matce, projevuje spokojenost, jestliže otec odcestuje nebo je nepřítomen. Někdy vyjadřuje své pocity přímo slovy, slibuje matce, že se s ní ožení. Snad někdo řekne, že je to u porovnání s činy Oidipovými málo, ale ve skutečnosti je toho dosti, je to v zárodku totéž. Pozorování je často zatemňováno okolností, že totéž dítě současně při jiných příležitostech projevuje velkou něžnost k otci; ale takové protichůdné — nebo lépe řečeno: ambivalentní —

pocity, které by u dospělého vedly ke konfliktu, snášejí se u dítěte docela dobře mezi sebou, stejně tak jako později najdou vedle sebe místo v nevědomí. Lze také namítat, že toto chování malého hošíka vyvěrá z egoistických důvodů a neospravedlňuje zjištění erotického komplexu. Matka se stará o všechny potřeby dítěte a dítě má proto zájem na tom, aby se nestarala o jiné osoby. I to je správné, ale brzy se ukáže, že v této jako v podobných situacích egoistický zájem je jenom opěrným bodem, na který navazuje erotická snaha. Projevuje-li hošíček docela nezakrytou sexuální zvědavost, pokud se týká matky, žádá-li, aby s ní mohl v noci spát, snaží-li se dychtivě, aby mohl být přítomen při její toaletě, nebo činí-li dokonce pokusy, aby ji svedl, jak to matka tak často zjišťuje a se smíchem vypravuje, je erotická podstata této vazby k matce přece jenom nepochybná. Ani se nesmí zapomenout, že matka rozvíjí stejnou péči o dcerušku, aniž docílila stejného účinku a že otec dosti často s ní závodí v péči o hošíka, aniž se mu podařilo dosáhnout stejného významu pro hošíka jako matka; krátce, moment, že hošík dává matce pohlavně přednost, nelze nijakou kritikou vymýtit z této situace. S hlediska egoistického zájmu bylo by od malého muže hloupé, kdyby ve svých službách netrpěl dvě osoby raději než jednu.

Jak vidíte, popisoval jsem jenom poměr hocha k otci a matce. U malého děvčátka se tento poměr utváří s nutnými změnami zcela podobně. Něžná oddanost vůči otci, potřeba, odstranit matku jako přebytečnou a zaujímat její místo, koketerie, pracující již prostředky pozdějšího ženství, vytváří právě u malého děvčátka rozkošný obraz, který nám dává zapomenout vážnost a možné těžké následky, které se skrývají za touto infantilní situací. Neopomeňme k tomu připojit, že rodiče sami mají často rozhodující vliv na vzbuzení oidipovského stanoviska dítěte, tím, že se sami poddávají pohlavní přitažlivosti, a tam, kde je více dětí, dává otec docela zřetelně v něžnosti přednost děvčátku a matka chlapečkovi. Avšak spontánní přirozenost dětského komplexu oidpovského nemůže být vážně otřesena ani tímto momentem. Oidipovský komplex se rozšiřuje v komplex rodinný, přijdou-li na svět další

děti. Tento komplex, vyvolaný obavou z egoistického poškození, je příčinou, že tito sourozenci jsou přijímáni s nelibostí a bez váhání odstraňováni přáním. Děti zpravidla daleko spíše vyjadřují slovy tyto pocity nenávisti než ony, které vyplývají z rodičovského komplexu. Splní-li se takové přání a odstraní-li smrt v krátké době nevítaný přírůstek, můžeme se z pozdější analysy dovědět, jak důležitým prožitkem byla tato smrt pro dítě, ačkoli neutkvěla v paměti. Dítě, které bylo narozením sourozence zatlačeno na druhé místo a v první době od matky téměř isolováno, těžko jí zapomíná toto odstrčení; vzniknou v něm pocity, které bychom u dospělého označovali jako těžké rozhořčení, a stávají se často podkladem trvalého odcizení. Že sexuální badání s veškerými důsledky obvykle navazuje na tuto životní zkušenost dítěte, jsme již poznamenali. Při dorůstání těchto sourozenců se stanoviska k nim významně mění. Hošík může si vzít za objekt lásky sestru v náhradu za nevěrnou matku; mezi několika bratry, kteří se ucházejí o mladší sestřičku, vytvářejí se již v dětství poměry nepřátelského soupeřství, které mají význam i pro pozdější život. Děvčátko nachází ve starším bratrovi náhradu za otce, který se o ni již nestará tak něžně jako v nejranějších letech, nebo si bere mladší sestřičku v náhradu za dítě, které si marně přálo od otce.

Toto a velmi mnoho podobného Vám ukazuje přímé pozorování dětí a rozbor analysou neovlivněných vzpomínek z dětství, které vyšly jasně najevo. Z toho můžete mimo jiné vyvodit, že postavení dítěte v dětské řadě je pro utváření jeho dalšího života nadmíru důležitým momentem, ke kterému by se mělo přihlížet v každém popisu života. Ale je důležitější, že vzhledem k těmto objasněním, získaným bez námahy, nepomyslíte, aniž byste se usmáli, na projevy vědy, které vysvětlují zákaz incestu. Co všechno tu nebylo vynalezeno! Pohlavní sklon byl prý již v dětství odvrácen od členů téže rodiny, kteří náleží k druhému pohlaví! Nebo je prý biologická tendence k zabránění incestu psychicky representována vrozenou obavou z incestu! Při tom se docela zapomíná, že by nebylo potřebí tak neúprosného zákazu zákonem a mravy, kdyby existovaly poněkud spolehlivé, přirozené meze proti pokušením k in-

cestu. Opak je pravdou. První člověkova volba objektu je zpravidla incestní, u muže směřuje k matce a sestře a je třeba nejostřejších zákazů, aby se tento dále působící infantilní sklon neuskutečnil. U primitivů, kteří dosud žijí, u divokých národů jsou incestní zákazy ještě mnohem přísnější než u nás, a nedávno ukázal Th. Reik ve skvělé práci, že pubertální rity divochů, představující znovuzrození, mají ten smysl, aby odstranily incestní vazbu hocha k matce a vytvořily smíření s otcem.
Mytologie nás učí, že incest, ke kterému prý lidé mají odpor, je bez obav přiznáván bohům, a ze starých dějin můžete se dovědět, že incestní manželství se sestrou bylo posvěceným předpisem pro osobu vládcovu. (U starých faraonů, u Inků z Peru.) Jde tedy o přednostní právo, které se prostému davu odpírá.
Incest s matkou je jedním zločinem Oidipovým, vražda otce druhým. Mimochodem: jsou to také oba velké zločiny, které zavrhuje první sociálně-náboženský řád lidstva, totemismus. Obraťme se nyní od přímého pozorování dítěte k analytickému zkoumání dospělého člověka, který se stal neurotikem. Čím přispívá analysa k dalšímu poznání oidipovského komplexu? Inu, to lze říci krátce. Prokazuje jej tak, jak jej vypravuje pověst; ukazuje, že každý z těchto neurotiků sám byl Oidipem, anebo se — a to je konec konců totéž — v reakci na tento komplex stal Hamletem. Analytické vylíčení oidipovského komplexu je ovšem zvětšením a příliš hrubým znázorněním infantilního nárysu. Nenávist k otci, přání, aby zemřel, nejsou již váhavě naznačeny, něžný vztah k matce se přiznává k cíli, mít ji za ženu. Smíme tato křiklavá a výstřední hnutí citová skutečně předpokládat v oněch útlých dětských letech, nebo nás klame analysa vměšováním nového momentu? Není těžké, jej najít. Kdykoli někdo vypravuje o minulosti, musíme, byť byl třeba dějepiscem, uvážit, co z přítomnosti nebo z dob, které leží mezi minulostí a přítomností, neúmyslně vkládá do minulosti, takže falšuje její obraz. V případě neurotikově je dokonce otázkou, zda toto vkládání do minulosti je úplně neúmyslné; poznáme pro to později motivy a budeme musit vůbec zhodnotit fakt »zpětných fantasií« do rané minulosti. Také snadno

objevujeme, že nenávist k otci je posílena řadou motivů, které pocházejí z pozdějších časů a vztahů, že sexuální tužby vůči matce jsou vlity do tvarů, které byly dítěti jistě cizí. Ale bylo by marnou snahou, kdybychom chtěli celek oidipovského komplexu vysvětlit zpětnými fantasiemi a vztahovat jej na pozdější doby. Infantilní jádro i více méně z příkras zůstává, což také potvrzuje přímé pozorování dítěte.

Klinický fakt, na který narážíme za analyticky zjištěným tvarem oidipovského komplexu, má krajně praktický význam. Dovídáme se, že v době po pubertě, kdy sexuální pud po prvé plnou silou uplatňuje své nároky, jsou staré rodinné a incestní objekty opět přijímány a znovu libidinosně obsazovány. Infantilní volba objektu byla jenom slabou, ale směr udávající předehrou volby objektu v pubertě. Zde se odehrávají velmi intensivní pochody citové ve směru oidipovského komplexu nebo v reakci na něj, které však z valné části musí zůstat vzdáleny vědomí, poněvadž se jejich předpoklady staly nesnesitelnými. Od této doby musí se lidské individuum věnovat velkému úkolu oproštění od rodičů, po jehož vyřešení může teprve přestat být dítětem, aby se stalo členem sociální pospolitosti. Synovým úkolem jest rozvázat libidinosní tužby vůči matce, aby jich mohl použít k volbě reálného, cizího objektu lásky, a smířit se s otcem, jestliže setrval v nepřátelství k němu, anebo se oprostit od jeho tlaku, jestliže se v reakci proti infantilnímu vzepření dostal do poníženosti vůči němu. Tyto úkoly nastávají pro každého; je pozoruhodné, jak zřídka se jejich splnění zdaří ideálně, t. j. psychologicky i sociálně korektně. Neurotikům se však toto rozřešení vůbec nezdaří, syn zůstává po celý život podřízen autoritě otcově a není s to, aby své libido přenesl na cizí objekt sexuální. Totéž se může při změně vztahu stát údělem dceřiným, ovšem s náležitou změnou objektů. V tomto smyslu je oidipovský komplex právem považován za jádro neuros.

Tušíte, pánové, že jsem pominul velký počet prakticky i teoreticky významných poměrů, které s oidipovským komplexem souvisí. Ani se nezabývám jeho obměnami a možným převrácením. O jeho vzdálenějších vztazích chci

Vám ještě jenom naznačit, že byl prokázán krajní jeho význam pro básnickou tvorbu. Otto Rank ukázal v záslužné knize, že dramatikové všech dob brali své náměty hlavně z oidipovského a incestního komplexu, jeho obměn a zahalení. Nemá ani zůstat beze zmínky, že v obou zločinných přáních oidipovského komplexu byli již dávno před dobou psychoanalysy poznáni povolaní zástupcové nespoutaného pudového života. Ve spisech encyklopedisty Diderota najdete proslulý dialog »Le neveu de Rameau«, který byl německy zpracován přímo Goethem. Tam můžete číst tuto pozoruhodnou větu: *Si le petit sauvage ètait abandonné à lui même, qu' il conserva toute son imbecillité et qu' il réunit au peu de raison de l'enfant au berceau la violence des passions de l'homme de trente ans, il tordrait le cou à son père et coucherait avec sa mère.*

Ale něco jiného nemohu pominout. Nechť není marné, že nám matka-manželka Oidipova připomněla sen. Vzpomínáte si ještě na onen výsledek našich analys snů, že přání, tvořící sen, jsou tak často perversní, incestní povahy, anebo prozrazují netušené nepřátelství vůči nejbližším a milovaným příbuzným? Tehdy jsme neosvětlili, odkud pocházejí tato zlá hnutí citová. Nyní si to dovedete říci sami. Jsou to časně infantilní umístění libida a obsazení objektů, kterých jsme se pro vědomý život již dávno vzdali, ale v noci se ukazuje, že ještě existují a jsou v jistém smyslu schopna výkonů. Poněvadž však všichni lidé mají takové perversní, incestní a smrt přející sny, ne tedy jenom neurotikové, smíme z toho vyvodit, že také lidé, kteří jsou dnes normální, prošli vývojovým obdobím perversí a obsazení objektů komplexu oidipovského, že tato cesta je cestou normálního vývoje, že nám neurotikové ukazují jenom zvětšeně a hrubě, co analysa snů prozrazuje také u zdravých lidí. A to je jedna z příčin, proč jsme studium snů předeslali studiu neurotických příznaků.

PŘEDNÁŠKA 22

Hlediska vývoje a regrese - Etiologie

DÁMY A PÁNOVÉ! Slyšeli jsme, že funkce libida prochází dlouhým vývojem, než vstupuje do služeb množení způsobem, který se zove normálním. Nyní bych Vám chtěl demonstrovat, jaký význam má tento fakt pro vznik neuros.

Myslím, že se shodujeme s učením obecné patologie, jestliže předpokládáme, že takový vývoj přináší dvojí nebezpečí, za prvé nebezpečí útlumu a za druhé nebezpečí regrese. To znamená, že při obecném sklonu biologických dějů k obměně nemusí být všechna přípravná údobí absolvována stejně dobře a překonána úplně; některé části této funkce zůstanou trvale zadrženy na těchto raných stupních, a k celkovému obrazu vývoje bude přimísen silnější nebo slabší útlum.

Hledejme obdoby k těmto dějům v jiných oblastech. Jestliže celý národ opouští bydliště, aby hledal nová, jak se v dřívějších obdobích lidských dějin často stávalo, pak jistě nedospěje do nového místa v plném počtu. Nehledíme-li k ostatním ztrátám, musilo se zpravidla přihodit, že se malý houf nebo svazek putujících zastavil na cestě a usídlil na těchto stanicích, kdežto hlavní dav táhl dále. Víte, že u nejvyšších ssavců mužské pohlavní žlázy, které původně jsou umístěny uvnitř dutiny břišní, v jisté době nitroděložního života počnou sestupovat, že se téměř bezprostředně dostanou pod kůži konce pánevního. Jako následek tohoto sestupu se setkáváme u množství mužských individuí s tím, že jeden z párovitých orgánů zůstal v dutině pánevní, že nalezl trvalé umístění v tak zvaném tříselném kanálu, kterým musí oba na své cestě projít, anebo že zůstal otevřen aspoň tento kanál, který normálně zarůstá po ukončeném sestupu varlat. Když jsem jako mladý

student konal svou prvou vědeckou práci za vedení B r ü c k o v a, studoval jsem původ zadních míšních kořenů malé, ještě velmi archaicky utvořené ryby. Zjistil jsem, že nervové vláknění těchto kořenů vyplývá z velkých buněk zadního rohu šedé hmoty, což se u jiných zvířat, která mají míchu, již neděje. Ale objevil jsem také brzy potom, že takové nervové buňky se nacházejí mimo šedou hmotu na celé trati až k tak zvanému spinálnímu gangliu zadního kořene, z čehož jsem usoudil, že buňky této gangliové skupiny putovaly z míchy do kořene nervů. To také ukazují dějiny vývoje; u této malé ryby byla však celá cesta putování označena zaostalými buňkami. Prozkoumáte-li věc hlouběji, snadno najdete slabé body těchto podobenství. Chceme proto přímo vyslovit, že u každé jednotlivé sexuální snahy považujeme za možné, aby jednotlivé její části zaostaly na dřívějších stupních vývoje, ačkoli jiné části snad dosáhly konečného cíle. Při tom poznáváte, že si každou takovou snahu představujeme jako proudění, které od počátku života nepřetržitě pokračuje a které jaksi uměle rozdělujeme v postrky, které se provádějí odděleně po sobě. Váš dojem, že tyto představy vyžadují dalšího objasnění, je správný, ale takový pokus by nás odvedl příliš daleko. Dovolte mi jenom, abych ještě konstatoval, že takové setrvání částečné snahy na dřívějším stupni nazýváme u t k v ě n í m čili f i x a c í (totiž pudu).

Dalším nebezpečím takového stupňovitého vývoje jest, že také části, které dospěly dále, mohou se snadno ve zpětném pohybu navrátit na jeden z těchto dřívějších stupňů, čemuž říkáme r e g r e s e. K takové regresi bude snaha pohnuta, jestliže se výkon její funkce, tedy docílení jejího ukojení, setká na pozdějších nebo výše vyvinutých stupních se silnými vnějšími překážkami. Je nasnadě, abychom předpokládali, že fixace a regrese nejsou na sobě nezávislé. Čím silnější jsou fixace na cestě vývoje, tím spíše se funkce vyhne vnějším obtížím regresí k oněm fixacím, tím méně schopna odporu je tedy vyvinutá funkce proti vnějším překážkám jejího výkonu. Představte si, že národ, když se pohyboval, zanechal silné oddíly na stanicích stěhování, pak bude nasnadě, že ti, kdo pronikli nejvíce kupředu, se navrátí k těmto stanicím, budou-li poraženi nebo

narazí-li na příliš silného nepřítele. Ale ocitnou se v nebezpečí porážky také tím spíše, čím více ze svého celkového počtu zanechali na cestě.

Pro Vaše pochopení neuros je důležité, abyste neztratili z očí tento poměr mezi fixací a regresí. Získáte pak jistý opěrný bod v otázce vzniku, etiologie neuros, ke které brzy přistoupíme.

Zatím se chceme pozdržet ještě u regrese. Po tom, co jste se dověděli o vývoji funkce libida, můžete očekávat regrese dvojího druhu, návrat k objektům, které byly libidem nejprve obsazeny a jsou, jak známo, incestní povahy, a návrat celkové sexuální organisace k dřívějším stupňům. Oba se vyskytují u neuros s přenesením a hrají v jejich mechanismu velkou úlohu. Obzvláště návrat k prvním incestním objektům libida je rysem, se kterým se u neurotiků shledáváme s přímo unavující pravidelností. O regresích libida můžeme povědět mnohem více, přihlížíme-li také k další skupině neuros, k tak zvaným narcistickým neurosám; o to nám však nyní nejde. Tyto afekce nám vysvětlují ještě jiné dosud neuvedené děje ve vývoji libida a ukazují nám v souvislosti s nimi nové druhy regrese. Myslím však, že Vás nyní musím především varovat, abyste nesměšovali r e g r e s i a p o t l a č e n í, a napomáhat Vám k tomu, abyste si ujasnili vztahy mezi oběma pochody. Potlačení je, jak se pamatujete, oním dějem, kterým akt, způsobilý uvědomění, tedy takový, který náleží k soustavě pv. [předvědomí], se stává nevědomým, tedy je zatlačen do soustavy nv. [nevědomí]. A rovněž nazýváme potlačením, jestliže nevědomý psychický děj není vůbec vpuštěn do nejbližší předvědomé soustavy, nýbrž je na prahu odmítnut censurou. Na pojmu potlačení nelpí tedy nijaký vztah k sexualitě; prosím, zapamatujte si to dobře. Tento pojem označuje ryze psychologický děj, který můžeme ještě lépe karakterisovat, jestliže jej nazveme t o p i c k ý m. Chceme tím říci, že má co činit s předpokládanými psychickými prostory, anebo, upustíme-li opět od této pomocné představy, se stavbou psychického aparátu z oddělených psychických soustav.

Uvedeným podobenstvím jsme teprve upozorňováni na to, že jsme slova »regrese« dosud nepoužívali v jeho obecném,

nýbrž v docela speciálním smyslu. Dáte-li mu jeho smysl, totiž návratu z vyššího na nižší stupeň vývoje, včleňuje se také potlačení do regrese, neboť může být popsáno rovněž jako návrat k dřívějšímu a nižšímu stupni ve vývoji cyklického děje. Jenže nám při potlačení na tomto zpětném směru nezáleží, neboť nazýváme také potlačením v dynamickém smyslu, jestliže psychický děj je zadržován na nižším stupni nevědomí. Potlačení je prostě pojmem topicky-dynamickým, regrese ryze deskriptivním. Avšak tím, co jsme dosud nazývali regresí a uváděli ve vztah k fixaci, jsme mínili výlučně návrat libida k dřívějším stanicím jeho vývoje, tedy něco, co je od potlačení docela rozdílné a na něm úplně nezávislé. Regresi libida nemůžeme zvát ani dějem ryze psychickým a nevíme, jak ji máme v psychickém aparátu lokalisovat. Byť vykonávala nejsilnější vliv na psychický život, nejvýznačnější je při ní přece činitel organický.

Rozpravy jako tyto, pánové, dopadají nutně poněkud suše. Obraťme se ke klinické medicině, abychom jich mohli použít tak, že to v nás zanechá silnější dojem. Víte, že hysterie a nutkavá neurosa jsou hlavními zástupci skupiny neuros s přenesením. Při hysterii nastává sice regrese libida k primárním incestním objektům sexuálním, a tato zcela pravidelně, ale nenastává téměř vůbec regrese na dřívější stupeň sexuální organisace. Při tom má hlavní úlohu v hysterickém mechanismu potlačení. Smím-li si dovolit, abych naše dosavadní jisté znalosti této neurosy doplnil konstrukcí, mohl bych, jak se věci mají znázornit takto: Sjednocení částečných pudů za prvenství pohlavního ústrojí je provedeno, ale jeho výsledky narážejí na odpor předvědomé soustavy, která je spjata s vědomím. Genitální organisace tedy platí pro nevědomí, nikoli pro předvědomí, a toto odmítnutí předvědomí vytváří obraz, který má jistou podobu se stavem před prvenstvím genitalií. Je to však přece něco docela jiného. — Z obou regresí libida je regrese do dřívějšího údobí sexuální organisace mnohem nápadnější. Jelikož tato při hysterii chybí a celé naše pojetí neuros je ještě příliš pod vlivem studia hysterie, které tomuto časově předcházelo, ujasnil se nám význam regrese libida také mnohem později než význam potlačení. Počí-

tejme prostě s tím, že naše hlediska budou ještě rozšířena a přehodnocena, budeme-li moci do našeho pozorování vřadit mimo hysterii a nutkavou neurosu ještě ostatní, narcistické neurosy.

Při nutkavé neurose je naopak regrese libida k předběžnému stupni sadisticko-anální organisace zjevem nejnápadnějším a faktem, který je rozhodující pro způsob, jak se její příznaky projevují. Impuls milovat musí se pak maskovat jako sadistický. Nutkavá představa: chtěl bych tě zabít, vlastně neznamená, oprostíme-li ji od jistých, ale nikoli nahodilých, nýbrž nezvyklých příměšků, leč toto: chtěl bych mít z tebe požitek v lásce. Připojte k tomu, že současně nastala regrese k dřívějšímu objektu, takže tyto podněty se týkají jenom nejbližších a nejmilovanějších osob a můžete si udělat představu o zděšení, které tyto nutkavé představy vyvolávají u nemocného, a současně o cizosti, s jakou se jeví jeho vědomému vnímání. Ale také potlačení má velký podíl na mechanismu těchto neuros, který se ovšem nedá snadno vyložit ve stručném úvodu, jako je tento. Regrese libida bez potlačení by nikdy nevedla k neurose, nýbrž by vyústila v perversi. Z toho vidíte, že potlačení je oním pochodem, který je nejspíše vlastním neurose a nejlépe ji karakterisuje. Snad budu mít ještě příležitost, abych Vám ukázal, co víme o mechanismu perversí, a pak uvidíte, že ani zde se nic neděje tak jednoduše, jak bychom to rádi konstruovali.

Pánové! Myslím, že se s těmito vývody o fixaci a regresi libida nejspíše smíříte, budete-li je považovat za přípravu k prozkoumání etiologie neuros. Podal jsem Vám o tom jenom jedinou zprávu, totiž že lidé neuroticky onemocňují, jsou-li zbaveni možnosti, ukojit své libido, tedy z »odepření«, jak jsem se vyjádřil, a že jejich příznaky jsou právě náhradou za odepřené ukojení. To ovšem neznamenalo, že by každé odepření libidinosního ukojení udělalo neurotickým každého, komu se přihodí, nýbrž pouze tolik, že ve všech prozkoumaných případech neurosy bylo možné, prokázat odepření. Nelze tedy větu obrátit. Také jste jistě pochopili, že ono tvrzení nemělo odkrýt celé tajemství etiologie neuros, nýbrž právě zdůrazňovalo jenom jednu důležitou a nezbytnou podmínkou.

Teď nevíme, zda se máme v další rozpravě o této větě především zabývat podstatou odepření nebo zvláštností toho, komu se přihodilo. Odepření je přece velmi zřídka všestranné a absolutní; aby způsobilo chorobu, musí se ovšem týkat onoho způsobu ukojení, po kterém osoba jediné touží, jehož je jediné schopna. Všeobecně existuje velmi mnoho cest, jak snášet strádání libidinosního ukojení, aniž jsme z něho onemocněli. Především známe lidi, kteří jsou s to, aby se podjali takového strádání bez podstatné újmy: nejsou pak šťastni, trpí touhou, ale neonemocňují. Potom musíme uvážit, že právě pudová hnutí sexuální jsou, smím-li tak říci, mimořádně plastická. Jedno může nahradit druhé, jedno může přejmout intensitu druhého; je-li ukojení jednoho odepřeno realitou, může poskytnout plnou náhradu ukojení druhého. Jsou k sobě v témže poměru jako síť spojitých, tekutinou naplněných nádob, ačkoli jsou podřízena prvenství genitalií, což nelze docela pohodlně sloučit v jedné představě. Dále ukazují částečné pudy sexuální, rovněž tak jako sexuální snaha z nich složená, velkou způsobilost měnit objekt, zaměnit jej za jiný, tedy také za takový, jehož lze dosáhnout pohodlněji; tato způsobilost přesunovat a ochota, přijímat náhrady, pracují mocně proti patogennímu účinku nějakého odepření. Z těchto pochodů, které chrání před onemocněním ze strádání, dosáhl jeden zvláštního kulturního významu. Záleží v tom, že se sexuální snaha vzdává cíle, který směřuje k částečné slasti nebo k slasti z množení, a přijímá jiný, který s ním geneticky souvisí, ale sám nemůže být nazýván sexuálním, nýbrž sociálním. Nazýváme tento pochod »sublimací«, při čemž se podřizujeme obecnému hodnocení, které klade sociální cíle výše než sexuální, které jsou v podstatě egoistické. Sublimace je ostatně jenom zvláštním případem opření sexuálních snah o jiné, nesexuální snahy. Budeme musit o ní ještě mluvit v jiné souvislosti.
Nyní nabudete dojmu, že strádání bylo všemi těmito prostředky, jak je snášet, stlačeno do bezvýznamnosti. Ale tak tomu není, ono si zachovává patogenní moc. Prostředky proti němu obyčejně nedostačují. Míra neukojeného libida, kterou mohou lidé v průměru snášet, je omezena.

Plastičnost nebo volná pohyblivost libida není vůbec u všech vyvinuta plně, a sublimace může vždycky vyřídit jenom určitý zlomek libida, nehledě k tomu, že způsobilost sublimovat je mnoha lidem dána jenom v nepatrném rozsahu. Nejdůležitější z těchto mezí se zřejmě týká pohyblivosti libida, poněvadž činí ukojení libida závislým na dosažení velmi nepatrného počtu cílů a objektů. Jenom si vzpomeňte, že neúplný vývoj libida zanechává velmi vydatné, třeba také několikanásobné fixace libida na dřívějších údobích organisace a nalezení objektu, které ponejvíce nejsou způsobilé reálného ukojení, a poznáváte ve fixaci libida druhého mocného činitele, který spolu s odepřením vyvolává chorobu. Schematickou zkratkou můžete říci, že fixace libida je disponibilním, vnitřním, odepření akcidenčním, vnějším činitelem etiologie neuros.

Chápu se zde příležitosti, abych Vás varoval před zaujetím stanoviska ve sporu, který je docela zbytečný. Ve vědeckém provozu je velmi oblíbené, vytrhnout část pravdy, nahradit jí celek a bojovat pak s hlediska této části proti ostatnímu, co není méně pravdivé. Touto cestou se také již od psychoanalitického hnutí odštěpilo několik směrů, z nichž jeden uznává jenom pudy egoistické, ale popírá sexuální, druhý zkoumá jenom vliv reálných životních úkolů, avšak přehlíží následky individuální minulosti a tak pod. Zde je dán nový podnět k podobnému postavení jedné části proti druhé a k otázce: jsou neurosy exogenními nebo endogenními chorobami, jsou nevyhnutelným následkem určité konstituce nebo výsledkem jistých škodlivých (traumatických) dojmů životních, zvláště: jsou vyvolány fixací libida (a ostatní konstitucí sexuální) nebo tlakem odepření? Toto dilemna nezdá se mi moudřejší, než jiné, které bych Vám chtěl předložit: Vzniká dítě tím, že je otec zplodí, nebo početím matky? Právem odpovíte, že obě podmínky jsou stejně nezbytné. Při vzniku neuros je poměr, ne-li zcela týž, tedy velmi podobný. Co se týká příčin, tvoří případy neurotických chorob řadu, ve které jsou oba momenty, — sexuální konstituce i prožitek, nebo chcete-li: fixace libida a odepření — zastoupeny tak, že jeden roste, upadá-li druhý. Na jednom konci řady jsou krajní případy, o kterých můžete říci

s přesvědčením: Tito lidé by byli pro svůj podivný vývoj libida onemocněli v každém případě, byť by prožili cokoli, byť by je byl život chránil co nejpečlivěji. Na druhém konci jsou případy, při kterých naopak usoudíte, že by byly jistě unikly chorobě, kdyby je byl život neuvedl do těch oněch poměrů. U případů uvnitř řady se stýká větší nebo menší míra disponibilní sexuální konstituce s větší nebo menší škodlivou měrou požadavků života. Jejich sexuální konstituce nebyla by vyvolala neurosu, kdyby nebyly měly takových prožitků, a tyto prožitky nebyly by na ně zapůsobily traumaticky, kdyby poměry libida byly bývaly jiné. Mohu snad v této řadě připustit jistou převahu momentů disponibilních, ale i tento ústupek závisí na tom, jak široce chcete stanovit hranice nervosy.

Pánové! Navrhuji Vám, obychom řady jako tuto označili jako řady doplňující, a připravuji Vás na to, že najdeme důvody, abychom stanovili ještě jiné takové řady. Houževnatost, s jakou libido lpí na určitých směrech a objektech, tak říkajíc lepivost libida, zdá se nám samostatným, individuálně měnivým činitelem, jehož závislosti jsou nám zcela neznámy a jehož význam pro etiologii neuros nebudeme jistě již podceňovat. Ani však nesmíme přeceňovat vroucnost tohoto vztahu. Stejná »lepivost« libida vyskytuje se totiž — z neznámých příčin — za mnoha podmínek u normálního člověka a je určujícím momentem u osob, které v určitém smyslu jsou protikladem nervosních, totiž u perversních. Bylo již před dobou psychoanalysy známo (Binet), že se v anamnesi perversních lidí dosti často v raném dětství setkáváme s abnormním usměrněním pudu nebo s abnormní volbou objektu; a na dojmu z nich ulpělo pak pro celý život libido této osoby. Často nedovedeme říci, co tento dojem uzpůsobilo, aby vykonával tak intensivní přítažlivost na libido. Chci Vám vypravovat případ tohoto druhu, který jsem sám pozoroval. Muž, pro kterého dnes pohlavní ústrojí a všechny ostatní vnady ženy vůbec nic neznamenají, který může být uveden do sexuálního vzrušení, jemuž nemůže odolat, jenom obutou botou určitého druhu, vzpomíná si z doby, kdy mu bylo šest let, na prožitek, který se stal rozhodujícím pro fixaci jeho libida. Seděl na stoličce

vedle vychovatelky, u které měl mít hodinu angličtiny. Vychovatelka, stará, suchá a nehezká dívka s vodomodrýma očima a s vyhrnutým nosem, měla v tento den nemocnou nohu a proto ji, přikrytou sametovým pantoflíčkem, měla nataženu na polštáři; noha byla při tom co nejdecentněji zahalena. Taková hubená, šlachovatá noha, jakou tehdy viděl u vychovatelky, stala se nyní, po stydlivém pokusu o normální sexuální počínání v pubertě, jeho jediným sexuálním objektem, a muž byl úplně uchvácen, jestliže se k této noze připojily ještě jiné rysy, které mu připomínaly typ anglické vychovatelky. Tímto utkvěním svého libida nestal se však neurotikem, nýbrž perversním, fetišistou nohou, jak říkáme. Ačkoli je tedy nadměrná, k tomu ještě předčasná fixace libida nezbytná pro vznik neuros, je okruh její působivosti mnohem širší než oblast neuros. I tato podmínka je sama o sobě stejně málo rozhodující, jako dříve uvedené odepření.

Problém vzniku neuros se tedy, jak se zdá, komplikuje. Skutečně nás psychoanalytické šetření seznamuje s novým momentem, na který v naší etiologické řadě nebyl vzat zřetel, a který nejlépe poznáváme u případů, jejichž dosavadní dobrý stav je náhle přerušen neurotickou chorobou. U těchto osob se zpravidla setkáváme s příznaky rozporu mezi toužebnými vzruchy nebo, jak obyčejně říkáme, s psychickým k o n f l i k t e m. Část osobnosti zastupuje jistá přání, jiná část se jim vzpírá a brání se proti nim. Bez takového konfliktu není neurosy. Zdánlivě to není nic zvláštního. Víte, že v našem psychickém životě se bez ustání odehrávají konflikty, ve kterých se musíme rozhodnout. Musí tedy být asi splněny zvláštní podmínky, má-li se takový konflikt stát patogenním. Smíme se tázat, jaké jsou tyto podmínky, mezi kterými psychickými silami se odehrávají tyto patogenní konflikty, jaký vztah má tento konflikt k ostatním momentům, které vyvolávají neurosy. Doufám, že Vám budu moci poskytnout na tyto otázky dostatečnou odpověď, třeba byla schematicky zkrácena. Konflikt je vyvolán odepřením, tím, že libido, které ztratilo své ukojení, je nyní odkázáno na to, aby si hledalo jiné objekty a cesty. Jeho podmínkou jest, že tyto ostatní cesty a objekty vyvolávají u jiné části osobnosti nelibost,

takže je dáno veto, které zatím znemožňuje, aby nastalo ukojení novým způsobem. Odtud vede cesta dále k tvorbě příznaků; budeme ji sledovat později. Odmítnuté libidinosní snahy přece se prosadí určitými oklikami, ovšem jsou nuceny brát jistým znetvořením a oslabením zřetel na zákaz. Okliky jsou cesty tvorby příznaků, příznaky jsou novým nebo náhradním ukojením, které se stalo nutné tím, že došlo k odepření.

Významu psychického konfliktu můžeme být právi také jiným způsobem vyjadřovacím, když totiž řekneme: Aby v n ě j š í odepření působilo patogenně, musí k němu ještě přistoupit odepření v n i t ř n í. Vnější a vnitřní odepření vztahuje se pak ovšem na různé cesty a objekty. Vnější odepření odnímá ukojení jednu možnost, vnitřní odepření by chtělo vyloučit jinou, o kterou pak propukne konflikt. Dávám přednost tomuto způsobu vylíčení, poněvadž má tajný obsah. Naznačuje totiž pravděpodobnost, že vnitřní zábrany vznikly v pravěku lidského vývoje z reálných překážek.

Ale od kterých mocí pochází námitky proti libidinosní snaze, ona druhá strana v patogenním konfliktu? Jsou to, docela obecně řečeno, pudové síly nesexuální. Zhrnujeme je pojmem »jáských pudů«; psychoanalysa neuros z přenesením neskýtá nám dobrý přístup k jejich rozboru, nanejvýše je poněkud poznáváme odporem, který kladou analyse. Patogenní konflikt je tedy konflikt mezi pudy jáskými a sexuálními. V řadě případů se zdá, jako by to byl také konflikt mezi ryze sexuálními snahami, ale to je v podstatě totéž, neboť z obou sexuálních snah, které se nacházejí v konfliktu je jedna vždycky, tak říkajíc, práva našemu *já* [ichgerecht], kdežto druhá vyvolává obranu našeho *já*. Zůstává tedy při konfliktu mezi naším *já* a sexualitou.

Pánové! Často, velmi často, jakmile psychoanalysa označila nějaký psychický děj jako výkon sexuálních pudů, bylo jí pohoršeně namítáno, že se člověk neskládá jenom ze sexuality, že v duševním životě jsou ještě jiné pudy a zájmy než sexuální, že nesmíme to »všechno« odvozovat ze sexuality a tak pod. Inu, je velmi radostné, že jsme také jednou stejného názoru se svými odpůrci. Psychoanalysa

nikdy nezapomněla, že existují také nesexuální síly pudové; byla vybudována na ostrém rozlišení pudů sexuálních od pudů jáských, a než ještě bylo cokoli namítáno, tvrdila, že neurosy nevznikají ze sexuality, nýbrž mají svůj původ v konfliktu mezi naším *já* a sexualitou. Psychoanalysa nemá ani myslitelný důvod, proč by měla popírat existenci nebo význam jáských pudů, zkoumá-li úlohu sexuálních pudů v chorobě a životě. Jenže jí bylo souzeno, aby se v prvé řadě zabývala pudy sexuálními, poněvadž se tyto neurosami s přenesením staly nejspíše přístupné našemu poznání, a poněvadž bylo jejím úkolem, studovat to, co ostatní opomíjeli.

Není však ani správné, že se psychoanalysa vůbec nestarala o nesexuální část osobnosti. Právě odlišení našeho *já* od sexuality ukázalo nám zvlášť jasně, že také jáské pudy probíhají významným vývojem, vývojem, který není ani docela nezávislý na libidu, ani bez zpětného vlivu na ně. Vývoj našeho *já* známe ovšem mnohem hůře než vývoj libida, poněvadž teprve studium narcistických neuros nám slibuje poznatky o stavbě našeho *já*. Ale máme již F e r e n c z i h o pozoruhodný pokus, teoreticky konstruovat stupně vývoje psychického *já*, a aspoň na dvou místech získali jsme pevné opěrné body pro posouzení tohoto vývoje. Ani nepomýšlíme na to, že by libidinosní zájmy nějaké osoby od počátku stály v protikladu se zájmy její sebezáchovy; naopak *já* bude na každém stupni usilovat o to, aby zůstalo v souhlase se současnou sexuální organisací a aby ji do sebe zařadilo. Střídání jednotlivých údobí ve vývoji libida se patrně děje podle předepsaného programu; nelze však odmítnout představu, že tento průběh může být ovlivňován naším *já*, a jistá souběžnost, určitá shoda mezi vývojovými údobími našeho *já* a libida, je asi také zákonitá; ba, z rušení této shody mohl by se vyvinout patogenní moment. Nyní je pro nás důležitým hlediskem, jak se chová *já*, jestliže jeho libido na určitém místě vývoje zanechá silnou fixaci. Může ji připustit a stává se pak přiměřeně perversní nebo, což je totéž, infantilní. Může se však také chovat odmítavě k tomuto utkvění libida, a pak p o t l a č u j e *já* ony snahy, na kterých u t k v ě l o libido.

Touto cestou dospíváme k poznatku, že třetí činitel etiologie neuros, sklon ke konfliktu, závisí na vývoji našeho *já* stejně tak, jako na vývoji libida. Naše poznání příčin neuros bylo tedy doplněno. Především jako nejobecnější podmínka odepření, pak fixace libida, která je tlačí určitými směry a do třetice sklon ke konfliktu, který vznikl z vývoje našeho *já*, který odmítl taková hnutí libida. Věci se tedy nemají tak spletitě a nejsou tak neprůhledné, jak se Vám pravděpodobně zdálo při mém výkladu. Ovšem zjistíme, že nejsme ještě hotovi. Musíme ještě připojit něco nového a pokračovat v rozboru něčeho, co již známe. Abych Vám demonstroval vliv vývoje našeho *já* na vytvoření konfliktu a tudíž na vznik neuros, uvedu příklad, který je sice úplně vymyšlen, ale v žádném bodě se nevzdaluje od pravděpodobnosti. Opíraje se o titul Nestroyovy komedie označuji jej takto: »Zu ebener Erde und im ersten Stock« [v přízemí a v prvním poschodí]. V přízemí bydlí domovník, v prvním poschodí domácí pán, bohatý a vznešený muž. Oba mají děti a chceme předpokládat, že dcerušce domácího pána je dovoleno, aby si bez dozoru hrála s dítětem proletářů. Pak se může velmi snadno přihodit, že hry dětí nebudou nezvedeného, t. j. sexuálního rázu, že si budou hrát na »tatínka a maminku«, budou na sebe hledět při intimních úkonech a dráždit se na genitaliích. Domovníkově dcerušce, která přes svůj mladistvý věk pěti nebo šesti let mohla pozorovat ledacos ze sexuality dospělých lidí, připadne při tom třeba úloha svůdkyně. I když tyto prožitky netrvají příliš dlouhou dobu, stačí k tomu, aby u obou dětí aktivovaly jistá sexuální hnutí, která se ještě několik let po skončení společných her projevují jako onanie. Potud sahá shoda; konečný výsledek bude u obou dětí docela různý. Dcera domovníkova bude pokračovat v masturbaci až do doby, kdy počne menstruace, pak se jí bez obtíží vzdá, o několik let později si najde milence, snad dostane také dítě, dá se na tu onu životní cestu, která z ní snad udělá populární umělkyni, jež zkončí jako šlechtična. Pravděpodobně bude její osud méně skvělý, ale každopádně splní svůj životní úkol, nepoškozena předčasným sexuálním počínáním, prosta neurosy. Jiný bude osud dcerušky domácího pána. Tato dostane

brzy, ještě jako dítě, tušení, že dělala něco nesprávného, vzdá se po kratší době, snad teprve po tvrdém boji, onanistického ukojování a přesto si v povaze zachová jakousi stísněnost. Dostane-li se v mladých dívčích letech do situace, ve které by se mohla dovědět něco o lidském sexuálním styku, odvrátí se s neujasněným odporem a bude chtít zůstat nevědoucí. Pravděpodobně podléhá také nyní ještě nepřekonatelnému, nově se vynořujícímu nutkání onanovat, a ani si netroufá, aby si na ně stěžovala. V letech, kdy se má zalíbit muži jako žena, propukne u ní neurosa, která ji připraví o manželství a životní naději. Podaří-li se nám pak analysou poznat tuto neurosu, ukáže se, že tato výborně vychovaná, inteligentní a snaživá dívka úplně potlačila svá sexuální hnutí, že však tato hnutí, třeba si toho dívka nebyla vědoma, ulpěla na těchto nuzných prožitcích s přítelkyní z dětství.

Rozdíl mezi oběma osudy, třebaže prožitek byl stejný, pochází z toho, že *já* jedné dívky prošlo vývojem, který u druhé nenastal. Dcerušce domovníkově jevilo se sexuální počínání později stejně přirozeným a bezúhonným jako v dětství. Dcera domácího pána prošla vlivem výchovy a přijala její nároky. Její *já* si vytvořilo z podnětů, které jí byly dány, ideály ženské čistoty a sexuální nenáročnosti, se kterými se sexuální počínání nesnáší; její intelektuální výchova snížila její zájem o ženskou úlohu, ke které je určena. Tímto vyšším morálním a intelektuálním vývojem svého *já* se dostala do konfliktu s nároky své sexuality.

Dnes se chci ještě zabývat druhým bodem ve vývoji *já*, jak pro jisté daleké vyhlídky, tak také proto, že právě to, co uvedu, je s to, aby ospravedlnilo námi prováděné, ostré a nesamozřejmé rozlišení jáských pudů od pudů sexuálních. Posuzujíce oba vývoje, vývoj našeho *já* i libida, musíme klást do popředí hledisko, jehož význam nebyl ještě často hodnocen. Oba jsou přece v podstatě dědictvím, zkráceným opakováním vývoje, kterým prošlo lidstvo od svých pravěků velmi dlouhými časovými obdobími. Na vývoji libida je tento f y l o g e n e t i c k ý původ dle mého soudu snadno vidět. Pomyslete jenom na to, jak u jedné třídy zvířat je genitální ústrojí v nejužším vztahu k ústům, u druhé se nedá odlišit od ústrojí vyměšovacího,

u dalších je spjato s orgány pohybu, vesměs fakta, která ve své cenné knize poutavě vyličuje W. Bölsche. Vidíme u zvířat, tak říkajíc, všechny druhy perversí, ustrnulé v sexuální organisaci. Jenže fylogenetické hledisko je u člověka zčásti zahalováno okolností, že to, co je vlastně zděděno, přece je nově získáváno v individuálním vývoji, patrně proto, že ještě trvají a působí na každého jednotlivce tytéž poměry, které kdysi nutily k získání těchto vlastností. Řekl bych, že působily kdysi tvořivě, nyní působí tím, že vyvolávají latentní vlastnosti. Mimo to je nesporné, že průběh naznačeného vývoje je u každého jednotlivce rušen zvenčí a pozměňován novými vlivy, ale již známe moc, která lidstvu vnutila takový vývoj a ještě dnes zachovává stejný tlak v témže směru; je to opět odepření realitou, nebo, přiložíme-li mu jeho správné velké jméno, životní nouze: *Ἀνάγκη*. Byla přísnou vychovatelkou a mnoho z nás udělala. Neurotikové náleží k dětem, u kterých tato přísnost vedla k špatným výsledkům, ale to se musí riskovat při každé výchově. — Toto hodnocení životní nouze jako hybné síly vývoje, nemusí v nás ostatně vyvolávat zaujetí proti významu »vnitřních tendencí vývoje«, dají-li se takové prokázat.

Je velmi pozoruhodné, že pudy sexuální a pudy sebezáchovy se nechovají stejně k reálné nouzi. Pudy sebezáchovy a všechno, co s nimi souvisí, dají se vychovat snadněji; brzy naučí se podřídit nouzi a zařídit svůj vývoj podle směrnic skutečnosti. To je pochopitelné, neboť si nemohou jiným způsobem opatřit objekty, které potřebují; bez těchto objektů musí individuum zajít. Sexuální pudy se dají vychovat tíže, neboť neznají z počátku nouzi o objekty. Poněvadž se takřka cizopasnicky opírají o ostatní tělesné funkce a ukojují na vlastním těle autoerotický, jsou zprvu vyňaty z výchovného vlivu reálné nouze, a tento ráz svévole, neovlivňovatelnosti, toho, co nazýváme »nerozumností«, v nějakém směru si zachovají u většiny lidí po celý život. Také způsobilost k výchově zpravidla končí u mladé osoby tehdy, když sexuální potřeby procitnou konečnou silou. To vychovatelé vědí a řídí se podle toho; ale snad se dají výsledky psychoanalysy pohnout k tomu, aby hlavní důraz kladli na výchovu v prvních dětských letech, počína-

jíc kojenectvím. Malý člověk je často ve čtvrtém a pátém roce hotov a později jenom postupně uvádí najevo, co v něm již vězí.

Abychom plně zhodnotili význam uvedeného rozdílu mezi oběma skupinami pudů, musíme začít z daleka a zavést jeden z oněch způsobů nazírání, které si zasluhují názvu ekonomických. Odebíráme se tím do jedné z nejdůležitějších, ale pohříchu také nejtemnějších oblastí psychoanalysy. Klademe si otázku, zda lze na práci našeho psychického aparátu seznat nějaký hlavní záměr, a odpovídáme na ni nejdříve přibližně, že tento záměr směřuje k získání slasti. Celá naše duševní činnost směřuje zdánlivě k získání slasti a k zabránění nelibosti, je automaticky regulována principem slasti. Tuze rádi bychom věděli, které jsou podmínky vzniku slasti a strasti; ale to právě nám chybí. Jenom tolik smíme tvrdit, že slast je nějak vázána k oslabení, snížení nebo vyhasnutí zásoby popudů, které vládnou v psychickém aparátě, strast však k jejímu zvýšení. Výzkum nejintensivnější slasti, která je člověku přístupna, slasti při souloži, zanechává o tomto bodě málo pochyb. Poněvadž u takových slastných dějů jde o osud kvantit duševního vzrušení nebo energie, nazýváme úvahy tohoto druhu ekonomickými. Pozorujeme, že můžeme úkol a výkon psychického aparátu popisovat také jinak a obecněji než zdůrazněním úsilí o slast. Můžeme říci, že psychický aparát slouží záměru, zvládnout a vyřídit zásobu popudů, veličiny vzruchů, které zvenčí i zevnitř naň doléhají. U pudů sexuálních je zřejmé, že na počátku i na konci svého vývoje pracují k získání slasti; tuto původní funkci si zachovávají beze změny. O totéž původně usiluje i druhý druh pudů, pudy jáské. Ale vlivem učitelky nouze naučí se jáské pudy brzy nahrazovat princip slasti modifikací. Úkol, vyhnout se strasti, má téměř stejný význam jako úkol získání slasti; *já* se doví, že je nevyhnutelné, vzdát se bezprostředního ukojení, odsunout získání slasti, snášet částečně strast a vůbec se vzdát určitých zdrojů slasti. Takto vychované *já* se stalo »rozumným«, nedá se již ovládat principem slasti, nýbrž se řídí principem reality, který chce vlastně také

docílit slasti, ale takové, která se zřetelem ke skutečnosti je zajištěná, byť i odsunutá a umenšená.
Přechod od principu slasti k principu reality je jedním z nejdůležitějších pokroků ve vývoji našeho *já*. Již víme, že sexuální pudy se pozdě a jenom nevolky účastní této části vývoje našeho *já*, a později uslyšíme, jaké následky má pro člověka, že se jeho sexualita spokojuje s tak volným poměrem k vnější skutečnosti. A ke konci ještě poznámku, která sem patří. Má-li lidské *já* dějiny vývoje tak jako libido, nebudete překvapeni, když uslyšíte, že existují také »regrese našeho *já*«, a budete chtít vědět, jakou úlohu může při neurotických chorobách hrát tento návrat našeho *já* k dřívějším údobím vývoje.

PŘEDNÁŠKA 23

Tvoření příznaků

DÁMY A PÁNOVÉ! Pro laika tvoří podstatu choroby příznaky a vyléčení pro něho znamená zrušení příznaků. Lékař klade důraz na rozlišování příznaků od nemoci a praví, že odstranění příznaků neznamená ještě vyléčení choroby. Avšak to, co po odstranění příznaků zůstává z choroby hmatatelné, je jenom způsobilost, vytvářet příznaky nové. Proto se chceme prozatím postavit na stanovisko laika a předpokládat, že vyšetřit příznaky znamená pochopit chorobu.

Příznaky — pojednáváme tu ovšem o psychických (neboli psychogenních) příznacích a psychických chorobách — jsou úkony, které jsou pro celkový život škodlivé nebo aspoň zbytečné, na které si osoba často stěžuje a které jsou pro ni spjaty se strastí nebo utrpením. Jejich hlavní škodlivost záleží ve vynaložení psychické síly, kterou stojí, a v dalším vynaložení síly, které je nutné k boji proti nim. Oba tyto náklady mohou při vydatné tvorbě příznaků způsobit mimořádné ochuzení osoby, co se týká psychické energie, kterou disponuje, a tudíž její ochrnutí pro všechny důležitější životní úkony. Poněvadž pro tento výsledek především záleží na kvantitě energie, která je takto obsazena, poznáte snadno, že »být nemocným« je v podstatě pojem praktický. Zaujmete-li však teoretické stanovisko a odmyslíte-li si tyto kvantity, můžete snadno říci, že jsme všichni nemocni, t. j. neurotičtí, neboť podmínky tvorby příznaků lze prokázat také u normálních lidí.

O neurotických příznacích již víme, že jsou výsledkem konfliktu, který propukává o nový způsob ukojení libida. Obě síly, které se rozdvojily, se opět setkávají v příznaku, tak říkajíc, spolu smiřují kompromisem tvorby příznaku. Proto je příznak také tak odolný; neboť je držen s obou

stran. Víme také, že jedním z obou partnerů konfliktu je neukojené, skutečností odmítnuté libido, které teď musí hledat nové cesty k ukojení. Zůstane-li skutečnost neúprosná, byť bylo libido hotovo, přijmout jiný objekt místo odepřeného, bude libido konečně nuceno, dát se na cestu regrese a usilovat o ukojení v jedné z organisací již překonaných, anebo pomocí jednoho z objektů dříve opuštěných. Na cestu regrese je libido lákáno fixací, kterou zanechalo na těchto místech vývoje.

Nyní se cesta k perversi ostře odděluje od cesty k neurose. Nevzbudí-li tyto regrese odpor našeho *já*, nevznikne ani neurosa, a libido dospěje k nějakému reálnému, byť i nenormálnímu ukojení. Jestliže však *já*, které nedisponuje jenom vědomím, nýbrž také příchody k motorické innervaci a tudíž k realisaci psychických snah, není s těmito regresemi rozuměno, propukne konflikt. Libido je jakoby odříznuto a musí se snažit, aby uniklo někam, kde podle požadavků principu slasti najde odliv pro své energetické obsazení. Musí se vymknout z vlivu *já*. Takové vyhnutí mu však dovolují fixace na cestě vývoje, na kterou se nyní dalo regresivně, ony fixace, proti kterým se *já* kdysi chránilo potlačováním. Tím, že libido při zmíněném zpětném proudění obsazuje tyto potlačené posice, vymklo se z vlivu *já* a jeho zákonů, současně se však také vzdalo veškeré výchovy, kterou vlivem tohoto *já* získalo. Bylo povolné, pokud mu kynulo ukojení; za dvojího tlaku vnějšího a vnitřního odepření stává se neposlušným a vzpomíná si na dřívější lepší časy. To je tak asi jeho v podstatě nezměnitelný karakter. Představy, na které nyní libido přenáší svou energii, náleží k soustavě nevědomí a podléhají dějům, které jsou tady možné, obzvláště zhuštění a přesunu. Tím jsou vytvořeny podmínky, které se úplně rovnají podmínkám tvorby snů. Jako vlastnímu snu, který se utvořil v nevědomí a je splněním nevědomé toužebné fantasie, vychází v ústrety kus (před-)vědomé činnosti, který vykonává censuru, a po jejím uklidnění dovoluje tvorbu zjevného snu jako kompromisu, musí také zastoupení libida v nevědomí ještě počítat s mocí předvědomého *já*. Odpor, který se proti němu v našem *já* zdvihl, pronásleduje je jako »protichůdné obsazení« a nutí je, aby

volilo výraz, který se může současně stát jeho výrazem vlastním. Tak tedy vzniká příznak jako mnohostranně znetvořený potomek nevědomého libidinosního splnění přání, umělecky vybraná dvojznačnost s dvěma významy, které si úplně odporují. Ale v posledním tomto bodě lze pozorovat rozdíl mezi tvorbou snů a příznaků, neboť předvědomý záměr při tvorbě snu směřuje jenom k tomu, aby spánek byl zachován a aby nic, co by jej mohlo rušit, neproniklo k vědomí; nevolá však tvrdošíjně na nevědomé toužebné přání břitké: ne. Naopak, může být snášenlivější, poněvadž stav spícího je méně ohrožený. Východiště do reality je uzavřeno již stavem spánku.

Vidíte, že vyhnutí libida za podmínek konfliktu je umožněno existencí fixace. Regresivní obsazení těchto fixací vede k obcházení potlačení a ke svodu — nebo ukojení — libida, při kterém musí být zachovány podmínky kompromisu. Oklikou přes nevědomí a staré fixace se libidu konečně podařilo proniknout k reálnému ukojení, které je ovšem mimořádně omezeno a již sotva znatelné. Dovolte, abych k tomuto konečnému výsledku připojil dvě poznámky. Za prvé si prosím všimněte, jak úzce tu jsou spjaty jednak libido a nevědomí, jednak *já*, vědomí a realita, ačkoli od počátku naprosto nenáleží k sobě; a za druhé si poslechněte sdělení, že vše, co bylo řečeno zde a bude řečeno dále, se vztahuje jenom na tvorbu příznaků při hysterické neurose.

Kde nachází libido fixace, kterých potřebuje, aby proniklo potlačením? V činnosti a prožitcích infantilní sexuality: v opuštěných snahách částečných a v zanechaných objektech dětství. K nim se tedy libido opět vrací. Význam této dětské doby je dvojí; jednak se v ní po prvé ukázaly pudové směry, se kterými jako přirozenými vlohami přišlo dítě na svět, a za druhé byly vnějším vlivem, akcidenčními prožitky, po prvé vzbuzeny, aktivovány jiné pudy. Považuji za nepochybné, že máme právo provádět toto rozdělení. O projevu konstitučních vloh nikdo přece kriticky nepochybuje, ale analytická zkušenost nás přímo nutí, abychom předpokládali, že ryze nahodilé prožitky dětství jsou s to, aby způsobily fixace libida. Ani v tom nevidím teoretickou obtíž. Konstituční vlohy jsou dozajista také účinky

prožitků dřívějších předků, i ony byly kdysi získány; bez takového získání nebylo by dědičnosti. A je myslitelné, že takové získání, vedoucí k dědičnosti, končí právě u generace, kterou se zabýváme? Význam infantilních prožitků by však neměl být, jak se děje se zálibou, úplně opomíjen u srovnání s prožitky předků i s prožitky ve vlastní dospělosti, nýbrž měl by být naopak zvláště hodnocen. Infantilní prožitky mají tím těžší následky, že spadají do dob nedokončeného vývoje, a právě touto okolností jsou s to, aby působily traumaticky. Práce Rouxa a jiných o vývojové mechanice nám ukázaly, že píchnutí jehlou do zárodku, jehož buňky se právě dělí, může způsobit těžkou poruchu vývoje. Totéž zranění, způsobené kukle nebo hotovému zvířeti, bylo by snášeno bez újmy.

Fixace libida dospělého člověka, kterou jsme jako zástupce konstitučního činitele uvedli do etiologické rovnice neuros, rozděluje se tedy pro nás na dva další momenty, na zděděné vlohy a na disposici, která byla získána v raném dětství. Víme, že schema je jisto sympatií těch, kdo se učí. Shrňme tedy tyto poměry schematem:

Příčiny neuros	=	disposice, daná fixací libida	+	akcidenční prožitek (traumatický)
sexuální konstituce (prehistorický prožitek)		infantilní prožitek		

Dědičná sexuální konstituce vykazuje velikou pestrost vloh, podle toho, zda ten nebo onen částečný pud je od původu sám nebo spolu s jinými obzvláště silný. Sexuální konstituce tvoří spolu s činitelem infantilního prožitku opět »doplňující řadu«, která je docela podobná oné řadě mezi disposicí a akcidenčním prožitkem dospělého člověka, kterou jsme poznali dříve. Zde i tam jsou tytéž krajní případy a stejné vztahy zastoupení. Je nasnadě, nadhodit otázku, zda nejnápadnější z regresí libida, totiž regrese k dřívějšímu stupni sexuální organisace, není převážně podmíněna momentem dědičně konstitučním; ale je nejlépe, odsunout odpověď na tuto otázku až do doby, kdy budeme s to, abychom také uvážili větší řadu neurotických způsobů onemocnění.

Pozdržme se nyní u faktu, který je odhalován analytickým zkoumáním, že totiž libido neurotiků je vázáno na jejich infantilní sexuální prožitky. Takto se jim dostává zdání ohromného významu pro život a onemocnění člověka. Tento význam jim zůstává plně, pokud se týká therapeutické práce. Jestliže si však tento úkol odmyslíme, přece snadno poznáme, že je zde nebezpečí nedorozumění, které by nás mohlo svést, abychom se v životě orientovali příliš jednostranně podle neurotické situace. Musíme přece od významu infantilních prožitků odečíst, že se libido k nim regresivně vrací teprve, když bylo vyhnáno ze svých pozdějších posic. Pak ovšem je zase nasnadě opačný vývod, že prožitky libida neměly svého času vůbec významu, nýbrž byly získány teprve regresivně. Vzpomeňte si, že jsme k takové alternativě zaujali stanovisko již tehdy, když jsme se zabývali oidipovským komplexem.

Ani tentokrát nebude pro nás rozhodnutí obtížné. Poznámka, že libidinosní obsazení — a tedy patologický význam — infantilních prožitků bylo velkou měrou posíleno regresí libida, je bezpochyby správná, ale vedla by k omylu, kdybychom ji považovali za jediné směrodatnou. Je nutné, připustit také jiné úvahy. Za prvé ukazuje pozorování způsobem, vylučujícím jakékoli pochyby, že infantilní prožitky mají vlastní význam a dokazují jej také již v dětských letech. Existují přece také dětské neurosy, při kterých moment časového posunutí dozadu je nutně velmi zmenšen nebo zcela odpadá, jestliže onemocnění je bezprostředním následkem traumatického prožitku. Studium těchto infantilních neuros nás chrání před různorodým nebezpečným nedorozuměním vzhledem k neurosám dospělých, podobně jako nám sny dětí poskytly klíč k pochopení snů dospělých. Neurosy dětí jsou velmi časté, mnohem častější, než myslíme. Velice často jsou přehlíženy, jsou považovány za znak, že dítě je nezdárné nebo nezpůsobné, jsou také často potřeny autoritami »dětské jizby«, ale vždycky se dají snadno poznat, jestliže se na ně díváme z doby pozdější. Vyskytují se ponejvíce jako úzkostné hysterie. Co to znamená, dovíme se ještě při jiné příležitosti. Propukne-li v pozdějších letech životních neurosa, zpravidla se analysou odhaluje, že je přímým po-

kračováním infantilní choroby, která byla snad vyvinuta jenom zastřeně, jenom jako náznak. Jsou však, jak jsme již řekli, případy, ve kterých tato dětská neurosa bez přerušení pokračuje v chorobě, která trvá po celý život. Několik málo případů neuros dětí mohli jsme ještě analysovat přímo na dítěti — ve stavu aktuálním; mnohem častěji musili jsme se spokojit s tím, že nám osoba, která v dospělosti onemocněla, dovolila, abychom dodatečně poznali její dětskou neurosu, při čemž jsme pak nesměli opominout některé korektury a musili být opatrni. Na druhém místě třeba říci, že by bylo nepochopitelné, proč by libido tak pravidelně regredovalo do dob dětství, kdyby tam nebylo nic, co by je mohlo přitahovat. Fixace, kterou předpokládáme na různých místech vývojové cesty, má jenom tehdy obsah, připustíme-li, že je tu fixována určitá dávka libidinosní energie. Konečně Vám mohu připomenout, že zde existuje mezi intensitou i patogenním významem prožitků infantilních a pozdějších podobný poměr doplňující, jako v řadách, které jsme studovali dříve. Ovšem jsou případy, ve kterých celé těžiště vzniku neuros spočívá v sexuálních zážitcích dětství, ve kterých tyto dojmy mají účinek traumatický a nepotřebují při tom jiné podpory, než kterou jim může poskytnout průměrná sexuální konstituce a její nehotovost. Vedle toho jsou jiné případy, při kterých hlavní důraz je na pozdějších konfliktech a analytické zdůraznění dětských dojmů se zdá jenom dílem regrese; tedy krajní případy »vývojových útlumů« i »regrese« a mezi nimi společné působení obou momentů ve všech možných rozměrech.

Tyto poměry jsou zajímavé pro pedagogiku, která usiluje o zabránění neurosám časným zásahem do sexuálního vývoje dítěte. Pokud jsme soustředili pozornost převážně na infantilní prožitky sexuální, musíme myslit, že jsme učinili vše pro profylaxi nervových chorob, jestliže pečujeme o to, aby tento vývoj byl zpomalen, a aby dítě zůstalo ušetřeno takových prožitků. Ale již víme, že podmínky vzniku neuros jsou komplikované a nemohou být všeobecně ovlivněny, jestliže bereme zřetel jenom na jediného činitele. Přísná péče o dítě ztrácí na ceně, poněvadž je bezmocna proti činiteli konstitučnímu; nadto lze ji provádět mnohem

tíže, než si vychovatelé představují, a přináší dvě nová nebezpečí, která nesmíme cenit příliš nízko: že dosahuje příliš mnoho, totiž že přeje přemíře sexuálního potlačení, která může být v budoucnosti škodlivá, a že vysílá dítě do života bez opory proti bouři sexuálních požadavků, kterou lze očekávat v pubertě. Tak zůstává docela sporné, jak daleko smí postupovat dětská profylaxe, aby měla blahodárné účinky, a zda není lepším východiskem k zabránění neurosám, změníme-li stanovisko k aktualitě.

Vraťme se nyní k příznakům. Vytvářejí tedy náhradu za odepřené ukojení regresí libida k dřívějším dobám, a s tím je nerozlučně spjat návrat k dřívějším vývojovým stupňům volby objektu a organisace. Slyšeli jsme dříve, že neurotik ulpěl někde ve své minulosti; nyní víme, že je to období jeho minulosti, ve kterém jeho libidu nechybělo ukojení, ve kterém byl šťasten. Hledá tak dlouho v historii svého života, až najde takovou dobu, a byť by se musil navrátit až do doby svého kojenectví, tak, jak si ji vybavuje nebo podle pozdějších podnětů představuje. Příznak opakuje nějak onen časně infantilní způsob ukojení, znetvořený censurou, která vzešla z konfliktu, zpravidla obrácený k pocitu utrpení a smíšený s prvky, vzatými z podnětu onemocnění. Způsob ukojení, který skýtá příznak, je velmi podivný. Nepřihlížíme k tomu, že toto ukojení je neznatelné pro osobu, jež domnělé ukojení naopak pociťuje jako utrpení a na ně si stěžuje. Tato proměna náleží k psychickému konfliktu, pod jehož tlakem se musil příznak vyvinout. Co kdysi bylo ukojením pro individuum, musí dnes vyvolat jeho odpor nebo se mu hnusí. Známe pro takovou změnu smyslu nepatrný, ale poučný vzor. Totéž dítě, které lačně sálo mléko z mateřského prsu, projevuje obyčejně o několik let později silný odpor proti požití mléka, jehož překonání ztěžuje výchovu. Tento odpor se stupňuje k štítivosti, je-li mléko nebo s ním smíšený nápoj pokryt škraloupem [Häutchen]. Snad nelze odmítnout domněnku, že tento škraloup [Haut] vyvolává vzpomínku na mateřský prs, který byl kdysi tak vroucně požadován. Mezi tím ovšem leží traumaticky působící prožitek odstavení.

Je ještě něco jiného, čím se příznaky jeví podivnými a co

činí nepochopitelným, že by mohly být prostředky libidinosního ukojení. Vůbec nám nepřipomínají nic z toho, od čeho obvykle očekáváme ukojení. Většinou nemají objektu a vzdávají se tím vztahu k vnější realitě. Chápeme to jako následek odvratu od principu reality a návratu k principu slasti. Ale je to návrat k jakémusi rozšířenému autoerotismu, který poskytoval sexuálnímu pudu první ukojení. Neurotikové kladou ponejvíce místo změny světa vnějšího změnu tělesnou, tedy akci vnitřní místo vnější, přizpůsobení místo jednání, což opět odpovídá regresi, která je z fylogenetického hlediska krajně významná. Pochopíme to teprve v souvislosti s novinkou, o které se teprve dovíme z analytických výzkumů o tvorbě příznaků. Dále si vzpomeňme, že při tvorbě příznaků spolupůsobily tytéž pochody našeho nevědomí, jako při tvorbě snu, zhuštění a přesunutí. Příznak představuje, tak jako sen, jakési splnění, ukojení podle způsobu infantilního, ale nejzazším zhuštěním může být toto ukojení vtlačeno do jediné sensace nebo innervace, omezeno nejkrajnějším přesunem na malou jednotlivost celého libidinosního komplexu. Není divu, že také pro nás je často obtížné, poznat v příznaku libidinosní ukojení, které tušíme a které je vždycky potvrzováno.

Ohlásil jsem, že se máme dovědět ještě něco nového; je to skutečně něco, co překvapuje a mate. Víte, že analysou příznaků dospíváme k poznání infantilních prožitků, na kterých libido utkvělo a ze kterých jsou vytvořeny příznaky. Nuže, překvapení je v tom, že tyto infantilní scény nejsou vždycky pravdivé. Ba, nejsou pravdivé ve většině případů, a v jednotlivých případech jsou dokonce přímým opakem historické pravdy. Uznáte, že tento nález je, jako žádný, jiný způsobilý, aby buď diskreditoval analysu, která vedla k takovému výsledku, nebo nemocné, na jejichž výpovědích je vybudována analysa i její chápání neuros. Mimo to je tu však ještě něco, co silně mate. Kdyby infantilní prožitky, které vyšly analysou najevo, byly vždycky reálné, měli bychom pocit, že se pohybujeme na pevné půdě; kdyby byly pravidelně falšovány, kdyby se ukázalo, že jsou vynalezeny nebo fantasiemi nemocných, musili bychom tuto vratkou půdu

opustit a zakotvit na jiné. Ale není to tak, ani onak, nýbrž věci se mají prokazatelně tak, že dětské prožitky, konstruované nebo vybavené v analyse, jsou někdy bezesporně falešné, jindy zase určitě správné a ve většině případů se skládají z pravdivého i falešného. Příznaky jsou však někdy vylíčením prožitků, které se skutečně udály, a kterým smíme připisovat vliv na fixaci libida a někdy vylíčením fantasií nemocného, které se ovšem vůbec nehodí k etiologické úloze. Je těžko se v tom vyznat. První opěrný bod nacházíme snad v podobném objevu, že totiž ojedinělé vzpomínky z dětství, které lidé odjakživa a před každou analysou vědomě v sobě chovají, rovněž mohou být falšovány, anebo mohou aspoň hojně směšovat pravdivé s falešným. Průkaz nesprávnosti zřídka tu naráží na obtíže, a tak máme aspoň útěchu, že tímto zklamáním není vinna analysa, nýbrž nějakým způsobem sami nemocní.

Jestliže tyto věci poněkud uvážíme, pochopíme snadno, co nás na tomto stavu mate. Je to nízké hodnocení reality, opomíjení rozdílu mezi ní a fantasií. Máme pokušení, být uraženými proto, že nás nemocný zaměstnával vynalezenými historkami. Skutečnost se nám jeví něčím, co je na hony vzdáleno od vynalezených historek, a je námi hodnocena docela jinak. Totéž stanovisko ostatně zaujímá také nemocný v normálním myšlení. Přináší-li onen materiál, který nás vede za příznaky k oněm toužebným situacím, které napodobují prožitky z dětství, jsme ovšem v počátku na pochybách, zda jde o skutečnost nebo fantasie. Později je nám umožněno, učinit rozhodnutí podle jistých znaků a stojíme před úkolem, abychom je sdělili také s nemocným. Při tom se rozhodně neobejdeme bez obtíží. Jestliže mu hned na počátku odhalíme, že právě teď počíná uvádět najevo fantasie, kterými si zahalil historii svého dětství, tak jako si každý národ vytvořením pověstí zahaluje svou zapomenutou minulost, zpozorujeme, že jeho zájem o další pokračování v tématu náhle klesne nevítaným způsobem. Chce se také dovědět skutečnosti a pohrdá všemi »domněnkami«. Jestliže ho však až do ukončení této části práce ponecháme ve víře, že se zabýváme zkoumáním reálných událostí z jeho dět-

ských let, riskujeme, že nám později bude vytýkat omyl, a vysmívat se nám pro naši zdánlivou lehkověrnost. Dlouhou dobu vůbec nechápe náš návrh, aby postavil naroveň fantasii i skutečnost a zprvu se vůbec nestaral o to, zda prožitky z dětství, které mají být vyjasněny, jsou tím nebo oním. A přece je to patrně jediné správné stanovisko k těmto psychickým výtvorům. I ty jsou jakousi částí reality; zůstává faktem, že nemocný si podobné fantasie vytvořil a tento fakt má sotva menší význam pro neurosu, jako kdyby byl skutečně prožil obsah těchto fantasií. Tyto fantasie jsou na rozdíl od materiálné reality, reálné psychicky, a postupně počínáme chápat, že ve světě neuros je psychická realita rozhodující.

Mezi událostmi, které se stále opakují a sotva kdy chybí v dějinách mládí neurotiků, je několik, které jsou zvláště důležité a které proto také vyzvihuji. Jako vzor tohoto druhu uvádím: pozorování pohlavního styku rodičů, svedení dospělou osobou a hrozba kastrací. Bylo by velkou chybou, předpokládat, že tyto události nikdy nejsou materiálně reálné; naopak, toto bylo často bezesporně prokázáno šetřením u starších příbuzných. Tak se na př. vůbec neděje zřídka, že malému hošíčkovi, který si nezvedeně počíná hrát se svým údem a ještě neví, že se takové počínání musí skrývat, vyhrožují rodiče a vychovatelé, že mu uříznou úd nebo hřešící ruku. Rodiče, dotázáni, často přiznávají, že se domnívali, že tímto zakřiknutím dělají něco účelného; někteří lidé chovají korektní vědomou vzpomínku na tuto hrozbu, zvláště tehdy, jestliže se udála v letech poněkud pozdějších. Vysloví-li matka nebo jiná ženská osoba tuto hrozbu, přisoudí její výkon obyčejně otci nebo — lékaři. V proslulém »Struwelpeteru« frankfurtského dětského lékaře Hoffmanna, který za svou oblíbenost vděčí právě porozumění pro sexuální a jiné komplexy v dětství, setkáte se s oslabenou kastrací, která je nahrazena odříznutím palce z trestu za tvrdošíjné dumlání. Je však vysokou měrou pravděnepodobné, že by se hrozba kastrací pronášela vůči dětem tak často, jak se vyskytuje v analysách neurotiků. Jsme spokojeni, jestliže chápeme, že dítě si takovou hrozbu ve fantasii vytváří na

základě náznaků, pomocí vědění, že autoerotické ukojení je zakázáno, a vlivem objevu ženského pohlavního ústrojí. Rovněž není vůbec vyloučeno, že se malé dítě, pokud se u něho nepředpokládá pochopení ani paměť, stává svědkem soulože mezi rodiči nebo jinými dospělými také v jiných než proletářských rodinách, a nelze odmítnout předpoklad, že by dítě mohlo tento dojem chápat a naň reagovat dodatečně. Je-li však tento styk popisován v takových podrobnostech, které lze pozorovat velmi obtížně, anebo jestliže se ukáže, jak se velmi často děje, že to měl být styk ze zadu, *more ferarum,* nezůstávají pochyby o tom, že se tato fantasie opírá o pozorování styku mezi zvířaty (psy) a vysvětluje se neukojenou slastí dítěte z hledění v době puberty. Nejvyšším výkonem tohoto druhu je pak fantasie o pozorování soulože rodičů, když se nemocný, ještě nezrozen, nacházel v lůně mateřském. Zvlášť zajímavá je fantasie o svedení, poněvadž příliš často není fantasií, nýbrž reálnou vzpomínkou. Ale na štěstí není přece tak často reálná, jako by se podle výsledků analysy zprvu zdálo. Svedení staršími nebo stejně starými dětmi je vždycky častější než svedení dospělými, a jestliže dívky tuto událost v dějinách svého dětství uvádějí tak, že pravidelně je svůdcem otec, nelze pochybovat o fantastické povaze této obžaloby, ani o motivu, který k ní nutí. Fantasií o svedení, kde svedení vůbec nenastalo, zakrývá dítě pravidelně autoerotické údobí své sexuální činnosti. Uspoří si tak stud za onanii tím, že si nazpět do nejranějších dob vkládá fantasií objekt, který požadovalo. Ostatně si nemyslete, že sexuální zneužívání dítěte nejbližšími mužskými příbuznými náleží jenom do říše fantasie. Většina analytiků jistě asi ošetřovala případy, ve kterých takové vztahy byly reálné a mohly být bezesporně zjištěny; jenže pak náležely do pozdějších dětských let a byly do dřívějších jenom zařazeny.

Nabýváme dojmu, že tyto dětské události jsou jaksi nutně požadovány a nezbytnou součástí neurosy. Jsou-li obsaženy v realitě, je dobře; jestliže je realita odepřela, jsou vytvářeny z náznaků a doplněny fantasiemi. Výsledek je týž, a dosud se nám nepodařilo prokázat rozdílné následky, měla-li fantasie nebo realita větší podíl na těchto dět-

ských událostech. Je tu opět jenom doplňující poměr, o kterém jsme se často zmínili; tento je ovšem nejpodivnější ze všech, které jsme poznali. Odkud pramení potřeba těchto fantasií a materiál pro ně? O pudových zdrojích není asi pochyb, ale nutno vysvětliti, proč jsou tytéž fantasie vždycky vytvářeny týmž obsahem. Mám tu připravenu odpověď, o které vím, že se Vám bude zdát smělou. Myslím, že tyto pravěké fantasie — tak označuji tyto a ovšem také ještě některé jiné — jsou majetkem fylogenetickým. Individium v nich překročuje meze svých vlastních prožitků a sahá až do zážitků pravěkých, jestliže vlastní jeho prožitky byly příliš kusé. Zdá se mi možné, že všechno, co nám dnes pacienti v analyse vypravují jako fantasii, svedení dětí, sexuální vzrušení pozorováním styku rodičů, hrozba kastrací, — nebo vůbec kastrace, — bylo kdysi, v pravěku lidské rodiny, realitou, a že dítě, tvořící fantasie, prostě vyplnilo mezery individuální pravdy pravdou prehistorickou. Opětně jsme pojali podezření, že nám psychologie neuros zachovala ze starožitností lidského vývoje více, než všechny ostatní prameny.

Pánové! Uvedená fakta nás nutí, abychom se podrobněji zabývali vznikem a významem oné duševní činnosti, kterou nazýváme »fantasií«. Jak víte, je obecně vysoko ceněna, aniž si lidé ujasnili její postavení v psychickém životě. Mohu Vám o ní říci toto: Jak víte, je lidské *já* vlivem vnější nouze pomalu vychováváno k tomu, aby uznávalo realitu a řídilo se principem reality; při tom se musí přechodně nebo trvale vzdát různých objektů a cílů svého úsilí o slast — a to nejenom sexuálního úsilí o slast. Ale odříkat slasti bylo člověku vždycky za těžko; sotva se mu zdaří, aniž si to nějak nevynahradil. Vyhradil si proto psychickou činnost, ve které je všem těmto opuštěným cestám získání slasti povolena další existence, způsob existence, ve kterém jsou oproštěny od nároku reality a od toho, co nazýváme zkouškou reality. Každé úsilí dosahuje brzy tvaru představy o splnění; setrvání při toužebných přáních fantasie přináší nepochybně uspokojení, třebaže vědomí, že nejde o realitu, není nikterak zkaleno. Ve fantasii má tedy člověk požitek z oproštění od vnější nutnosti, ačkoli ve skutečnosti svoboden není. Podařilo se

mu být střídavě ještě zvířetem, usilujícím o slast, a rozumnou bytostí. Nevystačí prostě se skrovným ukojením, kterého si může dobýt na realitě. »Vůbec to nejde bez pomocných konstrukcí,« řekl kdysi Th. Fontane. Protějškem k tvorbě psychické říše fantasie je zřizování »hájenišť«, »přírodních sadů« tam, kde je nebezpečí, že požadavky polního hospodářství, dopravy a průmyslu rychle až k nepoznání pozmění tvář země. Přírodní sad zachovává tento starý stav, který jsme jinak všude s politováním obětovali nutnosti. Všechno tu smí bujeti a růsti, jak se mu zlíbí, i to, co je neužitečné, ba škodlivé. Takové, z principu reality vyňaté, chráněné místo je také psychická říše fantasie.

Nejznámější výtvory fantasie jsou tak zvané »denní sny«, které již známe, představy o ukojení ctižádostivých, velikášských, erotických tužeb, které se rozvíjejí tím bujněji, čím více skutečnost nabádá ke skromnosti nebo shovívavosti. Podstata štěstí ve fantasii, opětné vytvoření nezávislosti slasti na souhlase reality, je v nich nepochybná. Víme, že takové denní snění je jádrem a zdrojem nočních snů. Noční sen v podstatě není, leč snem denním, který se noční svobodou pudových hnutí stal použitelným a byl znetvořen nočním způsobem duševní činnosti. Také jsme si již zvykli na myšlenku, že ani denní snění nemusí být nutně vědomé, že existují také nevědomé denní sny. Takové nevědomé denní sny jsou tedy zdrojem jak snů nočních, tak — neurotických příznaků.

Význam fantasie pro tvorbu příznaků si ujasníte tímto sdělením. Řekli jsme, že v případě odepření libido regresivně obsadí posice, které opustilo a na kterých přece utkvělo některými částmi. To neodvoláváme ani neopravujeme, ale musíme sem vřadit pojítko. Jak nachází libido cestu k těmto místům fixace? Inu, všechny opuštěné objekty a směry libida nejsou ještě opuštěny v každém smyslu. Ony nebo jejich potomci jsou ještě jistou intensitou zadržovány v představách fantasie. Stačí tedy, když se libido navrátí k fantasiím, aby od nich našlo otevřenou cestu ke všem potlačeným fixacím. Tyto fantasie byly jaksi trpěny, a byť byly protiklady sebe ostřejší, nedošlo ke konfliktu mezi nimi a naším *já*, pokud byla zachována

určitá podmínka. Podmínka kvantitativní, která je nyní rušena zpětným prouděním libida k fantasiím. Tímto přídavkem je energetické obsazení fantasií zvýšeno tak, že počínají klást nároky a rozvíjejí snahu o realisaci. Z toho však neodvratně vzniká konflikt mezi nimi a naším *já*. Nechť byly dříve předvědomé nebo vědomé, nyní jsou potlačovány naším *já* a vystaveny přitažlivosti nevědomého. Od fantasií, které jsou teď nevědomé, putuje libido až k jejich původu v nevědomí, až k místům jeho vlastní fixace.

Zpětný pochod libida k fantasii je středním stupněm na cestě k tvorbě příznaků, který zasluhuje zvláštního označení. C. G. Jung razil pro něj velmi vhodný název introverse, ale přikládá mu neúčelně také jiný význam. Trváme na tom, že introverse označuje odvrat libida od možnosti reálného ukojení a přemírné obsazení fantasií, které byly dosud trpěny, protože byly neškodné. Introvertovaný není ještě neurotikem, ale nachází se v labilní situaci; při nejbližším přesunu sil musí vytvářet příznaky, nenajde-li jiného východiska pro své směstnané libido. Ireální ráz neurotického ukojení a nedbání rozdílu mezi fantasií a skutečností jsou však již určeny pozdržením na stupni introverse.

Jistě jste si již všimli, že jsem v posledních úvahách uvedl nového činitele do soustavy etiologického zřetězení, totiž kvantitu, velikost příslušných energií; tohoto činitele musíme ještě všude zařadit. S ryze kvalitativní analysou etiologických podmínek nevystačíme. Nebo, jinak řečeno, pouze dynamické pojetí těchto psychických dějů nedostačuje, potřebujeme ještě hledisko ekonomické. Musíme si říci, že konflikt mezi dvěma snahami nepropukne, pokud není dosaženo určitých intensit obsazení, byť obsahové podmínky dávno již existovaly. Stejně se patogenní význam konstitučních činitelů řídí podle toho, zda je již od narození jeden dílčí pud zastoupen větší měrou než druhý; dovedeme si dokonce představit, že vlohy lidí jsou kvalitativně stejnorodé, a rozlišují se jenom kvantitativními poměry. Neméně rozhodující je kvantitativní moment pro odolnost vůči neurotickému onemocnění. Záleží na tom, jakou částku nepoužitého libida dovede určitá osoba

snášet v labilní rovnováze a jak velký zlomek svého libida převést od sexuality k cílům sublimace. Konečný cíl psychické činnosti, který lze kvalitativně popsat jako úsilí o získání slasti a zabránění strasti, jeví se ekonomickému nazírání jako úkol, zvládnout veličiny vzruchů (množství popudů), které působí v psychickém ústrojí, a zabránit jejich městnání, jež vytváří nelibost.

Tolik jsem Vám tedy chtěl říci o tvorbě příznaků při neurosách, ale abych neopomněl, výslovně ještě zdůrazňuji: Všechno, co zde bylo řečeno, týká se jenom tvorby příznaků při hysterii. Již při nutkavé neurose se má — při zachování podstaty konfliktu — mnohé jinak. Protichůdné obsazení proti požadavkům pudu, o kterém jsme také hovořili při hysterii, tlačí se při nutkavé neurose do popředí a ovládá klinický obraz tak zvanými »výtvory reaktivními«. Stejné a ještě dále sahající úchylky objevujeme u jiných neuros, kde výzkumy o mechanismech tvorby příznaků nejsou ještě v žádném bodě ukončeny.

Než Vás dnes opustím, chtěl bych však ještě na okamžik upoutat Vaši pozornost k jedné stránce fantasie, která si zasluhuje nejobecnějšího zájmu. Existuje totiž zpáteční cesta od fantasie k realitě, a tou je — umění. Umělec je v základě také člověk introvertovaný, který nemá daleko k neurose. Je puzen přemocnými potřebami pudovými, chtěl by získati úctu, moc, bohatství, slávu a lásku žen; chybí mu však prostředky, aby dosáhl tohoto ukojení. Proto se jako jiný neukojený odvrací od skutečnosti a přenáší veškerý svůj zájem, také své libido, na toužebné výtvory své fantasie, od nichž by mohla vést také cesta k neurose. Musí se tu asi setkat mnohé, aby se toto nestalo jediným výsledkem jeho vývoje; je přece známo, jak často právě umělci trpí částečným útlumem výkonnosti neurosami. Pravděpodobně obsahuje jejich konstituce silnou způsobilost a určitou volnost a hybnost oněch potlačení, které rozhodují konflikt. Zpětnou cestu k realitě nachází však umělec takto. Není přece jediný, který žije ve fantasii. Svět mezi realitou a tužbami, svět fantasie, je obecnou lidskou dohodou uznáván, a každý strádající očekává odtud úlevu a útěchu. Ale pro neumělce je čerpání slasti ze zdrojů fantasie velmi omezeno. Neúprosnost a ne-

hybnost jejich potlačení je nutí, aby se spokojili se skromnými denními sny, které se ještě smějí stát vědomými. Je-li však někdo pravým umělcem, disponuje větším bohatstvím. Za prvé dovede zpracovávat denní své sny tak, že ztratí ono osobní, co odpuzuje cizí lidi, a jsou s to, přinášet požitek i druhým. Dovede je také pozměnit tak, že nesnadno prozradí svůj původ ze zakázaných pramenů. Dále má záhadnou schopnost, utvářet určitý materiál, až se stane věrným napodobením představ jeho fantasie, a pak dovede toto utváření své nevědomé fantasie spojit s takovým zmnožením slasti, že aspoň přechodně přehlušuje nebo zrušuje mnohé, co bylo potlačeno. Jestliže to všechno dovede, umožňuje ostatním, aby z vlastních, jim samým nepřístupných slastných zdrojů svého nevědomí opět čerpali útěchu a úlevu, získává jejich vděčnost i obdiv, a dosahuje nyní fantasií toho, čeho před tím dosáhl jenom ve fantasii: úcty, moci, a lásky žen.

PŘEDNÁŠKA 24

Obecná nervosa

DÁMY A PÁNOVÉ! V posledních rozpravách jsme se zhostili těžkého kusu práce; dnes opouštím na okamžik předmět a obracím se k Vám.

Vím totiž, že jste nespokojeni. Představovali jste si »úvod do psychoanalysy« jinak. Očekávali jste, že uslyšíte příklady plné života, nikoli teorii. Říkáte mi, že jste jednou, když jsem Vám předvedl souběžný vývoj dvou dívek »Zu ebener Erde und im ersten Stock« [str. 290], pochopili něco ze vzniku neuros, jenže by to měla být skutečná pozorování a ne konstruované historky. Anebo když jsem Vám na počátku vypravoval o dvou příznacích, — doufejme, že ty snad vynalezeny nebyly, — ukazoval jejich rozřešení a vztah k životu nemocných, ujasnil jsem Vám »smysl« příznaku; doufali jste, že budu pokračovati tímto způsobem. Místo toho jsem Vám přinášel dalekosáhlé, nepřehledné teorie, které nikdy nebyly úplné, ke kterým vždycky přistoupilo něco nového, pracoval jsem s pojmy, které jsem Vám ještě nevysvětlil, skočil z deskriptivního vylíčení do dynamického pojetí, z tohoto do tak zvaného »ekonomického«, neusnadnil Vám, abyste pochopili, která z použitých odborných slov znamenají totéž a jsou zaměňována jenom proto, aby to lépe znělo, pouze jsem naznačil tak dalekosáhlá hlediska, jako princip slasti a reality a majetek, zděděný fylogeneticky, a místo abych Vás do něčeho uvedl, způsobil jsem, že před Vašima očima táhlo něco, co se od Vás stále více vzdalovalo.

Proč jsem nepočal úvod do nauky o neurosách tím, co sami víte o nervose a co již dávno vzbudilo Váš zájem? Se zvláštní povahou nervosních lidí, s jejich nepochopitelnými reakcemi na lidský styk a vnější vlivy, s jejich popudlivostí, nevypočítatelností a nezpůsobilostí? Proč jsem

Vás nevedl krok za krokem od chápání jednodušších všedních forem až k problémům záhadných, krajních jevů nervosy?

Ano, pánové, nemohu ani říci, že nemáte pravdu. Nejsem tak zamilován do svého vyličování, abych každou chybu vydával za zvláštní půvab. Sám se domnívám, že by bylo výhodnější pro Vás, kdybych byl udělal mnohé jinak; také to bylo mým úmyslem. Ale nemůžeme vždycky provést své rozumné úmysly. V látce samé je často něco, co nám velí a nás odvádí od našich úmyslů. Ani tak nepatrný výkon jako uspořádání známého materiálu nepodléhá zcela libovůli autorově; zdaří se, jak chce, a můžeme se jenom dodatečně tázat, proč dopadlo tak a ne jinak.

Jeden z důvodů je pravděpodobně, že název »úvod do psychoanalysy« již neodpovídá tomuto dílu, který má pojednávat o neurosách. Úvod do psychoanalysy podává studium chybných výkonů a snů; nauka o neurosách je psychoanalysa sama. Nemyslím, že bych o obsahu nauky o neurosách mohl Vás zpravit v krátké době jinak než způsobem tak soustředěným. Šlo o to, abych Vám souvisle předvedl smysl a význam příznaků, vnější a vnitřní podmínky i mechanismus tvorby příznaků. O to jsem se pokusil; je to v podstatě jádro toho, čemu dnes psychoanalysa může učit. Při tom jsem musil mnoho říci o libidu a jeho vývoji, něco také o úloze našeho *já*. Na předpoklady naší techniky, na velká hlediska nevědomí a potlačení (odporu) byli jste již připraveni úvodem. V jedné z nejbližších přednášek se dovíte, na kterých místech psychoanalytická práce organicky pokračuje. Prozatím jsem Vám neskrýval, že veškeré naše poznatky pocházejí jenom ze studia jediné skupiny nervových afekcí, z tak zvaných neuros s přenesením. Mechanismus tvorby příznaků jsem dokonce zkoumal jenom při neurose hysterické. Třeba jste nezískali solidní vědomosti a nezapamatovali si každou podrobnost, doufám přece, že jste si vytvořili obraz o tom, jakými prostředky psychoanalysa pracuje, kterými otázkami se zabývá a ke kterým výsledkům dospěla.

Podložil jsem Vám přání, že bych měl býval zahájit výklad neuros vylíčením chování nervosních, způsobu, jakým trpí při neurose, jak se proti ní brání a jak se s ní

zařizují. To je jistě zajímavá látka, která stojí za to, abychom ji znali, není ani obtížné, o ní pojednávat, je však problematické, s ní začínat. Vystavujeme se nebezpečí, že bychom neobjevili nevědomí, při tom přehlédli velký význam libida a posuzovali všechny poměry tak, jak se jeví psychickému *já* nervosních. Že toto *já* není spolehlivou ani nestrannou instancí, je zřejmé. *Já* je přece mocí, která nevědomé zapírala a ponížila k potlačení, jak by se tedy mohlo od něho očekávat, že bude právo tomuto nevědomému? V tomto potlačeném stojí na prvním místě odmítnuté nároky sexuality; je samozřejmé, že jejich rozsah a význam nikdy nemůžeme uhodnout z pojetí našeho *já*. Od okamžiku, kdy nám svítá hledisko potlačení, jsme také již varováni před tím, abychom za soudce ve sporu nestanovili jednu ze soupeřících stran, a to právě vítěznou. Jsme připraveni na to, že nás výpovědi našeho *já* uvedou na scestí. Uvěříme-li našemu *já*, bylo aktivní ve všech částech, přálo si a samo vytvořilo své příznaky. Víme, že sneslo značnou pasivitu, kterou chce zakrýt a přikrašlovat. Ovšem, vždycky si netroufá, aby se o to pokoušelo; při příznacích nutkavé neurosy si musí přiznat, že se proti němu staví něco cizího, proti čemu se brání se značnou námahou.

Kdo se naším varováním nedá odvrátit, aby toto falšování našeho *já* nepovažoval za ryzí zlato, má ovšem snadnou hru a unikl veškerému odporu, který lidé kladou psychoanalytickému zdůraznění nevědomí, sexuality a pasivity našeho *já*. Ten může jako Alfred Adler tvrdit, že »nervosní karakter« je příčinou neurosy místo jejím důsledkem; ani však nebude s to, aby vysvětlil jedinou podrobnost tvorby příznaků nebo jediný sen.

Tážete se: Nebylo by možné, abychom byli právi podílu našeho *já* na nervose a tvorbě příznaků, aniž jsme při tom co nejhruběji opominuli momenty, které psychoanalysa objevila? Odpovídám: Jistě to musí být možné a také se to někdy stane; není však ve směru psychoanalytické práce, aby tím právě začínala. Dá se předvídat, kdy asi psychoanalysa k této práci přistoupí. Jsou neurosy, při kterých se *já* účastní mnohem intensivněji, než při oněch, které jsme dosud studovali; nazýváme je neurosami »nar-

cistickými«. Analytické zpracování těchto afekcí nás uzpůsobí, abychom nestranně a spolehlivě posuzovali účast našeho *já* v neurotickém onemocnění.

Jeden ze vztahů našeho *já* k neurose je však tak nápadný, že mohl být uvážen hned od počátku. Zdá se, že nechybí v nijakém případě; nejzřetelněji však jej poznáváme při afekci, která je dnes ještě velmi vzdálena od našeho chápání, totiž při neurose traumatické. Třeba totiž vědět, že při vzniku a v mechanismu všech možných způsobů neuros stále znovu působí tytéž momenty, jenže zde má hlavní význam pro tvorbu příznaku ten, tam onen z těchto momentů. Je to tak jako s osobami hereckého souboru, ve kterém má každý pevnou úlohu: hrdina, důvěrník, intrigant atd.; každý z nich si však zvolí jiný kus pro představení ve svůj prospěch. Tak fantasie, které jsou převáděny v příznaky, nejsou nikde hmatatelnější než při hysterii; protichůdná obsazení a reaktivní výtvory našeho *já* ovládají obraz při nutkavé neurose; to, čemu jsme při snu říkali druhotné zpracování, je jako blud v popředí při paranoi atd.

Tak se nám při traumatických neurosách, obzvláště při takových, které vznikají hrůzami války, zřejmě vnucuje egoistický, o obranu a prospěch usilující motiv našeho *já*, který sice nedovede sám vytvořit chorobu, ale dává k ní souhlas a udržuje ji, jestliže jednou vznikla. Podnětem onemocnění byla hrozba určitým nebezpečím a právě před ním chce tento motiv uchránit naše *já* a nepřipustí uzdravení dříve, než se opakování těchto nebezpečí bude jevit vyloučeným, nebo teprve potom, kdy bude dosaženo náhrady za vytrpěné nebezpečí.

Avšak podobný zájem na vzniku a dalším trvání neurosy má *já* ve všech ostatních případech. Již jsme řekli, že příznak je také držen naším *já*, poněvadž má stránku, kterou ukojuje potlačující tendenci *já*. Nadto je vyřízení konfliktu tvorbou příznaku nejpohodlnějším a principu slasti nejpříjemnějším východiskem; ušetří našemu *já* nesporně velkou a trapně pociťovanou vnitřní práci. Ba, jsou případy, ve kterých lékař sám musí přiznat, že vyústění konfliktu do neurosy je nejméně škodlivé a sociálně nejspíše snesitelné vyřešení. Nedivte se tedy, když uslyšíte, že je do-

konce lékař někdy staví na stranu nemoci, proti které bojuje. Není přece jeho úkolem, aby se vůči všem životním situacím vtěsnával do úlohy fanatika zdraví, neboť ví, že není ve světě jenom bída neurotická, nýbrž také reálné, neodstranitelné utrpení, že nutnost může na člověku také požadovat, aby obětoval zdraví, a že se takovou obětí jednotlivce často zabraňuje nepřehlednému neštěstí, které by stihlo mnoho jiných lidí. Když se tedy mohlo říci, že se neurotik před každým konfliktem utíká do choroby, musíme přiznat, že v některých případech je tento útěk oprávněn a lékař, který poznal, že se věci tak mají, upustí od zásahu mlčky a šetrně.

Ale nepřihlížejme k těmto výjimečným případům při dalším pojednání. Za průměrných poměrů poznáváme, že našemu *já* vyhnutím do neurosy připadá jakýsi vnitřní zisk z choroby. V některých životních situacích k němu přistupuje hmatatelná vnější výhoda, kterou lze reálně cenit výše nebo níže. Pohleďte na nejčastější případ tohoto druhu. Žena, ke které se její muž chová surově a kterou bezohledně využívá, dosti pravidelně nachází východisko v neurose, jestliže jí to umožňují její vlohy, jestliže je příliš bojácná nebo příliš morální, než aby tajně hledala útěchu u jiného muže, jestliže není dosti silná, aby se přes všechny vnější překážky s mužem rozloučila, jestliže nemá vyhlídku, že se sama uživí nebo získá lepšího muže, a jestliže je nadto svým sexuálním cítěním ještě vázána k tomuto brutálnímu muži. Její choroba se pak stává zbraní v boji proti příliš silnému muži, zbraní, které užívá k obraně a zneužívá k pomstě. Smí si stěžovat na svou chorobu, kdežto na své manželství by si patrně naříkat nesměla. Získává pomocníka v lékaři, nutí jinak bezohledného muže, aby se k ní choval šetrně, aby za ní vydával peníze, aby jí dovolil zůstávat delší dobu mimo dům a aby jí tím umožnil osvobodit se od manželského útlaku. Kde je takový vnější nebo akcidenční zisk z choroby dosti značný a reálně se nedá nahradit, nesmíte očekávat, že by možnost, ovlivnit neurosu therapií, byla valná.

Namítnete mně, že to, co zde vypravuji o zisku z choroby, dává přece jenom za pravdu onomu, mnou zamítnutému pojetí, že si naše *já* samo neurosu přeje a tvoří. Jenom

klid, pánové, snad to neznamená nic jiného, leč že *já* připouští neurosu, které nemůže přece zabránit, a že z ní činí nejlepší, co se z ní vůbec udělat dá. Je to jenom jedna stránka věci, ovšem její příjemná. Pokud neurosa skýtá výhody, je s ní *já* srozuměno, ale ona nemá jenom výhody. Zpravidla se brzy ukáže, že *já* uzavřelo velmi špatný obchod, když se spustilo s neurosou. Příliš draze vykoupilo usnadnění konfliktu, a pocity utrpení, které lpí na příznacích, jsou snad rovnocennou náhradou za útrapy konfliktu, pravděpodobně však je dávka strasti větší. *Já* by se chtělo zbavit této strasti z příznaku, nevydat však zisk z choroby, a to se mu právě nedaří. Při tom se pak ukáže, že nebylo tak příliš aktivní, jak se samo domnívalo, a to si chceme dobře zapamatovat.
Pánové, máte-li jako lékaři co činit s neurotiky, brzy se vzdáte naděje, že by ti, kdo si nejvíce stěžují a nad svou chorobou bědují, nejochotněji přijímali pomoc a kladli jí nejslabší odpor. Snadno však pochopíte, že všechno, co přispívá k zisku z choroby, posílí odpor při potlačení a zvýší therapeutické obtíže. K oné části zisku z choroby, která se, tak říkajíc, rodí s příznakem, musíme však připojit také jinou, která nastává později. Jestliže taková psychická organisace jako choroba trvala delší dobu, chová se konečně jako samostatná bytost; projevuje jakýsi pud sebezáchovy, vytváří se jakýsi modus vivendi mezi ní a jinými součástmi duševního života, dokonce i takovými, které jsou jí v podstatě nepřátelské, a sotva mohou nenastat příležitosti, při kterých ukáže, že je užitečná a použitelná, nabude jaksi d r u h o t n é f u n k c e, která její trvání opět posiluje. Místo příkladu z patologie zamyslete se nad křiklavým vysvětlením z denního života. Zdatný dělník, který si vydělává na živobytí, stane se následkem úrazu v zaměstnání mrzákem; s prací je nyní konec, ale nešťastník obdrží časem malý úrazový důchod a naučí se vydělávat na svém znetvoření jako žebrák. Jeho nová, ačkoli zhoršená existence, se zakládá právě na tom, co ho připravilo o jeho prvou existenci. Odstraníte-li toto jeho znetvoření, zbavíte ho nejdříve prostředků k živobytí; je otázkou, zda je ještě způsobilý pracovat dřívějším způsobem. Co při neurose odpovídá takovému druhot-

nému zužitkování choroby, můžeme připočíst k prvému jako druhotný zisk z choroby.
Všeobecně bych řekl, nepodceňujte praktický význam zisku z choroby, a nedejte si jím imponovat teoreticky! Nehledíme-li k oněm dříve uznaným výjimkám, přece nám vždycky připomíná příklady »o chytrosti zvířat«, které ilustroval Oberländer ve »Fliegende Blätter«. Arab jede na velbloudu po úzké stezce, která je vytesána do strmé horské stěny. Na zatáčce náhle před sebou spatří lva, který se připravuje ke skoku. Nevidí východiska; na jedné straně kolmá stěna, na druhé straně propast; obrátit a utéci je nemožné; považuje se za ztracena. Jinak zvíře. Skočí s jezdcem do propasti a kdo na to doplatí? Lev. Lepší úspěch pro nemocného nemá zpravidla ani pomoc neurosy. Asi proto, že vypořádání s konfliktem tvorbou příznaků je přece automatickým dějem, který nemůže odpovídat požadavkům života, a při kterém se člověk vzdal využití svých nejlepších a nejvyšších sil. Kdybychom měli volbu, měli bychom volit zánik v poctivém boji s osudem.
Pánové! Ještě musím uvést další důvody, proč jsem při výkladu nauky o neurosách nevycházel z obecné nervosy. Snad si myslíte, že jsem tak udělal proto, že by můj průkaz sexuálních příčin neuros narazil na větší obtíže. Ale to byste se mýlili. Při neurosách s přenesením musíte se teprve propracovat výkladem příznaků, abyste dospěli k tomuto poznatku. Při obecných druzích tak zvaných aktuálních neuros je etiologický význam sexuálního života hrubou skutečností, která se pozorovateli vnucuje. Narazil jsem na něj před více jak dvaceti lety, když jsem si jednoho dne předložil otázku, pročpak při diagnose nervosních tak pravidelně z výzkumu vylučujeme jejich sexuální počínání. Tehdy jsem těmto výzkumům obětoval svou oblíbenost u nemocných, ale mohl jsem již po krátkém úsilí vyslovit větu, že při normální vita sexualis neexistuje neurosa — myslil jsem: aktuální neurosa. Zajisté, tato věta se příliš snadno přenáší přes individuální rozdíly mezi lidmi, trpí také neurčitostí, neodlučitelnou od úsudku: »normální«, ale pro hrubou orientaci má cenu ještě dnes. Tehdy jsem dospěl tak daleko, že jsem zjistil specifické vztahy mezi určitými druhy nervosy a zvlášt-

ními škodlivými režimy sexuálními, a nepochybuji o tom, že bych mohl dnes opakovat táž pozorování, kdybych měl k disposici podobný materiál nemocných. Dosti často jsem zjistil, že muž, který se spokojoval s určitým druhem neúplného sexuálního ukojení, na př. manuální onanií, onemocněl určitým druhem aktuální neurosy, a že tato neurosa okamžitě ustoupila jiné, jestliže místo prvého zavedl jiný, stejně málo hanlivý režim sexuální. Byl jsem pak s to, abych ze změny stavu nemocného uhodl změnu jeho sexuálního způsobu života. Tehdy jsem se také naučil trvat neochvějně na svých domněnkách, až jsem překonal neupřímnost pacientů a donutil je k potvrzení svého tušení. Je pravdou, že pak raději odešli k jiným lékařům, kteří se po jejich sexuálním životě neptali tak horlivě.

Ani tehdy mi nemohlo ujít, že onemocnění nevznikalo vždycky ze sexuálního života. Jeden sice onemocněl přímo ze škodlivého sexuálního počínání, druhý však proto, že ztratil majetek nebo prodělal vysilující organickou chorobu. Tato rozmanitost byla vysvětlena teprve později, když jsme poznali vzájemné vztahy mezi naším *já* a libidem, které jsme tušili, a vysvětlení nás uspokojovalo tím více, čím hlouběji sahaly tyto poznatky. Osoba onemocní neuroticky jenom tehdy, jestliže její *já* ztratilo schopnost, aby někde umístilo libido. Čím silnější je *já,* tím je pro ně snazší zhostit se tohoto úkolu; každé oslabení našeho *já,* z jakéhokoli důvodu, musí vyvolat týž účinek jako příliš velké stupňování nároků libida, musí tedy umožnit neurotické onemocnění. Jsou ještě jiné užší vztahy mezi naším *já* a libidem, které však dosud nepronikly do našeho obzoru, a kterých tu proto nepoužívám k vysvětlení. Pro nás však je podstatné a mnohé objasňuje, že v každém případě a bez ohledu na to, jakou cestou vzniklo onemocnění, příznaky neurosy jsou vytvářeny libidem a svědčí o jeho abnormním použití.

Nyní Vás však musím upozornit na základní rozdíl mezi příznaky aktuálních neuros a psychoneuros, s jejichž prvou skupinou, neurosami s přenesením, jsme se dosud tolik zabývali. V obou případech vycházejí příznaky z libida, jsou tedy jeho abnormním použitím, náhradou za ukojení. Avšak příznaky aktuálních neuros, tlak v hlavě, pocit bo-

lesti, stav podrážděnosti v nějakém orgánu, oslabení nebo útlum nějaké funkce, nemají vůbec »smyslu«, psychického významu. Neprojevují se jenom převážně na těle, tak jako na př. hysterické příznaky, nýbrž jsou také samy naprosto tělovými ději, při jejichž vzniku odpadávají všechny komplikované psychické mechanismy, které jsme poznali. Jsou tedy skutečně tím, zač byly psychoneurotické příznaky tak dlouho považovány. Ale jak potom mohou být abnormním používáním libida, které jsme poznali jako sílu, jež působí v životě psychickém? Nuže, pánové, to je velmi jednoduché. Dovolte, abych ohřál jednu z prvých námitek, které byly uvedeny proti psychoanalyse. Tehdy se řeklo, že analysa usiluje o ryze psychologickou teorii neurotických jevů, a to že je docela beznadějné, neboť psychologické teorie nemohou nikdy vysvětlit chorobu. Tehdy si naši odpůrci dovolili zapomenout, že sexuální funkce není ničím ryze psychickým, tak jako není ničím pouze tělovým. Ovlivňuje jak tělesný, tak duševní život. Jestliže jsme v příznacích psychoneuros poznali psychické účinky poruchy, nebudeme překvapeni, že v aktuálních neurosách nalézáme přímé tělové následky sexuálních poruch.

K pojetí těchto chorob dává nám klinická medicina cenný podnět, který byl také již zhodnocen různými badateli. Aktuální neurosy se jednotlivostmi svých příznaků, ale také zvláštností, že ovlivňují všechny orgánové soustavy a veškeré funkce, nepopíratelně podobají chorobným stavům, které vznikají chronickým vlivem cizích, jedovatých látek a akutním jejich odnětím, intoxikacím a stavům abstinenčním. Ještě úžeji jsou obě skupiny afekcí sbližovány takovými stavy, které jako při Basedowě chorobě vysvětlujeme rovněž vlivem jedovatých látek, ale jedů, jež nejsou jako cizí zaváděny do těla, nýbrž vznikají při jeho vlastní výměně látek. Myslím, že po těchto obdobách nemůžeme nenazírat na neurosy jako na následky poruch ve výměně sexuálních látek, a to tak, že je buď těchto sexuálních toxinů vyráběno více než osoba může zvládnout, buď že vnitřní a dokonce psychické poměry omezují správné použití těchto látek. Duše lidu si od pradávna libovala v takovém pojetí povahy sexuálních tužeb, nazývá

lásku »opojením« a praví, že zamilovanost vzniká nápoji lásky, při čemž působící prostředek klade jaksi na venek. Pro nás by tu byl podnět, abychom si vzpomněli na erogenní oblasti a tvrzení, že sexuální vzrušení vzniká v nejrůznějších orgánech. Jinak je nám však slovo »výměna sexuálních látek« nebo »sexuální chemismus« zásuvkou bez obsahu; nic o tom nevíme a nemůžeme se ani rozhodnout, zda máme předpokládat sexuální látky, které se pak mají nazývat »mužskými« a »ženskými«, anebo zda se máme spokojit s jediným sexuálním toxinem, ve kterém bychom spatřovali nositele všech dráždivých účinků libida. Psychoanalytická nauka, kterou jsme vytvořili, je ve skutečnosti nadstavbou, která jednou bude postavena na svou organickou základnu; ale tu ještě neznáme. Psychoanalysu jako vědu nekarakterisuje látka, o které pojednává, nýbrž technika, se kterou pracuje. Lze jí použít jak na dějiny kultury, vědu o náboženství a mytologii, tak na nauku o neurosách, aniž jsme znásilnili její podstatu. Ona nezamýšlí a nevykonává nic jiného, leč, že odhaluje nevědomé v duševním životě. Problémy aktuálních neuros, jichž příznaky patrně vznikají přímým toxickým poškozením, neskýtají psychoanalyse opěrných bodů, ona může k jejich objasnění přispět jenom malou měrou a musí tento úkol přenechat biologickému badání. Nyní snad lépe pochopíte, proč jsem nevolil jiné uspořádání látky. Kdybych Vám byl přislíbil nějaký »úvod do nauky u neurosách«, byla by cesta od jednoduchých druhů aktuálních neuros ke složitým psychickým onemocněním, vzniklým poruchou libida, nesporně správná. Musil bych býval u prvých snést vše, co jsme se s různých stran dověděli nebo, jak se domníváme, víme, a při psychoneurosách byli bychom pak pojednali o psychoanalyse jako o nejdůležitějším technickém prostředku k objasnění těchto stavů. Avšak zamýšlel a ohlásil jsem »úvod do psychoanalysy«; bylo pro mne důležitější, abyste si učinili představu o psychoanalyse, než nabyli určitých poznatků o neurosách, a tu jsem již nesměl klást do popředí aktuální neurosy, které jsou pro psychoanalysu neplodné. Myslím také, že jsem vykonal volbu, která je pro Vás příznivější, neboť psychoanalysa si pro své hluboké předpoklady a dalekosáhlé vztahy za-

sluhuje zájmu každého vzdělance; nauka o neurosách je však kapitolou lékařství jako mnoho jiných.
Právem však očekáváte, že se budeme poněkud zajímat také o aktuální neurosy. Již jejich úzký klinický vztah k psychoneurosám nás k tomu nutí. Proto tedy uvádím, že rozeznáváme tři čisté druhy aktuálních neuros: neurasthenii, úzkostnou neurosu a hypochondrii. Také proti tomuto rozdělení se vyskytly námitky. Všech těchto jmen se sice užívá, ale jejich obsah je neurčitý a kolísá. Také jsou lékaři, kteří se staví proti každému rozlišování ve spletitém světě neurotických jevů, proti každému vyznačení klinických jednotek, individuálních chorob, a sami neuznávají rozdělení na neurosy aktuální a psychoneurosy. Domnívám se, že zacházejí příliš daleko a nedali se na cestu, která vede k pokroku. Uvedené druhy neurosy se někdy vyskýtají čisté, častěji se však směšují mezi sebou a s nějakou psychoneurotickou afekcí. To však není důvodem, abychom se vzdali rozlišení. Vzpomeňte si na rozdíl mezi naukou o nerostech a horninách v mineralogii. Nerosty jsou popisovány jako individua jistě v souvislosti s okolností, že se často vyskytují jako křišťály, které jsou ostře odděleny od svého prostředí. Horniny se skládají ze směsí nerostů, které jistě nejsou nahodilé, nýbrž se sloučily následkem podmínek svého vzniku. V nauce o neurosách víme zatím příliš málo o cestě vývoje, než abychom mohli vytvořit něco, co se podobá nauce o horninách. Jistě však je správné, jestliže nejdříve z masy oddělíme klinická, nám známá individua, která lze srovnat s nerosty.
Pozoruhodný vztah mezi příznaky aktuálních a psychoneuros významně rozšiřuje naše poznání tvorby příznaků při těchto neurosách; příznak aktuálních neuros je totiž často jádrem a předběžným stupněm příznaku psychoneurotického. Nejzřetelněji pozorujeme takový poměr mezi neurasthenií a onou neurosou s přenesením, která se nazývá konversní hysterií, mezi úzkostnou neurosou a úzkostnou hysterií, ale také mezi hypochondrií a oněmi druhy, které uvedeme později jako parafrenii (dementia praecox a paranoia). Na příklad hysterické bolesti hlavy nebo v kříži. Analysa ukazuje, že se tato bolest zhuštěním a přesunem stala náhradou ukojení celé řady libidinósních

fantasií nebo vzpomínek. Ale tato bolest byla také kdysi reálná, a tehdy byla přímo sexuálně toxickým příznakem a tělesným výrazem libidinósního vzrušení. Nechceme tvrdit, že by všechny hysterické příznaky obsahovaly takové jádro, ale je faktem, že je tomu tak velmi často, a že k tvorbě hysterických příznaků je vlastně v prvé řadě používáno jakéhokoli — normálního nebo patologického — ovlivnění těla libidinósními vzruchy. Hrají pak úlohu onoho pískového zrnka, které mušle obalila perleťovou vrstvou. Stejně používá psychoneurosa přechodných znaků sexuálního vzrušení, které provází pohlavní styk, jako nejpohodlnějšího a nejvhodnějšího materiálu k tvorbě příznaků.

Zvláštního, diagnostického a therapeutického zájmu si zasluhuje děj podobný. U osob, které mají disposici k neurose, aniž přímo floridní neurosou trpěly, nezřídka se stává, že chorobná tělesná změna — vyvolaná třeba zánětem nebo zraněním — povzbudí práci, tvořící příznaky, takže tato rychle promění příznak, daný realitou, v zástupce všech oněch nevědomých fantasií, které číhaly jenom na to, aby se zmocnily prostředku, kterým by se mohly projevit. Lékař v takovém případě jednou půjde tou, po druhé onou therapeutickou cestou, vynasnaží se, aby buď odstranil organický základ, aniž se staral o jeho hlučné neurotické zpracování, anebo bude potírat neurosu, která při této příležitosti vznikla, a nízko si cenit organického podnětu k ní. Výsledek ospravedlní nebo neospravedlní někdy ten, někdy onen postup; sotva lze stanovit obecné předpisy pro takové smíšené případy.

PŘEDNÁŠKA 25

Úzkost

DÁMY A PÁNOVÉ! To, co jsem Vám řekl v poslední přednášce o obecné nervose, považujete zajisté za nejkušší a nejméně postačující z mých sdělení. Vím to, a myslím si, že se nebudete divit ničemu tolik, jako faktu, že se při tom nemluvilo o úzkosti, do které si přece stěžuje většina nervosních, kterou sami označují za své nejhroznější utrpení, a které skutečně u nich nabývá největší intensity a může vésti k nejzběsilejším opatřením. Ale v tomto bodě jsem Vás nechtěl zkracovat; rozhodl jsem se, že zvlášť ostře vyhraním problém úzkosti u lidí nervosních a že jej podrobně před Vámi rozvedu.

Úzkost samu nemusím Vám přece představovat; každý z nás již jednou z vlastní zkušenosti poznal tento pocit, nebo lépe řečeno, tento afektivní stav. Ale myslím, že jsme se nikdy dosti vážně neptali, proč právě nervosní trpí úzkostí mnohem častěji a silněji než ostatní lidé. Snad se to považovalo za samozřejmé; obvykle přece užíváme slov »nervosní« a »úzkostný« tak, že jedním nahrazujeme druhé, jako by obě znamenala totéž. Ale k tomu nemáme vůbec práva; existují úzkostní lidé, kteří vůbec nejsou nervosní, a mimo to nervosní lidé, kteří trpí mnoha příznaky, mezi nimiž však vůbec nenalézáme sklon k úzkosti.

Jakkoli se věci mají, faktem jest, že problém úzkosti je uzlem, ve kterém se stýkají nejrůznější a nejdůležitější otázky, záhadou, jejíž vyřešení by vrhlo silné světlo na náš celý duševní život. Netvrdím, že Vám mohu podat toto úplné vyřešení, ale zajisté očekáváte, že se psychoanalysa také tohoto tématu chopí jinak, než školské lékařství; tam se zdánlivě zajímají především o to, jakými anatomickými cestami vzniká stav úzkosti. Říkají, že je podrážděna prodloužená mícha, a nemocný se dovídá, že trpí neurosou

nervu bloudivého. Prodloužená mícha je velmi vážným a krásným objektem. Pamatuji se docela přesně, kolik času a námahy jsem před lety věnoval jejímu studiu. Ale dnes musím říci, že nevím, co by mně pro psychologické pochopení úzkosti bylo lhostejnější, než znalost nervového průběhu, kterým se šíří úzkostné vzrušení.

O úzkosti můžeme zprvu pojednávat hezkou chvíli, aniž jsme si vůbec vzpomínali na nervosu. Ihned mi porozumíte, označím-li tuto úzkost jako úzkost reálnou, na rozdíl od neurotické. Reálná úzkost jeví se nám něčím racionálním a pochopitelným. Pravíme o ní, že je reakcí na vjem vnějšího nebezpečí, to jest očekávaného, předvídaného poškození, je spjata s reflexem útěku, a můžeme ji považovat za projev pudu sebezáchovy. Při kterých příležitostech, to jest při kterých objektech a ve kterých situacích se vyskytuje úzkost, závisí ovšem největší měrou na stavu naší vědy a pocitu moci nad vnějším světem. Považujeme za docela pochopitelné, že se divoch bojí děla a projevuje úzkost při zatmění slunce, kdežto běloch, který ovládá onen nástroj a dovede předvídat tuto událost, je za těchto podmínek úzkosti prost. Jindy zase právě větší vědění zvyšuje úzkost, poněvadž umožňuje, abychom nebezpečí poznali časně. Tak se divoch zachvěje před stopou v lese, která neznalému nic neříká, ale jemu prozrazuje blízkost divokého zvířete a zkušený námořník se zalekne, spatří-li mráček na nebi, který se zdá cestujícímu nepatrný, kdežto jemu oznamuje blízkost orkánu.

Při dalším rozmýšlení si musíme říci, že úsudek o reálné úzkosti, že je racionální a účelná, musí být zbrusu revidován. Jediné účelné chování při hrozícím nebezpečí, byl by totiž chladný odhad vlastních sil u porovnání s velikostí hrozby, a potom rozhodnutí, zda útěk nebo obrana, třeba i útok, zaručuje lepší vyhlídky na příznivý výsledek. V této souvislosti není však pro úzkost vůbec místa; všechno, co se děje, bylo by stejně a patrně lépe uděláno, kdyby se nerozvíjela úzkost. Také přece vidíte, že úzkost, je-li nadměrně silná, je krajně neúčelná, ochromuje každou akci i útěk. Reakce na nebezpečí je obyčejně smíšením úzkostného afektu a obranné akce. Polekané zvíře má strach a prchá, ale účelný při tom je »útěk«, nikoli »strach«.

Upadáme tedy v pokušení, tvrdit, že rozvoj úzkosti není účelný nikdy. Snad přispěje k našemu chápání, jestliže si situaci úzkosti pečlivěji rozebereme. Prvním jejím znakem je, že člověk je připraven na nebezpečí, což se projevuje stupňovanou sensorickou pozorností a zvýšeným motorickým napětím. Tato očekávací pohotovost je zajisté výhodná, ba, odpadne-li, může to mít vážné následky. Na ní se jednak zakládá motorická akce, zprvu útěk, na vyšším stupni činná obrana, jednak to, co pociťujeme jako stav úzkosti. Čím více se rozvoj úzkosti omezuje na pouhý počátek, na signál, tím nerušeněji se pohotovost k úzkosti převádí v akci, tím účelněji se utváří celý průběh. Pohotovost k úzkosti se mi tedy zdá účelnou, rozvoj úzkosti neúčelnou stránkou toho, čemu říkáme úzkost.

Pomíjím zevrubněji rozbor otázky, zda náš jazykový zvyk označuje slovy Angst [úzkost], Furcht [strach], Schreck [leknutí], totéž, nebo něco zřejmě rozdílného. Myslím jenom, že úzkost se vztahuje ke stavu a nepřihlíží k objektu, kdežto strach upoutává pozornost právě na objekt. Leknutí však má, jak se mi zdá, zvláštní smysl, totiž vyzvihuje účinek nebezpečí, na které člověk nebyl připraven úzkostí, takže by se dalo říci, že se člověk úzkostí chrání před leknutím.

Jistě Vám neušla mnohoznačnost a neurčitost, s jakou používáme slova »úzkost«. Většinou rozumíme úzkostí subjektivní stav, do něhož se dostáváme, zjištěním »rozvoje úzkosti«, a nazýváme jej afektem. Co je však v dynamickém smyslu afekt? Rozhodně něco velmi složitého. Afekt obsahuje za prvé určité motorické innervace nebo svody, za druhé jisté pocity, a to dvojího druhu, vjemy provedených motorických akcí a přímé pocity slasti a strasti, které tvoří, jak říkáme, základní tón afektu. Nemyslím však, že jsme tímto výpočtem vystihli podstatu afektu. Při některých afektech se nám zdá, že vidíme hlouběji a poznáváme, že jádro, které uvedený celek udržuje pohromadě, je opakováním určitého významného zážitku. Tento prožitek mohl by být jenom velmi raný dojem docela obecného rázu, který náleží do předběžných dějin ne individua, nýbrž druhu. Abych se vyjádřil srozumitelněji, afektivní stav byl by stejně stavěn jako hysterický záchvat a jako tento

výsledkem reminiscence. Hysterický záchvat lze tedy srovnat s nově utvořeným individuálním afektem, normální afekt s projevem obecné, zděděné, hysterie.
Nemyslete si, že to, co jsem zde uvedl o afektech, je uznáváno normální psychologií. Naopak, je to pojetí, které vyrostlo na půdě psychoanalysy, a jenom tam je doma. Co se o afektech můžete dovědět z psychologie, na př. teorii James-Langovu, je pro nás psychoanalytiky přímo neuvěřitelné a mimo diskusi. Za příliš zajištěné však nepovažujeme ani své vědění o afektech; je to první pokus, orientovat se v této temné oblasti. Pokračuji: Při úzkostném afektu se nám zdá, že víme, který raný dojem opakuje. Říkáme si, že je to porod, při kterém vzniká ono seskupení pocitů strasti, tělesných sensací, a hnutí, vyžadujících svodu, které se stalo vzorem pro účinek nebezpečí života a od té doby je námi opakováno jako stav úzkosti. Ohromné stupňování popudů přerušením obnovy krve (vnitřního dýchání) bylo tehdy příčinou úzkosti; první úzkost byla tedy toxická. Název úzkost — angustiae, Enge — zdůrazňuje sůžení při dýchání, které tehdy jako následek reálné situace existovalo a dnes se zpravidla opakuje v afektu. Pro nás je ovšem zajímavé, že onen první stav úzkosti vzešel z oddělení od matky. Jsme však přesvědčeni, že disposice k opakování tohoto prvého stavu úzkosti byla řadou bezpočetných generací tak důkladně vtřebána do našeho organismu, že jednotlivé individuum nemůže uniknouti afektu úzkosti, byť bylo jako pověstný Macduff »vyříznuto z mateřského lůna« a neprožilo tedy porod. Co se u jiných ssavců stalo vzorem stavu úzkosti, nemůžeme říci. Ani ovšem nevíme, který komplex pocitů u těchto bytostí odpovídá naší úzkosti.
Snad Vás bude také zajímat, jak vznikla myšlenka, že by porod byl zdrojem a vzorem afektu úzkosti. Spekulace má na tom nejmenší podíl; naopak, přejal jsem to z naivního myšlení lidového. Když jsme před mnoha léty jako mladí lékaři z nemocnice seděli při obědě v hospodě, vypravoval asistent gynekologické kliniky, jaké veselé historky se udály při poslední zkoušce porodních babiček. Jedna kandidátka byla tázána, co znamená, když se při porodu ukazuje v odtékajících vodách mekonium (smolka,

výměšky), a pohotově odpověděla: že je dítěti úzko. Vysmáli se jí a propadla. Ale já jsem tajně zaujal její stanovisko a počal jsem tušit, že tato nešťastnice z lidu, bez rozpaků odhalila důležitou souvislost.

Přejděme nyní k neurotické úzkosti; jakými novými způsoby a poměry projevuje se úzkost nervosních? Tu bychom mohli popisovat dlouho. Setkáváme se za prvé s všeobecnou úzkostlivostí, tak říkajíc, s těkavou úzkostí (»frei flottierende Angst«), která je ochotna přivěsit se ke každému jakkoli vhodnému obsahu představ, která ovlivňuje úsudek, vybírá očekávání, číhá na každou příležitost, aby se mohla ospravedlnit. Nazýváme tento stav »Erwartungsangst« [očekávací úzkost] nebo »ängstliche Erwartung« [úzkostné očekávání]. Osoby, které trpí tímto druhem úzkosti, předvídají ze všech možností vždycky nejstrašnější, vykládají každou náhodu jako oznamovatele neštěstí, využívají každé nejistoty ve špatném smyslu. Sklon k takovému očekávání neštěstí je karakterovým rysem mnoha lidí, které jinak nemůžeme označit jako nemocné. Přezdíváme jim bázlivců nebo pesimistů; nápadná dávka očekávací úzkosti náleží však pravidelně k nervosní afekci, kterou jsem označil jako »úzkostnou neurosu« a počítám k aktuálním neurosám. Druhý způsob úzkosti je na rozdíl od situace právě uvedené psychicky vázán a spjat s určitými objekty a situacemi. Je to úzkost nadmíru rozmanitých a často velmi podivných »fobií«. Stanley Hall, proslulý americký psycholog, teprve nedávno se pokusil předvést nám celou řadu těchto fobií s okázalými řeckými jmény. Zní to jako výpočet desíti egyptských útrap, jenže jejich počet daleko převyšuje desítku. Slyšte, co všechno se může stát objektem nebo obsahem fobie: tma, volný vzduch, otevřená náměstí, kočky, pavouci, housenky, hadi, myši, bouřka, ostré špičky, krev, uzavřené místnosti, tlačenice, samota, přecházení mostů, jízda vlakem nebo po moři atd. Při prvním pokusu o orientaci v tomto hemžení je nasnadě, rozeznávat tři skupiny. Některé z těchto obávaných objektů a situací jsou i pro nás normální nějak příšerné svým vztahem k nebezpečí a tyto fobie se nám proto nezdají nepochopitelné, třebaže značně přemrštěné, pokud se týče jejich síly. Tak mnozí z nás mají odporný

pocit, setkají-li se s hadem. Můžeme říci, že fobie z hadů je obecně lidská, a Ch. Darwin velmi dojímavě popsal, jak se nemohl ubránit úzkosti z hada, který se na něho vrhl, ačkoli věděl, že je před ním chráněn silným sklem. K druhé skupině čítáme případy, ve kterých ještě existuje nějaký vztah k nebezpečí, při čemž jsme však zvyklí považovat toto nebezpečí za nepatrné a neklást je do popředí. Sem náleží většina situačních fobií. Víme, že při jízdě vlakem je možnost úrazu větší, než když zůstaneme doma, a to proto, že může nastat srážka vlaků, víme také, že loď může ztroskotat, při čemž lidé zpravidla utonou, ale nemyslíme na toto nebezpečí a cestujeme bez úzkosti vlakem i lodí. Nelze ani popřít, že bychom spadli do řeky, kdyby se probořil most v okamžiku, kdy po něm jdeme, ale to se stává tak zřídka, že o tomto nebezpečí ani neuvažujeme. I samota skrývá v sobě nebezpečí a vyhýbáme se jí za určitých okolností; nelze však vůbec říci, že bychom ji za některých podmínek vůbec ani na okamžik nesnášeli. Podobně se věci mají při tlačenici, uzavřené místnosti, bouřce atd. Čemu se na těchto fobiích neurotiků podivujeme, není ani tak obsah, jako spíše jejich intensita. Proti úzkosti fobií není takřka vůbec odvolání! A někdy máme dojem, že se neurotikové nebojí těchže věcí a situací, které za některých okolností také v nás vyvolávají úzkost a kterým přikládají táž jména.

Zbývá nám ještě třetí skupina fobií, kterým již vůbec nerozumíme. Jestliže silný, dospělý muž, nemůže jít z úzkosti po ulici nebo po náměstí domovského města, ve kterém se výborně vyzná, jestliže zdravá, dobře vyvinutá žena upadne v šílenou úzkost, když kočka se dotkne obruby jejích šatů anebo se v pokoji šustla myška, jak tu máme vytvořit spojitost s nebezpečím, které pro fobické lidi patrně přece existuje? Při zoofobiích, které sem náleží, nejde o stupňování obecně lidských antipatií, neboť existuje, abych tak řekl k demonstraci protikladu, mnoho lidí, kteří se nemohou setkat s kočkou, aniž jí k sobě lákali a hladili. Myška, které se ženy tak obávají, je současně prvořadým něžným označením; leckterá dívka, která je ráda, když ji milenec tak nazývá, přece zděšeně vykřikne, jestliže zpozoruje milounké zvířátko tohoto jména. Pro muže, stiže-

ného strachem z chůze přes ulice a náměstí, se nám vnucuje jediné vysvětlení, že se totiž chová jako malé dítě. Dítě je přímo vychováváno k tomu, aby se vyhýbalo podobným situacím, a tento nemocný je skutečně chráněn před svou úzkostí, když ho přes náměstí doprovázíme. Oba zde popsané způsoby úzkosti, těkavá úzkost očekávací a úzkost, vázaná na fobie, jsou na sobě nezávislé. Jedna není snad vyšším stupněm druhé, společně se vyskytují také jenom výjimečně a pak jakoby náhodou. Nejsilnější obecná úzkostlivost neprojevuje se nutně fobiemi; osoby, jichž celý život je omezován agorafobií, mohou být docela prosty pesimistické úzkosti očekávací. Některé fobie, na příklad strach z náměstí, ze železnice, získáváme prokazatelně teprve v letech dospělosti, jiné, jako strach z tmy, bouřky, zvířat, existují, jak se zdá, již od počátku. Fobie prvého druhu jsou těžkými chorobami; tyto se zdají spíše podivnostmi, náladami. U koho se projevuje jedna z těchto fobií, u toho můžeme očekávat zpravidla ještě jiné, podobné. Podotýkám ještě, že tyto fobie počítáme vesměs k *úzkostné hysterii*, t. j. považujeme je za afekci, která je blízce spřízněna se známou konversní hysterií.

Třetí způsob neurotické úzkosti staví nás před záhadu, že vůbec nevidíme souvislost mezi úzkostí a hrozícím nebezpečím. Tato úzkost se na příklad vyskytuje při hysterii jako doprovod hysterických příznaků, nebo za libovolných podmínek rozčilení, kde sice můžeme očekávat projev afektu, nejméně však afekt úzkosti, anebo nezávisle na všech podmínkách, nepochopitelná jak pro nás tak pro nemocného, jako volný záchvat úzkosti. O nebezpečí nebo o podnětu, který by se zveličením mohl proměnit v tento záchvat, není pak daleko široko ani potuchy. Při těchto spontánních záchvatech se dovídáme, že komplex, který označujeme za stav úzkosti, může být rozkouskován. Celek záchvatu je tu zastoupen jednotlivým intensivně vyvinutým příznakem, třesem, závratí, bušením srdce, záduchou, a obecný pocit, na kterém poznáváme úzkost, může při tom chybět nebo být nezřetelný. A přece lze tyto stavy, které popisujeme jako »ekvivalenty úzkosti«, postavit na roveň úzkosti, pokud se týká všech klinických a etiologických vztahů.

Zde se vynořují dvě otázky. Můžeme neurotickou úzkost, při které nebezpečí nehraje žádnou nebo nepatrnou úlohu, uvésti v souvislost s reálnou úzkostí, která je vesměs reakcí na nebezpečí? A jak lze porozumět neurotické úzkosti? Především se přece přidržíme očekávání: kde je úzkost, musí také existovat něco, čeho se bojíme.

Pro pochopení neurotické úzkosti máme z klinického pozorování některé náměty, o jejich významu nyní promluvím.

a) Lze netěžko zjistit, že očekávací úzkost nebo obecná úzkostlivost těsně souvisí s určitými ději v sexuálním životě, řekněme: s jistým použitím libida. Nejjednodušší a nejpoučnější případ toho druhu nastává u osob, které se vystavují tak zvanému frustrannímu vzrušení, t. j. u osob, jejichž prudké sexuální vzruchy nejsou postačujícím způsobem sváděny, nejsou zakončovány ukojením. Tedy na př. u mužů v době, kdy jsou zasnoubeni, a u žen, jejichž muži nejsou dostatečně potentní, nebo kteří z opatrnosti provádí styk zkráceně nebo zkaženě. Za těchto okolností mizí libidinósní vzrušení a na jeho místo vstupuje úzkost, jak v podobě úzkosti očekávací, tak v podobě záchvatů a ekvivalentů záchvatů. Přerušení soulože z opatrnosti, používá-li se ho jako sexuálního režimu, stává se příčinou úzkostné neurosy mužů, zvláště však žen tak pravidelně, že se doporučuje, aby lékař v podobných případech především zkoumal tuto etiologii. Nesčíslněkráte můžeme pak zjistit, že úzkostná neurosa zmizí, jakmile bylo odstraněno sexuální zneužití.

Souvislost mezi sexuální zdrženlivostí a stavy úzkosti není již, pokud vím, popírána ani lékaři, kteří jsou vzdáleni psychoanalysy, avšak dovedu si představit, že nebude opominut pokus, převrátit tento vztah pojetím, že jde o osoby, které od počátku mají sklon k úzkostlivosti a právě proto i v sexuálních otázkách jsou zdrženlivé. Proti tomu však rozhodně mluví chování žen, jejichž sexuální činnost jest v podstatě pasivní povahy, t. j. určována chováním mužovým. Čím temperamentnější je, tedy čím větší sklon sexuálnímu styku a čím větší způsobilost k ukojení nějaká žena má, tím spíše bude reagovat na impotenci mužovu nebo na koitus interruptus úzkostnými jevy, kdežto u frigid-

ních nebo málo libidinósních žen hraje takové špatné zacházení mnohem menší úlohu.
Týž význam pro vznik stavů úzkosti má sexuální abstinence, která je nyní lékaři dosti vřele doporučována, ovšem jenom tehdy, když libido, kterému je ukojující svod odpírán, je náležitě silné a není-li z největší části spotřebováno sublimací. O výsledku choroby vždycky přece rozhodují činitelé kvantitativní. I tam, kde nejde o chorobu, nýbrž o utváření karakteru, poznáváme snadno, že sexuální omezení je provázeno jistou úzkostlivostí a pochybovačností, kdežto nebojácnost a udatná troufalost se uplatňují tam, kde se připouští volné uspokojení sexuální potřebnosti. Jakkoli se tyto vztahy dají pozměnit a komplikovat rozmanitými vlivy kulturními, přece je pro průměr lidí faktem, že úzkost souvisí se sexuálním omezením.
Ještě dlouho jsem s Vámi nesdělil veškerá pozorování, která mluví pro uvedený genetický vztah mezi libidem a úzkostí. Sem patří na př. ještě vliv určitých životních údobí na choroby úzkosti, kterým, jako pubertě a období menopausy, přičítáme značné stupňování produkce libida. V některých stavech rozčilení můžeme také přímo pozorovat smíšení libida s úzkostí a konečné nahrazení libida úzkostí. Dojem, který v nás vyvolávají všechna tato fakta, je dvojí: předně, že jde o nahromadění libida, kterému je bráněno v normálním použití, a za druhé, že se při tom pohybujeme naprosto v oblasti dějů tělových. Jak z libida vzniká úzkost, zprvu nevidíme; jenom konstatujeme, že libido chybí a na jeho místě je pozorována úzkost.
b) Další podnět čerpáme z analysy psychoneuros, zvláště hysterie. Slyšeli jsme, že se při této afekci často vyskytuje úzkost, provázená příznaky, ale také úzkost nevázaná, která se projevuje jako záchvat nebo trvalý stav. Nemocní nedovedou říci, z čeho mají strach, a spojují jej nesporným druhotným zpracováním s nejbližšími fobiemi, jako je umření, zbláznění se, srdeční záchvat. Analysujeme-li situaci, ze které vzešla úzkost nebo příznaky, úzkostí provázené, zpravidla zjišťujeme, který normální psychický průběh nenastal a byl nahrazen úzkostí. Nebo jinak řečeno: konstruujeme nevědomý děj tak, jako by byl neprodělal potlačení a bez překážky pokračoval k vědomí. Tento děj

by byl býval také provázen určitým afektem, a nyní se k svému úžasu dovídáme, že tento afekt, který provází normální průběh, je, kdykoli nastalo potlačení, nahrazován úzkostí, bez ohledu na to, jaká je jeho vlastní kvalita. Máme-li tedy před sebou hysterický stav úzkosti, může být jeho nevědomým korelátem hnutí podobného rázu, tedy úzkost, stud, stydlivost, stejně tak, jako vzrušení positivní, libidinósní nebo nepřátelsky agresivní, jako vztek a zlost. Úzkost je tedy obecně platná mince, která se směňuje nebo může být směňována za všechna afektivní hnutí, jestliže příslušný obsah představ byl potlačen.

c) Třetí pozoruhodné zkušenosti nabýváme u nemocných s nutkavým jednáním, kteří, jak se zdá, jsou úzkosti prosti. Jestliže se pokusíme, abychom jim bránili ve výkonu jejich nutkavého jednání, mytí, obřadu, nebo jestliže se sami troufale pokoušejí vzdát se některého ze svých nutkání, jsou příšernou úzkostí nuceni k tomu, aby byli vůči němu povolni. Chápeme, že úzkost byla nahrazena nutkavým jednáním a toto bylo vykonáno jenom proto, aby si nemocný ušetřil úzkost. Při nutkavé neurose je tedy úzkost, která by se jinak určitě dostavila, nahrazována tvorbou příznaků a při hysterii se setkáváme s podobným vztahem: jako výsledek potlačení buď čistý rozvoj úzkosti nebo úzkost s tvorbou příznaků, nebo dokonalejší tvorba příznaků bez úzkosti. Nebylo by tedy nesprávné, kdybychom abstraktně řekli, že příznaky jsou vůbec vytvářeny jenom proto, aby nemocní unikli nezbytnému vývoji úzkosti. Tímto pojetím se stává úzkost, tak říkajíc, středem našeho zájmu o problémy neuros.

Z pozorování úzkostné neurosy jsme vyvodili, že ono odvrácení libida od normálního použití, kteréžto odvrácení způsobuje úzkost, nastává na poli tělových dějů. Z analysy hysterie a nutkavé neurosy vyplývá dodatek, že totéž odvrácení může se stejným výsledkem být vyvoláno odepřením, které vyšlo od psychických instancí. Tolik tedy víme o vzniku neurotické úzkosti; zní to ještě dosti neurčitě. Nevidím však zatím cesty, která by vedla dále. Druhý úkol, který jsme si stanovili, nalezení souvislosti mezi neurotickou úzkostí, která je libidem, použitým abnormně, a reálnou úzkostí, jež je reakcí na nebezpečí, je zdánlivě je-

ště nesnadnější. Skoro bychom myslili, že jde o docela rozdílné věci, a přece nemáme prostředků, abychom reálnou a neurotickou úzkost mohli ve svém cítění rozlišovati. Hledané pojítko se konečně vytvoří, jestliže předpokládáme protiklad mezi naším *já* a libidem, o kterém jsme často mluvili. Jak víme, je rozvoj úzkosti reakcí našeho *já* na nebezpečí a znamením pro zahájení útěku; vnucuje se tu pojetí, že při neurotické úzkosti *já* se pokouší o stejný útěk před nároky svého libida, chová se k tomuto vnitřnímu nebezpečí tak, jako by bylo vnější. Tím by bylo splněno očekávání, že tam, kde se ukazuje úzkost, je také něco, čeho se obáváme. V této obdobě mohli bychom však pokračovat. Jako pokus o útěk před vnějším nebezpečím je nahrazován vytrvalostí a účelnými obrannými opatřeními, tak také neurotický rozvoj úzkosti ustupuje tvorbě příznaků, která úzkost váže.

Obtíž v chápání je nyní jinde. Úzkost, která znázorňuje útěk našeho *já* před jeho libidem, vzešla prý přece z tohoto libida samého. To je neprůhledné a upozorňuje nás, abychom nezapomněli, že libido nějaké osoby přece náleží vlastně k ní a nemůže se proti ní postavit jako něco docela vnějšího. Je to topická dynamika rozvoje úzkosti, při čemž nám zůstává nejasné, jaké druhy psychické energie se při tom spotřebují a ze kterých psychických soustav vycházejí. Nemohu Vám přislíbit, že odpovím také na tyto otázky, ale chceme sledovat dvě druhé stopy, a při tom zase použít přímého pozorování a analytického badání, aby pomáhaly naší spekulaci. Obracíme se k vzniku úzkosti u dítěte a k původu neurotické úzkosti, která je spjata s fobiemi.

Úzkostlivost dětí je velmi obvyklá a rozlišení, zda jde o úzkost neurotickou nebo reálnou, je zdánlivě dosti obtížné. Ba, cena tohoto rozlišení je problematická vzhledem k chování dětí. Neboť se na jedné straně nedivíme, jestliže se dítě bojí všech cizích osob, nových situací a předmětů, a vysvětlujeme si tuto reakci velmi snadno jeho slabostí a nevědomostí. Přičítáme tedy děcku silný sklon k reálné úzkosti a považovali bychom za velmi účelné, kdyby bylo přineslo tuto úzkostlivost na svět jako dědictví. Dítě by takto opakovalo jenom chování pračlověka a současného

člověka primitivního, který pro svou nevědomost a bezmocnost se bojí všeho, co je nové, a také mnohého, co je mu známé, co však v nás dnes již úzkost nevyvolává. Také by odpovídalo našemu očekávání, kdyby fobie dětí byly aspoň zčásti ještě tytéž, jako ony, které můžeme předpokládat v pravěcích lidského vývoje.

Na druhé straně nepřehlížíme, že nejsou všechny děti stejně úzkostné a že právě děti, které se zvláště obávají všech nemožných objektů a situací, později se stanou nervosními. Neurotická disposice se tedy prozrazuje také výslovným sklonem k reálné úzkosti, základem se jeví úzkostlivost a můžeme z toho vyvodit, že se dítě a později dospívající člověk bojí množství svého libida, poněvadž se prostě bojí všeho. Vznik úzkosti z libida byl by takto odmítnut, a kdybychom zkoumali podmínky reálné úzkosti, dospěli bychom důsledně k pojetí, že vědomí vlastní slabosti a bezmocnosti — méněcennosti podle názvosloví A d l e r o v a — je také poslední příčinou neurosy, pokud toto vědomí trvá z dětství až do dospělosti.

Tyto vývody zní tak jednoduše a okouzlují nás tak, že si zasluhují naší pozornosti. Ovšem, způsobily by přesun záhady nervosy. Trvání pocitu méněcennosti — a tím podmínky úzkosti a tvorby příznaků — je zdánlivě tak dobře zajištěno, že bychom naopak musili vysvětlovat, proč výjimečně vzniká to, čemu říkáme zdraví. Co však poznáváme z pečlivého pozorování úzkostlivosti dětí? Malé dítě se nejdříve bojí cizích osob; situace nabývá významu teprve tím, že obsahují osoby, a teprve později přicházejí na řadu předměty. Těchto cizích lidí se však dítě nebojí snad proto, že by jim přičítalo zlé úmysly, anebo srovnávalo svou slabost s jejich silou, že by je tedy považovalo za nebezpečí pro svou existenci, bezpečnost a bezbolestnost. Takové nedůvěřivé dítě, které by se obávalo agresivního pudu, ovládajícího celý svět, je dosti nešťastnou teoretickou konstrukcí. Avšak dítě se leká cizí postavy, poněvadž čeká, že spatří známou a milovanou osobu, vlastně matku. Je to jeho zklamání a touha, které se převádějí v úzkost, nastává tedy úzkostí svod libida, které se stalo nepoužitelným, které toho času nemůže být udrženo v labilní rovnováze. Ani snad nemůže být nahodilé, že v této, pro dět-

skou úzkost příkladné situaci, je opakována podmínka prvního stavu úzkosti za porodu, totiž oddělení od matky. První situační fobie dětí jsou z tmy a samoty; první trvá často po celý život, oběma společné je pohřešování milované osoby, která se o dítě stará, tedy matky. Slyšel jsem, jak dítě, které se strachovalo ve tmě, volalo do vedlejšího pokoje: »Tetičko, promluv přece ke mně, mám strach.« »Ale co z toho máš? Vždyť mě přece nevidíš«; na to dítě: »Mluví-li někdo, vyjasňuje se«. Touha ve tmě se tedy přetváří v úzkost z tmy. Nejenže neurotická úzkost není jenom druhotná a zvláštním případem úzkosti reálné, nýbrž naopak vidíme u malého děcka, že se reálná úzkost chová jako něco, co s neurotickou úzkostí má společný podstatný znak vzniku z nepoužitého libida. Řádné reálné úzkosti přináší s sebou dítě na svět velmi málo. Ve všech situacích, které se později mohou stát podmínkami fobií, na výšinách, úzkých stezkách nad vodou, na cestě vlakem, v lodi, neprojevuje dítě úzkost, a to tím méně, čím je nevědomější. Bylo by si jen přáti, aby bylo zdědilo více takových instinktů, které ochraňují život; úkol hlídání, které mu musí bránit, aby se nevystavovalo jednomu takovému nebezpečí po druhém, byl by tím velmi usnadněn. Ve skutečnosti však dítě přeceňuje s počátku své síly a chová se neúzkostně, poněvadž nezná nebezpečí. Běhá k okraji vody, leze do okna, hraje si s ostrými předměty a s ohněm, krátce koná vše, co je může poškodit a vyvolat starost jeho ochránců. Je veskrze dílem výchovy, jestliže se v něm probudí reálná úzkost, poněvadž není možno mu dovolit, aby prodělalo poučující zkušenost samo.

Jestliže existují děti, které této výchově k úzkosti vycházejí poněkud vstříc a které potom také samy vynalézají nebezpečí, před kterými nebyly varovány, úplně vystačuje vysvětlení, že si svou konstitucí přinesly na svět větší množství libidinósní potřebnosti, nebo byly záhy zhýčkány libidinósním ukojením. Není divu, že se mezi těmito dětmi nacházejí také pozdější nervosní; víme přece, že největším usnadněním vzniku neurosy je nezpůsobilost, vydržet po delší dobu značnější městnání libida. Vidíte, že se tady také uplatňuje konstituční moment, jehož práva přece nepopíráme. Stavíme se jenom proti tomu, aby někdo pro

tento nárok opomíjel všechny ostatní momenty a zaváděl konstituční moment také tam, kam podle společných výsledků pozorování a analysy nenáleží, nebo kde má zaujímat místo poslední.

Dovolte, abych shrnul naše pozorování o úzkostlivosti dětí: Infantilní úzkost má velmi málo společného s reálnou úzkostí, je však blízce spřízněna s neurotickou úzkostí dospělých. Vzniká jako tato z nepoužitého libida a nahrazuje pohřešovaný milostný objekt vnějším předmětem nebo situací.

Nyní rádi uslyšíte, že se z analysy fobií nemůžeme naučit mnoho nového. Při nich se děje totiž totéž, jako při úzkosti dětské; nepoužitelné libido se tu stále proměňuje ve zdánlivou úzkost reálnou, a tak se nepatrné vnější nebezpečí stává výmluvou pro úzkost, která prýští z libidinósních nároků. Shoda není vlastně překvapující, neboť infantilní fobie nejsou jenom vzorem pro pozdější fobie, které řadíme k »úzkostné hysterii«, nýbrž přímou podmínkou pro ně a předehrou k nim. Každá hysterická fobie se odvozuje z úzkosti dětské a pokračuje v ní, byť měla jiný obsah a musela být nazývána jinak. Rozdíl mezi oběma afekcemi záleží v jejich mechanismu. U dospělého člověka pro přeměnu libida v úzkost již nedostačuje, aby se libida nedalo v okamžiku použít jako touhy. Již dávno se naučil tomu, aby toto libido udržoval v labilní rovnováze nebo ho používal jinak. Jestliže však libido náleží k psychickému hnutí, které bylo potlačeno, pak jsou vytvořeny podobné poměry jako u dítěte, jež nezná rozlišení mezi vědomým a nevědomým, a regresí k infantilní fobii je takřka otevřen průsmyk, kterým se může libido pohodlně proměnit v úzkost. Jak se pamatujete, pojednávali jsme hodně o potlačení, ale při tom jsme vždycky sledovali jenom osud představy, která má být potlačena; proto ovšem, že se tento osud dá poznat a znázornit snadněji. O to, co se děje s afektem, který byl spjat s potlačenou představou, jsme se nestarali, a dovídáme se teprve nyní, že nejbližším osudem tohoto afektu je, že se přeměňuje v úzkost, nechť jeho kvalita při normálním průběhu byla jakákoli. Tato afektivní přeměna je však mnohem významnější částí potlačení. Nelze o tom mluvit tak snadno, poněvadž nemůžeme tvrdit,

že by nevědomé afekty existovaly v témže smyslu, jako nevědomé představy. Představa zůstává až na jeden rozdíl táž, nechť je vědomá nebo nevědomá; můžeme říci, co odpovídá nevědomé představě. Afekt však je děj, vyžadující svodu, který musíme posuzovat docela jinak, než představu; co v nevědomí jemu odpovídá, to nelze říci bez hlubších úvah a vyjasnění našich předpokladů o psychických dějích. To zde nemůžeme provésti. Chceme si však zapamatovat dojem, kterého jsme nyní nabyli, že rozvoj úzkosti je úzce spjat se soustavou nevědomí.

Řekl jsem, že přeměna v úzkost, lépe: svod v podobě úzkosti, je nejbližším údělem libida, které bylo potlačeno. Musím připojit: nikoli jediným nebo konečným. Při neurosách nastávají pochody, které se snaží, aby vázaly tento rozvoj úzkosti, a kterým se to také daří různými způsoby. Na př. při fobiích můžeme zřetelně rozeznávat dvě údobí neurotického děje. V prvém nastává potlačení a převod libida v úzkost, která je vázána k vnějšímu nebezpečí. Druhé je vyplněno prováděním všech oněch opatření zajišťovacích a z opatrnosti, kterými má býti zamezeno jakémukoli střetnutí s tímto nebezpečím, s nímž nemocný zachází jako s něčím vnějším. Potlačení je jakýmsi pokusem našeho *já* o útěk před libidem, které je pociťováno jako nebezpečí. Fobii lze srovnat se zabarikádováním proti vnějšímu nebezpečí, které nyní zastupuje obávané libido. Slabost obranné soustavy u fobií je ovšem v tom, že tvrz, která na venek byla tak posílena, je vystavena útokům zevnitř. Projekce nebezpečí z libida na venek nemůže se nikdy dobře zdařit. Při jiných neurosách se proto užívá jiných soustav, které mají chránit před možností rozvoje úzkosti. To je velmi zajímavá část psychologie neuros, pohříchu by nás to odvádělo příliš daleko a předpokládalo by důkladnější znalosti speciální. Chci připojit jen jediné. Mluvil jsem již o »protichůdném obsazení«, které naše *já* vynakládá při potlačení a trvale musí zachovávat, aby se potlačení udrželo. Tomuto protichůdnému obsazení náleží úkol, aby provádělo různé druhy obrany proti rozvoji úzkosti, který nastává po potlačení.

Vraťme se k fobiím. Mohu jen říci, že uznáte, jak je nepostačující, chceme-li u nich vysvětlit jenom obsah a nezají-

máme-li se o nic jiného, než o to, jak se stává, že se ten nebo onen objekt nebo nějaká libovolná situace stává předmětem fobie. Obsah fobie má pro tuto přibližně stejný význam jak zjevná fasáda snová pro sen. S nutným omezením nutno uznat, že mezi těmito obsahy fobií se nacházejí některé, jež, jak vyzdvihuje Stanley Hall, se fylogenetickým dědictvím staly způsobilými objekty úzkosti. S tím se dobře shoduje, že mnoho uvedených předmětů úzkosti sjednává souvislost s nebezpečím jenom vztahem symbolickým.

Tak jsme se přesvědčili, jaké, abychom tak řekli, přímo ústřední místo zaujímá problém úzkosti v otázkách psychologie neuros. Nabyli jsme hlubokého dojmu o tom, jak rozvoj úzkosti je spjat s osudem libida a se soustavou nevědomí. Jenom jeden bod jsme pociťovali jako nezařazený, za mezeru našeho pojetí, totiž onu nepopiratelnou skutečnost, že reálná úzkost musí býti hodnocena jako projev pudů sebezáchovy našeho *já*.

PŘEDNÁŠKA 26

Teorie libida a narcismus

DÁMY A PÁNOVÉ! Opětovně a také nedávno jsme se zabývali rozlišováním pudů jáských a sexuálních. Nejdříve nám ukázalo potlačení, že oba druhy pudů mohou se dostat do rozporu, že sexuální pudy pak formálně podlehnou a jsou nuceny hledat ukojení oklikami regresivními, při čemž je jejich nezdolatelnost odškodňuje za jejich porážku. Pak jsme byli poučeni, že oba mají od počátku rozdílný poměr k vychovatelce nouzi, takže se vyvíjejí různě a nedostávají do stejného poměru k principu reality. Posléze poznáváme, že sexuální pudy jsou s afektivním stavem úzkosti spjaty mnohem těsněji než pudy jáské, kterýžto výsledek je, jak se zdá, neúplný jenom v jediném důležitém bodě. K jeho podepření ještě uvádíme pozoruhodný fakt, že neukojení hladu a žízně, dvou nejzákladnějších pudů sebezáchovy, nikdy nevyvolává jejich převrat v úzkost, kdežto převod neukojeného libida v úzkost náleží, jak jsme slyšeli, k úkazům, které jsou dobře známy a velmi často pozorovány. Naším právem, rozlišovat pudy jáské od sexuálních, nedá se tedy otřást. Je přece dáno existencí sexuálního života jako zvláštní činnosti individua. Jde jenom o to, jaký význam přikládáme tomuto dělení, za jak hluboké je považujeme. Odpověď na tuto otázku bude se však řídit podle výsledku zjištění, nakolik se v tělových a psychických projevech chovají sexuální pudy jinak než ostatní, které od nich odlišujeme, a jak významné jsou důsledky, plynoucí z tohoto rozdílu. Ostatně nemáme vůbec důvodu, abychom tvrdili, že by existoval docela podstatný rozdíl mezi oběma skupinami pudů. Obě skupiny jsou jenom názvy pro energické zdroje individua, a rozprava, zda jsou stejné nebo rozdílné podstaty, a když stejné, kdy se od sebe oddělily, nesmí vycházet z pojmů, nýbrž z biologických fak-

tů, které se za nimi skrývají. O tom víme zatím příliš málo, a i kdybychom věděli více, nemělo by to význam pro náš analytický úkol.

Také bychom pramálo získali tím, kdybychom podle J u n g a zdůrazňovali původní jednotu všech pudů a nazývali energii, která se projevuje všude, »libidem«. Jelikož se sexuální funkce nedá nijakými čáry vyloučit z psychického života, byli bychom pak nuceni mluvit o libidu sexuálním a asexuálním. Název libida, jak jsme ho dosud užívali, je však právem vyhrazen pro pudové síly života sexuálního.

Myslím tedy, že otázka, jak daleko sahá jistě oprávněné odlišování pudů sexuálních od pudů sebezáchovy, nemá pro psychoanalysu valného významu; ani není pro to kompetentní. S hlediska biologického jsou ovšem opěrné body pro to, že rozdělení je významné. Sexualita je přece jedinou funkcí živého organismu, která přesahuje individuum a spojuje je s druhem. Její výkon bezesporně nepřináší jednotlivci po každé prospěch, jako jiné jeho výkony, nýbrž za cenu neobvykle vysoké slasti ho uvádí do nebezpečí, která ohrožují a dosti často zničí jeho život. Pravděpodobně bude také potřebí docela zvláštní, od jiných rozdílné výměny látek, aby součást individuálního života byla zachována jako disposice pro potomstvo. A konečně jednotlivá bytost, která se sama považuje za věc hlavní a sexualitu za prostředek svého ukájení, s biologického hlediska je jenom episodou v řadě generací, krátkověký přívěšek zárodkového plasmatu, obdařeného virtuální nesmrtelností, tak říkajíc, přechodný majitel fideikomisu, který ji přečkává.

Avšak pro psychoanalytické objasnění neuros nepotřebujeme tak dalekosáhlých hledisek. Rozlišením pudů sexuálních a jáských našli jsme klíč k pochopení skupiny neuros s přenesením. Základem těchto chorob jest, že se sexuální pudy znesváří s pudy sebezáchovy, biologicky — byť i nepřesněji vyjádřeno — že se posice našeho *já* jako jednotlivé bytosti dostává do rozporu s jeho druhou posicí jako článku v řadě generací. K takovému rozdvojení dochází možná jenom u člověka a proto je asi neurosa jeho přednostním právem ve srovnání se zvířaty. Zdá se, že pří-

liš silný rozvoj jeho libida a právě tím snad umožněné bohaté rozvití života psychického vytvořily podmínky pro vznik takového konfliktu. Je dále zřejmé, že toto jsou také podmínky velikých pokroků, které člověk udělal proti zvířectvu, takže by jeho způsobilost k neurose byla jenom protějškem jeho ostatního nadání. Ale to jsou také jenom spekulace, které nás odvádějí od našich dalších úkolů.

Bylo dosud předpokladem naší práce, že jsme mohli rozeznávat jáské a sexuální pudy podle jejich projevů. U neuros s přenesením šlo to bez obtíží. Nazývali jsme energetická obsazení, kterými se naše *já* obrací k objektům svých sexuálních snah, »libidem«, všechna ostatní, která vycházela od pudů sebezáchovy, »zájmem«, a badáním o obsazeních libida, jejich obměnách a konečných osudech získali jsme první poznatky o působení psychických sil. Neurosy s přenesením dodávaly nám pro to nejvhodnější látku. Avšak naše *já*, jeho složení z různých organisací, stavba a funkce těchto organisací, zůstaly nám zahaleny, a předpokládali jsme, že nám teprve analysa jiných neurotických poruch přinese toto poznání.

Časně jsme počali rozšiřovat psychoanalytické názory na tyto druhé afekce. Již v roce 1908 vyslovil K. Abraham po výměně názorů se mnou větu, že základním karakterem dementie praecox (která se čítá k psychosám) jest, že při ní chybí libidinósní obsazení objektů (»Die psychosexuellen Differenzen der Hysterie und der Dementia praecox.«) Pak však vznikla otázka, co se stane s libidem dementních, které je odvráceno od objektů? Abraham neotálel s odpovědí: obrací se zpět k našemu *já*, a tento reflexivní obrat je zdrojem velikášství dementie praecox. Velikášství se dá na každý způsob srovnat se sexuálním přeceňováním objektů, které známe z lásky. Po prvé se nám tu podařilo pochopit jeden rys psychotické afekce tím, že jsme si ujasnili její poměr k normálnímu pohlavnímu životu.

Povím Vám hned, že se tyto první názory Abrahamovy v psychoanalyse zachovaly a staly základem našeho stanoviska k psychosám. Zvykli jsme si tedy pomalu na představu, že libido, které lpí na objektech, které je proje-

vem úsilí, ukájet se na těchto objektech, může tyto objekty také opustit a nahradit je vlastním *já*; a tato představa byla vytvářena stále důsledněji. Název pro toto umístění libida — narcismus — vypůjčili jsme si z perverse, popsané P. Näckem, při které dospělé individuum vlastní tělo obdařuje všemi něžnostmi, které jsou jinak vynakládány pro cizí objekt sexuální.
Existuje-li taková fixace libida k vlastnímu tělu a vlastní osobě místo k objektu, záhy si řekneme, že to nemůže být událost výjimečná a bezvýznamná. Naopak je pravděpodobné, že tento narcismus je všeobecným a původním stavem, ze kterého se teprve později vyvinula láska k objektům, aniž proto narcismus nezbytně zmizel. Z dějin vývoje objektního libida jsme si přece vzpomněli, že se mnoho sexuálních pudů původně ukojuje na vlastním těle, jak říkáme: autoeroticky, a že tato způsobilost k autoerotismu je příčinou, že se výchova sexuality k principu reality opožďuje. Autoerotismus byl tedy sexuální činností narcistického údobí umístění libida.
O poměru jáského libida k libidu objektnímu vytvořili jsme si představu, kterou Vám, abych se vyjádřil stručně, znázorním příměrem ze zoologie. Vzpomeňte si na ony nejjednodušší živočichy, kteří se skládají z málo diferencovaného chuchválku protoplasmatické substance. Vystrkují výběžky, nazývané pseudopodiemi, do kterých přelévají svou tělesnou substanci. Tyto výběžky mohou však také zase stáhnout a skoulit se v chuchvalek. Vystrkování výběžků srovnáváme s vysíláním libida na objekty, zatím co hlavní množství libida zůstává v našem *já*, a předpokládáme, že za normálních podmínek může být jáské libido nerušeně převáděno v libido objektní a toto opět přijímáno do našeho *já*.
Pomocí těchto představ můžeme vysvětlit nebo, skromněji řečeno, popsati jazykem teorie libida řadu psychických stavů, které musíme počítat k normálnímu životu, jako psychické chování v zamilovanosti, při organické chorobě, ve snu. Při spánku jsme předpokládali, že se zakládá na odvratu od vnějšího světa a na zaměření našeho *já* k přání spát. Co se ve snu projevovalo jako noční činnost duševní, bylo, jak jsme zjistili, ve službách přání spát a mimo to

ovládáno naprosto egoistickými motivy. Ve smyslu teorie libida nyní rozvádíme, že sen je stavem, ve kterém jsou veškerá objektní obsazení, libidinósní i egoistická, opuštěna, a stažena nazpět do našeho *já*. Zda tím není nově osvětleno zotavení spánkem a povaha únavy vůbec? Obraz blažené isolace v nitroděložním životě, který spáč každou noc opět vyvolává, je tak doplňována i s psychického hlediska. U spáče se opět vytvořil pravěký stav rozdělení libida, úplný narcismus, při kterém libido i zájem našeho *já* sídlí ještě společně a nerozlišně v našem *já*, které si samo postačuje.

Zde je místo pro dvě poznámky. Předně, jak se pojmově liší narcismus a egoismus? Inu, myslím, že narcismus je libidinósním doplňkem egoismu. Mluvíme-li o egoismu, máme na mysli jenom užitek pro individuum; řekneme-li narcismus, bereme zřetel také na jeho libidinósní ukojení. Jako praktické motivy mohou se oba do určité míry odlišovat. Někdo může být absolutně egoistický a přece zachovává silná libidinósní obsazení objektů, pokud libidinósní ukojení objektem náleží k potřebám jeho *já*. Egoismus bude pak dbát o to, aby úsilí o objekt nepoškozovalo jeho *já*. Někdo může být egoistický a při tom silně narcistický, mít velmi nepatrnou potřebu objektů, a to pokud se týká přímého sexuálního ukojení, nebo také oněch vyšších snah, odvozených od sexuální potřeby, které někdy uvádíme do protikladu k »smyslnosti« jako »lásku«. Egoismus je ve všech těchto vztazích samozřejmým, stálým, narcismus proměnlivým prvkem. Protiklad egoismu, altruismus, pojmově se nekryje s libidinósním obsazením objektů, odlišuje se od něho odpadnutím snah o sexuální ukojení. V úplné zamilovanosti se však altruismus setkává s libidinósním obsazením objektu. Sexuální objekt zpravidla přitahuje na sebe část narcismu našeho *já*, což se projevuje tak zvaným »sexuálním přeceňováním« objektu. Přistoupí-li k tomu ještě altruistický převod egoismu na sexuální objekt, stane se sexuální objekt přemocný; úplně, tak říkajíc, vyssál naše *já*.

Myslím, že budete považovat za zotavení, jestliže Vám po fantastičnosti vědy, která je vlastně suchá, přednesu básnické znázornění ekonomického protikladu mezi narcis-

mem a zamilovaností. Pochází z Goethova Západovýchodního divanu:

Suleika: Volk und Knecht und Überwinder
Sie gestehn zu jeder Zeit:
Höchstes Glück der Erdenkinder
Sei nur die Persöhnlichkeit.

Jedes Leben sei zu führen,
Wenn man sich nich selbst vermisst;
Alles könne man verlieren,
Wenn man bliebe, was man ist.

Hatem: Kann wohl sein! So wird gemeinet;
Doch ich bin auf andrer Spur:
Alles Erdenglück vereinet
Find' ich in Suleika nur.

Wie sie sich an mich verschwendet,
Bin ich mir ein wertes Ich;
Hätte sie sich weggewendet,
Augenblicks verlör' ich mich.

Nun mit Hatem wär's zu Ende;
Doch schon hab' ich umgelost;
Ich verkörpere mich behende
In den Holden, den sie kost.*)

---

*) Suleika: Shodou lidu, rabů, pánů
platí vždy ta jedna ctnost;
nejvyšší slast pozemšťanů
jediná je osobnost.

Jakékoli veď si žití,
jen když's opravdu v něm ty;
všeho, všeho lze se zbýti,
zůstaneš-li tím, kdo jsi.

Hatem: Možná! Svět aspoň tak říká,
mně však jiný svítá den:
Šťastný los mi smrtelníka
v Suleice jen ztělesněn.

Druhá poznámka je doplňkem teorie snu. Nedovedeme si vysvětlit vznik snu bez předpokladu, že potlačené nevědomé nabylo určité nezávislosti na našem *já,* takže se nepodřizuje přání spát a podržuje svá obsazení, třebaže jsou všechna obsazení objektů, závislá na našem *já,* opouštěna ve prospěch spánku. Jen tehdy lze pochopit, že toto nevědomé může využít nočního odstranění nebo snížení censury, a dovede se chopit zbytků ze dne, aby jejich látkou vytvořilo zakázané přání snové. Na druhé straně část odolnosti zbytků ze dne vůči stažení libida, nařízenému přáním spát, vyplývá z toho, že byly již spojeny s tímto potlačeným nevědomým. Tento dynamicky důležitý rys chceme tedy dodatečně vřadit do našeho pojetí tvorby snu.

Organické onemocnění, bolestivé podráždění, zánět orgánů vytváří stav, který zřejmě způsobuje odloučení libida od jeho objektů. Stažené libido existuje dále v našem *já* jako silnější obsazení nemocné části těla. Ba, troufáme si tvrdit, že za těchto podmínek je odvrácení libida od jeho objektů nápadnější než odvrat egoistického zájmu od vnějšího světa. Zdá se nám, že se odtud otevírá cesta k pochopení hypochondrie, při které nějaký orgán podobně zaměstnává naše *já,* ačkoli ve skutečnosti není nemocen. Ale odolávám pokušení, abych pokračoval nebo hovořil o jiných situacích, které můžeme pochopit nebo znázornit, předpokládáme-li putování objektního libida do našeho *já,* poněvadž bych se rád zabýval dvěma námitkami, o kte-

---

Ona ve mne vhroužena-li,
miluje své vlastní já;
ale zmizí-li kams v dáli,
hasne osobnost též má.

Nuž, pak Hatema již není;
on však převtělí se hned:
v toho milence se změní,
k němuž ona tiskne ret.

(Překlad Otakara F i s c h e r a,

Borový, Praha, 1928.)

rých vím, že se ve Vás nyní vynořují. Především žádáte, abych se odpovídal z toho, proč při snu, chorobě a podobných situacích pořád rozeznávám libido a zájem, pudy sexuální a jáské, ačkoli se naše pozorování dá vysvětlit předpokladem jediné a jednotné energie, která, volně pohyblivá, obsazuje hned objekt, hned *já* a slouží jak tomu, tak onomu pudu. A za druhé, jak si dovoluji považovat odloučení libida od objektu za příčinu patologického stavu, jestliže takový převod libida objektního v jáské — nebo všeobecněji: v jáskou energii — patří k normálním a denně, každou noc, opakovaným dějům psychické dynamiky.

Na to odpovídám: První Vaše námitka vypadá docela dobře. Pojednání o stavech spánku, choroby, zamilovanosti nikdy by nás patrně nebylo vedlo k rozlišení libida jáského od objektního nebo libida od zájmu. Ale Vy při tom opomíjíte výzkumy, ze kterých jsme vyšli, a v jejichž světle nyní zkoumáme tyto duševní situace. Rozlišení libida a zájmu, tedy pudů sexuálních a pudů sebezáchovy, bylo nám vnuceno poznáním konfliktu, ze kterého vzešly neurosy s přenesením. Od té doby se tohoto rozdělení nemůžeme vzdát. Předpoklad, že se objektní libido může převést v jáské, že tedy třeba počítat s libidem jáským, zdá se nám jediný, který řeší záhadu tak zvaných narcistických neuros, na př. dementie praecox, a může vysvětlit jejich podobu i různost v porovnání s hysterií a nutkáním. Můžeme pokračovat v tomto používání a zkusit, jak daleko se s tím dostaneme. Jediné tvrzení, které není přímým následkem naší analytické zkušenosti, je to, že libido zůstává libidem, nechť jest obráceno k objektům nebo k vlastnímu *já*, a nikdy se nepřevrací v zájem egoistický, ani obráceně. Toto tvrzení se však rovná odlišení pudů sexuálních a jáských, které jsme již kriticky zkoumali a na kterém z heuristických motivů trváme potud, pokud neselže.

Také Vaše druhá námitka se týká oprávněné otázky, ale má nesprávný směr. Zajisté není vtažení objektního libida do našeho *já* přímo patogenní; vidíme přece, že je vždycky prováděno před spaním a zase mizí při procitnutí. Amoeba stahuje výběžky, aby je při nejbližší příležitosti

zase vyslala. Ale je něco docela jiného, když si určitý, velmi mocný proces vynutí odvrat libida od objektů. Libido, které se stalo narcistickým, nemůže pak nalézti cestu zpátky k objektům, a toto omezení pohyblivosti libida stane se ovšem patogenním. Zdá se, že nahromadění narcistického libida nad určitou míru není snesitelné. Dovedeme si také představit, že nastalo obsazení libida právě proto, že *já* musilo vyslat své libido, aby neonemocnělo z jeho městnání. Kdyby bylo v našem plánu, abychom se podrobněji zabývali dementií praecox, ukázal bych Vám, že onen pochod, který libido odlučuje od objektů a zavírá mu zpáteční cestu, je blízký pochodu potlačení, že jej můžeme považovat za jeho protějšek. Především byste však pocítili známou půdu pod nohama, kdybyste se dověděli, že podmínky tohoto pochodu jsou téměř totožné — pokud jsme zatím poznali — s podmínkami potlačení. Zdá se, že konflikt je týž a odehrává se mezi týmiž mocnostmi. Jestliže je výsledek docela jiný než na př. při hysterii, může to být způsobeno jenom růzností disposice. Rozvoj libida má u těchto nemocných své slabé místo v jiném údobí; směrodatná fixace, která, jak se pamatujete, dovoluje průlom k tvorbě příznaků, leží jinde, pravděpodobně v období primitivního narcismu, ke kterému se dementia praecox ve svém konečném výsledku vrací. Je pozoruhodné, že při všech narcistických neurosách musíme předpokládat místa fixace libida, která sahají do mnohem dřívějších období vývoje, než při hysterii nebo nutkavé neurose. Slyšeli jste však, že pojmy, kterých jsme nabyli studiem neuros s přenesením, postačují také pro orientaci o narcistických neurosách, které jsou prakticky mnohem obtížnější. Společné znaky sahají velmi daleko; vlastně je to stejná oblast jevů. Dovedete si však představit, jak málo vyhlídek má objasňování těchto afekcí, které spadají již do psychiatrie, osobou, která není pro tento úkol vyzbrojena analytickou znalostí neuros s přenesením.

Obraz příznaků dementie praecox, který se ostatně velmi mění, není výlučně určován příznaky, které vznikají z vytlačení libida od objektů a z jeho nahromadění v našem *já* jako libida narcistického. Široký prostor naopak zaujímají úkazy, které jsou vyvolány úsilím libida, aby opět dospělo

k objektům, které se tedy rovnají pokusům o vyléčení nebo navrácení v dřívější stav. Tyto příznaky jsou dokonce nápadnější a křiklavé; nesporně se podobají příznakům hysterie nebo řidčeji nutkavé neurosy, jsou však v každém bodě jiné. Zdá se, že libido při dementii praecox, usilujíc, aby se opět dostalo k objektům, t. j. k představám objektů, skutečně z nich něco zachytí, ale, tak říkajíc, jenom jejich stíny, myslím tím, příslušné představy slovní. Nemohu zde říci o tom více, ale myslím, že toto chování libida, které se snaží navrátit, nám dovolilo, abychom poznali, jaký je skutečný rozdíl mezi představou vědomou a nevědomou.
Uvedl jsem Vás do oblasti, ve které lze očekávat nejbližší pokroky analytické práce. Od té doby, co používáme pojmu jáského libida, získali jsme přístup k narcistickým neurosám; vznikl úkol, dynamicky objasnit tyto afekce, a současně doplnit naše poznatky o psychickém životě pochopením našeho *já*. Psychologie *já*, o kterou usilujeme, nemá se zakládat na datech našeho vnímání sebe, nýbrž jako při libidu, na analyse poruch a rozkladu našeho *já*. Pravděpodobně si budeme nízko cenit svých dosavadních poznatků o osudu libida, které jsme načerpali ze studia neuros s přenesením, jakmile bude vykonána tato větší práce. Ale zatím jsme tak daleko ještě nedospěli. Technikou, která nám sloužila při neurosách s přenesením, sotva se můžeme přiblížit k neurosám narcistickým. Brzy také uslyšíte, proč. Vždycky se nám stává, že se po krátkém pronikání ocitneme před zdí, která nás nutí, abychom se zastavili. Víte, že jsme také při neurosách s přenesením narazili na takové meze odporu, ale mohli jsme je kus za kusem odbourávat. Při neurosách narcistických je odpor nepřekonatelný; nanejvýše můžeme zvědavě pohledět přes zeď, abychom vyslídili, co se za ní děje. Naše technické metody musí být tedy nahrazeny jinými; ještě nevíme, zda se nám taková náhrada podaří. Nechybí nám ovšem materiál ani u těchto nemocných. I oni vykonávají mnoho projevů, byť to nebyly odpovědi na naše otázky, a my jsme zatím odkázáni na to, abychom tyto projevy vykládali pomocí pochopení, které jsme získali na příznacích neuros s přenesením. Shoda je dosti veliká, aby nám za-

jistila počáteční zisk. Jak daleko bude tato technika sahat, ještě nevíme.

K tomu přistupují nové obtíže, které nás zarážejí v pokroku. Narcistické afekce a psychosy, které na ně navazují, mohou být rozluštěny jenom pozorovateli, kteří se školili analytickým studiem neuros s přenesením. Ale naši psychiatři nestudují psychoanalysu a my, psychoanalytikové, vidíme příliš málo psychiatrických případů. Musí teprve dorůst generace psychiatrů, která prošla školou psychoanalysy jako vědou přípravnou. Počátek k tomu se nyní dělá v Americe, kde mnoho vedoucích psychiatrů přednáší studentům o psychoanalytickém učení a majitelé ústavů i ředitelé blázinců se snaží, aby pozorovali nemocné ve smyslu těchto nauk. Ale přece se i nám několikrát podařilo, abychom pohleděli za tuto narcistickou zeď, a v následujícím chci Vás zpravit o lecčem, co jsme při tom pochytili.

Paranoia, chronická systemisovaná poblouzněnost, je v pokusech současné psychiatrie tříděna kolísavě. Nelze však pochybovat o její blízké příbuznosti s dementií praecox. Kdysi jsem si dovolil navrhnout, abychom paranoiu a dementii praecox shrnovali společným označením p a r a f r e n i e. Druhy paranojí jsou podle svého obsahu popisovány jako: velikášství, stihomam, erotomanie, chorobná žárlivost atd. Pokusy o vysvětlení od psychiatrie neočekáváme. Jako příklad takového vysvětlení uvádím zastaralý a ne docela plnoprávný příklad, totiž pokus, odvodit jeden příznak z druhého pomocí intelektuální racionalisace: nemocný, který se z primárního sklonu cítí pronásledován, vyvozuje prý z tohoto pronásledování, že je přece obzvláště důležitou osobností, a proto je stižen velikášstvím. Pro naše analytické pojetí je velikášství bezprostředním následkem zvětšení našeho *já*, vyvolaného tím, že libido opustilo objekty a stáhlo se do pacientova *já*, je to druhotný narcismus, který je návratem původního, raně infantilního. Na případech stihomamu pozorovali jsme však leccos, co nás podnítilo, abychom sledovali určitou stopu. Nejdříve nám bylo nápadné, že v převážné většině případů pronásledovatel byl stejného pohlaví jako pronásledovaný. To se dalo pořád ještě vysvětlovat ne-

škodně, ale v několika dobře studovaných případech se jasně ukázalo, že se osoba stejného pohlaví, která v normálních dobách byla nejvíce milována, proměnila od doby onemocnění v pronásledovatele. Další vývoj je umožněn tím, že milovaná osoba je podle známých afinit nahrazována jinou, na př. otec učitelem, představeným. Z těchto zkušeností, které se stále množily, jsme vyvodili, že paranoia persecutoria je způsob, kterým se individuum brání proti příliš silnému homosexuálnímu hnutí. Přeměna něžnosti v nenávist, která dovede, jak známo, vážně ohrozit život milovaného a nenáviděného objektu, odpovídá pak převodu libidonósních hnutí v úzkost, který je pravidelným výsledkem potlačení. Poslechněte si na př. zase poslední případ mých pozorování tohoto druhu. Mladý lékař byl nucen odcestovat z domovského města, poněvadž ohrožoval na životě syna tamějšího universitního profesora, který byl do té doby jeho nejlepším přítelem. Přičítal tomuto dřívějšímu příteli skutečně ďábelské záměry a démonickou moc. Vinil ho z vyvolání veškerého neštěstí, které v posledních letech stihlo rodinu nemocného, a každé rodinné i sociální nehody. Ale to nestačilo: zlý přítel a jeho otec, profesor, vyvolali také válku, přivolali Rusy do země. Tisíckrát si zasloužil trest smrti a náš nemocný byl přesvědčen, že smrtí tohoto škůdce byly by všechny škody odstraněny. A přece stará něžnost vůči němu byla tak silná, že ochromila jeho ruku, když měl jednou skutečně příležitost, aby tohoto nepřítele s krajní blízkosti zastřelil. V krátkých rozpravách, které jsem měl s nemocným, vyšlo najevo, že přátelský poměr mezi oběma sahal do gymnasijních let. Aspoň jednou překročil meze přátelství; byli kdysi v noci pohromadě a to jim dalo podnět k úplnému sexuálnímu styku. Náš pacient nikdy si nevytvořil citový vztah k ženám, který by byl odpovídal jeho věku a přitažlivosti. Kdysi byl zasnouben s krásnou a vznešenou dívkou, ale tato zrušila zasnoubení, poněvadž u svého snoubence nenašla něžností. O několik let později vypukla jeho choroba právě v okamžiku, kdy se mu po prvé podařilo, aby plně ukojil ženu. Když ho tato žena objala vděčně a oddaně, pocítil náhle záhadnou bolest, která obíhala jako ostrý řez kolem lebky. Tuto sensaci si později

vysvětloval tak, jako by byl na něm prováděn řez, kterým se při pitvě otevírá mozek, a jelikož se jeho přítel stal patologickým anatomem, poznenáhlu objevil, že jenom tento mu mohl poslat uvedenou ženu, aby ho pokoušela. V této chvíli se mu rozbřesklo, že také ostatní pronásledování, které ho mělo zničit, bylo vyvoláno dřívějším přítelem.
Jak se však věci mají v případech, kdy pronásledovatel není s pronásledovaným pohlaví stejného a kdy se tedy zdá, že naše vysvětlení, že jde o obranu proti homosexuálnímu libidu, je nesprávné? Před nějakou dobou jsem měl příležitost, ošetřovat podobný případ, a mohl jsem ze zdánlivého rozporu vyvodit potvrzení. Blud mladé dívky, která se cítila pronásledována mužem, se kterým měla dvě něžná dostaveníčka, skutečně směřoval nejdříve proti ženě, kterou můžeme považovat za náhradu matky. Teprve po druhém setkání odvrátila blud od oné ženy a přenesla jej na tohoto muže. Podmínka, že pronásledovatel má býti stejného pohlaví, byla tedy původně zachována také v tomto případě. Když si pacientka stěžovala lékaři a právnímu zástupci, nezmínila se o tomto předchozím údobí svého bludu a vyvolala tak zdání, že její blud odporuje našemu pojetí paranoie.
Homosexuální volba objektu je narcismu poměrně bližší než heterosexuální. Jde-li pak o to, aby nevítaně silné homosexuální hnutí bylo odmítnuto, je cesta nazpět k narcismu zvláště snadná. Dosud jsem měl velmi málo příležitosti, abych Vám vykládal o základech lásky, pokud jsme je poznali, a ani teď to nemohu dodati. Chci jen vyzdvihnout, že volba objektu, pokrok v rozvoji libida, který nastává po údobí narcistickém, může se díti podle dvou různých typů. Buď podle typu narcistického, tím, že na místo vlastního *já* nastupuje co možná podobné, nebo podle typu ochránce, tím, že osoby, které se uspokojením jiných potřeb životních staly cennými pro naše *já*, jsou voleny za objekty také libidem. Silnou fixaci libida k narcistickému typu volby objektu čítáme také k disposici pro zjevnou homosexualitu.
Pamatujete se, že jsem při našem prvním setkání v tomto semestru vypravoval o případě ženy, která byla stižena bludem žárlivosti. Nyní, kdy se blížíme konci, byste rádi

slyšeli, jak si psychoanalyticky vysvětlujeme blud. Ale mohu Vám o tom říci méně, než očekáváte. Nezvratnost bludu logickými argumenty a reálnými zkušenostmi vysvětluje se tak jako nezvratnost nutkání: vztahem k nevědomému, které je zastupováno a utlačováno bludem nebo nutkavou myšlenkou. Rozdíl mezi oběma záleží v různorodé topice a dynamice obou afekcí.

Jak při paranoi, tak také při melancholii — ostatně se uvádějí nejrůznější klinické druhy melancholie — našli jsme místo, které umožňuje pohled do vnitřní struktury této afekce. Poznali jsme, že sebeobviňování, kterým se melancholikové docela nemilosrdně trápí, vlastně se týká jiné osoby, sexuálního objektu, který ztratili, nebo který pro ně vlastní vinou ztratil na ceně. Z toho jsme usoudili, že melancholikové sice odvrátili své libido od objektu, avšak dějem, který nutno nazývat »narcistickým ztotožňováním«, byl objekt vytvořen ve vlastním *já,* jaksi projektován na vlastní *já.* Mohu Vám zde podat jenom obrazný nástin, nikoli topicky-dynamicky uspořádaný popis. Tito nemocní se k vlastnímu *já* chovají jako k opuštěnému objektu a ono trpí všemi agresemi a projevy msty, které byly přisouzeny objektu. Také sklon melancholiků k sebevraždě stává se srozumitelnější úvahou, že rozhořčení nemocných stíhá vlastní *já* i milovaný, nenáviděný objekt jednou ranou. Při melancholii i ostatních narcistických afekcích velmi výrazně se projevuje rys citového života, který podle Bleulera označujeme jako ambivalenci. Myslíme tím směr protichůdných, něžných i nepřátelských pocitů vůči téže osobě. Pohříchu jsem se za těchto našich rozprav nedostal k tomu, abych Vám o ambivalenci citů vypravoval více.

Mimo narcistické ztotožnění existuje hysterické, které známe mnohem déle. Přál bych si, aby bylo již možné, vysvětlit Vám rozdíl mezi nimi několika jasnými znaky. O periodických a cyklických formách melancholie mohu s Vámi sdělit něco, co uslyšíte jistě rádi. Je totiž za příznivých okolností možné, — získal jsem tuto zkušenost dvakrát, — abychom analytickou léčbou ve volném mezidobí předešli návratu stavu stejné nebo protichůdné nálady. Při tom poznáváme, že také při melancholii a manii jde

o zvláštní způsob vypořádání s konfliktem, jehož předpoklady naprosto se shodují s předpoklady ostatních neuros. Dovedete si představit, jak mnoho se psychoanalysa ještě může dovědět na tomto poli.

Doufáme, jak jsem Vám již řekl, že analysou narcistických afekcí poznáme složení našeho *já* a jeho stavbu z instancí. Na jednom místě jsme k tomu učinili krok. Z analysy bludu pozorování [Beobachtungswahn] jsme vyvodili, že v našem *já* skutečně existuje instance, která ustavičně pozoruje, kritisuje i srovnává, a takto se staví proti druhé části našeho *já*. Myslíme tedy, že nemocný nám prozrazuje pravdu, která nebyla ještě dostatečně zhodnocena, jestliže naříká, že se po každém jeho kroku slídí a že je pozorován, že každá jeho myšlenka je hlášena a kritisována. Mýlí se jediné v tom, že tuto nepohodlnou moc klade navenek, jako něco, co je mu cizí. Pociťuje vládu jedné instance ve svém *já*, která měří jeho aktuální *já* a každou jeho činnost jakýmsi i d e á l n í m *já*, které si vytvořil během svého vývoje. Myslíme, že toto bylo vytvořeno s úmyslem, obnovit onu spokojenost se sebou, která byla spjata s prvotním infantilním narcismem, ale od té doby mnohokrát rušena a uražena. Instanci, která sebe pozoruje, poznali jsme jako censora našeho *já*, jako svědomí; je to táž, která v noci vykonává snovou censuru a potlačuje nepřípustná hnutí toužebná. Rozkládajíc se při bludu pozorování, odkrývá nám, že pochází z vlivu rodičů, vychovatelů a sociálního prostředí, ze ztotožnění s těmito příkladnými osobami.

To by byly některé výtěžky, které nám dosud poskytlo použití psychoanalysy na narcistické afekce. Je jich jistě ještě příliš málo a chybí jim často ona ostrost, které může být dosaženo jenom jistou obeznámeností s novou oblastí. Za všechny tyto poznatky vděčíme využití pojmu jáského nebo narcistického libida, s jehož pomocí rozšiřujeme pojetí, které se osvědčilo při neurosách s přenesením, na neurosy narcistické. Nyní mi však položíte otázku: je možné, že se nám podaří, aby všechny poruchy narcistických afekcí a psychos byly vřazeny do teorie libida, abychom všude poznali, že libidinósní činitel psychického života je vinen chorobou, a nikdy nebyli nuceni činit za ni odpovědnou

změnu ve funkci pudů sebezáchovy? Nuže, dámy a pánové, toto rozhodnutí podle mého názoru nespěchá a ještě nedozrálo. Klidně je můžeme přenechat dalšímu rozvoji vědecké práce. Nedivil bych se, kdyby se ukázalo, že způsobilost, vyvolat patogenní účinek, je přednostním právem libidinósních pudů, takže by teorie libida mohla triumfovat na celé čáře, od nejjednodušších aktuálních neuros až k nejtěžšímu psychotickému odcizení individua. Známe přece karakteristický rys neurosy, že se vzpírá proti podřízení realitě světa, ananke. Ale považuji za krajně pravděpodobné, že jáské pudy jsou patogenními podněty libida druhotně strženy s sebou a jejich funkce je rušena. A nemohl bych považovat za ztroskotání našeho směru badání, kdyby nás očekával poznatek, že při těžkých psychosách jsou jáské pudy samy primárně zmateny; to ukáže budoucnost, aspoň Vám. Ještě však dovolte, abych na okamžik se vrátil k úzkosti, abych osvětlil poslední temno, které jsme tam zanechali. Řekli jsme, že se se vztahem mezi úzkostí a libidem, který jsme tak dobře poznali, neshoduje, že by reálná úzkost byla projevem pudů sebezáchovy vzhledem k nějakému nebezpečí, což se dá však sotva popírat. Ale co, kdyby afekt úzkosti nebyl vyvoláván egoistickými, jáskými pudy, nýbrž jáským libidem? Stav úzkosti je přece ve všech případech neúčelný, a jeho neúčelnost je zřejmá, dosahuje-li vyššího stupně. Ruší pak akci, ať útěku, ať obrany, která je jediné účelná a slouží k sebezáchově. Přičítáme-li tudíž afektivní podíl na reálné úzkosti jáskému libidu a příslušnou akci jáskému pudu sebezáchovy, odstranili jsme jakoukoli teoretickou obtíž. Nebudete snad přece vážně myslit, že utíkáme, *protože* pociťujeme úzkost? Nikoli, cítíme úzkost *a* dáme se na útěk ze společného motivu, který je vyvolán postřehem nebezpečí. Lidé, kteří prodělali velké nebezpečí života, vypravují, že vůbec nepocítili úzkost, nýbrž jednali, že na př. puškou zamířili na divoké zvíře, a to bylo jistě nejúčelnější.

PŘEDNÁŠKA 27

Přenesení

DÁMY A PÁNOVÉ! Jelikož se nyní blížíme konci svých rozprav, pocítíte určité očekávání, které Vás, jak doufám, nezklame. Nemyslíte si asi, že jsem Vás vedl polem i dolem psychoanalytické látky, abych Vás na konec propustil, aniž jsem Vám řekl slovíčko o therapii, která přece provádění psychoanalysy vůbec teprve umožňuje. Ani nemohu o tomto tématu pomlčet, neboť tím poznáte novou skutečnost, která byla pozorována a bez které by pochopení chorob, námi zkoumaných, zůstalo krajně neúplné. Vím, že neočekáváte vůbec technický návod, jak se má provádět analysa k therapeutickým účelům. Chcete jenom co nejvšeobecněji vědět, jakou cestou psychoanalytická therapie působí a co přibližně vykonává. A máte nesporně právo, abyste se to dověděli. Nechci to s Vámi však sdělit, nýbrž trvám na tom, abyste to uhodli sami.

Přemýšlejte prosím! Poznali jste všechno podstatné z podmínek onemocnění, jakož i všechny činitele, které se u nemocné osoby uplatnily. Kde tu zbývá místo pro therapeutické ovlivnění? Nejdříve je tu dědičná disposice; — nemluvíme o ní často, poněvadž je energicky zdůrazňována s jiné strany a my nemůžeme o ní říci nic nového. Ale nemyslete si, že ji podceňujeme; právě jako therapeutové pociťujeme její moc až příliš zřetelně. Každopádně nemůžeme na ní nic změnit; zůstává také něčím, co je dáno, co klade meze našemu úsilí. Pak je tu vliv zážitků z raného dětství, který v analyse obyčejně klademe do popředí; náleží do minulosti, nemůžeme je udělat nenastalými. Potom je tu všechno, co jsme shrnuli pojmem »reálného odepření«, jako životní neštěstí, ze kterého vyplývá strádání v lásce, chudoba, rodinné rozmíšky, smůla ve volbě manžela, nepříznivost sociálních poměrů a přísnost mravních

požadavků, pod jejichž tlakem osoba žije. Tu by ovšem bylo dost opěrných bodů pro velmi účinnou therapii, ale musila by to být therapie, jakou podle vídeňské lidové pověsti prováděl císař Josef, blahodárné zásahy mocného, jehož vůli se lidé podřizují a před níž mizí obtíže. Ale kdo jsme my, abychom mohli takovou blahodárnost zařadit jako prostředek do své therapie? Sami chudí a společensky bezmocní, nuceni, vydělávat si vlastní lékařskou činností na živobytí, nejsme ani s to, abychom mohli léčit také nemajetné, jako jiní lékaři při jiných metodách ošetřovacích. Naše therapie stojí na to příliš mnoho času a trvá příliš dlouho. Ale snad se chytnete jednoho z uvedených momentů a budete se domnívat, že jste našli bod, kde bychom mohli zapůsobit. Jestliže mravní omezení, které je požadováno společností, má podíl na strádání, které nemocný snáší, může mu přece ošetření dodat odvahu nebo mu přímo přikázat, aby tyto meze překročil, aby se ukojoval a léčil tím, že se vzdá plnění ideálu, který je společností vysoko ceněn a přece není dodržován. Ozdravěli bychom tím, že bychom se sexuálně »vyžívali«. Při tom ovšem by padal na analytické ošetření stín, že neslouží obecné mravnosti. Co by poskytovala jednotlivci, musila by odnímat celku.

Ale, dámy a pánové, kdo Vás tak nesprávně informoval? Není ani řeči o tom, že by rada, sexuálně se vyžívat, mohla hrát nějakou úlohu v analytické therapii. Již proto ne, že jsme sami hlásali, že je v nemocných tvrdošíjný konflikt mezi libidinósním hnutím a sexuálním potlačením, mezi směrem smyslovým a asketickým. Tento konflikt neodstraníme tím, že dopomůžeme jednomu směru k vítězství nad druhým. Vidíme přece, že v nervosním nabyla nadvlády askese. To právě má za následek, že se potlačené sexuální hnutí uvolňuje příznaky. Kdybychom nyní naopak dopomohli k vítězství smyslnosti, musilo by být sexuální potlačení, které bylo odsunuto do pozadí, nahrazeno příznaky. Ani to, ani ono rozhodnutí nemůže ukončit vnitřní konflikt, vždycky by jedna část zůstala neukojena. Je jenom málo případů, ve kterých je konflikt tak vratký, že podobný moment, jako zaujetí stanoviska lékařem, může být rozhodující, a tyto případy vlastně nepotřebují analytického ošetření. Osoby, při kterých by lékaři připadl ta-

kový vliv, našly by bývaly cestu i bez lékaře. Rozhodne-li se abstinentní mladý muž k ilegitimnímu sexuálnímu styku, nebo hledá-li neukojená žena útěchu u jiného muže, zpravidla nečekají na povolení lékařovo nebo snad dokonce analytikovo.

Na tomto stavu věci lidé obyčejně přehlížejí podstatný bod, že patogenní konflikt neurotiků se nesmí zaměňovat s normálním bojem duševních hnutí, která stojí na téže psychologické půdě. Je to spor mezi dvěma mocnostmi, z nichž jedna dospěla až ke stupni předvědomí a vědomí, druhá však byla zadržena na stupni nevědomí. Proto se konflikt nemůže rozhodnout; soupeři se vůbec k sobě nedostanou, tak jako ve známém příkladě lední medvěd a velryba. Skutečné rozhodnutí může nastat teprve tehdy, když se oba setkají na stejné půdě. Myslím, že je jediným úkolem therapie, aby toto umožnila.

A mimo to Vás mohu ujistit, že jste falešně informováni, jestliže se domníváte, že je podstatným kusem analytického ovlivnění, poskytovat rady a vedení v životních záležitostech. Naopak, odmítáme podle možnosti takovou mentorskou úlohu, nechceme dosáhnout nic raději, než aby se nemocný rozhodoval samostatně. S tohoto hlediska také žádáme, aby všechna pro život důležitá rozhodnutí o volbě povolání, o hospodářských podnicích, o uzavření nebo rozloučení manželství odložil po dobu ošetření a rozhodl se teprve po jeho ukončení. Jenom u některých velmi mladých nebo docela bezradných a bezmocných osob nemůžeme toto omezení prosadit. U nich musíme spojit výkon lékařský s vychovatelským; jsme si potom úplně vědomi své odpovědnosti a chováme se s náležitou opatrností.

Z horlivosti, se kterou se hájím proti výtce, že by nervosní byl analytickou léčbou veden k tomu, aby se vyžíval, nesmíte usuzovat, že na něho působíme ve prospěch společenské mravnosti. Toho jsme aspoň stejně vzdáleni. Nejsme sice reformátory, nýbrž pouze pozorovateli, ale nemůžeme nepozorovat očima kritickýma: považovali jsme za nemožné, abychom zaujali stanovisko ve prospěch konvenční sexuální morálky a vysoko si cenili způsobu, jakým se společnost pokouší prakticky uspořádat problémy sexuálního života. Můžeme společnosti hladce vypočítat, že

to, co nazývá mravností, stojí více obětí, než má ceny, a že její postup se nezakládá ani na pravdě, ani nesvědčí o chytrosti. Neušetříme naše pacienty toho, aby si poslechli tuto kritiku, snažíme se, aby si zvykli uvažovat bez předsudků o sexuálních jako o všech ostatních otázkách, a jestliže se po ukončení analytické léčby samostatně rozhodnou pro nějaké střední stanovisko mezi plným vyžíváním a bezpodmínečnou askesí, nemáme při žádném z těchto výsledků výčitky svědomí. Říkáme si: kdo s úspěchem prošel výchovou k pravdě vůči sobě, je trvale chráněn proti nebezpečí nemravnosti, nechť se jeho měřítko mravnosti jakkoliv liší od měřítka, které je ve společnosti obvyklé. Ostatně dbejme toto, abychom nepřeceňovali význam otázky abstinenční pro neurosy. Jenom v malém počtu případů se dá odstranit patogenní situace městnání libida, vzniklá odříkáním, oním druhem sexuálního styku, kterého lze dosáhnout s nepatrnou námahou.

Povolením sexuálního vyžívání nemůžete tedy vysvětlit therapeutický účinek psychoanalysy. Poohlédněte se po jiných prostředcích. Myslím, že Vás v okamžiku, kdy jsem odmítal tuto Vaši domněnku, uvedla na správnou stopu jedna moje poznámka. Musí to být asi náhrada nevědomého vědomým, překlad nevědomého do vědomého, čím pomáháme. Zcela správně, to je také ono. Prodlužujíce nevědomé do vědomého, odstraňujeme potlačení a podmínky pro tvorbu příznaků, proměňujeme patogenní konflikt v normální, který musí být nějak rozhodnut. Nevyvoláváme v nemocném nic jiného než tuto psychickou změnu; pokud tato sahá, potud působí naše pomoc. Kde není potlačení nebo obdobný psychický děj, který by se měl zrušit, tam nemá naše therapie místa.

Cíl svého úsilí můžeme vyjádřit různými formulkami: pomáhat uvědomováním nevědomého, odstraňovat potlačení, vyplňovat amnestické mezery, to všechno znamená vlastně totéž. Ale snad budete tímto doznáním neuspokojeni. Uzdravení nervosního představovali jste si docela jinak, že se stane jiným člověkem, jestliže se podrobil namáhavé práci psychoanalytické, a pak z toho má vzejít jenom výsledek, že má v sobě o něco méně nevědomého a o něco více vědomého než před tím. Nuže, podceňujete asi význam

takové vnitřní změny. Uzdravený nervosní se stal skutečně jiným člověkem, vlastně však zůstal týž, to jest stalo se z něho to, co by se za nejpříznivějších podmínek v nejlepším případě mohlo z něho státi. Ale to je velmi mnoho. Uslyšíte-li pak, co všechno se musí dělat a jaké námahy je potřebí, abychom prosadili onu zdánlivě nepatrnou změnu v jeho duševním životě, uvěříte asi, jaký význam má takový rozdíl pro psychickou úroveň.

Odchyluji se na okamžik, abych se Vás otázal, zda víte, co nazýváme kausální therapií? Tak totiž nazýváme postup, který nesměřuje bezprostředně proti chorobným jevům, nýbrž usiluje o odstranění příčin choroby. Je psychoanalytická therapie kausální nebo ne? Odpověď je jednoduchá a dává nám snad příležitost, abychom se přesvědčili, jak malou cenu má tato otázka. Pokud si analytická therapie neklade za nejbližší úkol, aby odstranila příznaky, postupuje jako kausální. V jiném směru můžete říci, že kausální není. Zkoumali jsme totiž již dávno příčinné zřetězení přes příčiny potlačení až k pudovým vlohám, k jejich relativní intensitě v konstituci a úchylkám jejich vývoje. Nyní si představte, že by bylo třeba chemickou cestou možné, zasáhnout do tohoto dění, zvýšit nebo snížit kvantitu libida, které je dáno v tom kterém případě, nebo posílit jeden pud na úkor jiného, pak by to byla therapie v pravém smyslu kausální, pro kterou by naše analysa byla vykonala nezbytné předběžné ohledání. O takovém ovlivnění libidinósních jevů se nedá dnes, jak víte, ani mluvit; s naší psychickou therapií zasahujeme na jiném místě souvislosti, ne právě na oněch kořenech, které pozorujeme, ale dosti daleko od příznaků, na místě, které se nám stalo přístupné velmi pozoruhodnými poměry.

Co musíme tedy učinit, abychom v našem pacientovi nahradili nevědomé vědomým? Kdysi jsme myslili, že to jde docela jednoduše, že stačí, když toto nevědomé jenom uhádneme a jemu to řekneme. Avšak již víme, že to byl krátkozraký omyl. Naše vědění o nevědomém nemá stejnou cenu jako jeho vědění; jestliže s ním naše vědění sdělíme, nemá je m í s t o nevědomého, nýbrž v e d l e něho, a změnilo se velmi málo. Musíme si spíše představit toto nevědomé t o p i c k y, vyhledat je v jeho paměti tam, kde

vzniklo potlačením. Toto potlačení třeba zrušit, pak se nevědomé hladce nahradí vědomým. Jak však odstraníme takové potlačení? Náš úkol tu vstupuje do druhého údobí. Nejdříve vyhledáváme potlačení, pak odstraňujeme odpor, který toto potlačení drží.

Jak odstraníme odpor? Stejným způsobem: uhodneme jej a ukážeme pacientovi. Odpor přece také pramení z potlačení, z téhož, které se pokoušíme rozluštit, nebo z nějakého dřívějšího. Je přece vytvářen protichůdným obsazením, které si stanovilo za úkol, aby potlačilo pohoršlivé hnutí. Činíme nyní tedy totéž, co jsme chtěli dělat hned v začátcích, hádáme a sdělujeme to s pacientem; ale činíme tak nyní na pravém místě. Protichůdné obsazení nebo odpor nenáleží k nevědomí, nýbrž k našemu *já*, které je naším spolupracovníkem, a to i když není třeba vědomé. Víme, že tu běží o dvojí smysl slova »nevědomé«, jednak jako úkazu, jednak jako soustavy. Zdá se, že je to velmi obtížné a temné; ale je to přece jenom opakování, že ano? Již dávno jsme na to připraveni. — Očekáváme, že se *já* vzdá tohoto odporu a odvolá protichůdné obsazení, jestliže mu svým výkladem umožníme, aby jej poznalo. S jakými pudovými silami v takovém případě vlastně pracujeme? Za prvé s pacientovou snahou, uzdravit se, která ho přiměla ke společné práci s námi, a za druhé s pomocí jeho inteligence, které pomáháme výkladem. Nelze pochybovat, že je pro inteligenci nemocného snazší, poznat odpor a nalézti překlad, který odpovídá potlačenému hnutí, jestliže jsme v něm vzbudili vhodné představy o tom, co může očekávat. Řeknu-li Vám: pohleďte do nebe, uvidíte tam balon, najdete jej mnohem snadněji, než kdybych Vás vyzval, abyste se podívali nahoru, zda tam něco objevíte. Také student, který poprvé hledí do mikroskopu, je poučován učitelem, co má vidět, jinak to vůbec nevidí, ačkoli je tu něco, co se vidět dá.

A nyní fakta. Pro mnoho druhů nervových chorob, pro hysterie, stavy úzkosti, nutkavé neurosy platí náš předpoklad. Takovým vyhledáním potlačení, odhalením odporu, naznačením potlačeného, zdaří se skutečně úkol, překonat odpor, odstranit potlačení a přeměnit nevědomé ve vědomé. Při tom nejjasněji poznáme, jak se o překonání kaž-

dého odporu odehrává prudký boj v pacientově duši, normální psychický boj na stejné psychologické půdě mezi motivy, které chtějí protichůdné obsazení udržet, a oněmi, které jsou ochotny se ho vzdát. První jsou staré motivy, které kdysi prosadily potlačení. Mezi posledními se nachází nově přišedší, které, jak doufáme, rozhodnou konflikt v našem smyslu. Podařilo se nám obnovit starý konflikt, který vedl k potlačení, dosáhnout obnovy procesu, který byl tehdy skončen. Jako nový materiál dodáváme za prvé upozornění, že dřívější rozhodnutí vedlo k chorobě, a příslib, že jiné rozhodnutí proklestí cestu k uzdravení; za druhé, že se všechny poměry od doby onoho prvého odmítnutí ohromně změnily. Tehdy bylo *já* slabé, infantilní, a mělo snad důvody, aby požadavky libida odsuzovalo jako nebezpečné. Dnes je silné a zkušené, a mimo to má za pomocníka lékaře. Proto doufáme, že obnovený konflikt dovedeme k lepšímu výsledku než k potlačení, a jak jsme již řekli, při hysteriích, úzkostných a nutkavých neurosách dává nám úspěch zásadně za pravdu.
Jsou však jiné choroby, při kterých náš therapeutický postup nikdy nevede k úspěchu, ačkoli jsou poměry stejné. Také u nich běželo o původní konflikt mezi naším *já* a libidem, který vedl k potlačení, — byť toto topicky karakterisujeme jinak —, i zde je možné vyslídit ona místa, na kterých v životě nemocného nastalo potlačení, používáme stejného postupu, slibujeme totéž, pomáháme stejně tím, že vzbuzujeme tytéž představy o tom, co může nemocný očekávat, a zase by čas mezi onou dobou, kdy došlo k potlačení, a přítomností, měl být nápomocen jinému výsledku konfliktu. A přece se nám nedaří odstranit odpor nebo zrušit potlačení. Tito pacienti, paranoikové, melancholikové, dementní, zůstanou celkem nezměněni, a psychoanalytická therapie na ně nepůsobí. Z čeho to pramení? Nikoli z nedostatku inteligence; určitá míra intelektuální výkonnosti je ovšem u našich pacientů nutná, ale ta na př. jistě nechybí paranoikům, kteří tak bystře kombinují. Ani z ostatních pudových sil žádnou nepohřešujeme. Melancholikové na př. mají vědomí, že jsou nemocni a proto tak těžce trpí, — kteréžto vědomí vysokou měrou chybí paranoikům, — a přece nejsou proto přístupnější. Stojíme tu před faktem, kterému

nerozumíme, a který v nás vzbuzuje také pochyby, zda jsme skutečně pochopili všechny podmínky možného úspěchu při ostatních neurosách.

Zůstaneme-li při našich pacientech, stižených hysterií a nutkavou neurosou, setkáme se brzy s druhou skutečností, na kterou jsme nikterak nebyli připraveni. V krátké době musíme totiž zpozorovat, že tito nemocní se k nám chovají docela zvláštním způsobem. Domnívali jsme se přece, že jsme vydali počet ze všech pudových sil, které se v léčbě mohou vyskytovat, že jsme úplně zracionalisovali situaci mezi námi a pacientem, takže máme o ní přehled jako o početní úloze, a pak se nám najednou zdá, že se sem vetřelo něco, s čím jsme nepočítali. Toto neočekávané nové je samo mnohotvárné; nejdříve popíši častější a snadněji pochopitelný způsob, jak se projevuje.

Pozorujeme tedy, že pacient, který nemá hledat nic jiného, než východisko ze svých bolestných konfliktů, docela zvláštně se zajímá o osobu lékařovu. Zdá se, že všechno, co souvisí s touto osobou, je pro něho významnější než jeho vlastní záležitosti a že ho to odvádí od jeho vlastního chorobného stavu. Styk s ním se proto utváří po určitou dobu velmi příjemně; je zvláště laskavý, snaží se, kde jen může, aby projevil svou vděčnost, ukazuje jemnosti a přednosti své povahy, které bychom u něho snad nehledali. Lékař nabývá příznivého mínění o pacientovi a velebí náhodu, která mu umožnila, aby mohl pomáhat obzvláště cenné osobnosti. Má-li lékař příležitost, aby si promluvil s příbuznými pacientovými, uslyší s potěšením, že toto zalíbení je vzájemné. Pacient neustává chválit doma lékaře, vyzdvihovat stále nové jeho přednosti. »Je Vámi nadšen, věří Vám slepě; všechno, co říkáte, je pro něho zjevením«, vypravují jeho příbuzní. Některý z tohoto sboru vidí někdy jasněji a řekne: Je již nudné, že nemluví o ničem jiném než o Vás a pořád má na jazyku jenom Vás.

Doufáme, že lékař je dosti skromný, aby toto vysoké hodnocení své osobnosti pacientem vysvětloval nadějí, kterou u něho vzbuzuje, a rozšířením jeho intelektuálního obzoru, které bylo způsobeno překvapujícími a osvobozujícími poznatky za léčby. Analysa za těchto okolností báječně pokračuje, pacient chápe, co se mu naznačuje, zahloubá se

do úkolů, které mu byly položeny léčbou, materiál vzpomínek a nápadů je hojný, překvapuje lékaře jistotou a pádností svých výkladů, a tento má příležitost, aby s uspokojením zjistil, jak ochotně nemocný přijímá všechny ony psychologické novinky, které obyčejně naráží na nejprudší odpor zdravých, kteří neprošli analysou. Dobré shodě v analytické práci odpovídá také objektivní, se všech stran zjišťované zlepšení chorobného stavu.

Tak krásné počasí nemůže však trvati věčně. Jednoho dne se zkalí. Dostaví se obtíže v ošetření; pacient tvrdí, že ho již nic nenapadá. Máme docela zřetelný dojem, že se nezajímá o práci, že se snadno povznáší nad dané předpisy, aby řekl všechno, co ho napadne, a nepovolil nijaké kritické námitce. Chová se jako mimo léčbu, tak jako by byl neuzavřel onu smlouvu s lékařem; je zřejmě zaujat něčím, co chce podržet pro sebe. Tato situace je pro léčbu velmi nebezpečná. Nepochybně stojíme před ohromným odporem. Ale co se stalo?

Jsme-li s to, abychom situaci zase objasnili, poznáváme, že příčinou poruchy bylo, že pacient přenesl na lékaře intensivní něžné pocity, ke kterým ho neopravňuje ani chování lékařovo, ani vztah, vzniklý za léčby. Jakým způsobem se tato něžnost projevuje a jaké má cíle, závisí ovšem na osobních poměrech obou účastníků. Běží-li o mladou dívku a mladšího muže, nabudeme dojmu, že jde o normální zamilovanost, budeme považovat za pochopitelné, že se dívka zamiluje do muže, se kterým je velmi často o samotě a mluví o věcech intimních, který k ní zaujímá výhodné postavení chytřejšího pomocníka, a při tom pravděpodobně přehlédneme, že bychom u neurotického děvčete byli spíše očekávali poruchu způsobilosti milovat. Čím dále od tohoto předpokládaného případu se tyto osobní poměry mezi lékařem a pacientem vzdalují, tím více budeme překvapeni, když přesto vždycky se setkáme se stejným citovým vztahem. Snad to ještě ujde, když se zdá, že mladá, v manželství nešťastná žena je vážně uchvácena vášnivostí vůči lékaři, který je svobodný, a je hotova usilovat o rozluku manželství, aby mohla náležeti jemu, anebo když neváhá, jsou-li zde sociální překážky, vejít s ním v tajný milostný poměr. Takové věci se přece dějí také mimo analysu. Za

těchto okolností však s podivením slýcháváme projevy některých žen a dívek, které jsou výrazem docela určitého zaujetí k therapeutickému problému: vždycky prý věděly, že jenom láska je může uzdravit, a od počátku léčby očekávaly, že jim tímto stykem bude darováno, co jim dosavadní život odepíral. Jenom pro tuto naději se tolik namáhaly v léčbě a překonávaly veškeré obtíže sdělování. My pro nás k tomu připojumeme: a tak snadno porozuměly všemu, čemu je jinak tak těžko uvěřit. Ale takové doznání nás překvapuje; zvrací veškeré naše výpočty. Je možné, že jsme vynechali nejdůležitější položku v rozpočtu?

A skutečně. Čím více se množí naše zkušenosti, tím méně můžeme odporovat této opravě, která je zahanbující pro naši vědeckost. V prvních případech mohli jsme snad myslit, že analytická léčba narazila na poruchu následkem nahodilé události, kterou nezamýšlela ani nevyvolala. Ale jestliže se taková něžná vazba pacienta na lékaře pravidelně, v každém novém případě, opakuje, jestliže se objevuje za nejnepříznivějších podmínek, za přímo nejgrotesknějších vzájemných poměrů, u staré ženy, také vůči šedivému muži, i tam, kde podle našeho úsudku neexistuje, co by vábilo, musíme se vzdát myšlenky rušivé náhody a poznáváme, že jde o úkaz, který s podstatou choroby co nejúžeji souvisí.

Nový fakt, který tedy uznáváme, nazýváme přenesením. Míníme tím přenášení pocitů na osobu lékařovu, poněvadž nevěříme, že by situace léčby mohla vznik takových pocitů ospravedlnit. Naopak tušíme, že celá tato citová pohotovost pochází odjinud, byla v nemocné osobě připravena a u příležitosti analytického ošetření přenesena na osobu lékařovu. Přenesení se může vyskytovat jako bouřlivé požadování lásky nebo způsoby mírnějšími; místo přání, být milenkou, může se mezi mladým děvčetem a starým mužem vynořit přání, být přijata jako dcera, které otec dává přednost. Libidinósní úsilí může se oslabit v návrh nerozlučného, avšak ideálně nesmyslového přátelství. Některé ženy dovedou sublimovat přenesení a upravovat je tak, až nabude jakési schopnosti existovat; jiné musí je projevit surovou, původní, ponejvíce nemožnou formou.

Ale je to v podstatě vždy totéž, a původ z téhož zdroje se nikdy nedá zapřít.
Než se zeptáme, kam máme zařadit nový fakt přenesení, chceme doplnit jeho popis. Jak se utváří u pacientů mužských? Tu bychom směli přece doufat, že ujdeme nepříjemnému vměšování rozdílu pohlaví a pohlavní přitažlivosti. Nuže, není to o moc jiné, než u pacientů ženských, zní odpověď. Táž vazba na lékaře, totéž přeceňování jeho vlastností, táž naprostá oddanost jeho zájmům, stejná žárlivost vůči všem, kteří jsou mu v životě blízcí. Sublimované způsoby přenesení jsou mezi mužem a mužem tím častější a přímá sexuální žádost tím řidší, čím více zjevná homosexualita ustupuje ostatním způsobům používání této pudové složky. U svých mužských pacientů pozoruje lékař také častěji než u žen způsob přenesení, který je na první pohled v rozporu se vším, co jsme dosud uvedli, totiž nepřátelské čili záporné přenesení.
Nejdříve si ujasněme, že se přenesení v pacientovi vytváří od počátku léčby a po určitou dobu je nejsilnější pohnutkou k práci. Vůbec je nepociťujeme a nemusíme se o ně starat, pokud působí ve prospěch společně prováděné analysy. Promění-li se v odpor, musíme mu věnovat pozornost a poznáváme, že svůj poměr k léčbě změnilo za dvou rozdílných a protichůdných podmínek, za prvé když se jako něžná náklonnost stalo tak silné, tak zřetelně prozradilo znaky svého původu ze sexuální potřeby, že musí vyvolat vnitřní odpor proti sobě, a za druhé, když se skládá z hnutí nepřátelských místo něžných. Nepřátelské pocity projevují se zpravidla později než něžné a za nimi; existují-li současně, zobrazují dobře citovou ambivalenci, která vládne ve většině našich intimních vztahů k jiným lidem. Nepřátelské city představují rovněž citovou vazbu jako něžné, tak jako vzdor představuje tutéž závislost jako poslušnost, byť i s obrácenými znaménky. Že nepřátelské city vůči lékaři zasluhují názvu »přenesení«, nemůže být pochybné, neboť k jejich vzniku poměry léčby jistě nedaly dostatečný podnět; nezbytné pojetí záporného přenesení nás tak ujišťuje, že jsme se nemýlili v posouzení kladného čili něžného.
Odkud pochází přenesení, jaké obtíže nám dělá, jak je

překonáváme a jaký z něho máme konečný užitek, o tom se musí podrobně pojednávat v technickém návodu k analyse a dnes se toho mohu jenom dotknout. Je vyloučeno, abychom vyhověli pacientovým požadavkům, vyplývajícím z přenesení, bylo by nesmyslné, odmítat je nevlídně nebo dokonce rozhořčeně; překonáváme přenesení tím, že nemocnému dokazujeme, že jeho pocity nepocházejí z přítomné situace a netýkají se osoby lékařovy, nýbrž opakují to, co se mu již dříve kdysi stalo. Tímto způsobem ho nutíme, aby své opakování proměnil ve vzpomínku. Pak se přenesení, které, ať něžné, ať nepřátelské, v každém případě bylo zdánlivě nejsilnějším ohrožením léčby, stane jejím nejlepším nástrojem, s jehož pomocí otevíráme nejpevněji uzavřené zásuvky duševního života. Měl bych Vám však říci několik slov, abych Vás zbavil udivení, že se tu vyskytuje takový neočekávaný úkaz. Nechceme přece zapomenout, že pacientova choroba, kterého jsme vzali do analysy, není ničím ukončeným, ustrnulým, nýbrž roste dále a rozvíjí se jako živá bytost. Počátek léčby tento vývoj nezakončuje, ale jestliže léčba jednou zachvátila nemocného, pak se najednou veškeré nové výtvory choroby soustředí na jediné místo, totiž na poměr k lékaři. Přenesení lze takto srovnat s kambiovou vrstvou mezi lýčím a dřevem stromů, ze které se tvoří nové tkáně a vychází růst kmene do šířky. Jestliže přenesení jednou dosáhlo tohoto významu, ustupuje práce se vzpomínkami nemocného daleko do pozadí. Není pak nesprávné říkati, že již nejde o dřívější chorobu pacientovu, nýbrž o nově vytvořenou a přetvořenou neurosu, která nahrazuje prvou. Toto nové vydání staré afekce jsme od počátku sledovali, viděli jsme, jak vznikalo a rostlo, a vyznáváme se v něm obzvláště dobře, poněvadž sami, jako objekt, stojíme v jeho středu. Všechny příznaky nemocného vzdaly se svého původního významu, zařídily se novým způsobem, který je v určitém vztahu k přenesení. Nebo zůstaly zachovány jenom takové příznaky, kterým se takové přepracování zdařilo. Zvládnutí této nové, umělé neurosy je však totožné s odstraněním nemoci, která se měla léčit, s dosažením našeho therapeutického úkolu. Člověk, který se v poměru k lékaři stal normálním a oprostil od účinku potlačení pudových

hnutí, zůstane takový i ve svém vlastním životě, když se lékař zase vyřadí.
Tento mimořádný, pro léčbu přímo ústřední význam má přenesení při hysteriích, úzkostných hysteriích a nutkavých neurosách, které proto právem shrnujeme názvem »n e u r o s s p ř e n e s e n í m«. Kdo se v analytické práci přesvědčil o faktu přenesení, nemůže již pochybovat o tom, jakého druhu jsou potlačená hnutí, která se projevují v příznacích těchto neuros, a nepožaduje silnějšího průkazu o jejich libidinósní povaze. Smíme říci, že naše přesvědčení o významu příznaků jako libidinósních náhradních ukojení byla konečně potvrzena teprve vřazením přenesení.
Nyní máme důvody, abychom opravili své dřívější dynamické pojetí postupu léčby a uvedli je v souhlas s novým poznatkem. Musí-li nemocný probojovat normální konflikt se všemi druhy odporu, které jsme mu v analyse odkryli, potřebuje mocný popud, ovlivňující rozhodnutí ve smyslu, který si přejeme a který vede k uzdravení. Jinak by se mohlo stát, že se rozhodne pro opakování dřívějšího východiska a to, co vyzvedl do vědomí, zase zasune do potlačení. Rozhodnutí v tomto boji nezávisí pak na jeho intelektuálním poznání, — toto není ani dosti silné, ani dost svobodné pro takový výkon —, nýbrž jediné na jeho poměru k lékaři. Pokud jeho přenesení má kladné znaménko, vybavuje lékaře autoritou a přeměňuje se ve víru v jeho sdělení a pojetí. Bez takového přenesení nebo, je-li záporné, neposlouchal by ani lékaře, ani jeho argumentů. Víra při tom opakuje své vlastní dějiny vývoje; je potomkem lásky a zprvu nepotřebovala argumentů. Teprve později jim vyhradila tolik místa, že je zkoumavě pozoruje, když je uvádí osoba, kterou má ráda. Člověk je tedy obyčejně s intelektuální stránky přístupný jenom potud, pokud je způsobilý, libidinósně obsazovat objekty, a máme dobré důvody, proč rozsah jeho narcismu považujeme za obávané meze, kterými nepronikne ani nejdokonalejší analytická technika.
Způsobilost, libidinósně obsazovat také osoby, přiznáváme přece všem normálním lidem. Sklon uvedených neurotiků k přenesení je jenom mimořádným stupňováním této obecné vlastnosti. Bylo by však velmi podivné, kdyby lidský

rys takové šíře a takového významu nebyl nikdy zpozorován ani využit. To se také skutečně stalo. Bernheim s neochvějnou bystrostí vybudoval nauku o hypnotických jevech na větě, že všichni lidé jsou nějak »sugestibilní«. Jeho sugestibilita není, leč sklonem k přenesení, pojatým poněkud úzce, takže záporné přenesení nemá v ní místa. Avšak Bernheim nedovedl nikdy říci, čím sugesce vlastně jest a jak vzniká. Byla pro něho základní skutečností, o jejímž původu nemohl podat průkazu. Nepoznal závislost »suggestibilité« na sexualitě, na činnosti libida. A my máme na paměti, že jsme se ve své technice hypnosy jenom vzdali, abychom sugesci znovu objevili v podobě přenesení.

Nyní se však zastavuji a uděluji Vám slovo. Pozoruji, že se jedna námitka ve Vás vzmáhá tak mocně, že by Vás zbavila způsobilosti poslouchat, kdybychom ji nepřipustili ke slovu: Konečně tedy přiznáváte, že pracujete pomocí sugesce tak, jako lékaři, používající hypnosy. To jsme si přece již dlouho myslili. Ale pak nám řekněte, čemu slouží oklika přes vzpomínky na minulost, odkrývání nevědomého, vykládání a zpětné překládání znetvoření, ohromné vynaložení námahy, času a peněz, jestliže jediné působivé přece jenom jest sugesce? Proč nesměřujete sugescí přímo proti příznakům, jako to činí ostatní poctiví hypnotiséři? A dále, chcete-li se omlouvat, že jste na této oklice, kterou jste se dal, učinil mnoho významných psychologických nálezů, které se při přímé sugesci skrývají, kdo vlastně nyní ručí za jistotu těchto nálezů? Nejsou také tyto výsledkem sugesce, totiž nezamýšlené? Což nemůžete nemocnému také v této oblasti vnutit, co chcete a co se Vám zdá správné?

Co mi zde namítáte, je nesmírně zajímavé a musím na to odpovědět. Ale dnes již nemohu, nemáme na to čas. Tedy příště. Uvidíte, že Vám odpovím. Dnes musím však ukončit to, s čím jsme začali. Slíbil jsem, že Vám pomocí přenesení vysvětlím, proč naše therapeutické úsilí nemá úspěchu při narcistických neurosách.

Mohu tak učinit několika málo slovy a uvidíte, jak jednoduše se vysvětluje tato záhada a jak dobře se všechno shoduje. Pozorujeme, že osoby, které onemocněly narci-

stickými neurosami, nemají způsobilosti k přenesení, nebo jenom nedostatečné její zbytky. Odmítají lékaře, nikoli z nepřátelství, nýbrž z lhostejnosti. Proto je lékař nemůže ani ovlivnit; co praví, jimi nehne, nedělá na ně dojem, proto se nemůže u nich dostavit mechanismus léčby, který prosazujeme u ostatních, obnova patogenního konfliktu a překonání odporu při potlačení. Zůstávají, čím jsou. Často se pokusily o uzdravění na vlastní pěst, což vedlo k patologickým výsledkům; na tom nemůžeme nic změnit. Na základě svých klinických dojmů z těchto nemocných jsme tvrdili, že se vzdali obsazení objektů a jejich objektní libido, že bylo převedeno v libido jáské. Tímto karakterem jsme je odlišili od první skupiny neurotiků (hysterie, úzkostná a nutkavá neurosa). Jejich chování při therapeutickém pokusu potvrzuje jenom naši domněnku. Neprojevují přenesení a proto jsou také pro naše úsilí nepřístupní a my je nemůžeme vyléčit.

PŘEDNÁŠKA 28

Analytická therapie

DÁMY A PÁNOVÉ! Víte, o čem budeme dnes mluvit. Ptali jste se, proč v psychoanalytické therapii nepoužíváme přímé sugesce, jestliže doznáváme, že se náš vliv v podstatě zakládá na přenesení, t. j. na sugesci, a k tomu jste připojili pochyby, zda při takové nadvládě sugesce ještě ručíme za objektivnost svých psychologických poznatků. Slíbil jsem, že Vám na to podrobně odpovím.
Přímá sugesce, to jest sugesce, namířená proti projevu příznaků, boj mezi Vaší autoritou a motivy choroby. Při tom se nestaráte o tyto motivy, žádáte jenom, aby je nemocný neprojevoval příznaky. Zásadně není pak rozdílné, zda nemocného uvádíte v hypnosu nebo nikoliv. Bernheim tvrdil, opět s bystrostí jemu vlastní, že sugesce je podstatou hypnotických jevů, hypnosa sama však následkem sugesce, stav vsugerovaný, a se zálibou prováděl sugesci ve bdění, která může vykonati totéž jako sugesce v hypnose.
Co si chcete v této otázce poslechnout dříve: co praví zkušenost nebo úvahy teoretické?
Počneme s první. Byl jsem žákem Bernheima, kterého jsem vyhledal roku 1889 v Nancy a jehož knihu o sugesci jsem přeložil do němčiny. Po léta jsem prováděl hypnotické ošetření, kombinoval je nejdříve se sugestivními zákazy a později s Breuerovým vyptáváním. Mohu tedy mluvit o výsledcích hypnotické nebo sugestivní therapie z dobré zkušenosti. Jestliže podle starých lékařských zásad ideální therapie má být rychlá, spolehlivá a nemá být nepříjemná pro nemocného, vyhovovala ovšem Bernheimova metoda dvěma z těchto požadavků. Dala se provádět mnohem rychleji, t. j. neskonale rychleji, než analytická a nestála nemocného ani ná-

mahu, ani mu nebyla obtížná. Pro lékaře byla na trvalo — jednotvárná; v každém případě měl stejným způsobem, se stejným obřadem zakazovat existenci nejrůznějším příznakům, aniž cokoliv pochopil z jejich smyslu a významu. Byla to nádeničina, vůbec ne vědecká činnost, a připomínala magii, zaklínání a čáry máry; ale to přece nepřicházelo v úvahu proti zájmům nemocného. Třetí požadavek splněn nebyl; spolehlivý nebyl postup v žádném směru. U jednoho pacienta se ho dalo použít, u druhého ne; u jednoho se mnohé zdařilo, u druhého velmi málo, nikdy jsme nevěděli, proč. Horší, než tato náladovost postupu, byl nedostatek trvalosti úspěchu. Po nějaké době, jestliže jsme o nemocných zase něco uslyšeli, dostavila se stará choroba znovu, nebo byla nahrazena novou. Mohli jsme hypnotisovat znovu. V pozadí stálo zkušenými lidmi vyslovené upozornění, abychom nemocného častým opakováním hypnosy nepřipravili o jeho samostatnost a nedali mu přivyknout therapii jako narkotiku. Uznáváme, že se léčba někdy také zdařila docela podle přání; po krátkém úsilí měli jsme úplný a trvalý úspěch. Ale podmínky takového příznivého výsledku zůstaly neznámé. Jednou se mi přihodilo, že se těžký stav, který jsem krátkým hypnotickým ošetřením docela odstranil, nezměněně dostavil znovu, když se nemocná bez mého přičinění počala na mne hněvat, že jsem jej po udobření vyhladil znovu a mnohem důkladněji, a že se přece navrátil, když se mi pacientka odcizila po druhé. Jindy jsem zase zažil že mne nemocná, kterou jsem v hypnose vyléčil z nervosních stavů, za ošetřování nějaké zvlášť tvrdošíjné náhody náhle objala kolem krku. To mne přece nutilo, abych se chtěj nechtěj zabýval otázkou povahy a původu své sugestivní autority.

Potud sahají zkušenosti. Ukazují nám, že jsme se zřeknutím přímé sugesce nevzdali ničeho, co se nedá nahradit. Dovolte, abych k tomu připojil několik úvah. Výkon hypnotické therapie požaduje na pacientovi i na lékaři jenom nepatrný pracovní výkon. Tato therapie se krásně shoduje s oním hodnocením neuros, k němuž se ještě hlásí většina lékařů. Lékař říká nervosnímu: Vždyť Vám přece nic neschází, je to jenom nervové, a proto mohu také Vaše

obtíže odfouknout několika slovy v několika minutách. Odporuje však našemu energetickému myšlení, že by bylo možné, pohnout velikým břemenem pomocí nepatrné síly, když jenom přímo a bez cizí pomoci použijeme vhodných opatření. Pokud lze poměry srovnat, učí nás také zkušenost, že tyto čáry při neurosách nepomáhají. Vím však také, co se dá proti tomuto argumentu namítat: že lze malou pákou uvést do pohybu veliký stroj.

Ve světle poznatků, které jsme načerpali z psychoanalysy, můžeme rozdíl mezi hypnotickou a psychoanalytickou therapií vyznačit takto: Hypnotická therapie se pokouší zakrýt nebo zahalit něco v duševním životě, analytická se snaží něco uvolnit a odstranit. Prvá pracuje jako kosmetika, druhá jako chirurgie. Prvá používá sugesce, aby příznaky zakázala, posiluje potlačení, ale nechává všechny ostatní děje, které vedly k tvorbě příznaků, nezměněny. Analytická therapie se dotýká kořenů, konfliktů, ze kterých vzešly příznaky a používá sugesce, aby pozměnila výsledek těchto konfliktů. Hypnotická therapie nechává pacienta nečinného a nezměněného, proto také stejným způsobem bez odolnosti vůči každému novému podnětu k onemocnění. Analytická léčba požaduje na lékaři i na nemocném těžký pracovní výkon, kterého používá k odstranění různých druhů vnitřního odporu. Překonáním tohoto odporu trvale se pozměňuje psychický život pacientův, je vyzdvihován na vyšší stupně vývoje a uchráněn možností nového onemocnění. Toto překonávání je podstatným výkonem analytické léčby; provést je musí nemocný a lékař mu je umožňuje pomocí sugesce, která působí jako v ý c h o v a. Proto bylo také právem řečeno, že psychoanalytická léčba je jakousi d o d a t e č n o u v ý c h o v o u.

Doufám, že jsem Vám nyní vysvětlil, čím se náš způsob, používat therapeuticky sugesce, liší od způsobu, který je při hypnotické therapii jediné možný. Tím, že jsme sugesci vysvětlili přenesením, chápete také náladovost, která nám při hypnotické therapii byla nápadná, kdežto analytická je spolehlivá až k mezím přenesení. Při používání hypnosy jsme závislí na způsobilosti nemocného k přenesení, aniž jsme sami měli na ni vliv. Nechť je přenesení toho, kdo má být hypnotisován, záporné, nebo jako po-

nejvíce, ambivalentní, nechť se zvláštním postojem zajistil proti svému přenesení; my se nedovíme o ničem. V psychoanalyse pracujeme na přenesení samém, luštíme, co se proti němu vzpírá, upravujeme si nástroj, jímž chceme působit. Tak je nám možné, abychom ze síly sugesce čerpali docela jiný užitek; dostáváme ji do naší ruky; nemocný nesugeruje sám sobě, jak se mu zlíbí, nýbrž my vedeme jeho sugesci, pokud je vůbec přístupný jejímu vlivu.

Řeknete ovšem, že bez ohledu na to, zda hnací sílu analysy nazýváme přenesením nebo sugescí, je nebezpečí, že ovlivnění pacienta činí objektivní jistotu našich nálezů spornou. Co je na prospěch therapii, škodí badání. To je námitka, která byla proti psychoanalyse nejčastěji vznesena, a uznáváme, že ji nemůžeme odmítnout jako nerozumnou, třebaže je nepřípadná. Kdyby však byla oprávněna, nebyla by psychoanalysa přece ničím jiným, leč zvláště dobře zahaleným, zvláště působivým způsobem sugestivní léčby, a nemuseli bychom přikládat valný význam veškerým jejím tvrzením o životních vlivech, psychické dynamice i nevědomém. Tak si to také myslí odpůrci; obzvláště všechno, co se vztahuje k významu sexuálních zážitků, ne-li tyto samy, jsme prý »namluvili« nemocnému, když se nám před tím v naší zkažené fantasii vynořily takové kombinace. Odvoláme-li se ke zkušenosti, podaří se nám vyvrátit tyto útoky snadněji, než pomocí teorie. Kdo sám prováděl psychoanalysu, mohl se nesčíslněkráte přesvědčit, že je nemožné, abychom nemocnému takovým způsobem něco vsugerovali. Není ovšem obtížné, učinit z něho stoupence určité teorie a způsobit, aby také sdílel nějakou možnou chybu lékařovu. Při tom se chová jako někdo jiný, jako žák, ale tím jsme také ovlivnili jenom jeho inteligenci, nikoli jeho chorobu. Rozřešení jeho konfliktu a překonání jeho odporu se zdaří přece jenom tehdy, když jsme v něm vzbudili takové představy o tom, co může očekávat, jaké se shodují se skutečností, která je v něm. Co z lékařových domněnek nebylo případné, to se v průběhu analysy zase vytratí, musí být odvoláno nebo nahrazeno něčím správným. Pečlivou technikou se snažíme, abychom zabránili vzniku dočasných úspěchů sugesce; ale ani neškodí, jestliže se takové do-

staví, neboť se nespokojíme s prvním úspěchem. Nepovažujeme analysu za skončenou, jestliže temnosti případu nebyly objasněny, mezery v paměti nebyly vyplněny, příležitosti, kdy nastalo potlačení, nebyly nalezeny. Spatřujeme v úspěších, které se dostavují záhy, spíše překážky než pomoc analytické práci, a ničíme tyto úspěchy zase tím, že vždy znovu rozvazujeme přenesení, na kterém se zakládají. Vlastně je to tento poslední rys, který dělí analytické ošetření od ryze sugestivního a analytické výsledky sprošťuje podezření, že jsou úspěchem sugesce. Při každém jiném sugestivním ošetření je přenesení pečlivě chráněno, zůstává nedotčeno; při analytickém je samo předmětem ošetření a ve všech svých projevech rozebíráno. Ke konci analytické léčby musí být přenesení samo odbouráno, a dostaví-li se nebo udrží-li se úspěch nyní, nezakládá se na sugesci, nýbrž na výkonu, který byl za jeho pomoci proveden, na překonání vnitřního odporu, na vnitřní změně, které jsme v nemocném dosáhli.

Proti vzniku jednotlivých sugescí asi působí, že za léčby musíme neustále bojovat proti různým druhům odporu, které se dovedou proměnit v záporná (nepřátelská) přenesení. Neopomineme ani odvolat se na to, že velký počet jednotlivých výsledků analysy, které by jinak mohly být považovány za následek sugesce, je potvrzován s jiné strany, proti které se nedá nic namítat. Našimi důvěrníky jsou v tomto případě dementní a paranoikové, kteří jsou ovšem vysoko povýšeni nad podezření sugestivního ovlivnění. Co nám tito nemocní vypravují o překladech příznaků a fantasií, které u nich pronikly k vědomí, věrně se kryje s výsledky našich výzkumů na nevědomém nemocných, stižených neurosou s přenesením, a potvrzuje tak objektivní správnost našich výkladů, o kterých se často pochybuje. Myslím, že neuděláte chybu, jestliže v těchto bodech budete důvěřovat analyse.

Nyní chceme doplnit vylíčení mechanismu léčby, znázorňujíce jej formulkami teorie libida. Neurotik je nezpůsobilý k požitkům i výkonům, prvé, poněvadž jeho libido nesměřuje vůbec k reálnému objektu, druhé, poněvadž musí vynakládat veliké množství své ostatní energie, aby udržel libido v potlačení a uhájil se proti jeho útoku. Uzdravil

by se, kdyby konflikt mezi jeho *já* a jeho libidem byl ukončen a *já* zase disponovalo libidem. Therapeutický úkol spočívá tedy v tom, aby libido bylo oproštěno od nynějších vazeb, které se vymykají *já*, a bylo zase postaveno do služeb tohoto *já*. Kde však vězí libido neurotikovo? Najdete je snadno; je vázáno na příznaky, které mu poskytují ukojení, jež je nyní jediné možné. Musíme tedy zvládnout příznaky, odstranit je, právě totéž, co na nás požaduje nemocný. K zrušení příznaků bude nutné, abychom zkoumali jejich vznik, obnovili konflikt, ze kterého vzešly, a vedly jej k jinému výsledku pomocí pudových sil, které tehdy nebyly k disposici. Tato obnova procesu potlačení dá se jenom zčásti provést pomocí stop v paměti, jež zanechaly ony děje, které způsobily potlačení. Rozhodující kus práce vykonáváme tím, že v poměru k lékaři, v »přenesení«, vytváříme nová vydání oněch starých konfliktů, ve kterých by se nemocný chtěl chovat tak, jak se choval kdysi, při čemž ho vynaložením všech psychických sil, které jsou k disposici, nutíme k jinému rozhodnutí. Přenesení se tedy stává bojištěm, na kterém se mají setkat všechny síly, které spolu zápasí.
Veškeré libido i všechen odpor proti němu jsou shromažďovány v jediném poměru k lékaři; při tom je nevyhnutelné, že se příznaky zbaví libida. Místo vlastní pacientovy nemoci nastupuje uměle vytvořená choroba v přenesení, přenesená choroba, místo různorodých ireálních objektů libida, jediný, opět fantastický objekt: osoba lékaře. Nový boj o tento objekt je však pomocí lékařské sugesce vyzdvihován na nejvyšší psychický stupeň, probíhá jako normální duševní konflikt. Vyloučením opětného potlačení je ukončeno odcizení mezi pacientovým *já* a jeho libidem, znovu je vytvořena duševní jednota osoby. Oprostí-li se libido od dočasného objektu lékařovy osoby, nemůže se navrátit ke svým dřívějším objektům, nýbrž je k disposici pacientovu *já*. Síly, proti kterým jsme za této therapeutické práce bojovali, jsou na jedné straně odpor pacientova *já* proti určitým směrům jeho libida, který se projevil jako sklon k potlačení, a na druhé straně houževnatost čili lepivost libida, jež nerado opouští objekty, které jednou obsadilo.

Therapeutická práce se tedy rozděluje na dvě údobí: v prvém je veškeré libido vtlačováno z příznaků do přenesení a tam soustřeďováno, v druhém se bojuje o tento nový objekt a libido je od něho oprošťováno. Změna, která je pro výsledek rozhodující, spočívá v zamezení potlačení při tomto obnoveném konfliktu, takže se libido nemůže zase vymknout z působnosti pacientova *já* útěkem do nevědomí. Umožněna je změnou tohoto *já*, která nastává vlivem lékařské sugesce. *Já* se vykladačskou prací, proměňující nevědomé ve vědomé, zvětšuje na úkor tohoto nevědomého, poučením se stává přístupnější a ochotnější, poskytovat libidu nějaké ukojení, a jeho plachost před nároky libida je umenšována možností, vyřídit nějakou jeho část sublimací. Čím více se děje při léčbě kryjí s tímto ideálním popisem, tím větší je úspěch psychoanalytické therapie. Její meze jsou nedostatek pohyblivosti libida, které nechce upustit od objektu, a ztrnulost narcismu, který nepřipouští, aby objektní přenesení vzrostlo nad určitou mez. Snad vrhneme další světlo na dynamiku léčebného postupu poznámkou, že pochycujeme veškeré libido, jež se vymklo z vlády pacientova *já*, tím, že přenesením přitahujeme jeho část na sebe.

Je snad také na místě, upozornit, že z rozvrstvení libida, které se vytváří za léčby a následkem léčby, nemůžeme přímo usuzovat na umístění libida v době choroby. Za předpokladu, že se nám podařilo vyléčiti šťastně případ vytvořením a rozvázáním silného přenesení citů k otci na lékaře, bylo by chybné se domnívat, že nemocný před tím trpěl takovou nevědomou vazbou svého libida na otce. Přenesení otcovských citů je jenom bojištěm, na kterém se my libida zmocňujeme; libido nemocného bylo sem odvedeno z jiných posic. Bojiště není nutně totožné s jednou z významných pevností nepřítelových. Obrana nepřátelského města nemusí se provádět právě před jeho branami. Teprve když jsme rozvázali přenesení, můžeme v myšlenkách rekonstruovat rozvrstvení libida, které existovalo za choroby.

S hlediska teorie libida můžeme ještě říci několik posledních slov o snu. Sny neurotiků slouží nám, jako jejich chybné výkony i volné nápady, k tomu, abychom uhodli

smysl příznaků a vyhledali umístění libida. Ukazují nám v podobě splnění přání, která toužebná hnutí byla potlačena, a na které objekty se přivěsilo libido, které se vymklo z pacientova *já*. Výklad snů hraje proto v psychoanalytické léčbě velkou úlohu a je v některých případech po dlouhou dobu nejdůležitějším pracovním prostředkem. Již víme, že spánek přivoďuje jisté polevení potlačení. Tímto oslabením tlaku se umožňuje, aby si potlačené hnutí ve snu vytvořilo mnohem zřetelnější výraz, než může za dne připustit příznak. Studium snu se tak stává nejpohodlnějším přístupem k poznání potlačeného nevědomého, k němuž náleží libido, které se vymklo z pacientova *já*.

Sny neurotiků se však v žádném podstatném bodě neliší od snů normálních; možná, že je dokonce vůbec nelze od nich rozeznati. Bylo by protismyslné, vysvětlovat sny nervosních způsobem, který by neměl platnost také pro sny normální. Musíme tedy říci, že rozdíl mezi neurosou a zdravím má platnost ve dne, že nepokračuje do života snového. Jsme nuceni, vztahovat také na zdravého člověka řadu předpokladů, které vyplývají ze souvislosti mezi sny a příznaky neurotikovými. Nemůžeme popírat, že také zdravý má ve svém duševním životě to, co jediné umožňuje tvorbu snu i příznaku, a z toho vyvozujeme, že také on potlačil různá hnutí, musí vynakládat jistou sílu, aby tato potlačení udržel, že jeho soustava nevědomí skrývá potlačená hnutí s energetickým obsazením a určitá část jeho libida se vymkla z disposice jeho *já*. Také zdravý je tedy virtuálně neurotikem, ale sen je zdánlivě jediným příznakem, který dovede vytvořit. Zkoumáme-li podrobněji jeho bdělý život, objevíme ovšem, — něco, co vyvrací toto zdání, — že tento domněle zdravý život je prostoupen množstvím nepatrných, prakticky bezvýznamných příznaků.

Rozdíl mezi nervosním zdravím a neurosou omezuje se tedy na praksi a je určován výsledkem, zda si osoba dostatečnou měrou zachovala způsobilost k požitkům a výkonům. Patrně se vysvětluje relativním poměrem mezi množstvím energie, které zůstalo volné, a oním, které je vázáno potlačením, a tento rozdíl je kvantitativní, nikoli kvalitativní. Není potřebí, abych upozorňoval na to, že tento poznatek

je teoretickým podkladem přesvědčení, že lze zásadně vyléčit neurosy, ačkoli se zakládají na konstitučních vlohách.
Potud můžeme na karakteristiku zdraví usuzovat z faktu, že sny zdravých lidí i neurotiků jsou totožné. Pro sen plyne z toho však dále, že nesmíme zapomínat na jeho vztahy k neurotickým příznakům, a domnívat se, že jeho podstata se vyčerpává formulkou o překladu myšlenek v archaický způsob vyjadřovací, a musíme předpokládat, že nám ukazuje skutečně existující umístění libida a obsazení objektů.
Blížíme se konci. Snad jste zklamáni, že jsem Vám v kapitole o psychoanalytické therapii vypravoval jenom teorii, nic o podmínkách, za kterých zahajujeme léčbu, a o úspěších, kterých dociluje. Vynechávám však obojí. Prvé, poněvadž nehodlám přece podat praktický návod k výkonu psychoanalysy, a druhé, poněvadž mne od toho zdržuje mnoho důvodů. Úvodem k našim rozpravám jsem zdůraznil, že za příznivých podmínek docilujeme léčebných úspěchů, které se mohou ukazovat vedle nejkrásnějších úspěchů interní therapie, a mohu ještě připojit, že by jich nebylo docíleno žádným jiným postupem. Kdybych řekl více, upadl bych v podezření, že chci reklamou přehlušit hlasy, které analysu zlehčují. Proti psychoanalytikům byla opětovně, také na veřejných sjezdech, »kolegy« lékaři vyslovena hrozba, že sbírkou analytických neúspěchů a škod budou trpícímu obecenstvu otevřeny oči o nehodnotnosti této léčebné metody. Avšak taková sbírka nebyla by, nehledě k nenávistnému, denunciačnímu rázu takového opatření, ani způsobilá, aby umožnila správný úsudek o therapautické účinnosti analysy. Analytická therapie je, jak víte, mladá; trvalo dlouho, než jsme našli její techniku, a také to se mohlo státi jenom průběhem práce a vlivem pokračující zkušenosti. Následkem obtíží ve vyučování je psychoanalytický začátečník ve větší míře než jiný specialista odkázán na vlastní způsobilost, zdokonalovat se, a úspěchy prvních jeho let nikdy nebudou měřítkem pro výkonnost analytické therapie.
Mnoho pokusů o léčbu se v počátcích analysy nezdařilo, poněvadž byly prováděny na případech, které se vůbec nehodí pro tento postup a které dnes vylučujeme svou indika-

cí. Avšak tato indikace mohla býti nalezena také jenom pokusem. A priori jsme kdysi nevěděli, že paranoia a dementia praecox ve výrazných případech jsou nepřístupny, a měli jsme ještě právo, vyzkoušet tuto metodu na různých afekcích. Většina neúspěchů oněch prvních let nevznikla však vinou lékařovou nebo pro nevhodnou volbu objektů, nýbrž nepřízní vnějších podmínek. Pojednávali jsme tu jenom o druzích vnitřního pacientova odporu, který je nezbytný a dá se překonat. Vnější odpor, který analyse kladou poměry pacientovy, jeho okolí, má nepatrný význam, ale je prakticky velmi důležitý. Psychoanalytické ošetření lze srovnat s chirurgickým zásahem a má jako tento nárok, aby bylo prováděno za podmínek, které jsou pro zdar nejpříznivější. Víte, jaké přípravy chirurg obyčejně vykonává: vhodná místnost, dobré světlo, asistence, vyloučení příbuzných atd. Tažte se sami, kolik operací by dobře dopadlo, kdyby se musely provádět za přítomnosti všech příslušníků rodiny, kteří by strkali své nosy do operační místnosti a hlasitě pokřikovali při každém řezu. Při psychoanalytickém ošetření je intervence příbuzných přímo nebezpečím, a to takovým, kterému se nedovedeme ubránit. Jsme vyzbrojeni proti vnitřnímu odporu pacientově, který uznáváme za nutný, ale jak se máme chránit proti oněm vnějším způsobům odporu? Na pacientovy příbuzné nemůžeme působit nijakým objasňováním, nemůžeme je přimět k tomu, aby se vzdalovali celé záležitosti, a nikdy nesmíme s nimi táhnout za jeden provaz, poněvadž bychom se pak ocitli v nebezpečí, že ztratíme důvěru nemocného, který — ostatně právem — žádá, aby jeho důvěrník stál na jeho straně. Kdo vůbec ví, jak často a silně bývá rodina rozštěpena, nemůže být ani jako analytik překvapen pozorováním, že nejbližší příbuzní nemocného projevují často méně zájmu o to, aby se uzdravil, než o to, aby zůstal, jaký jest. Tam, kde neurosa, jak často bývá, souvisí s konflikty mezi členy rodiny, zdravý člen neváhá příliš dlouho, má-li se rozhodnout ve prospěch svého zájmu, nebo pro uzdravení nemocného. Nelze se přece divit, jestliže manžel nerad vidí léčbu, ve které, jak právem může tušit, bude probírán seznam jeho hříchů; ani se tomu nedivíme, ale nemůžeme si nic vyčítat, jestliže naše úsilí nemá úspěch a je

předčasně zakončeno, protože k odporu nemocné ženy ještě přistupuje odpor mužův. Pak jsme se prostě pokusili o něco, co se za daných poměrů provést nedalo.

Místo velkého počtu případů chci Vám vypravovat jediný, ve kterém jsem lékařskými ohledy byl odsouzen k trpné úloze. Přijal jsem — před mnoha lety — do analytického ošetření mladou dívku, která již dlouhou dobu nemohla z úzkosti chodit po ulici, ani zůstat doma sama. Nemocná se poznenáhlu přiznala, že její fantasie byla zaujata nahodilým pozorováním něžného styku mezi její matkou a bohatým domácím přítelem. Byla však tak nešikovná — nebo tak rafinovaná — že matce naznačila, o čem se hovoří v analytických hodinách, a to tak, že pozměnila své chování vůči matce, trvajíc na tom, že nesmí být před strachem ze samoty chráněna nikým jiným než matkou, a zadržujíc ji ve dveřích, jestliže chtěla jít z domu. Matka byla kdysi velmi nervosní, před léty však vyléčena v nějakém ústavě vodoléčebném. Místo toho vsaďme fakt, že se v onom ústavě seznámila s mužem, se kterým si mohla vytvořit poměr, který ji uspokojoval v každém směru. Matka, zaražena bouřlivými požadavky děvčete, náhle pochopila, co znamená dceřina úzkost. Dcera se uváděla v chorobu, aby z matky učinila zajatkyni a zbavila ji volnosti, které potřebovala ke styku s milencem. Matka se rychle rozhodla a zakončila škodlivou léčbu. Dívka byla odvezena do léčebného ústavu pro nervově choré a po dlouhou dobu demonstrována jako »ubohá oběť psychoanalysy«. Stejně dlouho byl jsem pomlouván pro špatný výsledek léčby. Mlčel jsem, poněvadž jsem se cítil vázán povinností lékařské diskretnosti. Po dlouhé době jsem se dověděl od kolegy, který navštívil ústav a viděl tam tuto dívku, trpící agorafobií, že poměr mezi její matkou a zámožným domácím přítelem byl veřejně znám a byl patrně schvalován manželem a otcem. Tomuto »tajemství« byla tedy obětována léčba.

V předválečných letech, kdy příliv z mnoha zemí mne oprostil od přízně nebo nepřízně domovského města, řídil jsem se pravidlem, že nepřijímám do ošetření žádného nemocného, který není sui juris, nezávislý na jiných lidech ve svých základních životních vztazích. To si však nemůže

každý psychoanalytik dovolit. Snad z mého varování před příbuznými vyvodíte, že bychom k účelům psychoanalysy měli nemocné vytáhnout z rodiny, omezit tedy tuto therapii na obyvatele sanatorií. Avšak v tom s Vámi nemohu souhlasit; je daleko výhodnější, zůstanou-li nemocní — pokud nejsou v údobí těžké vyčerpanosti — za léčby v oněch poměrech, ve kterých musí bojovat s úkoly, které jsou na ně kladeny. Jenže by příbuzní neměli vyvažovat tuto výhodu svým chováním a neměli by se vůbec nepřátelsky vzpírat proti lékařskému úsilí. Ale jak chcete pohnout těmito činiteli, ke kterým nemáme přístup! Také ovšem uhodnete, jak valná část vyhlídek ošetření je určována sosiálním prostředím a kulturním stavem rodiny.

Pro působivost psychoanalysy jako therapie je to ponurá vyhlídka, že ano, i když můžeme převážnou většinu svých neúspěchů vysvětlovat takovými rušivými, vnějšími momenty! Přátelé analysy nám proto radili, abychom sbírku neúspěchů vyvážili vlastní statistikou úspěchů. Na to jsem však nepřistoupil. Uváděl jsem, že statistika je bezcenná, jestliže její vedle sebe seřazené jednotky jsou příliš málo stejnorodé, a případy neurotického onemocnění, které jsme počali léčit, nebyly skutečně rovnocenné v různých směrech. Mimo to bylo období, o kterém jsme měli přehled, příliš krátké, než abychom mohli posoudit trvalost léčby a o mnoha případech jsme nemohli vůbec informovat. Týkaly se osob, které tajily jak chorobu, tak léčbu, a musili také zatajovat své vyléčení. Nejvíce nás však od toho zdržoval poznatek, že se lidé v otázkách therapie chovají krajně iracionálně, takže nemáme vyhlídky, prosadit se u nich rozumnými prostředky. Therapeutická novinka je buď přijímána nadšeně, jakoby v opojení, jako na př. tehdy, když K o c h zpravil veřejnost o svém prvém tuberkulinu proti tuberkulose, nebo s hlubokou nedůvěrou, s jakou bylo přijato skutečně blahodárné J e n n e r o v s k é očkování, které má dodnes nesmířitelné odpůrce. Proti psychoanalyse byl tu zřejmě předsudek. Když se nám podařilo vyléčit obtížný případ, slyšeli jsme: To není důkaz, ten by se byl uzdravil za tuto dobu sám. A když nemocná, která absolvovala již čtyři cykly deprese a manie, v přestávce po melancholii přišla ke mně do ošetření, a po třech ne-

dělích byla zase na počátku manie, byli všichni členové rodiny, ale také vysoká lékařská autorita, se kterou se radili, přesvědčeni, že nový záchvat je jenom následkem pokusu o analysu. Proti předsudkům se nedá nic dělat; vidíte to opět nyní na předsudcích, které jedna skupina válčících národů rozvíjí proti druhé. Nejrozumější je, čekat a přenechati je době, kterou se opotřebí. Jednoho dne myslí titíž lidé o těchže otázkách jinak, než dotud; proč tak nemyslili již dříve, zůstává temným tajemstvím.

Možná, že předsudky proti analytické therapii nyní již ubývají. Zdá se, že je toho zárukou stálé rozšiřování analytické nauky a vzrůst počtu lékařů, kteří v některých zemích ošetřují analyticky. Když jsem byl mladým lékařem, byl jsem zachvácen stejným bouřlivým rozhořčením lékařů nad hypnotickou sugestivní léčbou, kterou dnes uvádějí »střízliví« lékaři proti psychoanalyse. Hypnotismus však nedodržel jako therapeutický prostředek to, co s počátku sliboval; my, psychoanalytikové, smíme se vydávat za jeho právoplatné dědice a nezapomínáme, kolikerým povzbuzením a teoretickým objasněním jsme mu zavázáni. Škody, které se připisují psychoanalyse, omezují se v podstatě na přechodné stupňování konfliktů, jestliže je analysa prováděna neobratně, anebo přerušena uprostřed. Vydal jsem Vám přece počet z toho, co činíme s nemocnými, a Vy si můžete vytvořit vlastní úsudek o tom, zda naše úsilí je s to, aby způsobilo trvalé poškození. Analysy možno zneužít různými směry: zvláště přenesení je nebezpečným prostředkem v rukou nesvědomitého lékaře. Ale před zneužitím není chráněn žádný lékařský prostředek ani postup; nůž, který neřeže, nemůže sloužit ani k léčbě.

Nyní jsme u konce, dámy a pánové. Je více než obvyklým rčením, doznávám-li, že mnoho nedostatků přednášek, které jsem tu konal, mne citelně tísní. Především mne velice mrzí, že jsem tak často sliboval, že se na jiném místě zase vrátím k tématu, o kterém jsem se zmínil jenom krátce, a pak další souvislost nepřipustila, abych slib dodržel. Pokusil jsem se zpravit Vás o předmětu, který sám není hotov a ještě se vyvíjí, a proto můj zkracující souhrn sám dopadl neúplně. Na některých místech jsem si připravil

materiál pro závěry, které jsem pak nevyvodil. Avšak nemohl jsem si stanovit za úkol, abych z Vás učinil znalce předmětu; chtěl jsem Vám jenom poskytnout objasnění a dát některé podněty.

Některé opravy a doplňky

Dod. ke str. 278 odst. 1., posl. ř.: Překlad francouzského citátu: Kdyby malý divoch byl ponechán sám sobě, takže by si plně zachoval svou prostomyslnost a se špetkou kojeneckého rozumu spojoval prudkost vášní třicetiletého muže, zaškrtil by otce a spal by se svou matkou.
Na str. 262, odst. 2., ř. 8. má stát místo »dvou děložních rostlin«: dvouděložních rostlin; na ř. 11. místo »čepele«: prvolisty.
Na str. 290, odst. 2., ř. 11. místo »nebudou«: nabudou.
Na str. 328, odst. 2., ř. 8. místo: »700 fobiích«: zoofobiích.

V této knize je po prvé obsaženo souborné české psychoanalytické názvosloví. Při jeho překladu jsem se snažil použít především psychologických, psychiatrických i psychoanalytických terminů, které jsou v češtině obvyklé. Jenom tam, kde příslušné terminy chyběly, nebo kde terminy dosud běžné podle mého soudu neodpovídaly duchu psychoanalysy, razil jsem nové. Teprve česká psychoanalytická prakse ukáže, pokud jsou vhodné i účelné a pokud je možné a nutné nahradit je lepšími.

Je mně milé, že mohu na tomto místě srdečně poděkovat členům pražské skupiny psychoanalytiků, paní Steff Bornsteinové, paní Marii Karpeové, panu MUDr. Richardu Karpeovi a panu MUDr. Emanuelu Windholzovi, kteří mně byli ochotně nápomocni při interpretaci psychoanalytických terminů a psychiatrovi panu MUDr. Hugovi Bondymu a paní Phdr. Terezii Bondyové, kteří mně laskavě pomáhali při překladu terminů psychiatrických a neurologických.

Překladatel.

Obsah

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

Přednášky Sigmunda Freuda. Z německého originálu „Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse“ přeložil dr. Ota Friedmann. Vydal Julius Albert Praha XI. Vytiskli Müller a spol. Turnov 1936

Kdo přečetl »Úvod do psychoanalysy«, uvítá české vydání FREUDOVY knihy:

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

Autor na vývoji jednotlivých pacientů znázorňuje praktické použití své teorie a současně ukazuje, jak psychoanalytická teorie vzniká z praktické denní práce s nemocnými.

V *Úryvku z analysy hysterie* líčí průběh analysy hysterické dívky. Podrobný rozbor dvou snů ho uvádí na stopy minulých, zejména také dětských zážitků, které měly mocný vliv na její volbu v lásce.

Analysa strachu pětiletého hošíka ze zvířat ukazuje dětské zážitky, lásky, nápady a příběhy, které možno považovat za typické, třeba si jich obyčejně nevšímáme a třeba jsme sami podobné události ze svého dětství zapomněli. Je to první přímé pozorování dětské sexuality, jejíž poznání bylo do té doby čerpáno jenom z analysy dospělých.

Poznámky k případu nutkavé neurosy obsahují podrobný popis léčby velmi těžkého případu s podivuhodnou nutkavou představou. Freud na příkladě ze života naprosto přesvědčivě pojednává o složitých problémech nutkavé neurosy, které jenom schematicky naznačil v »Úvodu do psychoanalysy«. Tady možno zvláště dobře pozorovat Freuda jako lékaře, který v pomalé denní práci rozřešuje příznaky a uvádí je v souvislost s dřívějšími prožitky nemocného.

Psychoanalytické poznámky k autobiograficky vylíčenému případu paranoje (stihomamu, bludu náboženského, bludu o zániku světa). Je to první pokus použít psychoanalysy na duševní choroby.

Průběh infantilní neurosy obsahuje výňatek z analysy dospělého muže, ve kterém je vylíčena poučná neurosa dítěte a na ní jsou podrobně osvětlovány některé základní problémy psychoanalysy.

Z této knihy je zřejmé, že Freud je nejenom geniální lékař a badatel o lidské duši, nýbrž také umělcem ve vyprávění skutečných lidských příběhů, které jsou mnohem poutavější a více vzrušují než nejnapínavější romány. Sám o svých chorobopisech napsal:

> *Podivuhodně se mne dotýká, že se chorobopisy, které píši, čtou jako povídky... Utěšuji se tím, že za tento následek je více odpovědna povaha předmětu než moje záliba... Podrobné vylíčení psychických dějů, na které jsme zvykli u básníka, spolu s použitím několika psychologických formulek dovoluje nám nahlédnouti do průběhu hysterie.*

Překlad obstaral i tentokrát dr. Ota FRIEDMANN. Grafickou úpravu navrhl Zdeněk GUTH.

FREUD

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

FREUD

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

Odebírejte další dílo S. Freuda
ANALYTICKÉ CHOROBOPISY

Brož. Kč 70·-, váz. Kč 85·-, polokož. Kč 110·-

FREUD

I

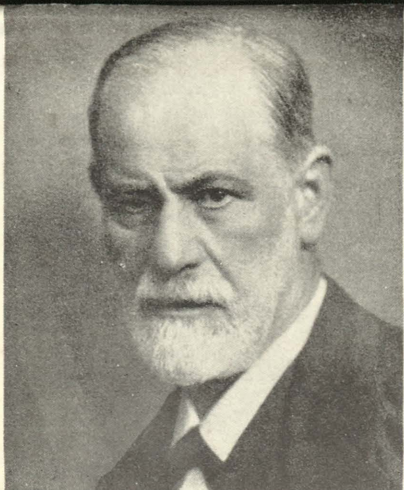
ÚVOD DO PSYCHO-ANALYSY

JULIUS ALBERT

FREUD

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

JULIUS ALBERT PRAHA

Sigmund Freud

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

K základním výsledkům psychoanalysy náleží průkaz, že existují nevědomé duševní děje, jež působí v našem nitru a za zvláštních okolností vystupují na povrch, projevujíce se v úkazech, pro něž nám dosud chybělo náležité vysvětlení. (Jako v přeřeknutí, v mylném čtení, v přehmátnutí, v symbolických obrazech snových nebo chorobných příznacích neurotiků). Psychoanalysa nám umožňuje poznat ony utajené duševní děje a také pudové síly, které je vyvolávají.

„Úvod do psychoanalysy" jest klasickým příkladem toho, jak nejprostšímu čtenáři možno snadno a takřka zábavně zjednati přístup k složitému tématu. Zřídka se dovede někdo tak dokonale vmysliti do duše posluchačovy a čtenářovy, jako právě Freud v těchto přednáškách. Nevnucuje své mínění, nýbrž poskytuje čas, aby čtenář sám promyšlením přednesených zkušeností a vlastních zážitků vytvořil si správný názor o psychoanalytickém učení.

II. kniha Freudova

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

Vychází právě v sešitech

Autor na vývoji jednotlivých pacientů znázorňuje praktické použití své teorie a současně ukazuje, jak psychoanalytická teorie vzniká z praktické denní práce s nemocnými.

Z obsahu:

1. Úryvek z analysy hysterie
2. Analysa strachu pětiletého hošíka ze zvířat
3. Poznámky k případu nutkavé neurosy
4. Psychoanalytické poznámky k autobiograficky vylíčenému případu paranoje (stihomamu, bludu náboženského, bludu o zániku světa)
5. Průběh infantilní neurosy

Překlad obstaral i tentokráte dr. Ota Friedman. Grafickou úpravu navrhl Zdeněk Guth. Levné sešitové vydání umožní každému, aby se stal odběratelem tohoto krajně poučného a současně zábavného díla, které opět svým přístupným slohem je srozumitelné každému čtenáři.

U všech knihkupců

JULIUS ALBERT PRAHA XI